ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

Tuğçe SARIOĞLU

TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM: HATAY ALT BÖLGESİ (TR63) ÖRNEĞİNDE TARIMDA SURİYELİ SIĞINMACI İSTİHDAMI

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ADANA-2022

ÖZ

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM: HATAY ALT BÖLGESİ (TR63) ÖRNEĞİNDE TARIMDA SURİYELİ SIĞINMACI İSTİHDAMI

Tuğçe SARIOĞLU

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Danışman : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Yıl: 2022 Sayfa: 285
Jüri : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
: Prof. Dr. M.Necat ÖREN
: Doç. Dr. Sanlı ATEŞ
: Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK
: Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN

Bu çalışma, Türkiye'de tarım sektöründe istihdam yapısını ortaya koymak, istihdamın değişim ve gelişme eğilimini saptamak, uluslararası göçün tarımsal istihdama etkileri ve sığınmacıların toplumda benimsenme ve benimseme durumlarını yansıtmak amacıyla yapılmıştır. Türkiye'de yaşanan tarımsal işgücündeki değişim, 1988-2018 yılları arasında net göçlerin tarım sektörüne etkisi eşbütünleşme ve nedensellik analizleri ile açıklanmıştır. Elde edilen sonuçlarda kısa dönemde göç miktarındaki artış, tarım alanı ve tarımsal istihdamı olumsuz etkilerken, tarımsal GSYİH'yı olumlu etkilemektedir. Uzun dönemde göçün etkileri olumsuzdur. Nedensellik analizinde ise göç ile tarımsal büyüme arasında tek yönlü ilişki bulunmuştur.

Türkiye'de tarım sektörü ve işgücü yapısındaki değişimler ele alınmış, incelenen yıllar içerisinde işgücü yapısı önemli ölçüde farklılaşmıştır. Türkiye'de göç sonrası tarım sektöründeki istihdam yapsısındaki değişim, ücretsiz aile işçisinde %7, kendi hesabında çalışanlarda %15 ve mevsimlik geçici işçide %5 artış görülmektedir. Ayrıca tarımda çalışanların %85'i ek iş yapmaya ihtiyaç duymaktadır. Hanehalkı işgücü anket veri seti kullanılarak yapılan Panel Logistik Regresyon Analizi sonucuna göre ise, eğitim düzeyi ve geliri artan birey tarımdan uzaklaşırken, bireyin ek iş yapma isteği kişiyi tarım sektörüne yönlendirmektedir.

Sığınmacıların tarım sektöründeki iş yapısına etkileri ve toplumun bakış açısı TR63 Bölgesi özelinde araştırılmıştır. Bu kapsamda sığınmacılarla yüzyüze anket yapılmıştır. Ayrıca yerli işçi, işveren, elçi/çavuş ve muhtarlarla odak grup görüşmeleri yapılarak, toplumun birlikte çalışma ve yaşama konusunda tutumları incelenmiştir. Sığınmacıların iletişim kuramadıkları, çalışma koşullarından ve aldıkları ücretlerden memnun olmadıkları ve %65'i ülkelerine dönmek istediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal istihdam, işgücü, mevsimlik işçi, Suriyeli sığınmacı, TR63.

ABSTRACT

Ph.D THESIS

EMPLOYMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN TURKEY: EMPLOYMENT OF SYRIAN REFUGEES IN AGRICULTURE IN THE CASE OF HATAY SUB REGION (TR63))

Tuğçe SARIOĞLU

ÇUKUROVA UNIVERSITY
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES
DEPARTMENT OF AGRICULTURAL ECONOMICS

Supervisor : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Year: 2022, Pages: 285
Jury : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
: Prof. Dr. Necat ÖREN
: Assoc. Prof. Dr. Sanlı ATEŞ
: Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK
: Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN

This study was carried out in order to reveal the employment structure in the agricultural sector in Turkey, to determine the change and development trend of employment, to reflect the effects of international migration on agricultural employment and the adoption and adoption of foreign immigrants/refugees in the society. The change in the agricultural workforce in Turkey and the effect of net migration on the agricultural sector between the years 1988-2018 are explained with cointegration and causality analysis. In the results obtained, while the increase in the amount of migration in the short term affects the agricultural area and agricultural employment negatively, it affects the agricultural GDP positively. In the long run, the effects of migration are negative. In the causality analysis, a one-way relationship was found between migration and agricultural growth.

Changes in the agricultural sector and workforce structure in Turkey have been discussed, and the workforce structure has changed significantly over the years examined. In Turkey, the change in the employment structure in the agricultural sector after migration, an increase of 7% in unpaid family workers, 15% in self-employed workers and 5% in seasonal temporary workers is observed. In addition, 85% of those working in agriculture need to do additional work. According to the results of the Panel Logistic Regression Analysis conducted using the household labor force survey data set, while the individual with an increased education level and income wants to work in the non-agricultural sector, the individual's desire to do additional work leads the person to the agricultural sector.

The effects of refugees on the business structure in the agricultural sector and the perspective of the society were investigated in the TR63 Region. In this context, a face-to-face survey was conducted with refugees. In addition, focus group discussions were held with local workers, employers, envoys/sergeants and headmen, and the attitudes of the society towards working and living together were examined. It was concluded that foreign immigrant asylum seekers could not communicate, were not satisfied with their working conditions and wages, and 65% of them wanted to return to their countries.

Key Words: Agricultural employment, labor, seasonal worker, Syrian refugee, TR63.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

İşsizlik ve istihdam edilenlerin sektörler arasındaki denge sorunu ülke ekonomilerinin karşılaştıkları önemli sorunlardan biridir. Bu hem sosyal hem de ekonomik boyutu olan bir sorundur. İşgücü piyasası diğer piyasalardan farklı olarak doğrudan insan ve insan emeğini içermesinden ötürü ayrı bir konuma ve öneme sahiptir. Ayrıca işsizlik, ülke ekonomilerinde temel bir göstergedir. Bu nedenle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorunu ve çözüm bulma konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Çünkü bir ülkede işsizliğin artması, toplam üretimin ve kullanılan arzın azalmasına neden olurken, bu dönemde talebin aynı kalması ve tüketimin devam etmesi, talep edilen ürünlerin fiyatının yükselmesine neden olmaktadır. Yüksek oranda ve sürekli işsizlik ekonomide sıkıntılar yaratırken, düşük oranda işsizlik de enflasyon baskısı yaratacaktır. İşsizlik oranlarındaki artış ve azalışlar, sektörler arasında işgücü dağılımını da etkilemektedir. Özellikle tarım sektöründeki yıllar içerisinde yaşanan yapısal değişim (emek yoğun bir sektör iken, teknolojinin gelişimi ile sermayenin yoğun olduğu bir sektöre dönüşmesi), emek gücünün bir kısmını farklı sektörlere yöneltirken, diğer kısmını ise işsiz bırakmıştır.

Türkiye gibi gelişen ekonomilerde dünyada yaşanan olayların etkileri ve sonuçları işgücünü ve işgücünün durumunu hızlıca etkilemektedir. Ülkede tarımda meydana gelen yapısal değişim, küreselleşme, modernleşme, rekabetteki artış, teknolojinin gelişmesi, sanayileşmenin artması istihdam dağılımını farklılaştırmaktadır. Bu yapısal değişimle birlikte ülke tarım ağırlıklı yapıdaki ekonomiden çıkıp, sanayileşmiş bir ekonomiye geçilmesi, teknolojinin ve makineleşmenin artması gelişmişliğe katkı sağlarken, tarım sektöründe istihdam edilen işgücünü işsizlikle karşı karşıya bırakmıştır. İşsizlik nedeniyle geliri azalan kırsal kesimin bir kısmı tarımı bırakarak kente göç ederken, bir kısmı ise tarımsal gelirini artırmak için mevsimlik göç ederek tarım faaliyetini sürdürmeye devam etmektedir. Türkiye'deki bu yapısal değişimin etkisi tarım sektöründeki işgücünün azalışına neden olmuştur.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 2015 yılında yayınlanan rapora göre, dünya genelinde ekonomik durum analiz edilmiş ve 2015-2020 yılları arası büyümenin

yavaşlayacağı, eşitsizliklerin artacağı ve işsizliğin küresel olarak artacağı bir dönem olarak öngörülmüştür (Pınar vd. 2016). Küresel olarak, işsizlik artış eğiliminin yaşandığı dönemde sığınmacıların kontrolsüz olarak Türkiye işgücü yapısına dâhil olması durumu, işsizlik politikalarının önemini artmıştır. Dış göçün kontrolsüz ve plansız olması diğer sektörleri etkilediği kadar tarım sektörünü de etkilemiştir. Göç eden sığınmacılar vasıfsız işgücünün yoğun olduğu, işgücü verimliğinin düşük olduğu tarım sektörüne yönelmişlerdir. Tarımda çalışan sığınmacı işçiler, daha düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmektedir. Bunun sonucu olarak yerli çalışanın maliyetini hesaplayan işverenler tercihlerini yabancı işgücüne yöneltmiştir. Bu da yerli işgücü ile sığınmacı işgücü arasında ikame edilebilirliği artırmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin temel sorunlarından biri olan işsizlik ve uluslararası göçün istihdam üzerine etkileri incelenmiştir. Türkiye'de işgücünün durumu (istihdam, işsiz, işgücüne dahil edilmeyenler) tarım sektörü bazında eğitim, yaş, ek iş yapma durumları, çalışma saatleri, işteki durumları, işteki süreklilik durumları, iş arama durumları, işsiz kalmadan önceki iş durumları ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu konular ele alınarak işgücündeki değişim açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca incelemenin yapıldığı TR63 Bölgesinde işsizlik ve istihdam verileri zaman serileri şeklinde incelenerek, artan işsizliğe sığınmacıların etkisi, ücret değişimi, yerli işçilerin ikame edilebilirliği, işverenlerin, yerli işçilerin ve toplumun, sığınmacı istihdamına bakış açıları, toplumsal ve kültürel uyum gibi konular ele alınmıştır. Araştırma bölgesinde istihdam yapısındaki değişim, göçün etkisi ve sonuçları, bölgede yaşanan sorunlar, toplumsal benimseme ve benimsenme durumlarının saptanmasında ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde anket çalışması önemli rol oynamış ve elde edilen verilerle desteklenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın kapsamı makroekonomik konularda önemli bir yere sahip olan işgücü kavramını, tarım sektörü özelinde işgücü yapısının yıllar itibariyle değişimini göstererek, zamanın etkisini vurgulamak ve sığınmacıların işgücüne etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada kullanılan zaman aralıkları 1988-2020 yılını kapsamaktadır. Bu zaman aralıklarının seçilmesinin sebebi, zaman serisi analizlerinin yapılabilmesi için en az 30 yıla ait verinin olmasıdır. Ayrıca 1988 yılı öncesi verilerinin her parametrede

olmaması ve veri kısıtıyla karşılaşılmış olmasıdır. Yıllar itibariyle tarımsal istihdam yapısında olan değişimler, değişimlerin etkileri ve nasıl sonuçlar ortaya çıktığı farklı değişken ve yöntemlerle araştırılmıştır. Ayrıca Türkiye'de sığınmacılara ait barınma merkezinin varolduğu ve tarım sektörünün ağırlıkta olduğu TR63 Bölgesi'nde yapılan anket çalışması ile çalışma koşulları, barınma olanakları ve sosyal düzeyde yaşadıkları şehirler sığınmacıların gözünden değerlendirilmiştir. Bununla birlikte aynı çalışma ortamını paylaşan yerli işçilerle, işverenlerle ve beraber yaşayan aynı ortamı paylaşan yerlerin muhtarlarıyla görüşülerek Suriyeli sığınmacılar onların gözünden değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel amaçlarından ilki Türkiye'de tarım sektöründe istihdam yapısını ortaya koymak, istihdamın değişim ve gelişme eğilimini saptamaktır. Aynı zamanda tarım sektöründe özellikle geçici tarım işçiliğine odaklanmak ve mevcut durumu ortaya koymaktır. Ayrıca, 2011 yılında gerçekleşen uluslararası göçün tarım sektörü işgücü yapısına etkisi ve tarımda yaşanan değişimin mevcut durumu incelenmiştir. Özellikle sınır kentleri bu zorunlu göçlerden oldukça etkilenmiştir. Bu nedenle TR63 Bölgesi'nde yaşayan ve tarım sektöründe çalışan sığınmacıların işgücü yapısına dahil olma biçimleri, çalışma şekilleri ve toplumu benimseme ve benimsenme dinamikleri üzerinde araştırma yapılmıştır. Araştırmada, uluslararası göçün tarım sektörüne genel etkisi de vurgulanmıştır. Tarımın ve işgücünün yapısal değişmeleri ve işgücündeki değişimin zamansal boyutları Türkiye'yi temsil etmesi için, TÜİK tarafından yapılan 'Hane Halkı İşgücü Anketi Araştırması' mikro-kesit veri seti (2004-2020) kullanılmıştır. Suriyeli sığınmacıların tarımdaki işgücü yapısı ve toplumsal yapı tarafından kabul görme durumları TR63 Bölgesi özelinde incelenmiştir.

Sonuç olarak, ilk olarak Türkiye'de 1988-2018 yılları arasında uluslararası göç-tarım ilişkisi, makro düzeyde değişkenlerle açıklanmıştır. Kısa dönemde net göç miktarındaki artış, tarım alanı ve tarımsal istihdamı olumsuz yönde etkilerken, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Kısa dönemde göçün ekonomik etkileri olumlu iken, uzun dönemde tersi durum geçerlidir. Bu sonuçlarla yapılan Granger nedensellik testine göre, göç ile tarımsal GSYH arasında tek yönlü ilişki bulunmaktadır. Bu durumda tarımsal GSYİH, göçte yaşanan artış azalışlardan etkilenmektedir

Hane halkı işgücü anket veri seti kullanılarak, 2004-2020 yıllarına ait panel veri kullanılarak oluşturulan modelde, tarımda çalışmayı etkileyen faktörler üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bu modelin sonuçlarına göre, eğitim düzeyi ve geliri artan bireyin, tarım sektöründe değil tarımdışı sektörde çalışmaya eğilimli olduğu bulunmuştur. Birey ek iş yapma isteği arttıkça, tarımdışı sektörde çalışmak yerine tarım sektöründe çalışmak isteyeceği bulunan sonuçlar arasındadır.

Sığınmacıların tarım sektöründeki iş yapısına etkileri ve toplumun bakış açıları, TR63 Bölgesi özelinde 103 sıığınmacıyla yapılan anket sonucunda oluşturulmuştur. Sığınmacıların %48,5'i çalışma koşullarından, %45,6'sı aldıkları ücretten ve %56,3'ü yerli işçilerle birlikte çalışmaktan memnun olduklarını belirtmiştir. Sığınmacıların çalışma koşullarından memnun olma durumlarını eğitim, kaldıkları yer ve cinsiyete göre farklılık göstermezken, çalışma durumu (sürekli, günlük işçi), gelir ve yaşanılan şehir etkilemektedir. Sığınmacıların yaşadıkları şehirlerde iletişim problemi (%36) yaşamaktadır. Suriyeli sığınmacıların toplumsal benimsenme durumlarını yaşadıkları şehirdeki yerel halkın tutum ve davranışlarına göre ve kaldıkları yerlerle ilişkili iken, eğitim, cinsiyet ve kalma süreleri ile ilişkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yerli işçilerle yapılan odak grup görüşmeleri sonucunda, sığınmacıların verimli çalışmadığı, çalışma süresini verimli kullanmadıkları, sorumluluklarını yerine getirmemelerine rağmen ücretlerini almaları ve işverenler tarafından tercih edilmeleri yerli işçileri rahatsız etmektedir.

İşveren ve elçi/çavuşlarla yapılan odak grup görüşmeleri sonucunda, sığınmacıları maliyetleri azaltmak, ucuz işgücü sağlamak ve yerli işçi yetersizliği nedeniyle tercih ettiklerini, fakat dil problemi ve işi bilmemeleri sorun olduğunu yine de yerli işçilerin yerini almaya başladıklarını da belirtmişlerdir.

Mahalle/köy muhtarları yerli halkın sığınmacılara yapılan yardımların onları rahata alıştırdığını ve çalışma konusunda esnek davrandıklarını düşünmektedirler. Ayrıca kültürel farklılığın en fazla hissedildiği iller Osmaniye ve Kahramanmaraş illeridir.

TEŞEKKÜR

Araştırma boyunca bilgi, öneri ve deneyimlerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL'e çok teşekkür ederim. Danışman hocamın yanı sıra hiçbir zaman desteğini esirgemeyen her zaman yanımda olan hem akademik hem de sosyal alanlarda yol gösteren Prof. Dr. Halil FİDAN hocama teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma hayatımda desteğini herzaman hissettiğim Prof. Dr. Erdal DAĞISTAN hocama teşekkür ederim.

Çalışma hayatımın her aşamasında yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşlarım Arş. Gör. Sercan DEDE ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet D. Çelik'e yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Veri paylaşımı konusunda her türlü desteği sağlayan TÜİK'e ve TÜİK çalışanlarına, anket süresince her türlü desteği ve ilgiyi gösteren Kahramanmaraş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Osmaniye İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve Hatay İl Tarım ve Orman Müdürlüğü çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Maddi ve manevi her türlü destekleriyle herzaman yanımda olan sevgili kardeşim Dr. Mehmet T. KIZILTUĞ'a, annem Hatice SÖNMEZ'e, babam Celil KIZILTUĞ'a ve eşim Ali SARIOĞLU'na en içten duygularımla teşekkürlerimi sunuyorum..

Bu tez çalışması Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) kapsamında 12804 nolu 'Türkiyede Tarım Sektöründe İstihdam: Hatay Bölgesi (TR63) Örneğinde Tarımda Yabancı Göçmen/Sığınmacı İşgücü İstihdamı' başlıklı proje tarafından desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER **SAYFA**

ÖZ I
ABSTRACT II
GENİŞLETİLMİŞ ÖZET III
TEŞEKKÜR VII
İÇİNDEKİLER VIII
ÇİZELGELER DİZİNİ XII
ŞEKİLLER DİZİNİ XVI
KISALTMALAR DİZİNİ XVIII
1. GİRİŞ 1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR 7
2.1. Zaman Serisi Analizleri 7
2.2. İşgücü ve Toplumsal Benimsenme 11
3. MATERYAL VE YÖNTEM 19
3.1. Materyal 19
3.2. Yöntem 20
3.2.1. Örneklemin Seçimi 20
3.2.2. Verilerin Toplanmasında İzlenen Yöntem 21
3.2.3. Verilerin Analizinde İzlenen Yöntem 23
3.2.3.1. Zaman Serisi Analizleri 23
3.2.3.2. Panel Logit Veri Analizi 31
3.2.3.3. İstatistiksel Analiz Yöntemleri 38
4. BULGULAR VE TARTIŞMA 43
4.1. Türkiye'de Tarım Sektörü ve İstihdamın Yapısal Dönüşümü 43
4.1.1. Tarım ve Emeğin Tarihsel Süreci 43
4.1.2. Türkiye Ekonomisi ve Tarım Sektörüne Etkileri 48
4.1.3. Tarım Sektöründe İşgücü Kavramları 51
4.1.4.Türkiye Ekonomisinde İşgücü 55

4.1.4.1. İşgücü 58
4.1.4.2. İstihdam 61
4.1.4.3. İşsizlik 63
4.1.4.4. İşgücüne Dahil Edilmeyenler 65
4.1.5. Hanehalkı İşgücü Anketi Verilerine Göre İşgücü 67
4.1.5.1. İstihdamın yapısı 70
4.1.5.2. İşsizliğin Yapısı 83
4.1.6. TR63 Bölgesine ait Hanehalkı İşgücü Anketinin Sonuçları 92
4.1.6.1. TR63 Bölgesi'nin İstihdam Yapısı 95
4.1.6.2.TR63 Bölgesi'nin İşsizlik Yapısı 96
4.1.7.TR63 Bölgesi Tarım ve Göç 98
4.2.Türkiye'de Net Dış Göçler, Tarımda İstihdam, Tarımsal GSYİH ve Tarım Alanı İlişkisi 105
4.2.1. Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi 106
4.2.2. Johansen Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Testi 109
4.2.4. Granger Nedensellik Testi 116
4.3.Türkiye'de Tarımda İstihdam Edilme Durumuna Yönelik Panel Lojistik Veri Analizi 119
4.4. Suriyeli Sığınmacıların Tarım Sektöründeki İstihdamı 127
4.4.1.TR63 Bölgesi'ndeki Suriyeli Sığınmacı Tarım İşçilerinin Demografik Özellikleri 127
4.4.2.TR63 Bölgesi'ndeki Sığınmacı Tarım İşçilerinin İstihdamı ve Ücretler 135
4.4.3.TR63 Bölgesi'ndeki Suriyeli Sığınmacı Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları ve Sorunları 139
4.4.4.TR63 Bölgesi'ndeki Sığınmacı Tarım İşçilerinin Toplumsal Benimsenme Durumları ve Yaşadıkları Sorunlar 151
4.5.TR63 Bölgesi'nde Yerli İşçilerin Tarımda Çalışan Sığınmacılara Yönelik Bakış Açıları 175

4.6. TR63 Bölgesi'nde İşveren/Elçi/Çavuşların Tarımda Çalışan Sığınmacılara Yönelik Bakış Açıları 183
4.7. TR63 Bölgesi'nde Köy/Mahalle Muhtarların Sığınmacılara Yönelik Bakış Açıları 187
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 191
KAYNAKLAR 199
ÖZGEÇMİŞ 219
EKLER 220

ÇİZELGELER DİZİNİ **SAYFA**

Çizelge 3.1. Anket yapılan yabancı/göçmen tarım işçilerinin sayıları ve şehirlere göre dağılımı 21
Çizelge 3.2. Değişkenler ve veri kaynakları 24
Çizelge 3. 3. Serilere ait tanımlayıcı istatistikler 25
Çizelge 3.4: HHİA ait istihdam verilerinin yıllara göre dağılımı 36
Çizelge 3. 5. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler..... 37
Çizelge 3.6. İlişkisiz ölçümler için bir yönlü ANOVA (formüller)..... 40
Çizelge 4.1. 2004-2020 HHİA verilerine göre işgücü durumu (kişi)..... 68
Çizelge 4.2. Tarım ve tarımdışı faaliyetlere göre istihdam..... 71
Çizelge 4.3. Tarım ve tarımdışı sektörde çalışanların işteki durumu..... 74
Çizelge 4.4. Tarım-tarımdışı sektörde işteki süreklilik durumu..... 75
Çizelge 4.5. Tarım sektöründe istihdam edenlerin yıllar itibariyle ücret durumu..... 77
Çizelge 4.6. Tarım ve tarımdışı sektörde ek işte çalışanların durumu 78
Çizelge 4.7. Esas işi dışında ek iş yapan kişilerin çalıştıkları sektörlere göre dağılımı..... 80
Çizelge 4.8. Tarım sektöründe esas ve ek işe göre çalışma saatleri..... 82
Çizelge 4.9. Tarımsal işletmede çalışan hanehalkının verileri..... 83
Çizelge 4.10. 2004-2020 yıllar arasında iş arayanların eğitim düzeyleri..... 86
Çizelge 4.11. 2004-2020 yılları arasında iş arayanların yaş gruplarına göre dağılımı..... 87
Çizelge 4.12. 2004-2020 yılları arasında iş arayanların durumu 88
Çizelge 4.13. En son çalışılan faaliyet ve durumu (2004-2020)(kişi)..... 89
Çizelge 4.14. Tarım ve niteliksiz işlerde iş arayanların cinsiyete göre dağılımı..... 91
Çizelge 4.15. Tarımda iş arayanların eğitim düzeyi (%) 92

Çizelge 4.16. TR63 Bölgesine ait istihdam, işsiz ve işgücüne dahil edilmeyenlerin dağılımı 93
Çizelge 4.17. 2004-2020 yılları arasındaki TR63 Bölgesi eğitim durumu 94
Çizelge 4.18. TR63 Bölgesi işgücü yapısı (2004-2020) 96
Çizelge 4.19. TR63 Bölgesi'nin en son yapılan faaliyet ve aradıkları iş dağılımı 97
Çizelge 4.20. Türkiye'de bulunan geçici koruma iznine tabi Suriyeli sığınmacıların sayısı(kişi) 102
Çizelge 4.21. TR63 Bölgesinin işgücü piyasası 105
Çizelge 4.22. Değişkenlerin genişletilmiş birim kök test sonuçları 107
Çizelge 4.23. Birinci farkı alınan değişkenlerin ADF birim kök model seçimi 108
Çizelge 4.24. VAR modelinin gecikme uygunluğunun belirlenmesi 110
Çizelge 4.25. İz (Trace) testi koentegrasyon istatistiği 111
Çizelge 4.26. Max Özdeğer (Max-Eigenvalue) testi koentegrasyon istatistiği 112
Çizelge 4.27. Otokorelasyon LM test sonuçları 112
Çizelge 4.28. Değişen varyans ve normallik test sonuçları 113
Çizelge 4.29. Hata düzeltme modeli (ECM) 114
Çizelge 4.30. Granger Nedensellik Testi sonuçları 117
Çizelge 4.31. Değişkenlerin anlamlılık düzeyleri 121
Çizelge 4.32. Havuzlanmış En Küçük Kareler 122
Çizelge 4.33. Modelin kesite ve zamana göre F testi sonuçları 123
Çizelge 4.34. Modelin kesite ve zamana göre LR testi sonuçları 124
Çizelge 4.35. Sabit etkili panel logit modele ait çıktı 127
Çizelge 4.36. Anket yapılan Suriyeli sığınmacıların şehirlere göre dağılımı 128
Çizelge 4.37. Suriyeli sığınmacıların medeni durum ve aile birey sayıları 130
Çizelge 4.38. Suriyeli sığınmacıların eğitim durumları 131
Çizelge 4.39. Sığınmacıların şehirlere göre aylık gelir dağılımı 133
Çizelge 4. 40: Tarımda çalışan sığınmacıların kalma süresi ve gelir durumu 135
Çizelge 4.41. Tarımda çalışan sığınmacıların kalma süresi ve gelir ilişkisi 136

Çizelge 4.42.Suriyeli sığınmacı tarım işçilerinin yaptıkları işler..... 138
Çizelge 4.43. Sığınmacıların işyerine ulaşım ve memnuniyet durumları 141
Çizelge 4.44. Suriyeli sığınmacıların yerli işçi ve işverenle çalışma durumları..... 143
Çizelge 4.45. Çalışma koşullarından memnuniyetin problemler hatırlatılmada önce ve sonrası durumları..... 144
Çizelge 4.46. Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumlarına ait tanımlayıcı istatistikler..... 145
Çizelge 4.47. Sığınmacıların şehirlere göre işyerinden memnuniyet durumlarının ANOVA test sonuçları..... 145
Çizelge 4.48. Scheffe test sonuçları..... 146
Çizelge 4.49. Sığınmacıların eğitim durumlarına ait tanımlayıcı istatistikler..... 147
Çizelge 4.50. Eğitim durumunun çalışma koşullarındaki memnuniyet düzeyine etkisi 147
Çizelge 4.51. Sığınmacıların kaldıklara yer ve tanımlayıcı istatistikler 148
Çizelge 4.52. Sığınmacıların kaldıkları yerlerin çalışma koşullarına etkisi..... 149
Çizelge 4.53: t testi sonuçları..... 149
Çizelge 4.54. Suriyeli sığınmacıların işyeri memnuyeti, gelir, kaldıkları yer, çalışma durumu ve demografik özellikleri arasındaki ilişkiler..... 151
Çizelge 4.55. Sığınmacıların yaşadıkları şehirden memnuniyet durumları 154
Çizelge 4.56. Sığınmacıların yaşadıkları şehirlere göre iletişim problemi yaşama durumları..... 155
Çizelge 4.57. Suriyeli sığınmacıların şehirlere uyum değerlendirmesi 157
Çizelge 4.58. Sığınmacıların Kahramanmaraş iline uyumunun değerlendirilmesi 158
Çizelge 4.59. Sığınmacıların Osmaniye iline uyumunun değerlendirilmesi..... 159
Çizelge 4.60. Sığınmacıların Hatay iline uyumunun değerlendirilmesi 160
Çizelge 4.61. Sığınmacıların kültürel benimsenme durumlarının değerlendirilmesi 162

Çizelge 4.62. Suriyeli sığınmacıların Kahramanmaraş iline göre kültürel benimsenme durumlarının değerlendirilmesi 163
Çizelge 4.63. Sığınmacıların Osmaniye iline göre kültürel benimsenme durumlarının değerlendirilmesi..... 164
Çizelge 4.64. Sığınmacıların Hatay iline göre kültürel benimsenme durumlarının değerlendirilmesi..... 165
Çizelge 4.65. Suriyeli sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumlarına ait tanımlayıcı istatistikler..... 167
Çizelge 4.66. Suriyeli sığınmacıların şehirlere göre toplumsal benimsenme durumlarının ANOVA test sonuçları 168
Çizelge 4.67. Scheffe test sonuçları 168
Çizelge 4.68. Sığınmacıların eğitim seviyelerindeki farklılıklara göre toplumsal benimsenme durumlarının ANOVA test sonuçları 169
Çizelge 4.69. Sığınmacıların kaldıkları yerlere göre toplumsal benimseme sonuçları..... 170
Çizelge 4.70. Sığınmacıların cinsiyete göre toplumsal benimseme sonuçları 171
Çizelge 4.71. Sığınmacıların kalma sürelerinin tanımlayıcı istatistikleri 172
Çizelge 4.72. Sığınmacıların kalma sürelerine ilişkin Anova test sonuçları..... 173
Çizelge 4.73. Sığınmacıların toplumsal benimseme durumlarına ait, gelir, kaldıkları yer,çalışma durumu ve demografik özellikleri arasındaki ilişkiler..... 174

ŞEKİLLER DİZİNİ **SAYFA**

Şekil 4. 1. GSYİH sektörel dağılım (%) 55
Şekil 4. 2: 1988-2021 yılları arasında istihdamın sektörel dağılımı (%) 57
Şekil 4.3. Türkiye'de 2000-2019 yıllar arasında işgücünün cinsiyete göre dağılımı (bin) 59
Şekil 4.4. Türkiye'de 2000-2019 yıllar arasında işgücünün yaş gruplarına göre dağılımı (bin) 61
Şekil 4.5. Türkiye'nin istihdamın faaliyet kollarına ve cinsiyete göre dağılımı (2000-2019) 62
Şekil 4.6. 2000-2020 yıllar arası cinsiyete göre işsizlik (bin) 64
Şekil 4.7. İşgücüne dahil olmayanların cinsiyete göre dağılımı (Bin) 66
Şekil 4.8. 2004-2020 yılları arasında eğitim düzeyindeki değişim 69
Şekil 4.9. 2004-2018 yılları arasında yaş gruplarının değişimi 70
Şekil 4.10. Faaliyet koluna göre gelişimin cinsiyete göre değişimi 72
Şekil 4.11. Mevsimlik işçilerin 2004-2018 yılları arasındaki durumu 76
Şekil 4.12. İş arayanların cinsiyete göre durumu (kişi) 84
Şekil 4.13. Mevsimlik işçi göç haritası 100
Şekil 4.14. Değişkenlerin düzey değer grafikleri 106
Şekil 4.15. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin görünümü 111
Şekil 4.16. Birim etkili Hausman Testi 125
Şekil 4.17. Zaman etkili Hausman Testi Sonucu 126
Şekil 4.18. Tarımda çalışan sığınmacıların ülkelerinde yaptıkları mesleklerin dağılımı 134
Şekil 4.19. Sığınmacıların yaptıkları işin ülkedeki mesleğiyle uyumu ve işinden memnuniyet durumu 140
Şekil 4.20. Sığınmacıların barınma koşullarından memnun olma durumu 153
Şekil 4.21. İllere göre göçmenlerin ülkelerine dönme istekleri (%) 166

KISALTMALAR DİZİNİ

ADF	: Genişletilmiş Dickey Fuller Testi
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
DF	: Dickey Fuller Testi
DOĞAKA	: Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FAO	: Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HHİA	: Hanehalkı İşgücü Anketi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SBB	: TC Cumhurbaşkanlığ Strateji ve Bütçe Başkanlığı
TOB	: Tarım ve Orman Bakanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	: Vektör Otoregresif Model

1. GİRİŞ

İşsizlik ve işgücü ile ilgili sorunlar ülke ekonomilerinin karşılaştıkları önemli sorunlardır. Bu hem sosyal hem de ekonomik boyutu olan bir sorundur. İşgücü piyasası diğer piyasalardan farklı olarak doğrudan insan ve insan emeğini içermesi nedeniyle ayrı bir konuma ve öneme sahiptir. İşgücü piyasası emek arz ve talebinin buluştuğu yer olarak tanımlandığında, bu piyasanın izlenebilirliğini, doğru verilere ulaşılabilirliğini artırmak ve işsizlik sorunlarının çözümüne yönelik politikalar geliştirmek ülke politikalarının temelini oluşturacaktır. Bu nedenle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler izledikleri çeşitli politikalarla işsizlik sorunu üzerinde çalışmaktadırlar. Bu politikaların amacı işsizliği azaltmak ve bireylerin refah düzeylerini korumaktır. Bu sayede ülkenin kalkınma ve refah düzeylerini artırılması amaçlanmaktadır.

İşsizlik, ülke ekonomilerinde temel bir göstergedir. Bu nedenle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorunu ve çözüm bulma konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Çünkü bir ülkede işsizliğin artması, toplam üretimin ve kullanılan arzın azalmasına neden olurken, bu dönemde talebin aynı kalması ve tüketimin devam etmesi, talep edilen ürünlerin fiyatının yükselmesine neden olmaktadır. Yüksek oranda ve sürekli işsizlik ekonomide sıkıntılar yaratırken, düşük oranda işsizlik de enflasyon baskısı yaratacaktır. İşsizlik oranlarındaki artış ve azalışlar, sektörler arasında işgücü dağılımını da etkilemektedir. Özellikle tarım sektöründeki yıllar içerisinde yaşanan yapısal değişim (emek yoğun bir sektör iken, teknolojinin gelişimi ile sermayenin yoğun olduğu bir sektöre dönüşmesi), emek gücünün bir kısmını farklı sektörlere yöneltirken, diğer kısmını ise işsiz bırakmıştır.

Tarım sektörü, diğer sektörlere olan bağlantıları ve en önemlisi toplumun temel ihtiyacını karşılaması nedeniyle sektörlerin temel yapı taşıdır. Fakat yıllar içerisinde küreselleşme, modernleşme, teknolojik gelişmeler ve uygulanan politikalar tarım sektörünün geri plana düşmesine neden olmuştur. Özellikle 1980 sonrası küreselleşme ile birlikte teknolojik gelişmeler çok hızlı bir şekilde artış

göstermiştir. Bu teknolojik gelişmeler sonucunda işçinin yerini makineler alırken, çalışan işçinin niteliği de değişmektedir. Teknolojinin öncülüğndeki bu yapısal değişim vasıflı işçi talebini artırmaktadır (Yazıcı, 2001; Kocabaş, 2004). Teknolojinin gelişimi ile otomasyon dönemi başlamış (Ataman, 1998) ve Endüstri 4.0 ile tarım alanına uygulanmasında gelişmeler yaşanmıştır. Tarım alanında uygulama alanlarının artması, otomasyon sistemlerinin kullanımını artırmış, bu durumda emek kullanımını azaltmıştır. Tarım alanında istihdam düzeyi düşerek, teknolojik işsizlik ortaya çıkmıştır. Bugün yaşanmakta olan işsizliğin önemli bir kısmını teknolojik işsizlik olarak açıklamak mümkündür (Ataman, 1998).

Türkiye gibi gelişen ekonomilerde dünyada yaşanan olayların etkileri ve sonuçları hızlıca istihdamın etkilemektedir. Ülkede tarımda meydana gelen yapısal değişim, küreselleşme, modernleşme, rekabetteki artış, teknolojinin gelişmesi, sanayileşmenin artması istihdam dağılımını farklılaştırmaktadır. Bu yapısal değişimle birlikte ülke tarımsal yapıdaki ekonomiden çıkıp, sanayileşmiş bir ekonomiye geçiş yapılması, teknolojinin ve makineleşmenin artması gelişmişliğe katkı sağlarken, tarım sektöründe istihdam edilen işgücünü işsizlikle karşı karşıya bırakmıştır. İşsizlik nedeniyle geliri azalan kırsal kesimin bir kısmı tarımı bırakarak kente göç ederken, bir kısmı ise tarımsal gelirini artırmak için mevsimlik göç ederek tarım faaliyetini sürdürmeye devam etmektedir. Türkiye'deki bu yapısal değişimin etkisi tarım sektöründeki işgücünün azalışına neden olmuştur. Tarım sektöründe azalan işgücü, özellikle hizmet sektörünün genişlemesi yapısal işsizliği ortaya çıkarmaktadır (Zagler, 2009). 1988 yılında toplam istihdamın %46,5'i tarım sektöründe iken, 2020 yılında %17,6 oranına kadar gerilemiştir. Bu durum her ne kadar ülkenin gelişmişlik düzeyi için istenilen durum olsa da, tarım sektörünün istihdam ettiği işgücü farklı sektöre geçiş yapmak zorunda kalmıştır. 2020 yılında ise toplam istihdamın %56,2'si hizmet sektöründe olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021).

Tarım ve tarımdışı sektörlerdeki istihdam ve istihdamdaki değişimler makroekonomistlerin ilgilendiği en önemli konulardan biri olmuştur (Lucas and

Prescott, 1974; Postel Vinay and Robin 2002; Launov and Walde 2013; Coles and Mortensen 2016; Lise, Meghir and Robin 2016; Richards, 2018). Bu modellerdeki öngörüler iş arama davranışını, ücret belirleme ve işsizlik sonuçları, tarımdaki işgücü durumunu etkilemektedir (Richards, 2018). Bu öngörülerin yanısıra, tarım alanlarında meydana gelen azalma da tarımsal istihdamı etkilemektir. Bu azalma ile tarımsal işgücünde, aile işgücü, sürekli işçi ve mevsimlik işçi kullanım maliyetleri göz önüne alınmaktadır. Mevsimlik işçilerin işe alınma maliyetlerine bakıldığında, sürekli işçinin işe alınması arasındaki seçim, faaliyetin sadece mevsimselliği ile belirlenmediğini göstermektedir. Mevsimsel işçiliğin tercih edilmesi tarım sektöründe esnekliği artırmanın yolu olarak görülmektedir. Ayrıca maliyetleri azaltmak için de kullanılabilir. Yine de aile işgücü, ücretli emek işçiliğinin yerine geçtiği de yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Darpeix vd. 2014).

Türkiye'de işgücü ve işsizlik verileri incelendiğinde; aktif nüfus olarak nitelendirilen 15-64 yaş Türkiye nüfusunun %67,7 sini oluşturmaktadır. Aktif nüfus incelendiğinde, 2020 yılında aktif nüfus 56 milyon kişidir. İşgücüne dahil olmayanlar 15-64 yaş arası nüfusun %43'ünü oluşturmaktadır. İşgücü potansiyeli, 30,1 milyon kişi olan Türkiye'de 4,1 milyon işsiz bulunmaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak kayıtlara geçen 2,5 milyon kişi bulunmaktadır. İstihdam edilenlerin sayısı ise 26,8 milyon kişidir. Türkiye'de işsizlik oranı %13,4 ve tarımdışı işsizlik oranı % 15,4'tür (TÜİK, 2020a). Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 2015 yılında yayınlanan rapora göre, dünya geneli ekonomik durum analiz edilmiş ve 2015-2020 yılları arasını büyümenin yavaşlayacağı, eşitsizliklerin artacağı ve işsizliğin küresel olarak artacağı bir dönem olarak öngörülmüştür (Pınar vd. 2016). Küresel olarak, işsizlik artış eğiliminin yaşandığı dönemde sığınmacıların kontrolsüz olarak Türkiye işgücü yapısına dâhil olması durumu, işsizlik politikalarının önemini artmıştır. Dış göçün kontrolsüz ve plansız olması diğer sektörleri etkilediği kadar tarım sektörünü de etkilemiştir. Göç eden sığınmacılar vasıfsız işgücünün yoğun olduğu, işgücü verimliğinin az olduğu tarım sektörüne

yönelmişlerdir. Tarımda çalışan sığınmacı işçiler, daha düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmektedir. Bunun sonucu olarak yerli çalışanın maliyetini yüksek bulan işverenler, tercihlerini yabancı işgücüne yöneltmiştir. Bu da yerli işgücü ile Suriyeli sığınmacı işgücü arasında ikame edilebilirlik durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin temel sorunlarından biri olan işsizlik ve diğer bir sorun olan uluslararası göçün istihdam üzerine etkileri incelenmiştir. Türkiye'de işgücünün durumu (istihdam, işsiz, işgücüne dahil edilmeyenler) tarım ve tarımdışı sektörler bazında eğitim, yaş, ek iş yapma durumları, çalışma saatleri, işteki durumları, işteki süreklilik durumları, iş arama durumları, işsiz kalmadan önceki iş durumları ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu konular ele alınarak işgücündeki değişim açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca incelemenin yapıldığı TR63 Bölgesinde işsizlik ve istihdam verileri zaman serileri şeklinde incelenerek, artan işsizliğe sığınmacıların etkisi, ücret değişimi, iş verimliliği, yerli işçilerin ikame edilebilirliği, işverenlerin, yerli işçilerin ve toplumun sığınmacı istihdamına bakış açıları, toplumsal ve kültürel uyum gibi konular ele alınmıştır. Araştırma bölgesinde istihdam yapısındaki değişim, göçün etkisi ve sonuçları, bölgede yaşanan sorunlar, toplumsal benimseme ve benimsenme durumlarının saptanmasında ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde anket çalışması önemli rol oynamış, elde edilen verilerle desteklenerek sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle tarımsal yapının önemli bir unsuru olan tarımsal istihdam, tarımsal yapıdaki değişimle birlikte incelenmiş, tarımsal istihdamda kalıcı bir unsur olmaya aday olan Suriyeli sığınmacı/göçmen işçilerin işgücü yapısına ve toplumsal uyumuna katkı sağlayacak bilgiler elde edilmiştir. Daha önce tarım sektörünün bu kadar kapsamlı zaman aralığında ve değişkenlerle incelenmemiş olmaması, gelecek çalışmalara örnek olması ve geliştirilmeye açık bir alan olması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşülmüştür. Buna ek olarak çalışmada TR63 Bölgesine ait barınma, çalışma, iş verimliliği ve toplumsal entegrasyonu üzerine çalışmalar bulunurken, farklı bölgelerde benzer çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle

ülkenin tarımsal istihdamını ve göçün etki ettiği faktörler bölgesel düzeydedir. Bu çalışmanın geliştirilmesi ülke bazlı bir veri üretilmesine, göç istatistiklerindeki verilerin artturılması için TÜİK tarafından yapılan anketlere göç ilgili sorunların eklenmesi ve elde edilen verilerin diğer ülkelerle karşılaştırılarak mevcut sorunun ileri politikalarla çözüme kavuşturulmasına olanak sağlayacaktır.

Araştırmanın kapsamı makroekonomik konularında önemli bir yere sahip olan işgücü kavramını, tarım sektörü özelinde işgücü yapısının yıllar itibariyle değişimini göstererek, zamanın etkisini vurgulamak ve sığınmacıların işgücüne etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada kullanılan zaman aralıkları 1988-2020 yılları arasında değişim göstermektedir. Bu zaman aralıklarının seçilmesinin sebebi, zaman serisi analizlerinin yapılabilmesi için en az 30 yıla ait verinin olmasıdır. Ayrıca 1988 yılı öncesi verilerinin her parametrede olmaması ve veri kısıtıyla karşılaşılmış olmasıdır. Yıllar itibariyle tarımsal istihdam yapısında olan değişimler, değişimleri etkilediği düşünülen değişkenlerle ilişkileri ve bu ilişkilerin sonuçları farklı değişken ve yöntemlerle araştırılmıştır. Ayrıca Türkiye'de sığınmacılara ait barınma merkezinin varolduğu ve tarım sektörünün ağırlıkta olduğu TR63 Bölgesi'nde yapılan anket çalışması ile çalışma koşulları, barınma olanakları ve sosyal düzeyde yaşadıkları şehirler sığınmacıların gözünden ifade edilmiştir. Bununla birlikte aynı çalışma ortamını paylaşan yerli işçilerle, işverenlerle ve beraber yaşayan aynı ortamı paylaşan köy/mahalle muhtarlarıyla görüşülerek, sığınmacılar onların gözünden değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel amaçlarından ilki Türkiye'de tarım sektöründe istihdam yapısını ortaya koymak, istihdamın değişim ve gelişme eğilimini saptamaktır. Aynı zamanda tarım sektöründe özellikle geçici tarım işçiliğine odaklanmak ve mevcut durumu ortaya koymaktır. Son 10 yılda Suriye'de yaşanan savaş nedeniyle Türkiye'nin ekonomisi bu durumdan etkilenmektedir. Özellikle sınır kentleri bu zorunlu göçlerden oldukça etkilenmiştir. Bu nedenle çalışmanın bir diğer amacı ise zorunlu göç nedeniyle Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlerin TR63 bölgesinde (Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş illeri) tarım sektöründe işgücü piyasasına

olan etkilerini (çalışma koşulları reel ücretlere ve işgücü verimliliğe etkisi) ve sosyal çevreye etkilerini (benimsenme durumları, sosyal çevredeki algıları ve sorunlarını) ortaya koymaktır.

Tezin içeriğinde, ilk bölümde tarım sektörü ve istihdamın dönüşümü tarım ve emeğin tarihsel süreçleri, Türkiye ekonomisi ve ekonominin tarım sektörüne etkileri, işgücü sınıflandırılmaları, Türkiye'nin işgücünün yapısı ve Hanehalkı İşgücü Anketi kapsamında 2004-2020 yılları arasında tarım-tarım dışı sektörlerin işgücü yapısı detaylı şekilde incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye'nin tarım ve göç ilişkisi, 1988-2018 yılları arasındaki tarımsal alan, tarımsal istihdam, tarımsal GSYH arasındaki nedensellik analizi ile incelenmiştir. Üçüncü bölümde 2004-2020 yılları arasında Hane halkı işgücü anketlerinden oluşturulan veri seti ile birim ve zaman etkisini varlığı ile tarımda istihdamı etkileyen faktörler incelenmiştir. Son olarak, TR63 Bölgesi'nde tarımda çalışan sığınmacılar, yerli işçiler, işverenler, elçi/çavuşlar ve muhtahtarla nitel ve nicel veri yöntemlerini kullanarak çalışma ve barınma koşulları, toplumsal uyum ve kişisel bakış açıları irdelenmiş ve yaşanan sorunlar ortaya konulmuştur.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Zaman Serisi Analizleri

Shan, Morris ve Sun (1999) yılında Avusturalya ve Yeni Zelanda'da göç ve işsizlik değişkenlerini kullanarak, 1983-1995 dönemi üç aylık veriler şeklinde analiz etmiştir. Değişkenler arasında ilişkiyi Granger nedensellik analizi ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, göç ve işsizlik arasında nedenselliğe rastlanmamıştır.

Feridun (2004) 1980-2004 dönemi verilerini içeren çalışmada ARDL yöntemi göç, GSYİH ve işsizlik arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma İsveç verilerini kapsamaktadır. Çalışma sonuçları, göç ve kişi başına düşen GSYİH arasında uzun vadeli ve iki yönlü nedensellik tespit edilirken, göçün işsizliğe neden olmadığı fakat işsizliğin göçün nedeni olduğu ortaya konulmuştur.

Verturini ve Villisio (2004) İtalya kapsamında 1993-1997 dönemine ait üç aylık zaman serisi verilerini EKK yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmanın amacı göçün işgücü piyasalarına olan etkisini ortaya koymaktır. Göçün işsizliğin artmasına etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Göçmen işgücündeki artışın, yerli işçilerin istihdam olanaklarını kısıtladığını ifade etmiştir.

Morley (2006) yaptığı çalışmada1930-2002 dönemi verileri kullanarak, göç ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisini ARDL sınır testi ile incelemiştir. Çalışma Avusturalya, Kanada ve ABD ülkelerini kapsamakta ve ülkelerin göç alımı ve kişi başı GSYİH değişkenlerini kullanmıştır. Sonuç olarak, kişi başı GSYİH'dan göçe doğru uzun dönemli tek yönlü nedensellik ilişki tespit etmiştir.

Türkekul (2007) yaptığı çalışmada Türkiye'de 1988:1-2005:4 üçer aylık verilerle GSYİH'yı oluşturan tarım sektörünün büyüme oranı ile enflasyon arasındanki ilişkiyi belirlemek üzere Garanger nedensellik ve VAR analizi uygulamıştır. Sonuçlara göre enflasyondan tarımsal büyümeye doğru nedensellik

tespit edilmiş ve tarım sektörü enflasyondan olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varılırmıştır. Tarımsal büyüme için enflasyon bir engel teşkil etmektedir.

Ahmet (2010) Bangladeş'te 1995-2006 dönem verilerini kapsayan çalışmada, Johansen Eşbütünleşme Testi yapılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda göçün ekonomik büyüme üzerine negatif etkisini ortaya koymaktadır.

Brücker ve Schröder (2012) yaptığı çalışmada Almanya'ya ait 1967-2009 dönem verileri kullanarak göç akımı ve göç stokları arasında eşbütünleşme ilişkisini araştırmıştır. Değişken olarak göç stokları, kişi başı GSYİH, istihdam oranı ve gecikmeli göçmen stokları kullanılmıştır. Kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Bunun yanısıra göç akış modeli, Almanya ve göç veren ülkeler arasında göç stokları ile beklenen gelir arasında uzun dönemli dengeyi tespit etmiştir.

Boubtane vd. (2011), 1980-2005 dönemine ait verilerle, 22 OECD üyesi ülkenin net göç, işsizlik ve reel kişi başına GSYİH arasında Bootstrap Panel Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmada göçün işsizlik oranını negatif etkilerken, göçün işsizliğin nedeni olmadığını göstermektedir. Ayrıca göç ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, göçteki artışın ekonomik büyümeye neden olmadığı sonucuna varılmıştır.

Muratoğlu (2011) yaptığı çalışmada Türkiye'ye ait 2000-2011 dönemi üç aylık istihdam ve GSYİH veriler kullanılmıştır. Bu veriler ışığında eşbütünleşme ve nedensellik analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda veriler arasında eşbütünleşme olmadığı ve yapılan nedensellik analizi sonucunda değişkenler birbirinin nedeni olmadığı sonucuna varılmıştır.

Chletsos ve Roupakias (2012), Yunanistan'da yaptığı çalışmada göç, işsizlik ve ekonomik büyüme verilerinin 1980-2011 dönemini baz almıştır. Veriler Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre ekonomik büyüme oranları ve işsizlik göçün nedeni olduğu ortaya konulmuştur.

Boubtane, Coulibaly ve Rault (2013a), OECD ülkeleri için 1987-2009 yılları arasında işsizlik, ekonomik büyüme ve göç değişkenleri PANEL VAR analizi ile test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda uluslararası göçün göç alan ülkenin GSYİH'sına pozitif etki ettiği görülürken, işsizlik üzerine negatif etki etmektedir. Sonuç olarak kişi başı GSYİH ve göç arasında iki taraflı pozitif ilişki bulunmuştur.

Fromentin vd. (2014), Çalışma yerli ve yabancı işçiler arasındaki ilişkiye odaklanmış, küresel kriz sırasında Avrupa ülkelerine göçün işgücü piyasasına etkisini araştırmıştır. 14 OECD ülkesinin göcün işgücü piyasasına etkilerini Eşsiz Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanarak tahmin etmiş ve nedensellik testlerini kullanmıştır. Göç eden işçilerle yerli işçiler arasında kalıcı ama zayıf iş döngüsü olduğu ve kısa vadede göç alan ülkelerdeki ücretlerin artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Latif (2015) Kanada'da göç ve işsizlik arasındaki ilişkiyi 1983-2010 dönemi içerisinde incelenmiş olup, kişi başı GSYİH, net göç oranı ve işsizlik oranı değişkenlerini kullanmıştır. Buna göre kısa dönemde göç oranının işsizliği artırdığı sonucuna varılmıştır.

Sevinç vd (2016) yaptıkları çalışmada 1962-2012 dönemi 5 yıllık ortalama verilerle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve göç arasındaki ilişki araştırılmıştır. Panel veri analizi sonucu 18 ülkeden 13'ünde ekonomik büyüme ile göç arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Belize, Kosta Rika, Gabon, İran, Meksika ve Türkiye gibi ülkelerde ekonomik büyüme ve göç arasındaki ilişki anlamlı fakat ilişkinin yönü negatif olarak bulunmuştur.

Altunç vd. (2017) Türkiye'de dış göçlerin, işsizlik, enflasyon ve ekonomik büyüme üzerine etkisi araştırılmış ve 1985-2015 dönemi verileri kullanılarak Granger Nedensellik testi yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, dış göç ile GSYİH arasında çift yönlü ilişki bulunmuştur. Ekonomik büyüme-enflasyon, enflasyon-işsizlik ve işsizlik-ekonomik büyüme arasında ise tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Göv ve Dürrü (2017) yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ve göç olgusu arasındaki ilişkiyi tespit etmek için 7 OECD üyesi ülkenin 2000-2016 yıllık verileri ile panel nedensellik ve tek yönlü panel Granger nedensellik ilişkilerini tespit etmiştir. Tek yönlü nedensellik analizine göre göç GSYİH arasında tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Bu veriler ışığında göç, ekonomik büyümenin nedenidir sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada nitelikli emek göçünün ekonomik verimlilik üzerine pozitif etkiler yaratığını iddia etmektedir.

Şimşek (2018) göç oranı, enflasyon ve ekonomik büyüme arasında ilişkiyi ortaya koymak için yaptıkları çalışmada, en fazla göç alan 8 ülke (Amerika, İngiltere, Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, Hollanda, Japonya) verilerini kullanarak Panel Var Analiz ve Granger nedensellik testi yapılmıştır. Veriler 1992-2015 yılları arasını kapsamaktadır. Araştırmanın sonucuna göre, göç; enflasyon ve GSYİH yı negatif etkilendiğini ve göç ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca ülkelere gelen göçmenlerin vasıfsız olduğunu, çünkü göç ettikleri ülkelerde talebi artırmamakta ve üretime katkı sağlamadıklarını iddia etmektedir.

İnal (2019) yaptığı çalışmasında 2005-2018 dönemlerine ait aylık verilerle kayıtdışı istihdam ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL ve Dolado-Lütkepohl nedensellik testi ile incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu fakat uzun ve kısa dönemde anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Ekonomik büyümeden kayıtdışı istihdama tek yönlü bir nedensellik ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, ekonomik büyümenin artmasının kayıtdışı istihdamın kontrolünü azaltacağını ifade etmiştir.

Nurdoğan ve Şahin (2019) çalışmasında Türkiye'de dış göçün işsizlik üzerine etkisini 1995-2018 dönemi içerisinde incelemiş ve Engle Granger Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizi yapmıştır. Çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmuş ve dış göç-işsizlik arasında nedensellik tespit edilmiştir. Sonuç olarak dış göçler işsizliğin nedeni olduğu sonucuna varılmıştır.

Engin ve Konuk (2020) yaptığı çalışmada uluslararası göçün, Türkiye ekonomisinde işsizlik ve ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. 1995-2019 dönemi yıllık verileri Johansen Eşbütünleşme Analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar ise değişkenler arası uzun dönemli ilişki bulunmuş ve göç oranındaki artış işsizliği ve ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır.

Gülbahar (2020) yılında yaptığı çalışmada 1996-2016 yılları arasında göçün, istihdam, enflasyon ve GSYİH'yı nasıl etkilediği üzerine sonuçlar ortaya koymuştur. ARDL testi sonucunda Türkiye'ye yapılan göçler istihdam ve GSYİH'yı pozitif yönde etkilerken, enflasyonu negatif yönde etkilemektedir.

Meçik ve Koyuncu (2020) yaptığı çalışmada Türkiye'de dış göçün ekonomik büyüme üzerine olan ilişkisini Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile araştırmıştır. Veriler 1991-2018 dönemini kapsamaktadır. Çalışmanın sonucuna göre, göç ekonomik büyümenin nedenidir sonucuna varılmıştır.

2.2. İşgücü ve Toplumsal Benimsenme

Card (1990)'ın yaptığı çalışmada, ABD'de vasıfsız göçmenlerin istihdam üzerindeki etkisini 1979-1985 dönemi verilerini kullanarak En Küçük Kareler Yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada ABD'nin net göçü ve istihdam oranı değişken olarak analize dahil edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, göçün vasıfsız işlerde çalışan ABD'lilerin ücret düzeyleri ve istihdamı üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır

Borjas (2003), çalışma ulusal işgücü piyasası, işgücünün eğitim düzeyi ve işgücünün piyasadaki deneyimi açısından incelenmiştir. 1960-2000 yıllarının veri olarak kullanıldığı analizde ücretlerde küçük yükseliş yaşanmasına karşın ABD'ye göç eden eğitimli işgücü arzının arttığı görülmüştür. Eğitim düzeyi veya iş tecrübesi bakımından da artış görülmektedir. Göçlerden düşük yetenekli yerli çalışanlar negatif yönlü etkilenen kesimdir. İşgücü piyasası şokları ile birlikte uluslararası göç, tıpkı teknolojik gelişme gibi, vasıfsız yerli çalışanların işsiz

kalmasına sebep olmuştur. Başka bir ifadeyle vasıfsız işçiler için uluslararası göç işsizliği artırmaktadır. Ayrıca göçün rakip işçilerin ücretlerini etkilemekte ve arzdaki %10'luk bir artış, ücretleri % 3 -4 oranında düşürdüğü sonucuna varmaktadır.

Bonin (2005), 1975-1997 dönemini kapsayan Almanya için yaptığı çalışmada göçün ücret ve istihdam üzerindeki etkisini incelemiştir. Yatay kesit analizinde panel veriler kullanılmıştır. Çalışmadaki analiz sonuçlarına göre göçmen işgücü sayısındaki artışın ücretleri azalttığı görülürken işsizliği artırmadığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Jean ve Jiménez (2011), yerleşimci ülkeler olarak göç alan OECD kaynak ülkelerinde, yerlilerin işsizlik düzeyindeki değişimi test ettiği çalışmalarında göçmenlerin işsizlik üzerinde geçici ve gecikmeli bir etkiye sahip olduğunu ve benzer becerilere sahip yerlilerin yalnızca çok sınırlı (ve geçici) düzeyde işsizlik oranında geçici bir artışa neden olabileceği sonucuna ulaşmıştır

Aydemir ve Kırdar (2013) tarafından yapılan çalışmada 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye geri gelen Türklerin yerleştikleri bölgelerdeki işsizlik oranları analiz edilmiştir. Söz konusu çalışma, Türkiye'de 342 il ve ilçe merkezinde yapılmıştır. Analizde Bulgaristan'dan geri gelen Türklerin işgücünü ortalama % 5-10 aralığında artırdığı ve bu artışın da işsizlik oranlarını %1 seviyesinde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

AFAD (2014) 2014 yılında 3.689 kişi ile yaptığı anket çalışmasında, kamp dışında yaşayan Suriyelilerin yaklaşık yarısının mesleğinin olmadığı görülmektedir. Ankete katılanlardan, erkeklerin yaklaşık %80'i belirli bir mesleği olduğunu belirtirken, kadınlarda bu oran %10'dur. Kadınların büyük çoğunluğunun mesleği olmadığı görülmektedir. Kadınların %50'si, savaş öncesindeki Suriye'de yaşamlarında da çalışmamamktadır.

Harunoğulları ve Cengiz (2014) tarafından Hatay ilinde yapılan mekânsal analiz çalışmasında, Suriyelilerin ekonomik sorunlar yaşadığı ve bunların hemen tamamının ekonomik geliri düşük olan mahallelerde ikamet ettiği sonucuna

ulaşılmıştır. Ekonomik durumu iyi olan sığınmacılar ise daha lüks semtlerde yaşamaktadır. Yaşanan ekonomik farklılıklara rağmen, sığınmacılar yaşadıkları yerleri terk ettikleri için mekânsal uyum sorunu yaşanmaktadır. Bu mekasal uyumsuzluğun sebepleri, göç edilen ülkenin dilini bilmemeleri ve çeşitli önyargıların olması, sığınmacıların aidiyet hissetmelerinde engel oluşturduğunu, Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri mahallelerde komşuluk ilişkilerinin oldukça zayıf olduğu ya da zayıfladığına da dikkat çekmektedir. Göçün gerçekleştiği ilk zamanlarda yerel halk, mağdur olduklarını, geri döneceklerini düşünmeleri ve misafir gibi gördükleri için yardımlarda bulunmuştur. Fakat geçen zaman zarfında kalıcı oldukları düşüncesi ve medya haberleri sığınmacılara yönelik algının olumsuza dönmesine neden olmaktadır. Bu durumun sığınmacılarda bütün bu yargılar karşısında kendilerini hep bir öteki olarak düşünmesini oluşturduğu sonucuna varmıştır.

Ceritoğlu vd. (2015a) çalışmalarında sığınmacıların işgücü piyasasına etkilerini araştırmıştır. Çalışmada Türkiye işgücü piyasasını etkileyen kesimin Suriyeli sığınmacı gençler ve kadınlar olduğunu, sığınmacıların eğitim düzeyinin düşük olduğunu ve vasıfsız işgücü oluşturdukları sonucunu ortaya koymuştur. Suriyelilerin göç etmesinden sonra işsizlik oranlarının arttığı, işte çalışma sürelerinin kısaldığı ve iş arama sürelerinin arttığını belirtmiştir.

Ceritoğlu vd. (2015b) Türkiye kapsamında yaptığı çalışmalarında 2010-2011 ve 2012-2013 dönemi geçici koruma statüsünde olan Suriyelilerin işgücüne olan etkilerini Havuzlanmış EKK yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre göçün işsizliği arttığını, Suriyeli göçmenlerin istihdamının yerli işgücü istihdamı üzerine negatif etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Assida (2016) Samsun ilinde yaptığı çalışmada, 120 Suriyeli ve Iraklı göçmen ile yüz-yüze anket yöntemini kullanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, Samsun ilinde çalışma koşullarından memnun olmama nedenleri sırasıyla, %45,5 ‘i işveren tarafından emeğinin hakkını vermediğini, %33,3’ü ücretlerin düşük olduğunu ve %15,2’si ise yaptığı işin kendi niteliklerine uymadığını düşünmesidir.

Kavak, (2016) yaptığı çalışmada Suriyeli göçmenlerin, Türkiye'de tarımda çalışan mevsimlik işçilerin işgücü piyasasını nasıl etkilediğini ortaya koymak için 10 ilde gerçekleştirdiği çalışmada 1353 kişi ile görüşmüştür. 168 hanehalkın araştırması ve 85 derinlemesine görüşme gerçekleştirmiştir. Suriyeli göçmenlerin mevsimlik işgücü piyasasını 2 şekilde etkilediğini, işgücü arzında yaşanan ani artış günlük ücretlerin durağanlaşmasına ve azalmasına etki ettiğini göstermektedir. Diğer etkisi ise, işgücündeki artış, ücretlerin düşmesi ile çalışılacak gün sayısındaki azalmadır.

Lordoğlu ve Aslan (2016) yaptıkları çalışmada Mardin, Kilis, Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep illeri emek piyasalarındaki değişimini incelemiştir. Sonuçlara göre, 2011 sonrası Mardin, Hatay ve Şanlıurfa'nın işsizlik oranlarının Türkiye ortalamasından yüksek olduğunu belirterek şehirlerde göçmenlerin işsizliği artırdığı sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca Suriyeli göçmenlerin tarım sektöründe çapalama, ekim, mevsimlik işçilik, hasat gibi gündelik işlerde çalıştıkları ve yerli işçilere göre daha düşük nitelikte olduğu sonucuna varmışlardır. Son olarak işveren gözünden ücret düşüklüğünü değerlendirdiğinde; '1 yerli yerine 2 Suriyeli göçmeni çalıştırmanın daha uygun olacağı' şeklide aktarımda bulunmaktadır.

Pınar vd. (2016) Şanlıurfa'da yaptıkları çalışmada, hizmet, tarım, inşaat ve sanayi sektörlerinde çalışan sığınmacılara yönelik işveren ve yerli işlerin bakış açılarını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Şanlıurfa'da 579 işletme ile görüşülmüş ve %13'ü Suriyeli çalıştırma nedenlerini düşük ücret ve maliyetler olarak belirtilmiştir. Suriyeli işgücünün genellikle küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından çalıştıştırıldığını ortaya koymuşlardır. İşverenlerin %60'ı gerektiğinde Suriyeli işçi çalıştırdığını söylerken, %30'u yabancı işçi çalıştırmaya olumsuz baktığını ifade etmiştir. İşletmelerin %68'i Suriyeli çalıştırmanın güvenlik sorununa neden olduğunu, %67'si dil nedeniyle sorunlar yaşandığını, %63'ü Suriyeli çalışanların çalışma düzenini bozduklarını, %60'ı ise yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadıklarını, %90'ı Suriyelilerin kendi ülkelerine dönmeleri

gerektiği şekilde görüş bildirilmiştir. Sığınmacılarla yapılan ankette %83'ünün gelir düzeylerinin 1500 TL altında olduğu, tarımda %10'u çalıştığını, %50'si dil problemi yaşadığını, %32'si sosyal uyum sorunu çektiğini, %9'u çalışma disiplini konusunda sıkıntı yaşadığını, %17'si yaptıkları işte yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir. 1592 yerli işçi ile görüşme yapılmış ve bakış açıları şu şekilde özetlenebilir. Suriyeli çalışanların kayıtdışı istihdamı artırdığı, gelir düzeyini düşürdüğü ve yerli işçilerin işsiz kalmasına neden olduklarını belirtmiştir. Ayrıca kültürel yapı ve coğrafi yakınlık nedeniyle benzerlikleri olmasına rağmen, Suriyelileri kabullenilmemiş, yaşam düzenlerinin bozulduğuna ve göç nedeniyle yaşam kaygılarının arttığını ifade etmektedirler

Paksoy ve Karadeniz (2016), Kilis'te çalışan Suriyeli sığınmacıların sosyo-ekonomik yapısı üzerine 105 Suriyeli sığınmacı ile 2015 yılında yapılan anket sonuçlarına göre; ülkelerinde meslek gruplarına göre ayrıldığında %42'si öğrenci olduğu, eğitim seviyelerinin ise lise ve üstü (%61), %61'inin 2 yıldan fazla süredir Kilis'te yaşadığı, %59'unun toplam gelirinin asgari ücretten fazla olduğu, ailede çalışan birey sayısının 1-3 arasında ağırlık gösterdiği ve %79'u ise savaş bittiğinde geri dönmek istedikleri sonuçlarına varılmıştır

Taş ark. (2016) yaptığı 'Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar' adlı çalışma, Bursa'da 17 aile ve Şanlıurfa'da ise 18 Suriyeli aile ile yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda %57'si çalışma hayatında karşılaştıkları en büyük sorunun dil yetersizliği olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca katılımcıların %43'ü işbulma, verilen ücretlerin azlığı, çalışma saatlerinin uzunluğu ve ücretlerin geç verilmesi gibi çalışma koşullarında yaşadıkları sıkıntıları belirtmektedirler.

Yıldızalp ve ark (2017), yaptıkları çalışmada, toplumsal kabul ve uyum sürecini kamp dışında yaşayan Suriyelilerin bakış açısını değerlendirmek için 30 katılımcı ile biçimsel mülakat yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda birçok Suriyelinin izole yaşam sürdüğü ve bunun nedeninin dil yetersizliği olduğunu belirtmektedirler. Zamanlarının çoğunu kendi gibi göçmen olanlarla ve

Suriyelilerle geçirdikleri, öz kültürlerinden ayrılmadıklarını ve Türk toplumuyla uyum sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların gelir seviyeleri düşüktür ve günlük işlerde çalışmaktadırlar. Ayrıca Türk toplumunu kendilerine hak kaybına neden olanlar şeklinde bakılmasından rahatsız olduklarını ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Ateş ve Yavuz (2017), göçmenler göç ettikleri ülkelere kültürlerini, din, dil ve giyim-kuşamlarını da beraberinde getirdiklerini ve göç ettikleri ülkede farklılıklarla yaşama, başa çıkma ve kültürel uyum sürecine girdiklerini ifade etmektedir. Bu uyum sürecinin sadece göçmenleri değil, yerel halkın da uyumunu ifade etmektedir. Ayrıca göçmenlerin ötekileştirildiğini ve aidiyet duygularının kaybetmelerinin uyumu zorlaştırdığını vurgularken, çok kültürlü toplumlarda gruplararası uzlaşmanın zorluğunu ortaya koymaktadır.

Göğebakan'ın (2018) yaptığı 'Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki vasıfsız yerli işçilerin ücretlerine etkisi' adlı çalışmasında tarım sektöründeki kayıtdışılığın fazla olması nedeniyle esnek işgücü piyasasına sahip olduğunu düşünerek Suriyelilerin emek arzına olan katkısının ücretleri doğrudan etkilediğini savunmaktadır. Düzey-3 seviyesinde tekrarlanan yatay kesit veri sabit etkiler tahminleme yöntemiyle ildeki nüfusun (Suriyeliler dahil) 2 kat artışı ortalama günlük ücretlere yansımasının erkek işçiler için %25, kadın işçiler için %23'lük oranda azalması şeklinde olduğunu ortaya koymuştur.

Korkmaz (2018), yaptığı çalışmada Suriyelilerin işsizlik ve genel ücret seviyesine etkilerini inceleyen saha araştırmalarını değerlenmiş ve sonuç olarak yerel halkın ve yerli işgücünün yaşadığı sorunların sadece yerel halkın sorunu değil ve bölgesel düzeyde yaşanan sorunlarla benzer olduklarını ortaya koymuştur. İşsizlikteki artışın ve ücretlerdeki düşüşün, Suriyeli göçmenlerin uzun vadede işgücü piyasasında ekonomik tehdit oluşturacağını ifade ederken, bu tehditin kayıtdışılık olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü düşük ücretle kayıtdışı çalışan Suriyeliler, kayıtdışı alanda çalışan yerli işgücünün yerini almaktadır. Bu durumda,

yerli işgücünün bir kısmı işsiz olmakta, diğer kısmı ise kayıtdışı çalışmaya devam etmektedirler.

Aygül (2018), Çalışma kapsamında mültecilerin, Türkiye işgücü piyasasındaki istihdam alanları ve koşulları ve mültecilerin, Türkiye ekonomisi açısından bir tehdit mi yoksa fırsat mı olduğu tartışılmıştır. Sonuç olarak esnek, ucuz ve güvencesiz bir görünüme sahip olan mülteci emeğinin, yerli işgücünün istihdam ilişkilerini etkilediğini; ancak Türkiye açısından ekonomik büyümenin önünü açabilecek bir anahtar da olduğu tespit edilmiştir.

Ersoy ve Ala (2019) yaptıkları çalışmada, Osmaniye halkının, sığınmacılar hakkındaki düşünceleri, algıları ve bakış açılarını öğrenmek için 17 bireyle mülakat tekniğini kullanarak yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen sonuçlar; halk sığınmacıları güvenlik tehdidi olarak gördüğünü, sosyal sorunlarda artışlar gözlendiği sonucuna varılmıştır. Farklı kültürün insanları olduğu için birbirinin olumsuz davranışlarını çocuklarının rol model alabileceğini, çocuklarının aynı okullarda eğitim aldırmak istemediklerini ve çocukların sosyal gelişimlerine zarar verebileceğini düşünmektedirler. Osmaniye'nin toplumsal yapısında da değişmelere neden olduklarını iddia etmektedirler

İşcan ve Çakır (2019) yaptıkları çalışmada Türkiye'deki sığınmacıların işgücü piyasasına etkisini araştırmak için 26 ilde 2526 Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Başvuru sahibi sığınmacılara yapılandırılmış/yarı yapılandırılmış ve derinlemesine görüşme tekniklerini kullanılmışlardır. Saha araştırmasının sonuçlarına göre, ankette oransal ağırlığı olan Suriyelilerdir. Katılımcıların %84,9'u 18-45 yaş aralığında olduğu, çoğunun vasıfsız eleman olduğu, sığınmacıların %82,7'sinin düzenli ve devamlı çalışmadığı, Suriyelilerin ise %75,5 ya çalışmadığı ya da günlük yevmiyeli çalıştığı, katılımcıların büyük çoğunluğunun ücretlerden memnun olmadığı ve son olarak işyerlerinde yerel halkın olumsuz tepkisi olmadığı sonuçlarını ortaya koymuşlardır.

Başarıcı (2019) yaptığı çalışmasında Gaziantep'te yaşayan Suriyelilerin kente uyum sürecinde yaşadıkları ekonomik ve sosyal sorunları 384 anket

sonuçlarına göre ele almıştır. Kente uyum sürecinde en büyük sorunun dil problemi olduğunu, bir diğeri düşük ücretlerle çalıştırılması, Suriyelilerin %58,3'ünün çalışmak istememesi ve eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle niteliksiz işlerde çalışmalarıdır. Ayrıca şehirde %34.1'inin akrabasının bulunması uyum süreci kolaylaylaştırdığını ifade etmiştir.

Ersoy ve Ala (2019) yaptığı çalışmada Osmaniye'de Suriyeli göçmen/sığınmacılarla birlikte yaşayan yerel halktan 17 kişi ile derinlemesine görüşme yapmıştır. Çalışmada sığınmacıların güvenlik sorunu yarattığı, vasıfsız ve eğitimsiz kişilerin ileride ülke için tehdit oluşturacağını, kültürlerinin farklı olduğunu, beraber eğitim gören çocukların bundan olumsuz etkilendiği için beraber eğitim görmelerini istememeleri, vergi ödemedikleri için işyeri açmamaları gerektiğini, ülkenin heryerine dağılmış olmalarından rahatsız olduklarını, eğitim, sağlık vb. konularda vasıflı işgücüne sahip olanları sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılması gerektiği sonuçlarına ulaşmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırma birincil ve ikincil verilere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Birincil veriler yüzyüze anket ve odak grup görüşmeleri yoluyla elde edilmiştir. Odak grup görüşmeleri, tarımda sığınmacı çalıştıran işveren ve elçi/çavuşlarla, sığınmacılarla birlikte çalışan yerli işçilerle ve Suriyeli sığınmacıların yaşadığı köy/mahallelerdeki muhtarlarla görüşmelerle tamamlanmıştır. Çalışmanın diğer kısmını ise tarımda çalışan sığınmacılarla yüzyüze anket yoluyla elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır.

Anket formları, daha önceden yapılmış çalışmalardan yararlanılmış ve çalışmanın amaçlarına uygun soruların oluşturulmasıyla hazırlanmıştır. Anket formları sığınmacı, yerli işçi, işveren/elçi/çavuş ve muhtarlara yönelik olarak 4 farklı şekilde oluşturulmuştur (EK 6).

Çalışmanın ikincil verilerin kullanıldığı kısımda zaman serisi analizleri ile değişkenler arasındaki nedenselliklerin araştırılmasında İl Göç İdaresi, konuyla ilgili çalışmalardan, TÜİK ve SBB verilerinden yararlanılmıştır. Panel veri analizlerinde 2004-2020 yılları arasındaki "TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketleri" mikro kesit veri seti kullanılmıştır. Bu veri seti, her yıl tesadüfi olarak Türkiye'yi temsil edecek şekilde seçilen hanelerden oluşmaktadır. Anketin yapısında, bireylere ait demografik özellikler, istihdam, işsizlik, geçmiş iş ve bir yıl önceki işgücü durumu gibi bilgiler bulunmaktadır. Yıllar içerisinde anket sorunlarındaki değişkenlik, örneklem büyüklüğü ve uygulanma sıklığındaki farklılık nedeniyle anketler 1988-2000, 2000-2003 ve 2004 sonrası olarak zaman serisi oluşturmaktadır. 2004 yılından sonraki anket soruları AB uyum ve verilerin karşılaştırabilirliği için tekrar düzenlenmiştir. Bu değişiklikle birlikte 2. Düzey tahminleri, 3 aylık aralıklarla ve İLO kriterlerine göre soruların tasarımı gerçekleşmiştir. Örneklem büyüklüğünde değişiklik olmamıştır. 2004 yılından sonra 2005, 2009, 2014 ve 2019 yıllarında sorularda değişikliklere gidilmiştir

(TÜİK, 2020b). Bu değişiklikler nedeniyle, önceki yıllarla olan karşılaştırabilirliği azaltması sebebiyle yapılan analizlerde 2004 yılı ve sonrasının kullanılması uygun görülmüştür. Ayrıca sorulardaki değişiklik nedeniyle 17 yılda değişiklik göstermeyen temel sorular üzerinde analizler ve tablolaştırmalar yapılmıştır. İkincil veriler ayrıca konuyla ilgili yerli ve yabancı çalışmalardan ve FAO, Tarım ve Orman Bakanlığı il ve ilçe müdürlükleri, TUİK, DOĞAKA, İl Göç İdaresi, İŞKUR vb. ilgili kurumlardan elde edilen verilerle desteklenmiştir.

3.2. Yöntem

3.2.1. Örneklemin Seçimi

Türkiye'de geçici korunma kapsamında geçici barınma merkezlerinin bulunduğu 5 ilin 3'ünü Hatay, Kahramanmaraş ve Osmaniye (TR63) illeri oluşturmaktadır. Çalışmanın yapıldığı TR63 Bölgesinde 28.221'i barınma merkezlerinde olmak üzere şehirde 575.962 kayıtlı Suriyeli göçmen bulunmaktadır. Hatay ilinde kayıtlı Suriyeli göçmen sayısı 435.699 (il nüfusunun %26,3), Kahramanmaraş'ta 93.719 (il nüfusunun %8) ve Osmaniye'de ise 46.544 (il nüfusunun %8,4) kişi şeklindedir. (Anonim, 2021a). Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli göçmenlerin yaklaşık %16'sı TR63 bölgesinde yaşamakta ve birçoğu geçimini sağlamak için aktif olarak çalışmaktadır. Fakat bu üç ilde göçmenlerin ne kadarının tarımda çalıştığı, kimlerin çalıştırdığı net olarak bilinememektedir. Suriyeli göçmen tarım işçileri ile yapılacak anket görüşmeleri için örnek büyüklüğünün olasılıklı örnekleme yöntemler ile belirlenebilmesi mümkün olmayacağı ve sağlıklı bir örnekleme çerçevesi oluşturulamayacağı için, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden Gayeli (Kolayda) Örnekleme Yöntemi seçilmiştir. Bu örneklem yöntemi ile 100 sığınmacı tarım işçisiyle görüşme yüzyüze anket olarak yapılması uygun görülmüştür. Odak grup görüşmesi ise Suriyeli sığınmacı tarım işçileriyle birlikte çalışan yerli işçilerle, sığınmacı çalıştıran işveren, elçi/çavuş ve ikamet ettikleri yerlerdeki muhtarların seçimi ise tesadüfi olarak yapılmıştır.

3.2.2. Verilerin Toplanmasında İzlenen Yöntem

Çalışmada birincil veriler Kahramanmaraş ve Osmaniye Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüğü ve Hatay Yayladağı Tarım ve Orman Bakanlığı İlçe Müdürlüğü yapılan görüşmeler yardımıyla elde edilmiştir. Ayrıca her il için alınan özel valilik izinleriyle araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Anket uygulaması için çıkılan saha araştırmasında Suriyeli sığınmacaların çalıştıkları tarımsal faaliyetler sırasıyla; Hatay'da pamuk ve çilek hasadı dönemine, Osmaniye'de çilek, sebze ve fıstık hasadı dönemi ve Kahramanmaraş'ta ise sera işlerinin olduğu dönemde yapılmıştır. Anket uygulaması 12 Ekim- 10 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Yabancı/göçmen tarım işçilerine yapılan anket sayıları ve illere göre dağılımı Çizelge 3.1'dedir.

Çizelge 3.1. Anket yapılan yabancı/göçmen tarım işçilerinin sayıları ve şehirlere göre dağılımı

Şehirler	Adet	Oran (%)
Kahramanmaraş	29	28,2
Osmaniye	30	29,1
Hatay	44	42,7
Toplam	103	100,0

Çizelge 3.1'e göre, Kahramanmaraş ilinde 29 (%28), Osmaniye'de 30 (%29) ve Hatay'da 44 (%43) yabancı/göçmen tarım işçisi ile görüşme yapılmıştır. Ayrıca illerde tarım işçisi olarak çalışan yabancı/göçmen sayısının az olması ya da kayıtdışı çalışmaları nedeniyle katılımcılara ulaşmakta zorluk yaşanmıştır. Anket formları Arapça ve Türkçe olarak iki dilde oluşturulmuştur. Anket sayısı gerek sığınmacıların sorulara cevap vermek istememeleri, gerek Arapça okuma-yazma bilmemeleri ve işe ara vermek istememeleri gibi birçok nedenlere rağmen, veriler elde edilmiştir.

Kantitatif ve kalitatif yaklaşımlarının her ikisi de araştırmada kullanılmıştır. Kantitatif yaklaşımın kullanıldığı araştırmada, tarımda çalışan

Suriyeli göçmenlere hangi işlerde çalıştıkları, çalışma koşulları, ücretleri, demografik yapıları, yaşam koşulları, işveren ve diğer işçilerle ilişkisi, kültürel uyumlulukları ve son olarak Türkiye'de kalma durumlarına ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Kalitatif yaklaşımın kullanıldığı kısımda ise, yerli işçi, elçi/çavuş, işveren ve muhtarlarla odak grup görüşmesi yöntemi kullanılmıştır. Yerli işçilere göçmenlerle birlikte çalışmaları, yaşanılan sorunları, çalışma uyumları, benimsenme durumları ve kültürel farklılıklarına ilişkin sorulara yer verilmiştir. İşveren ve elçi/çavuş yönelik görüşmeler çalışma ortamına uyum, çalışma performansları, memnuniyetleri, benimsenme durumları ve yerli işçi yerine tercihleri üzerinedir. Muhtarlarla yapılan görüşmelerde ikamet eden Suriyelilere yapılan yardımlar, benimsenme durumları, kültürel farklılıklar ve mahalle sakinlerinin tutumları üzerine görüşülmüştür.

Uygulanan odak grup görüşmeleri, 1930'lu yılların sonlarında alternatif görüşme yollarının gereksinimiyle ortaya çıkmıştır (Gizir, 2007). Bazı sosyal bilimciler geleneksel bilgi toplama yöntemi olan önceden belirlenmiş kapalı uçlu sorular ve görüşmecinin aşırı etkisi olduğu konusundaki şüphelere (Krueger, 1994; Krueger and Casey, 2000; Gizir, 2007) alternatif olarak, araştırmacıyı geri planda ve daha az yönlendirme üstleneceği görüşme şekline dönüşmüştür.

Odak grup görüşmeleri Krueger (1994) göre, katılımcıların düşüncelerini özgürce söyleyebileceği bir ortamda planlanmış tartışma ortamıdır. Bowling (2002) göre, küçük bir grupla lider arasında yapılandırılmamış görüşme ve tartışmada grup dinamiğinin etkisini kullanan, derinlemesine bilgi edinme ve düşünce üretme tekniğidir. Yapılandırılmış veya yapılandırılmamış konular çerçevesinde gerçekleştirilen, yönteme uygun olarak görüşülen kişisel özellikleri ön plana çıkaran, katılımcıların görüşlerini ve bu görüşlerin toplumsal geçerliliğine dikkat eden nitel bir veri toplama tekniği olarak tanımlanabilir (Çokluk vd. 2011). Grupların, alt grupların, bilinçli, yarı bilinçli veya bilinçsiz olarak yaptıkları davranışlar, psikolojik ve sosyo-kültürel özellikleri hakkında bilgi almayı,

davranışların ardındaki nedenleri öğrenmeyi amaçlayan nitel bir yöntemdir (Akşit, 1992; Kroll vd. 2007; Çokluk, 2011).

Odak grup görüşmeleri, günümüz akademik çalışmalarında yaygın olarak kullanılan bir araştırma yöntemidir (Morgan, 1997; Kruger and Casey, 2000; Bloor vd. 2001). Kitzinger (1995) sosyal bilimlerde derinlemesine görüşmeler ve anketlerle bu yöntem kullanılsa da, en sistematik veri toplama yöntemlerinden biri olduğunu ve anket ve birebir görüşmeler için sağlam bir temel oluşturduğunu düşünmektedir.

Odak grup görüşmelerinin amacı, belirlenen bir konu hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, ilgilerine, deneyimlerine eğilimlerine, düşüncelerine, algılarına, duygularına, tutum ve alışkanlıklarına olan yansımaları derinlemesine ve çok boyutlu şekilde bilgi edinmektir (Stewart ve Shamdasani, 1990; Kitzinger, 1994, 1995; Krueger, 1994; Gibbs, 1997; Bowling, 2002; Çokluk vd. 2011). Çalışmada odak grup görüşmelerinin amacı ise, yabancı/göçmen tarım işçilerine dair grup görüşmelerinde katılımcıların bilgi, deneyim, duygu algı, düşünce, bakış açısı ve tutumlarını ortaya çıkarmaktır. Bu görüşlerle genellemelere gidilmese de, toplumun sıkıntılarının, bakış açılarının ve algılarının bir yansımasıdır. Bu nedenle toplumun yansıması olan bireylerin bilgi, görüş ve deneyimlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca yapılan nicel anketlerin yorumlanmasında temel oluşturmaktır.

Odak grup görüşmeleri Hatay ilinde 5 kişilik işveren ve elçi/çavuş, 3 muhtar ve 9 yerli işçi ile, Osmaniye ilinde 7 kişilik işveren ve elçi/çavuş, 2 muhtar ve 8 yerli işçi ve Kahramanmaraş ilinde ise 3 işveren ve elçi/çavuş, 2 muhtar ve 15 yerli işçi ile gerçekleştirilmiştir.

3.2.3. Verilerin Analizinde İzlenen Yöntem

3.2.3.1. Zaman Serisi Analizleri

Çalışmada zaman serisi analizlerinin kullanılmasının amacı, zaman etkisiyle değişen olayların etkileri ve çıkarımların belirlenmesi, nedensellik ve

anlam ilişkisi kurmak (Anonim, 2019) ve serilerin geleceğe yönelik öngörülerle nasıl bir davranışa sahip olacağının belirlenmesidir. Zaman serisi sayesinde hem değişkenlerin zaman içindeki hareketlerinin incelenmesi sağlanmakta hem de zaman içinde değişen olayların geçmiş etkilerinin anlaşılması için önemlidir. Böylece zaman serisi analizi ile, dış göçlerin tarıma etkisini ve istihdam da yarattığı değişimlerin incelenmesi sağlanmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin seçilim amacı, tarım alanlarının azalmasının istihdama, dış göç nedeniyle tarımsal istihdamdaki değişim ve son olarak tarımsal istihdamdaki artış azalışların tarımsal büyümeye olan etkisi ve ilişkisini araştırmaktır.

Veri Seti: Çalışmada Türkiye ekonomisinde net dış göçlerin tarımda istihdamı, tarım alanlarını ve tarımsal Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ile ilişkisi ve ilişki yönü araştırılmıştır. Veriler 1988-2018 arası yıllık verileri içermektedir (EK 1). Değişkenlere ait bilgiler ve veri kaynakları Çizelge 3.2'de sunulmuştur.

Çizelge 3.2. Değişkenler ve veri kaynakları

Değişkenler	**Simge**	**Veri Kaynakları**
Net Dış Göçler	NETGOC	Altunç vd. 2017, Göç il Müdürlüğü,2020
Tarımsal İstihdam	TARISTH	TÜİK, 2020 İşgücü istatistikleri
Tarım Alanları	TARALAN	TÜİK, 2020 Bikisel Üretim istatistikleri
Tarımsal GSYH	TARGSYH	SBB, 2019 Temel ekonomik göstergler

Çalışma boyunca TÜİK, Göç İdaresi gibi resmi kurumların veri tabanlarından ve konuyla ilgili makalelerden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler net dış göçler (NETGOC), tarım alanları (TARALAN), tarımsal istihdam (TARISTH) ve tarımsal GSYH (TARGSYH) şeklinde gösterilmektedir. Analizin yapılması için E-Views paket programı kullanılmıştır.

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler: Değişkenler 1988-2018 yılları arasındaki net dış göç, tarım alanları, tarımsal GSYH ve tarımsal istihdam

verilerinden oluşmaktadır. Serilere ait tanımlayıcı istatistikler E-Views paket programı kullanılarak Çizelge 4.21'de sunulmuştur.

Çizelge 3. 3. Serilere ait tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	NETGOC	TARALAN	TARGSYH	TARISTH
Ortalama	461258.4	39665.45	39734.81	7019.419
Medyan	117187.0	39344.00	34359.00	7165.000
Maksimum	2748367	42074.00	69672.00	9259.000
Minimum	6792.000	37802.00	15680.00	4867.000
Standart sapma	754429.4	1242.110	17163.29	1626.779
Çarpıklık	2.039137	0.504145	0.332792	0.054679
Basıklık	5.983870	2.177884	1.722476	1.305205
Jarque-Bera	32.98374	2.186179	2.680298	3.725540
Olabilirlik	0.000000	0.335179	0.261807	0.155242
Gözlem sayısı	31	31	31	31

Seriler normal dağılım gösterip göstermediği çarpıklık, basıklık ve Jarque-Bera değerlerinden görülmektedir. Jarque-Bera (JB) testi istatistik ve ekonometri analizlerinde normal dağılımı test etmede yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu test hata payı $p>0.05$ ten büyükse verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Bu test normallik sınamasında çarpıklık ve basıklık katsayılarından yararlanarak yapmaktadır. Çarpıklık değeri 0'dan, basıklık değerinin de 3'ten uzaklaşması normal dağılma olasılığını düşürecektir (Urzua, 1996). Basıklığın 3'ten büyük olması serinin sivri, 3'ten küçük olması ise basık olduğunu göstermektedir. Çarpıklık değerinin ise sıfıra eşit olması normal dağılım, sıfırdan büyükse sağa çarpık, sıfırdan küçük ise sola çarpık olduğunu göstermektedir (Kapusuzoğlu ve Karan, 2010). Çalışma verinin sonuçlarına göre, değişkenlerin NETGOC serisi hariç, diğer serilerin JB testi 0.05'ten büyük olduğu için normal dağıldığını

göstermektedir. NETGOC serisinin JB değeri 32,98 olması X^2 tablosu değerlerinden büyük ve istatistiki olarak anlamlı olmaması nedeniyle normal dağılımdan uzaklaşan bir eğilim göstermektedir. Basıklık değeri NETGOC serisi hariç, diğer serilerde basık, net göc serisinde ise sivridir. Çarpıklık değerlerinde ise tüm seriler sıfırdan büyük olduğu için sağa çarpıktır.

Bu çalışmada, zaman serisi analizlerinin yapılmasının asıl amacı değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda birim kök testi Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi kullanarak değişkenlerin fark durağanlığı test edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığının test edebilmek için Johansen Eşbütünleşme yöntemi uygulanmıştır. Son aşama olarak da, Johansen Granger nedensellik testi yapılabilmesi için VAR modeli korelasyon LM testi, VAR modeli normallik testi ve VAR modeli değişken varyans sınamaları uygulanmış ve testlerin sonucuna göre nedensellik testi yapılmıştır. Granger nedensellik testi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmiştir.

Birim kök testi: Zaman serisi ekonometrisi yaklaşımında kullanılan modellerde değişkenlerin durağan, yani ortalama ve varyanslarının zamanla değişmediği varsayılır. Durağınlık kısaca, trendin olmaması, varyansta sistametik değişimin olmaması ve periyodik değişimlerin olmaması şekinde tanımlanmıştır (McCleay and Hay, 1983; Akgül, 1994). Durağanlık, etkin ve tutarlı tahminler için gerekliliktir. Fakat zaman serileri zaman içinde artma eğilimindedir ve bu durum serilerin durağan olmadığını göstermektedir. Serilerin durağan olmama nedenleri trend (deterministik ve stokastik), konjektürel ve mevsimsel hareketler şeklinde sıralanabilir (Sevüktekin ve Çınar, 2017). Bu nedenle zaman serisi analizlerinde öncelik, modelde kullanılacak serilerin durağan olup, olmamasının kontrol edilmesidir. Çünkü düzey değerlerde yani ham verilerde durağanlık az rastlanan bir durumdur ve durağan olmayan serilerle yapılacak olan analizlerin sonuçları, yanıltıcı olabilmektedir. Bu nedenle durağanlık çok önemlidir ve analiz yapılmadan

önce mutlaka serilerin durağanlaştırılması gerekmektedir (Gujarati, 2004; Khusayan, 2019).

Bir değişkenin durağan olup olmadığını veya durağanlık derecesini belirlemede kullanılan en geçerli yöntem ise birim kök testidir. Birim kök testleri arasında en fazla kullanılanı Dickey Fuller (DF), Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleridir (Dickey ve Fuller, 1979; Khusayan, 2019). Birim kök testini hipotezleri,

H_0: $p \geq 1$ veya H_0: $\delta \geq 0$ (Seri durağan değildir)

H_1: : $p < 1$ veya H_1: $\delta < 0$ (Seri durağandır)

şeklinde gösterilir (Bozkurt, 2013).

Dickey-Fuller (DF) yaklaşımı serinin H_0 hipotezi birim kök içerdiği (durağan olmadığı), alternatif hipotez ise birim kök içermediğinin (durağan olduğu) sınamasıdır. DF testleri seri birim köke sahipse ve bu durum fark alma işlemiyle ortadan kaldırılabiliyorsa uygundur. DF testinde tüm adımlarda, hata terimler arasında korelasyon olmadığı varsayılmıştır. DF testi için üç ayrı regresyon denklemi bulunmaktadır.

$$\Delta Yt = \beta Yt{-}1 + \varepsilon t \text{ Sabit terim ve trendin olmadığı} \quad (3.1)$$

$$\Delta Yt = a + \beta Yt{-}1 + \varepsilon t \text{ Trendin olmayıp sadece sabit terimin olduğu} \quad (3.2)$$

$$\Delta Yt = a + bt + \beta Yt{-}1 + \varepsilon t \text{ Sabit terim ve trendin birlikte olduğu} \quad (3.3)$$

Denklemlerde yer alan Yt- zaman serisi, a- sabit terim, *b*t-trendli olması, εt hata terimi, β - Yt -1'nin katsayıdır ve bu katsayının t istatistik değeri DF testinin kritik değeri tablosu olan tau istatistiği tablosu ile karşılaştırılmalı, eğer kritik değerden küçük ise H_0 hipotezi reddedilir ve H_1 kabul edilerek durağan olduğu anlaşılır (Brooks, 2008; Khusayan, 2019).

ADF testi ise, modele gecikme uzunluğu eklenerek Dickey-Fuller testinin otokorelasyon problemine karşı düzeltmiş şeklidir (Torun, 2015). Hata payları arasında korelasyon problemi varsa, Dickey ve Fuller (1981), bu sorunu aşmak için bağımlı değişkenin hata terimlerinin eşitliğin sağ tarafında yer alacağı bir test önermişlerdir (Bozkurt, 2013). Durağanlık için birim kök testi araştırmasında ADF yönteminin ilk adımı olarak p-inci dereceden bir otoregresif sürece ait (4) nolu denklemde gösterildiği gibi bir genelleştirme yapılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \varphi_1 Y_{t-1} + \varphi_2 Y_{t-2} + \cdots + \varphi_p Y_{t-p} + e_t \tag{3.4}$$

(1) nolu denklemde gösterilen birinci dereceden bir otoregresif süreç modeli için hata terimi serisel korelasyonlu olacağından bu sorunu yok etmek için modele değişkenin gecikmeli değerleri eklenir, ya da hata teriminin aldığı değerler eklenerek (5) nolu denkleme ulaşılır.

Burada görüldüğü üzere fark alma işlemi uygulanmış ve Δ ifadesi ile gösterilmiştir. δi terimi de fark işleminde φ ların genel fonksiyonlarını vermektedir.

$$\Delta Y_t = \delta_1 \Delta Y_{t-1} + \delta_2 \Delta Y_{t-2} + \cdots + \delta_p \Delta Y_{t-p} + e_t \tag{3.5}$$

Fark alma işleminden sonra durağanlık için ADF denklemleri elde edilmektedir. Elde edilen (6), (7) ve (8) nolu bu denklemler aşağıda gösterildiği gibidir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010);

$$\nabla Y_1 = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^{k} \delta_j \Delta Y_{t-j+1} + e_t \tag{3.6}$$

$$\nabla Y_1 = \alpha + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^{k} \delta_j \Delta Y_{t-j+1} + e_t \tag{3.7}$$

$$\nabla Y_1 = \alpha + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^{k} \delta_j \Delta Y_{t-j+1} + e_t \quad (3.8)$$

Zaman serisinin gecikmeli değerlerini kullanarak artıklar arasındaki otokorelasyonu ortadan kaldıran bir test olan ADF testinin uygulaması DF testiyle aynıdır. Bu testi uygularken dikkat edilmesi gereken en önemli husus, uygun gecikme katsayısının belirlenmesidir. Uygun gecikme katsayısı belirlenirken genel olarak, Akaike Bilgi Kriteri (AIC) veya Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kullanılmaktadır. AIC veya SIC istatistiklerinden biri için en küçük AIC veya SIC değeri, en uygun model olarak kullanılmaktadır. Seçilen gecikmenin gereğinden büyük olması tahminlerin eğimli olmasına yol açacaktır (Fuller, 1976; Akıl, 2019).

Johansen Eşbütünleşme Analizi: Johansen yöntemi, koentegrasyon vektörünün tahmini En Çok Olabilirlik yöntemi ile hesaplanan bir testtir. Johansen yöntemi temelinde Dickey-Fuller yönteminin genelleştirilmiş bir formudur. Johansen çoklu koentegrasyon modelinde ilk olarak aşağıda görüldüğü gibi vektör otoregresif (VAR) model ele alınmaktadır.

$$X_t = \pi_1 X_{t-1} + \pi_2 X_{t-2} + \cdots + \pi_k X_{t-k} + \mu + e_t$$

Durağan olmayan X değişkeninin ilk farkları alındığında,

$$X_t = \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \Gamma_{k-1} \Delta X_{t-k-1} + \pi_k X_{t-k} + \mu + e_t$$

Süreci elde edilmektedir. Formüldeki,

$$\Gamma_i = -I + \pi_1 + \cdots + \pi_i$$
$$\pi = I - \pi_1 - \cdots - \pi_k \quad t = 1 \ldots . t$$

ile ifade edilmektedir. Modelde; X_t I(1) 'de entegre olan değişkenlerin (px1) boyutlu vektörü, e_t hata terimi, Γi (pxp) boyutlu parametreler matrisidir. π ise gözlemlerin uzun dönem ilişkileri üzerine bilgi veren, Γi ile aynı boyutta (pxp) boyutlu matristir. π matrisinin rankı, lineer ve durağan lineer değişkenlerin kombinasyon sayısıdır. X_t 'de yer alan tüm değişkenlerin durağan olduğunu matris rankının tam olması ifade etmektedir. Rankın '0' olması halinde ise, X_t birinci farklar formunda bir vektör otoregresif (VAR) modele dönüşür. Bu oluşum modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi olmadığının bir göstergesidir. Rank (π) =r <p ise; durağan veya koentegre olan X_t değişkenleri arasında r sayısı kadar lineer kombinasyon söz konusu olacaktır ve bu durumda π matrisi π= α.β şeklinde yazılabilecektir. α ve β matrisleri rankları (r) olan (pxr) boyutlu matrislerdir. α hata düzeltme parametrelerini içerir, β ise koentegre vektörler matrisidir. X_t tek başına 1. dereceden entegre I(1) olmasına rağmen $\beta'X_t$ durağandır. π matrisinin rankı 1 ya da 1'den fazla ise 1 ya da daha fazla koentegre vektör olacağından bu durum uzun dönem ilişkisini ifade edecektir.

Uygulamada, uzun dönemli ilişkileri araştıran çok sayıda test olmasına rağmen Johansen Eşbütünleşme testi sıklıkla başvurulan bir test niteliğindedir (Bozkurt, 2013).

Granger Nedensellik Testi: Granger Nedensellik Testi; zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü ve varlığını incelemek amacıyla kullanılan testtir. Granger nedensellik testi ile hem değişkenlerin birbirine neden olup olmadığı hipotezi, hem de değişkenler arasında anlık nedenselliğin olup olmadığı test edilebilir. Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi uygulanabilirliği kolay olduğundan en çok tercih edilen yöntemler arasında yer almaktadır (Karaca, 2003).

Uygulamada iki değişken arasında nedenselliğin saptanabilmesi için önce bu değişkenlere ilişkin serilerin deterministik öğelerinden arındırılmalıdır. Ekonomide değişkenler genellikle durağan değildir. Çünkü trend bileşeninin

ve/veya mevsim bileşeninin etkisini gösterir. Seriler arındırıldığında kovaryans durağanlık sağlanmış olur. Kovaryans durağanlık koşullarını sağlayan rassal süreçleri için nedensellik aşağıdaki modeller yardımıyla test edilir (Granger,1969; Aktürk, 2003):

$$Yt = \sum m\ i=1\ \propto i\ Yt-j + \sum Bj\ m\ j=1\ Xt-j + \mu 1t \quad (3.8)$$

$$Xt = \sum m\ i=1\ \lambda iXt-j + \sum \delta j\ m\ j=1\ Yt-j + \mu 2t \quad (3.9)$$

Yukarıda verilen (3.8) ve (3.9) numaralı denklemler ile Granger Nedensellik Testi gösterilmiştir. Teste göre, m gecikme uzunluğunu μ1t ve μ2t hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduklarını göstermektedir (Yılmaz, 2005).

3.2.3.2. Panel Logit Veri Analizi

Çalışmada kullanılan bu analizin amacı, HHİA'den verilerin 2004-2020 yılları arasında seçilen değişkenlerin (eğitim, işteki süreklilik durumu, gelir ve ek işe sahip olmaları) tarım sektöründeki istihdama etkisini araştırmaktır. Bu analizin yapılmasındaki amaç, tarım sektöründe istihdamın değişim ve gelişim eğilimi saptamaya çalışmaktır. Böylelikle eğitim, gelir, işteki süreklilik durumu ve ek iş yapma ilişkileri incelenerek, tarım sektörünün istihdam yapısını zamanın etkisiyle birlikte incelemektir. Bu nedenle değişkenler yatay kesit verisini oluşturken ve zamanın etkisini de 17 yıllık süreç oluşturmaktadır. Bu etkileri birlikte inceleyen yöntem panel veri analiz yöntemleridir. Panel veri, belirli bir zaman periyodu boyunca yatay kesit gözlemlerinin birleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir (Balgati, 2005). Panel veriler dengeli ve dengesiz olarak ikiye ayrılmaktadır. Dengeli veri, T sayıda devreye ait gözlemler, yatay kesitte yer alan tüm birimler içinde aynı olması olarak tanımlanır, Dengesiz veri ise, en az bir birime ait gözlem farklı sayıda ise bu veri dengesiz olarak adlandırılır (Güriş, 2015). Dengesiz veri analizleri için testler bulunsa da, tahminler kısıtlayıcıdır. Ayrıca panel veri

modellerinde eksik veri problemi bilgilerin ve yapılacak analizlerin kısıtlanmasına yol açmaktadır. Güriş ve Kızılarslan (2017)'ın yaptığı çalışmada eksik verilerin tamamlama yapılmasının tahmin sonuçlarında farklılık yaratması nedeniyle dengesiz olan veri setinin dengeli hali getirilmesini ve dengeli hale getirilmesi için de, eksik verilerin çıkarılmasını uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Panel logit veri analizi ise, bağımlı değişkenin, bir olayın gerçekleşmesi durumunda 1, gerçekleşmemesi durumunda 0 değerini alarak nitel özellik gösterdiği durumlarda kullanılabilmektedir. Bağımlı değişkenin 2 seçenekli olduğu modeller ikili nitel tercih modelleri olarak ifade edilir. Açıklayıcı değişkenler için herhangi bir kısıt yoktur. Açıklayıcı değişkenler kukla değişken, sürekli değer, aralıklı değer, tamsayı ve yüzde değerler de gösterilebilir (Akay, 2015).

İkili nitel tercih modelinde amaç, olayın gerçekleşme olasılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi veya gerçekleşme olasılığı üzerinde etkili olan değişkenlerin etkisini ortaya çıkarmaktır. Olasılık ve açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiyi doğrusal olarak incelenmesi durumunda 'Panel Doğrusal Olasılık Modeli' kullanılmaktadır (Akın, 2002). Ancak bu modeldeki En Küçük Kareler yönteminin varsayımlarının sağlanmaması durumunda, tahmin yaparken ortaya çıkacak problemleri gidermek için 'Panel Logit Modelleri' tercih edilmektedir. Bu modeller homojen ve heterojen modeller olarak 2'ye ayrılmaktadır.

1. **Homojen Panel logit modelleri**: Hem sabit hem de eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğu modellerdir. Birimler arasındaki heterojenite sadece açıklayıcı değişkenlere dayalı açıklanabilir ve gözlenemeyen heterojenitenin olmadığı varsayılır (Akay, 2015).
2. **Heterojen panel logit modelleri**: birimler arasın farklılıklardan veya birimler arasındaki zaman içinde meydana gelen farklılıklardan kaynaklanan değişmenin modele katılmasıdır. Heterojenitenin dikkate alınmaması tutarsız tahminlere neden olabilmektedir. Modele katılan birime özgü parametre olan μ_i sabit veya rassal etkiler içerebilir. Birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen modele dahil edilme biçimine göre değişmekte ve sabit etkili ve rassat etkili logit modeller olarak 2'ye ayrılmaktadır (Frees, 2004).

- **Sabit etkili panel logit modelleri**: Katsayıların birimlere veya birim ve zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellerdir ve açıklayıcı değişkenlerle gözlenemeyen heterojenitenin ilişkili olmasına izin verilmektedir. Birimlere özgü etkiler sabit katsayı ile açıklanmaktadır. Heterojenlik modele;

  $P_{it}=F(\mu_i+\boldsymbol{\beta}x_{it})$

  olarak ilave edilir. Birime özgü etki modele dahil dahil edilirse,

  $y_{it}=\mu_i+\boldsymbol{\beta}x_{it}+u_{it}$

  olarak gösterilir. Sabit etkili statik panel logit modellerinde bu olayın gerçekleşme olasılığı,

  $P(y_{it}=1) = P(y^*_{it}>0) = P(u_{it}>-\mu_i-\boldsymbol{\beta}x_{it}) = 1 - F(-\mu_i-\boldsymbol{\beta}x_{it}) = F(\mu_i+\boldsymbol{\beta}x_{it})$

  olacaktır. Lojistik fonksiyonu simetrik olduğu için bu sonuç elde edilmiştir (Baltagi, 2005; Akay, 2015). Sabit etkili panel logit modellerinde tahminler en çok benzerlik yöntemi ile yapılmaktadır. En çok benzerlik yöntemi logaritmik benzerlik maksimizasyonuna dayanır. Logaritmik benzerlik fonksiyonu,

$L(\mu, \boldsymbol{\beta}) = \sum_{i=1}^{N}\sum_{t=1}^{T} log\left[1 + e^{(\mu i + \beta x x_{it})}\right] + \sum_{i=1}^{N}\sum_{t=1}^{T} y_{it}((\mu i + \beta x_{it})$

şeklinde elde edilir. Logaritmik benzerlik fonksiyonunun μ hemde $\boldsymbol{\beta}$ ya göre kısmi türevi alınarak sıfıra eşitlenir (Hsiao, 1996, Akay, 2015). Modellerde T az değere N değeri büyük olması tahminde tutarsızlık yaşanmakta ve birim etkiyi ifade eden katsayı için (τ_i) koşulu aranmaktadır. Andersan (1970) tarafından önerilen bu yönemde yapısal parametreler ($\boldsymbol{\beta}$) tahmin edilmektedir. Logit modelin ortak olasılık;

$$P(y_{it}) = \frac{e^{\mu i\left(\sum_{t=1}^{T} y_{it}\right) + \beta\left(\sum_{t=1}^{T} x_{it} y_{it}\right)}}{\prod_{t=1}^{T}[1 + e^{(\mu i + \beta x_{it})}]}$$

şeklindedir. Bu model için logaritmik benzerlik fonksiyonu ise,

$L(\mu, \boldsymbol{\beta}) = \sum_{i=1}^{N}\sum_{t=1}^{T} log\left[1 + e^{(\mu i + \beta x_{it})}\right] + \sum_{i=1}^{N}\sum_{t=1}^{T} y_{it}((\mu i + \beta x_{it})$

Şeklindedir. Bu fonksiyonun birim etkisini ifade eden μ_i'lere göre kısmi türev alınıp sıfıra eşitlendiğinde,

$$\sum_{t=1}^{T} y_{it} = \sum_{t=1}^{T} \frac{e^{(\mu i + \beta x_{it})}}{1 + e^{(\mu i + \beta x_{it})}}$$

Andersan (1970) tarafından yönteme göre birim etki (μ_i) için minimum bir istatistik varsa ve bu istatistik yapısal parametrelerden bağımsızsa, koşullu fonksiyonun maksimizasyonu ile tutarlı olacaktır. 'nin koşullu olasılığı,

$$\mathrm{P}(y_i | \sum_{t=1}^{T} y_{it}) = \frac{e^{\beta(\Sigma_{t=1}^{T} x_{it} y_{it})}}{\sum_{d \in \beta i} e^{\beta(\Sigma_{t=1}^{T} x_{it} d_{it})}} * \frac{(\sum y_{it})!(T - \sum y_{it}!)}{T!}$$

şeklindedir. Logit modelleri için koşullu benzerlik fonksiyonu ise;

$$\mathrm{P}(y_i | \sum_{t=1}^{T} y_{it}) = \frac{e^{\beta(\Sigma_{t=1}^{T} x_{it} y_{it})}}{\sum_{d \in \beta i} e^{\beta(\Sigma_{t=1}^{T} x_{it} d_{it})}}$$

şeklindedir. Elde edilen koşullu benzerlik fonksiyonunda birim etkilerine bağlılık olmadan, bu fonksiyon ile elde edilecek $\boldsymbol{\beta}$'ların koşullu en çok benzerlik tahmincileri tutarlı olmaktadır (Chamberlain, 1980; Matyas and Sevestre, 1996, Hsiao, 1996; Akay, 2015).

Sabit etkili panel logit modellerinde katsayıların tek tek anlamlılığı için z testi yapılır ve tahmincilerin birlikte anlamlılığının sınanması için ise LR testi kullanılmaktadır. En çok benzerlik tahminci kullanıldığında doğrusal olmayan parametrelerin tahmin edilmesi iterasyonlarla yapılabilmektedir. İterasyon yöntemi Newton-Raphson ve Skorlama yöntemleridir (Long, 1997; Maddala, 2001; Demirhan, 2019)

- **Rassal etkili panel logit modelleri**: birimlere veya birimlere ve zamana göre oluşan farklılıklar rassal hata teriminin bir bileşeni şeklinde modele katılmaktadır (Pindyck and Rubinfield, 1991; Matyas and Sevestre, 1996; Akay, 2015) Açıklayıcı değişkenlerle heterojenlik arasında bağlantı olmadığını varsaymaktadır. Bu modelde serbestlik derecesi kaybı ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu modelde tahmincilerin bir arada olmasının anlamlılığı Wald testi sağlanmaktadır (Akay, 2015).

Çalışmada TÜİK tarafından oluşturulan 2004-2020 yıllar arasındaki 'Hane Halkı İşgücü Anketleri' nden yararlanılarak panel veri seti oluşturulmuştur. Bu çalışmada kullanılacak veri setine ait bilgiler çizelge 3.3'te sunulmuştur. Çizelge 3.3'de sunulan veri sayısı HHİA'ndeki sadece istihdam edilenlerin sayısını göstermektedir. Yıllar içerisinde istihdam sayısında farklılıklar, dengesiz bir panel veri seti oluşturmaktadır. Dengesiz veri setinden dengeli bir veri seti yaratmak için ilk olarak anket sayısı en düşük olan yıl seçilmiş ve diğer yılların sayısı da 136.902 kişi sayısına düşürülmüştür. Eksiltme işlemi gerçekleştirilirken, açıklayıcı değişkenlerde eksik verisi olanlar öncelik verilmiştir. Toplam veri sayısı 2.715.387 kişiden 2.327.334 kişiye düşürülmüştür. Veriler, Excel'in satır sayısının 1.048.576 olması nedeniyle 1.020.000 olacak şekilde tekrar düzenlenmiştir.

Çizelge 3.4: HHİA ait istihdam verilerinin yıllara göre dağılımı

Yıl	Veri Sayısı	Yıl	Veri Sayısı
2004	136.902	2013	164.176
2005	140.990	2014	174.287
2006	143.451	2015	174.452
2007	138.504	2016	171.403
2008	139.860	2017	171.153
2009	145.934	2018	170.241
2010	159.345	2019	161.300
2011	165.236	2020	193.455
2012	164.698	Toplam	2.715.387

Çalışmada kullanılan değişkenler, bağımlı değişken tarımda çalışanlar: 0, tarım dışı sektörde çalışanlar:1 açıklayıcı değişkenler ise; eğitim, süreklilik durumu sürekli çalışan:1, geçici, mevsimlik çalışan: 2, ek iş yapma durumu evet:1 hayır:2, ve gelir sürekli veri şeklinde kodlanmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin seçiminde yıllar içerisinde eğitim düzeyinin artmış olmasına rağmen, eğitim düzeyi lise ve üzeri olanların tarımda sektöründe istihdam edenlerin oldukça az olmasıdır. Ayrıca literatürde birçok yapılmış çalışmada eğitimin, tarım sektöründe işgücü verimliliğini ve teknik etkinliği pozitif yönde ilişki bulunmaktadır (Phillips ve Marble, 1986; Wadud ve White, 2000; Kılıç ve Kıymaz, 2014). İşteki süreklilik durumu tarımda sürekli çalışan işçi sayısı son 10 yılda önemli artış göstermemekte, mevsimlik ve geçici çalışan sayısı artış göstermektedir. Bunun yanında tarımdışı sektörde çalışan sürekli ve geçici/mevsimlik işçi sayısında bir önceki yıla göre artışlar görülmektedir. İşteki süreklilik durumu geliri ve ek iş yapma durumunu etkilemektedir.

Değişkenler 2004-2020 yılları arasındaki eğitim, işteki süreklilik durumu (sürekli, geçici/mevsimlik),ek iş, gelir ve faaliyet kolu (tarım-tarımdışı) verilerinden oluşmaktadır. Serilere ait tanımlayıcı istatistikler Stata paket programı

kullanılarak analiz yapılmış olup, Çizelge 4.31'de sunulmuştur. Faaliyet değişkeni bağımlı değişken olup, toplam gözlem sayısı 1.020.000, ortalaması 0.56 ve standart hatası 0.4959238'dir. Açıklatıcı değişkenler, eğitim değişkeninde toplam gözlem sayısı 1.020.000, ortalama 3.59 ve standart hatası 1.880128'dir. Ek işinin bulunma durumunun toplam gözlem sayısı 1.020.000, ortalama 1.91 ve standart hata 0.2850408'dir. Gelir değişkeninin toplam gözlem sayısı 971.910, ortalaması 1431.666 ve standart hatası 1985.088'dir. Süreklilik durumu değişkeninin gözlem sayısı 662.826, ortalaması 1.111046 ve standart hatası ise 0.314189'dur. Bu modele ait STATA program çıktıları EK 5'te listelenmiştir.

Çizelge 3. 5. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Analizde kullanılan kodlama	Toplam gözlem sayısı (ods)	Ortalama (mean)	Standart hata (Std Dev)	Min-max
Eğitim	1-6*	1.020.000	3.590761	1.880128	1-6
Faaliyet	Tarım:0 Tarımdışı:1	1.020.000	0.5637167	0.4959238	0-1
Süreklilik	Sürekli:1 Geçici/mevsimlik:2	662.826	1.111046	0.314189	1-2
Ek iş	Var:1 Yok 2	1.020.000	1.910794	0.2850408	1-2
Gelir	Sürekli veri	971.910	1431.666	1985.088	0-200.000

*Okul bitirmeyen:1, İlkokul:2, İlköğretim (8yıl): 3, Genel lise:4, Teknik lise:5 Yüksekokul ve üzeri: 6

Çalışmada yapılan analizler F testi, LR testi, Hausman testi ve heterojen logit modelinden Sabit Etkili Panel Logit Model analizidir. Bu modelin kullanılmasının amacı, açıklayıcı değişkenlerle gözlenemeyen heterojenitenin ilişkili olmasına izin vermesidir ve böylece birime özgü etkilerin sabit katsayı ile açıklanmasını sağlamaktadır. Birim sabit etki bu çalışmada dikkate alınmamıştır. Çünkü hane sayısı, hanede çalışan sayısı ve kır-kent ayrımı tarımda çalışmayı etkileyen ancak gözlemlenemeyen bir etkidir. Gerçek panel veride bu etki oldukça

kolay bir şekilde dikkate alınmaktadır. Ancak bu çalışmada kullanılan veri seti gerçek bir panel veri seti değildir. Her yıl tesadüfi olarak seçilen hanelerden veri toplanmaktadır ve haneleri yıllar içerisinde takip etmek mümkün değildir. Literatürde bu tip verilerde sabit etkiyi dikkate alma konusu sahte panel adı altında yapılmaktadır (Öztornacı, 2019).

3.2.3.3. İstatistiksel Analiz Yöntemleri

Çalışmada anket sorularının bir kısmı Likert tipi sorulardan oluşmaktadır. Bu sorular, çalışma koşulları ve toplumsal benimsenme hakkında tutum ve görüş içeren ifadeleri ve bunu belirten seçenekleri belirlemek için kullanılmıştır. Çünkü Likert tipi sorular katılım düzeyini belirlemek için iki uç arasında seçenekler sunmaktadır. Likert tipi ölçekler 3'lü, 4'lü, 5'li, 6'lı ve 7'li seçeneklerden oluşabilmektedir. Çalışmada 3'lü Likert tipi soru şekli kullanılmıştır. Analiz aşamasında bu seçeneklere sayısal değerler atanarak, nicel verilerin nitel verilere dönüştürülmesi sağlanarak (Turan vd. 2015), analiz yapmaya uygun hale getirilmiştir. Sorulara verilen cevapların ortalaması alınarak, analizde parametrik analizler olan Korelasyon, Anova ve T-testi kullanılmıştır. Ayrıca oransal tablo ve grafiklerle de çalışma desteklenmiştir.

İlişkisiz Örneklemler T-Testi: Çalışmada t testinin kullanım amacı, iki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasında farkın önemli olup olmadığını hipotezler kullanılarak test etmektir. Çalışma koşullarından memnuniyet durumlarının ve toplumsal benimsenme durumlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği sınanmıştır. Bu testin yapılabilmesi için gerekli varsayımlar;

1. Bağımlı değişkene ait ölçümler ya da puanlar, aralık ya da oran ölçeğindedir ve karşılaştırmaya esas iki grup ortalaması aynı değişkene aittir.
2. Bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her iki grupta da normaldir.
3. Ortalama puanları karşılaştırılacak örneklemler ilişkisizdir (Büyüköztürk, 2015).

Çalışmada varsayımların sınamaları yapılmış, değişkenler normal dağılım göstermektedir. Homojenlik varsayımı Levene F testi ile incelenmiştir. Teste ait hipotezler ilgili bölümlerde sınanmıştır.

İlişkisiz Örneklemler için Tek Faktörlü Varyans Analizi: Çalışmada, Tek yönlü varyans analizinin kullanılmasının amacı, ilişkisiz iki yada daha fazla örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan farklı olup olmadığını sınamak üzere uygulanmıştır. Çalışma koşullarından memnuniyet durumlarının ve toplumsal benimsenme durumlarının yaşanılan şehre, eğitim durumlarına, kampta yada evde kalma durumları ve ülkede kalma sürelerine göre farklılık gösterip göstermediği sınanmıştır. Bu analizin yapılmasının amacı sığınmacılara yönelik yapılacak yardım ve politikalarda göz önünde bulundurulması gereken faktörleri belirlemektir. Ayrıca çalışmanın amaçları olan sığınmacıların tarım sektöründe istihdama ve sosyal çevreye etkilerinin sonuçlarına ulaşmaya katkı sağlamaktadır. Çalışmada kullanılan tek yönlü varyans testinin varsayımları;

1. Bağımlı değişkene ait puanlar en az aralık ölçeğindedir.
2. Puanlar bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal gösterir.
3. Ortalama puanları karşılaştırılacak örneklemler ilişkisizdir.
4. Bağımlı değişkene ilişkin varyanslar her bir örneklem için eşittir (Büyüköztürk, 2015).

Tek yönlü varyans analizinde toplam varyans; a) bağımsız değişkenin farklı düzeylerine bağlı varyans (gruplararası varyans) ve b) bağımsız değişkenin düzeyleri içindeki varyans (gruplariçi varyans) olarak ikiye ayrılır. İkinci tür varyans hata varyansı (e) olarakta ifade edilir. KT_T toplam kareler toplamını, KT_A A faktörünün yol açtığı gruplararası kareler toplamını, KT_e gruplariçi kareler toplamını, n toplam örnek sayısını, A bağımlı değişken üzerinde etkisi araştırılan faktörün düzey sayısını göstermektedir (Çizelge 2.4)(Büyüköztürk, 2015).

Çizelge 3.6. İlişkisiz ölçümler için bir yönlü ANOVA (formüller)

Varyansın Kaynağı	**Kareler Toplamı (KT)**	**Serbestlik Derecesi (sd)**	**Kareler Ortalaması (KO)**	**F Oranı**
Gruplararası	KT_A	A-1	$[KT_A/ A-1]=KO_A$	KO_A/ KO_e
Gruplariçi	KT_e	n-A	$[KT_e/n-A]=KO_e$	
Toplam	KT_T	n-1		

İlişkisiz üç ya da daha fazla örneklem ortalaması arasında farkın anlamlılığını test etmek amacıyla tapılan bu testte, oluşturulan hipotezlerden yokluk hipotezi (H_0) reddedilmişse, bu durumda grupların evren ortalamaları arasında en az iki grup arasında anlamlı bir fark bulunduğu anlamına gelmektedir. Bu fark ve farkların hangi gruplar arasında olduğunun bulunabilmesi için uygun çoklu karşılaştırma testinin (post-hoc testi) yapılması gerekmektedir. Grup varyansları eşit olduğunda, en sık kullanılan testler Scheffe, Tukey HSD, Bonferroni ve LSD 'testleridir. Grup varyansları eşit olmadığı durumlarda ise Dunnett C testi seçilebilir (Büyüköztürk, 2015).

Çalışmada ilgili bölümde hipotezler kurulmuş ve sınanmıştır. Analizler yapılmadan önce değişkenler üzerinde varsayımlar gerçekleştirilmiştir. Değişkenlerin normal dağılım gösterdiği, varyansların homojenliği Levene F testi ile sınanmıştır. H_0 hipotezinin reddedildiği durumlarda çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffe testi yapılmıştır.

Korelasyon analizi: Çalışmada korelasyon analizinin kullanılmasının amacı, çalışma şartlarını ve toplumsal benimsenmeyi etkileyen değişkenlerle arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin düzey ve yönünü belirlemektir. Çalışma şartlarını ve toplumsal benimsenmeyi etkileyecek değişkenlerin bilinmesi, sorunların kaynağını da oluşturmaktadır. Bu nedenle sorunun bilinmesi, çözümü kolaylaştırmaktır. Bu analizin yapılması, TR63 Bölgesinde tarım sektöründe çalışan sığınmacıların çalışma koşullarını, birlikte çalışmadaki uyumlarını

belirlemek ve sosyal çevreye etkilerini ortaya koymaktır. Bu nedenle korelesyon analizinin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Korelasyon katsayısı, iki değişken arasındaki ilişkinin miktarını bulup yorumlamak amacıyla kullanılmaktadır. Pearson korelasyon katsayısı, iki değişkenin de sürekli olmasını ve değişkenlerin birlikte normal dağılım göstermesi gerekmektedir. Değişkenler sürekli bir dağılıma sahip, fakat normal dağılım göstermiyorsa, aralarındaki ilişkiyi açıklamak için Spearman korelasyon katsayısı kullanılmaktadır. Korelasyon katsayısının 1.00 olması, mükemmel pozitif bir ilişkiyi; -1.00 olması mükemmel negatif bir ilişkiyi, 0.00 olması, ilişkinin olmadığını gösterir. Korelasyon katsayısının, mutlak değer olarak 0.70-1.00 arasında olması yüksek; 0.70-0.30 arasında olması orta; 0.30-0.00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişkiyi göstermektedir. Açıklanan varyans, değişkenlerden birinde gözlenen değişkenliğin ne kadarının diğer değişken tarafından açıklandığını determinasyon katsayısı (r^2) göstermektedir (Büyüköztürk, 2015).

Çalışmada çalışma yeri memnuniyetinin diğer değişkenler olan yaşanılan şehir, cinsiyet, gelir ve çalışma durumu (sürekli ya da günlük çalışma) ile ilişkileri incelenmiştir. Toplumsal benimsenmede ise şehir, cinsiyet, eğitim, gelir, çalışma durumu ve kaldıkları yer (kamp, konut vb) ile ilişkileri belirlemede korelasyon analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Türkiye'de Tarım Sektörü ve İstihdamın Yapısal Dönüşümü

4.1.1. Tarım ve Emeğin Tarihsel Süreci

Ülkelerin gelişim sürecinde, tarım sektörü de yapısal dönüşüme eşlik etmektedir. Neolitik dönemde, göçebelikten yerleşik çiftçiliğe geçiş yaşanmasıyla birlikte, tarımın ve emeğin tarihsel süreci de başlamaktadır. Tarımın başlamasıyla birlikte 3 büyük toplumsal iş bölümü yeniliği gerçekleşmiştir. Bunların ilki bitkisel üretim ve hayvancılığın ayrılması, ikincisi zanaatçılığın tarımın birbirinden ayrılması ve son olarakta ticaretin sanayiden ayrılması ile aracı sınıf olan tüccar sınıfı oluşmuş ve emek üretkenliği artmıştır. Sonraki yıllarda, değişim aracı olan paranın bulunması ile birlikte ticaret artmış ve özel mülkiyet kavramının doğmasıyla da toplumun sınıflara ayrılışı başlamıştır. Bu süreçlerin tarıma etkisi, 15. yy'da tarım ürünleri fiyatları düşük tutulmakla, stoklama yasaklarıyla ve dış alımların engellenmesiyle tarımın gerilemesine neden olmuştur. Bu yüzyılda tarımın gerilemesinin sebebi, Merkantalizmin zenginliğin gıda maddelerinde değil, altın ve gümüşte olduğu düşüncesinin hakimiyetidir. 16. yy'da Avrupa'da hızlı nüfus artışları ve kırsaldan kente göçlerde artış yaşanmıştır. 18. yy'da Fizyokratlar servetin ve değerin kaynağının üretim olduğunu savunmasıyla tarım tekrar önem kazanmıştır. Bu yüzyılda artan nüfus ve nüfus karşısında toprakların verimliliklerinin yetersizliği, Sanayi Devrim'i ile emeğe dayalı üretim yapısını ilerleyen süreçlerde makineleşmenin artmasıyla sermaye yoğun üretime dönüştürmüştür. Böylece sermaye-emek ayrımı bu dönemde oluşmuştur (Gürler, 2016).

Sanayi devrimi tarım sektörünü öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmaktadır. Sanayi Devrimi öncesi emek yoğun üretimler basit aletler kullanılarak yapılırken, sonrasında makinaleşmenin artışı ile sermaye yoğun üretime geçiş yapılmıştır. 18-19 yy arasında makineleşmenin artışı, nüfus oranlarındaki artışı Endüstri Devrimi'ni tetiklemiş ve tarımsal devrimi de ortaya

çıkarmıştır (Gürler, 2016). Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra tarımda makineleşme ve uzmanlaşmanın gelişmesi, kimyasal gübre kullanımının artışı, teknik bilgi ve teknolojinin gelişmesi üretim faktörlerini geleneksel girdilerden daha önemli hale getirmesi, gıda zincirinde fonksiyonların birleşmeye ve tek elde toplanması, son olarak da pazar ilişkilerinin değişimi tarımda endüstrileşme olarak adlandırılmaktadır (Boehljeand ve Schrader 1998; Rehber, 2004). Endüstrileşmenin farklı bir tanımına göre, tarımın diğer sektörlerde kullanılan işletmecilik ve yönetim organizasyon yaklaşımları ile serbest rekabet koşullarına en yakın sektör olması ve bu yapıdan uzaklaşması endüstrileşmeyi tanımlamaktadır (Saxowsky ve Duncon, 1996). Tarımda yaşanan büyük değişimler Endüstri Devrimi ile başlamış, günümüze kadar olan sürede de 4 evre bulunmaktadır.

Birinci Endüstri Devrimi (Endüstri 1.0): İngiltere'de başlamış ve yaklaşık olarak 18. Yüzyılın ortalarıyla 19. Yüzyılın ortaları arasında etkisini göstermiştir (Janicke ve Jacob, 2009, Pamuk ve Soysal, 2018). İngiltere'de tarım arazileri toplulaştırılmış ve büyük çiftiliklere dönüştürülerek, yönetimi kolaylaştırmıştır. Tarım makinalarının ortaya çıkması ile verimlilik ve karlılık artarken, gübre kullanımı da artış göstermiştir (Kılavuz ve Erdem, 2019). Ayrıca yeni makinelerin keşfi ile tekstilde verimliliğin artması, buhar makinelerinin kullanılmaya başlaması ve demir üretimi Birinci Sanayi Devrimi'ni başlatan en önemli etkenler olarak görülmektedir (Coleman, 1956; Pamuk ve Soysal, 2018). Makineleşmenin artması ile insanlar toplu halde fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Bu durum tarım nüfusunun büyük bir kısmını tarımdan ve hayvancılıktan koparıp, sanayi ve hizmetler sektörlerinde üretim yapar hale getirmiştir (Gürler, 2016).

İkinci Endüstri Devrimi (Endüstri 2.0): teknoloji devrimi olarak da ifade edilir ve yaklaşık olarak 19. Yüzyılın ortalarıyla 20. Yüzyılın ortaları arasındaki dönemi kapsamaktadır. İkinci Endüstri Devrimi'nin temellerinin atılmasındaki en önemli faktör demiryollarının daha da gelişmesiyle birlikte uzak pazarlara ulaşımın ve hammadde tedarikinin kolaylaşmasıdır. Bununla birlikte kullanılan enerji kaynaklarının ve hammaddelerin değişmesi, teknolojinin her geçen gün bir adım

ileri gitmesi devrimin temellerinin atılmasını sağlamıştır (Janicke ve Jacob, 2009; Pamuk ve Soysal, 2018). I. Dünya Savaşı sonrası tarım sektörünü etkilemiş yokluk ve açlık yaygın hale gelmiştir. Bu durum sanayi tesislerinin azalmasına tarım sektörünün ön plana çıkmasına neden olmuştur. II. Dünya savaşına kadar tarımsal üretimde artış olmuş tahıl stoklarındaki artış dış piyasada rekabete yol açmış ve fiyatlarda düşüşe neden olmuştur. Bu durum ekonomik krize yol açmış Türkiye'de üretici ülke olarak bundan etkilenmiştir (Gürler, 2016).

3. Endüstri Devrimi (Endüstri 3.0) II. Dünya Savaşı ve Büyük Buhran yaşanması devrimi geciktirmiş olmasına rağmen, II. Dünya Savaşı sonucunda iletişim, haberleşme ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte üretimde insan emeği olmadan işler otomatik şekilde yürütülmesi mümkün hale gelmiştir. Bu dönemde yazılım sektöründeki gelişmelerin makinelere yansıması ve nükleer, biyo-tarım, telekomünikasyon, lazer, fiber optik, mikro elektronik ve bilgisayar gibi alanların gelişimi üretimi farklı bir boyuta taşımıştır. Teknolojideki gelişmeler sonucunda enerji kaynaklarının tükenme tehlikesinin olması, alternatif enerji kaynaklarını gündeme getirmiştir. Dolayısıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim başlamış ve bu yönelimler devlet yardımlarıyla desteklenmiştir. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, hidroelektrik ve jeotermal enerji santralleri kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Redclift, 2005; Pamuk ve Soysal, 2018). 3. sanayi devriminin teknolojik gelişmelerdeki hızı küreselleşmeyi ve rekabet anlayışını da etkilemiştir. Özellikle Doğu Bloğunun yıkılıp, soğuk savaşın bitmesiyle desteklenen küreselleşme süreci dünyayı tek bir pazar haline getirmiş, üretim anlayışı, pazarlama ve satış teknikleri tamamen değişmiştir. Seri üretim yerine kişiye özel üretim ve "tüketici hâkimiyeti" anlayışı yaygınlaşmıştır. Bilişim sektörü ve internetin yaygınlaşması ile etkinlik artmış, kaliteli fakat ucuz üretmek temel yaklaşım olmuştur (Özsoylu, 2017).

II. Dünya savaşı sonrasındaki Endüstri 3.0'la birlikte teknoloji artışı yaşanırken, tarım sektöründe ucuz ve çok gıda maddesi üretme anlayışı hakimdi. Ürün artışı sağlamak için, yoğun girdi kullanılmaktaydı. Bu yoğun girdi kullanımı

ile yapılan üretim sonucunda 'Yeşil Devrim' kavramı ortaya çıkmıştır. Bu devrimle birlikte buğday, mısır ve pirinç gibi ürünlerde yüksek verim alma hedeflenmiştir. Devlet destekleri ile entansif tarım dünyada yayılmış ve makineleşme, kimyasal ilaç, gübreler ve kimyasal katkılarla üretim yapılmıştır. Bu değişim tarım sektöründe pozitif etkisinin yanında, üst topraklarda kayıp, yeraltı sularının kirlenmesi, aile işletmelerin azalması, tarımsal işgücünün yaşam koşullarının ihmali, üretim maliyetlerinde artış ve kırsal alandaki sosyal ve ekonomik çöküntünün yaşanması şeklinde negatif etkileri de olmuştur. Yeşil devrim ile dünyadaki açlık sorununa çözüm getirebilmesinin aksine insan sağlığında olumsuz sonuçlara neden olmuştur. İnsan sağlığına verilen zararlar nedeniyle 'Ekolojik Tarım' gündeme gelmiştir (Gürler, 2016). Organik tarım, ekolojik sisteme zarar vermeden kimyasaldan uzak ve genetiği değiştirilmiş organizmayı reddeden üretim şekli benimsenmiştir. Böylece çağın en önemli kavramları olan sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir tarım kavramları Endüstri 3.0 ile ortaya çıkmıştır.

4. Endüstri Devrimi (Endüstri 4.0) Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile teknolojinin tarıma uygulanma alanlarını da artmıştır. Tarımda Endüstri 4.0, hassas tarım, otomasyon tarım ile insan gücünün azaltılması ve yerine robotik uygulamalar getirilerek artan nüfusun açlık sorunu giderilmek istenmektedir. Çevre dostu bu robotik uygulamalar kimyasal ilaç kullanımı azaltan, mazot gideri yerine güneş enerjisi ile çalışan, insan hatasını neredeyse sıfıra indiren cihazlarla yapılan tarım ile maliyetler azaltılması amaçlanmıştır. Çiftçiler daha bilinçli ve kaynakları etkin kullanabilmesi için akıllı telefon, saha sensörleri, dronlar ve uydular ile dijital teknoloji yaygınlaşmaya başlamıştır. Tarımda bu teknolojilerin kullanılması daha iyi su yönetimi, çiftlik hayvanlarının izlenmesi, tarla bahçe ürünlerinin izlenebilirliği ve toprak koşullarının uzaktan ölçümü ile birçok yenilik sunulmaktadır (USB, 2017; Kılavuz ve Erdem, 2019). Bu yenilikler ve çok büyük arazilerde üretimi en az bir kişi yapabilecek şekilde modernize edilmesi avantajlı olarak görülmektedir. Fakat işgücünün azalımı, işsizliği beraberinde getirmekte,

yeni iş alternatifleri yaratılmazsa açlık sorunu ile yapılacak mücadele eksik kalmaktadır. Üretimin fazla olması işsiz ve alım gücü yeterli olmayanlar için durum değiştirmeyecek ve yine açlık devam edecektir.

Teknolojinin gelişimi, küreselleşme ve modernleşme kavramlarını da beraberinde getirmiştir. Küreselleşme, ülkelerin sahip oldukları değerlerin dünya ölçeğinde yayılması, farklılıkların ortada kalkması ile dünyanın 'küresel bir köy' haline dönüşmesini sağlamaktır. Küreselleşme kavramı, iktisadi olarak mal, hizmet ve üretim faktörlerinin sınırların kaldırılmasıyla ülkelerarası serbest dolaşım ve ticaret yapılabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Zengingönül, 2005; Türkoğlu, 2015). Diğer bir tanıma göre, dünyadaki değişik sosyo-ekonomik yapıların karşılıklı bağımlılık esasından öte, adeta birbirinin içine girdiği yapılanma sürecidir.

Küreselleşme kavramı, 1990 yılında ön plana çıktığı düşünülse de, küreselleşme 3 süreçten oluşmaktadır. Birincisi Ortaçağ'ın bitmesiyle denizaşırı keşiflerle ortaya çıkan gelişme, ikincisi temel dönüşüm noktası olarak görülen Sanayi Devrimi'dir (Küreselleşme Paradoksu, 2020). Sanayi Devrimi ile makineleşme ve teknoloji dünyaya yayılmıştır. Makineleşme ve teknolojinin ilerlemesi üretim maliyetlerini düşürmüş, bu da üretimi fazlalaştırmıştır. Tüketiciye ulaşmak için yeni pazar arayışları, ulaşım ve haberleşmedeki gelişmeler ile ülkelerarası rekabeti ortaya çıkarmıştır. GATT imzalanması, Dünya Ticaret Örgütünün kurulması, anlaşmaların imzalanması ve günümüze kadar uzanan süreç küreselleşmenin son aşamasını oluşturmaktadır. Bu süreçte dünya açık pazar haline getirilirken, sermaye, mal ve hizmetler dünya ölçeğinde hareketlilik kazanmıştır. Çok uluslu şirketlerin birleşerek tek güç yaratma, özelleştirme politikaları ile finans ve yatırım kurumlarında söz sahibi olmalarıyla ekonomiyi yönetmekte ve çıkar sağlamaktadırlar (Aydın, 2012).

Değişen teknolojilere ayak uydurmak ülkeler, modernleşme ve küreselleşmenin etkisi ile birlikte tarım ve gıda sektörü de endüstrileşmeye başlamıştır. Teknolojinin kullanımı ve değişen tüketici eğilimleri tarım sektörünü

geleneksellikten çıkmaya zorlamıştır. Bu durum ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre, geleneksel yapıdaki ülkelerde tarımsal nüfusun oranı % 80-90 düzeyine kadar çıkabilirken, endüstrileşmiş ve endüstrileşme yolunda olan ülkelerde bu oran % 2-25 arasındadır. Tarımda çalışan aktif nüfus oranı gelişmekte olan ülkelerde % 30-90 arasında değişirken, endüstrileşme ile bu oran % 1-18'e düşmüştür. İşletme dışından sağlanan girdilerin oranı gelişmenin ilk aşamasında % 0-20 arasında iken, endüstrileşen ülkelerde % 50-85'e kadar yükselmiştir (Saxowsky ve Duncon 1996; Rehber, 2013). Endüstrileşme ile tarımda çalışan aktif nüfus oranı azalması ve yeni istihdam kaynaklarının bulunmaması işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Endüstrileşmiş, endüstrileşmekte olan ve geleneksel yapıya sahip olan ülkelerin temel sorunu işsizlik haline gelmektedir. Ülkelerin gelişmişliklerine göre işsizliğin sebepleri farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde işsizlik talep yetersizliğinden kaynaklanırken, azgelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde ise sermaye yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Özgüven, 1997; Bozdağlıoğlu, 2008).

4.1.2. Türkiye Ekonomisi ve Tarım Sektörüne Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti iktisat politikalarını, Atatürk, 1923-1929 yılları arasını planlı dönem öncesi ve 1929-1938 yıllarını da planlı dönem sonrası olarak ikiye ayırmaktadır (Özçelik, 2019). Bu bölümde planlı dönem ve sonrasında yaşanan ekonomik krizler, Türkiye ekonomisine etkileri kısaca özetlenecektir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, gelişmeye çalışan Türkiye ekonomisi için büyük bir sarsıntı yaratmıştır. Türkiye'de 1929 yılında başlayan ekonomik krizlerle birlikte, Türk Lirası'na yapılan devalüasyonlarla dış borçlar daha da artmıştır. Enflasyon artışları %20'lere ulaşması ile birlikte ülkede hayat pahalılığı üst noktalara erişmekteydi. Tarım ürünlerinin fiyatı düşmüş, kuruyemiş, pamuk ve tütün ihracatı ve sanayi ürünleri ithali sekteye uğramıştır. 1929-1938 yılları arasında yatırımlar millileştirilmiş ve devlet yatırımları ve özel sektör rekabetten çok birbirini tamamlamaları amaçlanmıştır (Uçkaç, 2010; Özçelik, 2019). Bu dönemde kurulan veya devralınan işletmeler tarımsal ürünlere dayalı sanayi

şeklindedir. Bu dönemde bankacılık sektörüne de önem verilmiş, yabancı bankası sayısı azaltılarak ulusal bankacılık sistemi kurulmuştur.

1946-1960 arası iktisadi durum : II. Dünya Savaş'ı sonrasında kalkınma planları hazırlanarak, Türkiye Marshall yardımları almaya başlamıştır. Ülke ekonomisi büyüme sürecine girmiş ve tarım sektörü %13,2 oranında büyümeye katkı sağlamıştır. Bu dönemde tarıma önem verilmiştir (Özçelik, 2019).

1960- 1980 arası iktisadi durum: 1954 yılından itibaren ekonomide durgunluk yaşanmasıyla birlikte, dış ticaret sanayi sektörüne önem verilmiş, tarım sektörü gerilemiştir. 1963-1977 yılında 'ithal ikame' politikası izlenmiş ve sanayileşmenin artan etkisiyle GSMH da artış yaşanmıştır. Fakat bu dönemde yapılan yüksek maliyetli yatırımlar, iç pazar odaklı çalışmalar ve ülkenin dış pazara yönelmemesi 1979 yılında enflasyon rakamlarını %79'a yükseltmiştir (Anonim, 2011).

1980 ve sonrası iktisadi durum: Yaşanan petrol krizi (1973) ve OPEC tarafından 1979-1980 arasında yapılan zamlarla Türkiye ekonomik kriz yaşamış ve işsizlik oranı %20'lere kadar ulaşmıştır. Halihazırda varolan kırdan kente göçe ek olarak 80'lerde başlayan neoliberal dönüşüm eklenmiş ve mülksüzleşme artmıştır. Bunun sonucunda tarımsal nüfusta farklı şekillerde iç göçler yaratmıştır. Topraksız köylülere ek olarak yarıcı veya küçük üreticiyken tarımı bırakmış, tarımsal üretimden çevresel nedenlerden dolayı (Kadirbeyoğlu, 2010 Turhan, 2011) veya Tütün Yasası (Kayaalp, 2009; Turhan, 2011) gibi ekonomik dönüşümlerle kırdan kopan kitlelerde artışlar görülmüştür. Bu durum Türkiye'de aile içi işgücünün kaybolmasna neden olurken, bunun yanında da tarım sektörünün ayakta kalmasını sağlayan ciddi bir mevsimlik göç deseni ve işgücü oluşmuştur (Turhan, 2011).

Dünyada yaşanan Berlin Duvarı'nın yıkımı, Irak Krizi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkiye'de ardı ardına krizlere (1991, 1994, 2001) yol açmıştır. 2001 krizi ile işsizlik sorunu artmış ve ülke yaklaşık %11 oranında küçülmüştür. Bu durumda yatırımlar azalmış, sanayi ve imalat sektöründe daralmalar gözlenmiştir (Anonim, 2011). 2008 Krizi ABD'de yaşansa da kelebek

etkisi yaratmış ve tüm ülkeleri dolaylı olarak etkilemiştir. Dış ticaretteki istikrarsızlık, üretimin azalmasına ve dolayısıyla işsizliğe neden olmuştur. Yaşanan bu krizler tarım-dışı sektörlerde özellikle üretimin azalmasına ve işsizliğin artmasına neden olmuştur.

Tarım sektörü bu krizlerden ve değişen dünya trendlerinden etkilenmiştir. Krizler nedeniyle girdi maliyetlerindeki artış, dış ticarette ve dövizdeki istikrarsızlık, tarıma verilen desteklerin azalması, tarıma dayalı sanayinin etkilenmesi ve işsizliğin artması gelirlerde azalmaya neden olmuş, bu durumdan tarım sektörünü etkilemiştir. Kriz sürecinde tarımı etkileyen diğer faktörler ise, üretim deseninin değişimi, talep miktarı, döviz kuru değişimleri, dış ticaretin daralması, arz miktarındaki değişim, tarım ürün fiyatlarındaki değişim ve destek politikalarındaki değişimlerdir (Yağcıoğlu, 2009). Fakat tarım sektörünün tarım-dışı sektörlerden yapısal olarak farklılıklarının olması ekonomik krizlerin etkisinin daha farklı hissedilmesine neden olmaktadır. Tarım sektörü diğer sektörlerden farklı olarak, toprağa ve doğal koşullara bağımlıdır. Tarım sektörünün iklim şartlarına bağımlılığı, ürünün verimliliğini, kalitesini ve ürünlerin iklim ve toprak isteklerindeki farklılıkları etkilemesi sektörü diğer sektörlerden farklılaştırmaktadır.

Tarımın diğer tarım-dışı sektörlere göre kriz etkilerini sermaye devir oranın düşük olması ve mevsimselliği nedeniyle gecikmeli olarak yaşamaktadır. Bu süreç içinde tarımla uğraşan işletmeler ve çiftçiler zaten risk ve belirsizlikleri göze almaktatır. Piyasa dengesindeki değişimler tarımın doğası gereğidir. Tarım ürünlerinin arz ve talebinin inelastik olması piyasada yaşanan dengesizliklerde sektöre avantaj sağlamakla birlikte, fiyatlardaki değişimlerin kısa vadede ürünlere yansımaması yıllık planmaları etkilemektedir. Küçük aile işletmelerinin sayısının fazlalığı üretimin ve piyasanın kontrolünü de sınırlamaktadır. Çiftçinin sonraki yıl üretimi, o yıl fiyatı artan ürünü üretme eğiliminde olması, arz fiyat dengesinin artmasına veya azalmasına neden olmaktadır. Tarım sektörünün üretimi kendi

içerisindeki dinamiklere bağımlı iken, pazarlama kısmı ülke politikalarından, ekonomik krizlerden ve farklı ülkelerin politikalarından bile etkilenebilmektedir.

4.1.3. Tarım Sektöründe İşgücü Kavramları

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesi ile birlikte, işgücü tarımda kullanılmaya başlanmıştır (Yüksel, 2014). Tarımsal faaliyetin başlamasıyla birlikte, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri şeklinde işgücü ortaya çıkmıştır. Antik dönemde, dönem koşullarında iş bölümü çalışmaları ön plana çıkmıştır. İş bölümü ayrıca kişisel yetenekleri ön plana çıkarmaktadır. Bu durum tek bir alanda uzmanlaşma nedeniyle, kendi hesabına çalışan işgücü yaygın hale gelmiştir. Tarım sektöründe ücretli çalışma koşulları Roma Dönemiyle birlikte, savaşta esir alınan kölelerle başlamıştır. Mülkiyet kavramının oluşmasıyla birlikte oluşan toplumsal sınıflar sonucunda köylüler, serfler, senyörler vb. sınıflar oluşmaktadır (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020). Geç Orta Çağ döneminde, oluşan sınıflara topraksız işçilerden oluşan tarımsal bir sınıf eklenmiştir (Bernstein, 2009; Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020). Bu dönemde topraksız işçiler göç ederek, çeşitli arazilerde çalışarak düzensiz gelir elde etmeye başlamışlar ve geçici işgücü kavramı oluşturmuşlardır.

Dönemlerde yaşanan devrimler, krizler, akımlar, kölelikler, göç vb. nedenlerle çalışma koşulları değişmiştir. Topraklı-topraksız işçi, işveren, kendi hesabına çalışan, nitelikli olma gibi birçok kavram ortaya çıkmıştır. İşgücü değişen şartlara uyum sağlamış ve değişen şart karşısında farklılaşmıştır. Bu nedenle işgücü sınıflandırılması kavramı ortaya çıkmıştır. Her toplumda işgücü sınıflandırılmasının oluşumu ülke içi dinamiklerine bağlı kalmıştır. Çalışma ekonomisi literatürüne göre, işgücü sınıfı oluşturulmasında endüstrileşme esas alınmış ve işçiler, işverenler, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri olarak 4 sınıfa ayrılmıştır (Ekin, 1976; Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020).

İşgücü her dönemde ve toplumda önemini korumuş, iktisat teorilerinde en önemli unsur haline gelmiştir. İşgücü kavramını, nüfüsun üretimde etkin olan

bölümüdür (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020), işi olan ve olmayan işçilerin tümünün toplamı (Acemoğlu vd, 2016) olarak ifade edilmiştir. Diğer bir tanıma göre işgücü, çalışma çağı olarak nitelendirilen 15-64 yaş arasında olan, çalışma isteği ve gücü olanlara denir (Tuna ve Yalçıntaş, 1999; Baş ve Kocakaya, 2018). ILO'ya göre, 'işgücü belirli bir zaman referans süresi boyunca mal ve hizmet üretimi için işgücü tedariki sağlayan çalışma yaşındaki tüm kişileri kapsamaktadır' (ILO, 2021). İşgücü, ekonomide çalışma isteği ve gücü olup, geçer ücret seviyesinde ve kanun veya örf ve adetle belirlenmiş çalışma saatlerinde çalışmaya hazır olan nüfusu göstermektedir (Berber ve Bocutoğlu,2016). İşgücü durumu, işgücüne dahil olmayan, istihdam edilen ve işsiz olarak sınıflandırılabilir.

İstihdam, üretim faktörlerinin üretim sürecinde kullanılmasıdır, bir diğer deyişle üretim faktörlerinden emeğin üretimde girdi olarak kullanılmasını ifade etmektedir (Gündoğan ve Biçerli, 2003; Cerev ve Yenihan, 2017). Bir kişi en azından yarı zamanlı olarak bile ücretli bir işe sahipse o insan istihadam ediliyor olarak tanımlanmaktadır (Acemoğlu vd. 2016). İstihdam, üretim sürecinde bulunan, bu süreçte belirli bir çalışma süresi karşılığında bellirli bir ücret alan nüfusu kapsamaktadır şeklinde de tanımlanabilir.

İşsiz kavramı, TÜİK'e göre, 'referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için, son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişiler işsiz nüfusa dahildirler' (TÜİK, 2021). Zaim (1992)'e göre işsizlik, kişinin isteğine bağlı ve kişinin isteği dışında olarak ikiye ayrılmaktadır. İsteğe bağlı (iradi) işsizlik, kişinin piyasadaki ücret koşullarını beğenmemesi nedeniyle daha iyi koşulları beklemesi veya araması şeklinde tanımlanırken, kişinin isteği dışında (gayri iradi) işsizlik ise, iş aramasına ve düşük ücretle çalışmayı kabul etmesine rağmen iş bulamayanlar şeklinde tanımlanmaktadır (Koray ve Topçuoğlu, 1995; Baş ve Kocakaya, 2018).

İşgücüne dahil olmayanlar, ILO tanımına göre, 'belirtilen referans süresi boyunca işgücünde bulunmayan (istihdam yada işsiz) çalışma çağındaki tüm kişileri kapsamaktadır'. TÜİK'e göre işgücüne dahil olmayanlar 'çeşitli nedenlerle bir iş aramayan, ancak 2 hafta içinde işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişiler' şeklinde tanımlamakta ve 2'ye ayırmaktadır. İş bulma ümidi olmayanlar 'Daha önce iş aradığı halde bulamayan veya kendi vasıflarına uygun bir iş bulabileceğine inanmadığı için iş aramayan ancak işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişilerdir' ve diğer 'Mevsimlik çalışma, ev işleriyle meşgul olanlar, öğrenci, iradi sahibi olma, emekli, çalışamaz halde olma ve ailevi veya kişisel nedenler (bunun dışındaki nedenlerden dolayı iş aramayan ve işbaşı yapmaya hazır olmayan) gibi nedenlerle iş aramayıp ancak işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişilerdir' şeklinde ikiye ayırmaktadır.

Günümüzde nüfus artışı ile birlikte işgücü arzının artması, sosyo ekonomik, siyasi ve kültürel dinamiklerin değişmesi, piyasalardaki rekabetin artması, işgücünün niteliklilerinin değişmesi, iç ve dış göçlerin artması işgücünün çeşitlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle tarım sektöründe işgücü sınıflandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Tarım işletmelerinde işgücü, işletme içi ve işletme dışı tarımsal işgücü olarak ikiye ayrılmaktadır. İşletme içi tarımsal işgücüne ait tanımlamalar;

İşveren, tarım işletmesinde kontrolü sağlayan, girdi kullanımını belirleyen, işletmenin mali faaliyetlerini ve risk ve belirsizlikleri üstlenen kişi olarak tanımlanabilir. Kendi hesabına çalışan, ILO'ya göre; 'kısa bir referans süresi boyunca mal üretmek veya kendi nihai kullanımı için hizmet sağlamak için herhangi bir faaliyette bulunan çalışma yaşındaki kişiler olarak tanımlanır'. Kendi hesabına çalışanlar, ücretli işçiye ihtiyaç duymamaktadır. Gelirleri belirsiz ve düzensizdir. Ücretsiz aile işçisi, özel eğitime ya da beceriye muhtemelen sahip olmamaları nedeniyle, tarım sektöründeki küçük aile işletmelerinde çalışanlar olarak tanımlanabilir (Ağazade ve Eştürk, 2019). Aynı evde yaşayan, temel ihtiyaçları aile sorumluluğunda olan, ücret almamasına rağmen zamanının büyük

çoğunluğunu iş alanında çalışarak geçiren ve işgücüne katkı sağlayanlar şeklinde tanımlanabilir (ILO, 2010; Çelikkalp vd. 2014).

İşletme dışı tarımsal işgücü ise sürekli işçi ve geçici (mevsimlik) işçi olarak ikiye ayrılmaktadır. İşletme dışı tarımsal işgücüne ait tanımlamalar; sürekli işçi, işletmenin faaliyeti sırasında herzaman işi bulunan ve en az bir üretim dönemi ya da yılı işletmede bulunan kişilerdir. İşletmede uzun süre bulunmaları nedeniyle işleri bilmekte ve daha verimli çalışma sağlamaktadırlar (Rehber, 2010). Sürekli işçiler sigortalı veya sigortasız olarak çalıştırılabilirler. Küçük aile işletmelerinde çalışmalarına pek rastlanmamaktadır. Sürekli işçiler, geçici işçilere göre ücret ve çalışma koşulları açısından avantaja sahiptirler. Geçici işçiler, tarım işlerinin yoğunlaştığı zamanlarda, bir bölgeden başka tarımsal alanlara aileler halinde çalışmaya giden işçilerden oluşmaktadır (Aksoy, 1969; Yıldırım, 2015). Topraksız veya az topraklı, geçim zorluğu çeken, tarımsal faaliyetlerden koparak göç eden geçici işçiler, pazara yönelik üretim yapan çiftiçilerin tarla ve bahçelerinde geçici ve ücretli çalışarak geçimini sağlamaktadırlar. İşletmelerde yıl içinde belirli zamanlarda, işin yoğun ve kısa sürede bitirilmesi gerektiğinde ihtiyaç duyulan ve işe göre gündelikçi, aylıkçı ve mevsilik işçiler olarak adlandırılan kişilerdir (Rehber, 2010).

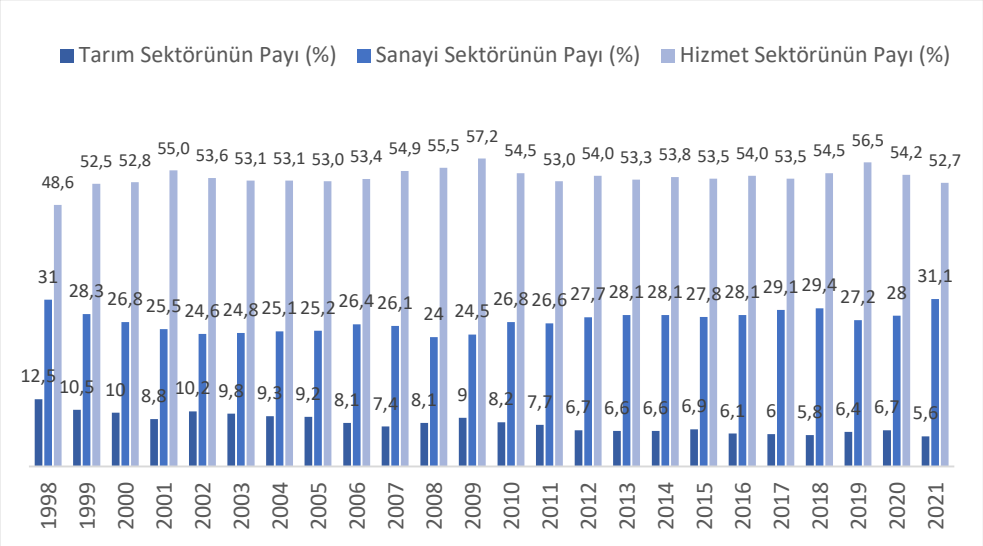
Yerleşik işçiler, ikamet ettikleri bölgelerdeki tarla ve bahçe işlerinde belirli bir ücret karşılığında çalışan geçici işçilerdir. Gezici işçiler, temel geçimi tarımsal üretimden sağlayan, yıl içinde tarımsal faaliyetin çeşidine ve mevsimine göre ikamet ettiği bölgenin dışında, ücret karşılığında bireysel ya da topluca çalışan kişilerdir (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020). Diğer bir tanıma göre, tarımsal faaliyetlerde işler yoğunlaştığı zamanlarda, yerli işçiler yeterli gelmediğinde ihtiyacın karşılanması için bölge dışından gelen işçiler gezici işçilerdir (Yıldırak vd, 2003, Yıldırım, 2015).

Yerel işçi, ikamet ettikleri bölgedeki tarımsal faaliyet işlerinde ücretli olarak çalışanlardır. Yerel işçiler, yabancı işçilere göre daha yüksek ücretlerle çalışmaktadırlar. Yabancı işçi, Türk vatandaşı olamayan, göçmen, sığınmacı ya da

mülteci statüsünde ülkede yaşayan, tarımsal faaliyetlerde düşük ücretlerde çalışmayı kabul eden ve işgücü nitelikleri düşük kişilerdir. Türkiye tarım piyasasındaki yabancı işçiler ağırlıklı olarak Suriyeli, Afgan ve Gürcü'dür (Yıldırım, 2016).

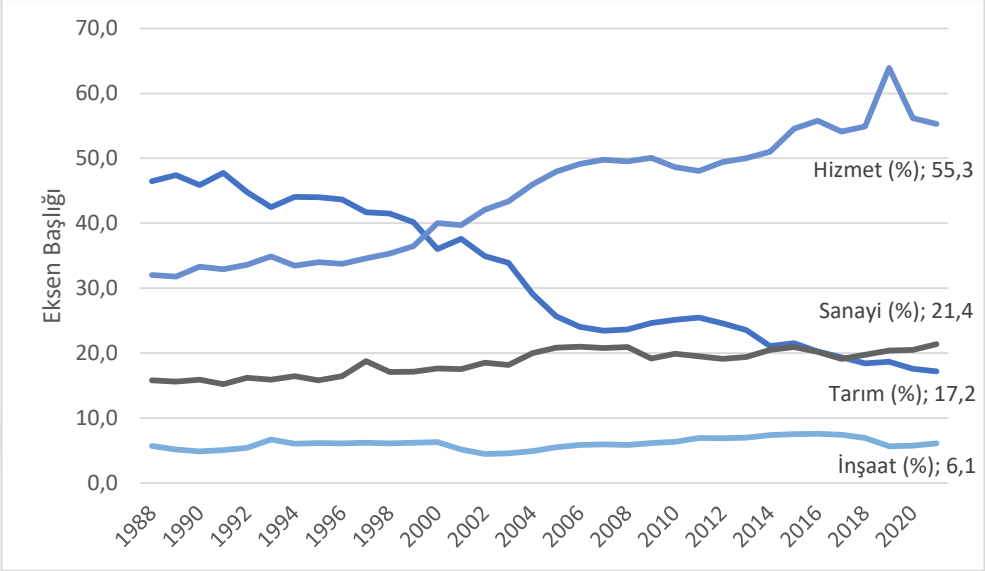
4.1.4.Türkiye Ekonomisinde İşgücü

Türkiye ekonomisinde uygulanan siyasi, sosyal ve ekonomik politikalar, tarım sektörünü yapısal değişime ve dönüşüme sürüklemiştir. Kentleşme, kırdan kente göçler, küreselleşme, modernleşme, rekabetteki artış, teknolojinin gelişmesi, sanayileşmenin artması ile tarımda yapısal değişim yaşanmıştır. Bu değişimle birlikte, emek yoğun olan tarım sektörü sermayenin yoğun olarak kullanıldığı sektör haline dönüşmektedir. Bu yapısal değişimle birlikte ülke, tarımsal yapıdaki ekonomiden çıkıp, sanayileşmiş bir ekonomiye geçiş yapmaktadır. Bu iktisadi kalkınma sürecinde, tarımın katma değer payında göreli olarak azalma yaşanmıştır.

Kaynak: TÜİK, 2021
Şekil 4. 1. GSYİH sektörel dağılım (%)

Yapısal dönüşümler, ülkelerin gelişim süreçlerini oluşturmaktadır. Bu süreçte, tarım sektörünün GSYİH'daki payında önemli derecede azalma gözlenmiştir. Şekil 4.1'e göre 1998'yılına göre tarım ve sanayi sektörünün payında gerileme görülürken, hizmet sektöründe artış görülmektedir. Türkiye'nin ekonomik kriz yılları olan 2001-02, 2008-09 ve 2018-19'da hizmet sektörünün payları en yüksek seviyelere çıkarken, sanayi sektöründe ise tam tersi durum söz konusudur. Bu dönemde turizm gelirleriyle (Yıldız ve Durgun, 2010) hizmet sektörünün payı yükselirken, dış ticarette yaşanan sıkıntılar sanayi sektörünün payını azaltmıştır. Tarım sektöründe ise ekonomik kriz yıllarına kadar düşüş gözlenirken, kriz dönem sonrasında payının ani artış, ardından tekrar azalışa geçtiği görülmektedir. Bu tarım sektöründeki ani artış, tarım ürünlerinin ihracatındaki (Anonim,2018) artış olarak açıklanabilir. 2020 yılında tarım sektörünün payı %6,7 iken, 2021 yılında %5,6 'ya gerilemiştir. Tarım sektrörünün GSYH içindeki payı, gelişmişlik ülkelerde %3-10 arasında iken, gelişmekte olan ülkelerde %8-30 arasında ve az gelişmiş ülkelerde ise %30'un üzerindedir (Görücü, 2006). Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı kadar, sektörde istihdam oranı da oldukça önemlidir. Bu sektörün verimliliğinin bir göstergesidir. Geleneksel yapıdaki ülkelerde tarımsal nüfusun oranı % 80-90 düzeyine kadar çıkabilirken, endüstrileşmiş ve endüstrileşme yolunda olan ülkelerde bu oran % 2-25 arasındadır. Tarımda çalışan aktif nüfus oranı gelişmekte olan ülkelerde % 30-90 arasında değişirken endüstrileşme ile bu oran % 1-18'e düşmüştür. (Saxowsky ve Duncon 1996). Az gelişmiş ülkelerde katma değer ne kadar küçük olsa da, tarımda istihdam edilen nüfusun sayısı oldukça yüksektir. Türkiye'nin istihdam yapısının sektörlere göre dağılımı Şekil 4.2'de gösterilmiştir.

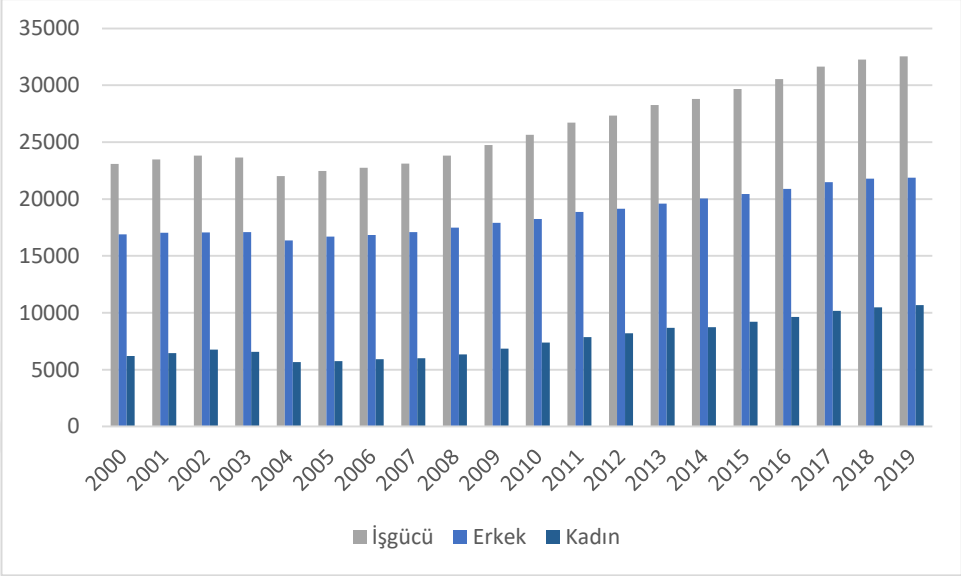
Şekil 4.2. 1988-2021 yılları arasında istihdamın sektörel dağılımı (%)

1998- 2021 yılları arasında sektörel olarak istihdam incelendiğinde, inşaat ve sanayi sektörünün eğiliminde önemli değişiklikler görülmemektedir. Tarım sektörü azalan eğilim gösterirken, tarımda istihdam oranındaki düşüş kadar, neredeyse aynı oranda hizmet sektöründe artış yaşanmıştır. Bu nedenle tarım sektöründeki istihdam edilenlerin hizmet sektörüne kaydığı söylenebilir (Şekil 4.2). Gelişmiş ülkelerin yapısal dönüşüm süreçlerinde ise GSYİH içinde tarım kesiminin payı azalırken, tarım kesiminde verimlilik artışı oldukça yüksektir. Türkiye'de tarım sektörünün GSYİH'de aldığı payın düşük olması ve yüksek istihdam barındırması tarımda emek verimliliğinin diğer sektörlere göre nispeten düşük olduğunu göstermektedir. Özellikle GSYİH payları sanayi sektörünün (%31,1) ile tarım sektörünün payları (%5,6) dikkate alındığında, istihdam oranlarının yakın olduğu görülmektedir. Fakat bu durum tarım sektöründe emek verimliliğinin düşük olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin tarım sektöründeki emek verimliliğinin düşmesine sebep olan birçok faktör bulunmaktadır. Küçük ve aile tarım işletmelerinin yoğun olması, tarımda ekonomik örgütlenmelerdeki zayıflıklar,

teknoloji kullanımındaki yetersizlikler, kırsal alanda eğitim, sosyal ve sağlık alanındaki imkânsızlıklar tarımda emek verimliliğinin düşük olmasına yol açmaktadır. Şüphesiz bu duruma zaman zaman izlenen politikaların da etkisinin olduğunu ifade etmek gerekir. Düşük verimliliğin yanı sıra tarım sektörünün emek yoğun bir sektör olması, bu sektörde emek verimliliği ve istihdam arasındaki ilişkiyi daha önemli kılmaktadır.

4.1.4.1. İşgücü

Türkiye'nin işgücü durumu 2000-2019 yıllar arasına ait veriler Şekil 4.3'te sunulmuştur. Türkiye, 2000 yılında 66,9 milyon nüfusa sahipken, 15-64 yaş arası işgücü 23 milyon kişidir. 2019 yılında nüfus %22,6 oranında artışla 82 milyona yükselmiştir. 2000 yılı işgücü hacmi 2019 yılında %41 oranında artarak 32,5 milyon kişiye ulaşmıştır. Türkiye'nin 2004 yılında işgücünde yaklaşık %5'lik bir azalma görülmektedir. Nüfusta artış olmasına rağmen, bu azalmanın sebebi işgücüne dahil olmayan nüfusta artış ve ülkenin uluslararası göç politikaları nedeniyle azalış olduğu şeklinde açıklanabilir. 2003/2004 yılında gerek çalışmak/okumak (Türkiye'nin Erasmus'a katılımı) gerek çalışmak (İŞKUR'un Rusya'ya gönderdiği işçiler) (İçduygu vd, 2014) için Türkiye'den uluslararası göçler yaşandığı ve ülke dışına gönderilen işçiler nedeniyle azalış gösterdiği söylenebilir. 2004 yılının ardından işgücünde artma eğilimi devam etmektedir. Kadınların işgücüne katılımlarının son yıllarda oldukça arttığı görülmektedir.

Kaynak: TÜİK, 2020b

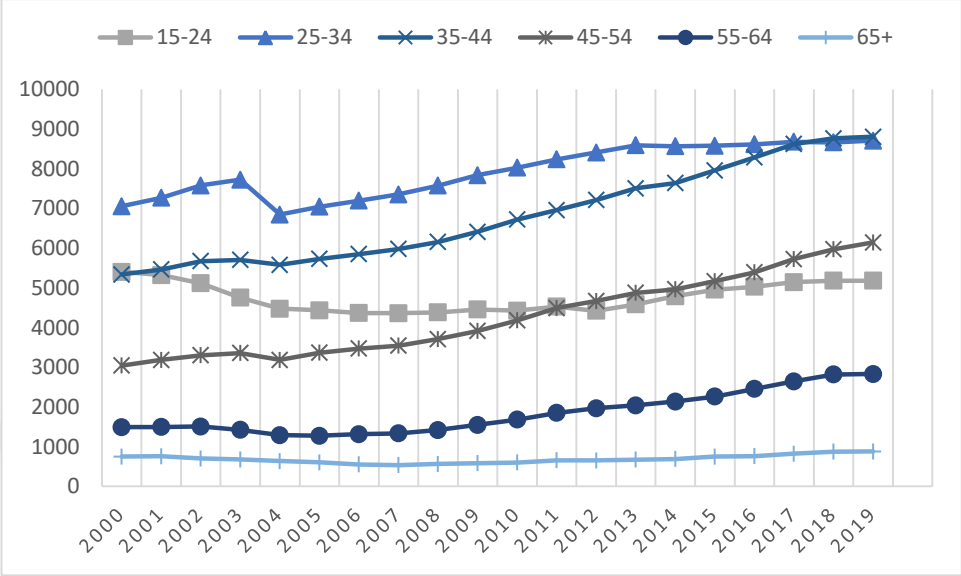
Şekil 4.3. Türkiye'de 2000-2019 yıllar arasında işgücünün cinsiyete göre dağılımı (bin)

Yaş grupları işgücü arzını belirleyen temel bir değişkendir. Bu nedenle meydana gelecek değişimler işgücü piyasalarını da etkiyecektir. Sosyal güvenlik reformu ile Türkiye'de emeklilik yaşı yükseltilmiş, sigorta gününe bağlı olarak kadınlar en erken 52 yaş, erkekler ise en erken 60 yaşında emekli olabilmektedir. Emeklilik yaşının yükseltilmesi, bu yaş grubunun istihdama katılımını sağlanmış ve istihdam oranın en düşük olduğu gruptur. Ayrıca, işsizlik bu yaş grubu içinde bir sorun haline gelmiştir.

İşgücü piyasasında yaş grupları nitelik kazanma, verimlilik düzeyleri, istihdam edilebilirlikleri ve gelir düzeylerinde farklılık yaratma açısından önem arz etmektedir. Fakat işlerin değişkenliği, niteliği ve bireysel işgücü kapasitelerinin farklılıkları, bireylerin yaşlandıkça verimlilik düzeylerinin bundan nasıl etkileneceği konusunda bir genelleme yapmayı engellemektedir. İş performansı-yaş arasındaki ilişkileri inceleyen bir çok araştırmada yaş grupları ve iş performansı arasında önemli farkın bulunmadığı ortaya konulmuştur (OECD, 1998a;

Gündoğan, 2001). Fakat bunun tersi görüş olan, işgücünün ileri yaşlarda verimliliğinin düştüğü yönündedir. Bu görüşe göre, yaşın ilerlemesi ile sağlık sorunlarının artması, teknolojinin gelişmesi ile el becerisine dayalı mesleklerin azalması, yaş ilerledikçe teknolojiye ve yeniliklere ayak uydurmadaki yaşanan güçlükler verimliliği düşürebilir (OECD,1998b: Gündoğan, 2001). Fakat bu yetenekleri veya performansının azalması yönünde algılanmamalı ama verimliliği yavaşlattığı şeklinde ifade edilebilir.

Nüfus yaş gruplarına göre 3'e ayrılmaktadır. 0-14 yaş arası nüfus genç nüfusu, 15-64 yaş arası aktif nüfusu ve 65 ve üzeri ise yaşlı nüfusu temsil etmektedir. Türkiye'de işgücünün yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, 15-24 yaş grubu işgücüne katılımın 2000 yılında en yüksek seviye olan 5,4 milyon iken, yıllar içierinde dalgalanmalar yaşanmış ve 2019 yılında yaklaşık 5,2 milyon kişiye ulaşmıştır. 25-34 ve 35-44 yaş grupları işgücünün en yoğun olduğu, 45-54 yaş grubu 2000 yılında emeklilik yaşı nedeniyle düşük iken, yıllar içerisinde işgücünün yıllar içerisinde arttığı görülmektedir. 55-64 yaş grubu ise 2008 yılı ekonomik kriz sonrasında artma eğiliminde olup, 2018-19 yılında en yüksek seviyesindedir. 65+ yaş ve üzeri için işgücüne katılımının belirli düzeyde ve sabit kaldığı görülmektedir (Şekil 4.4).

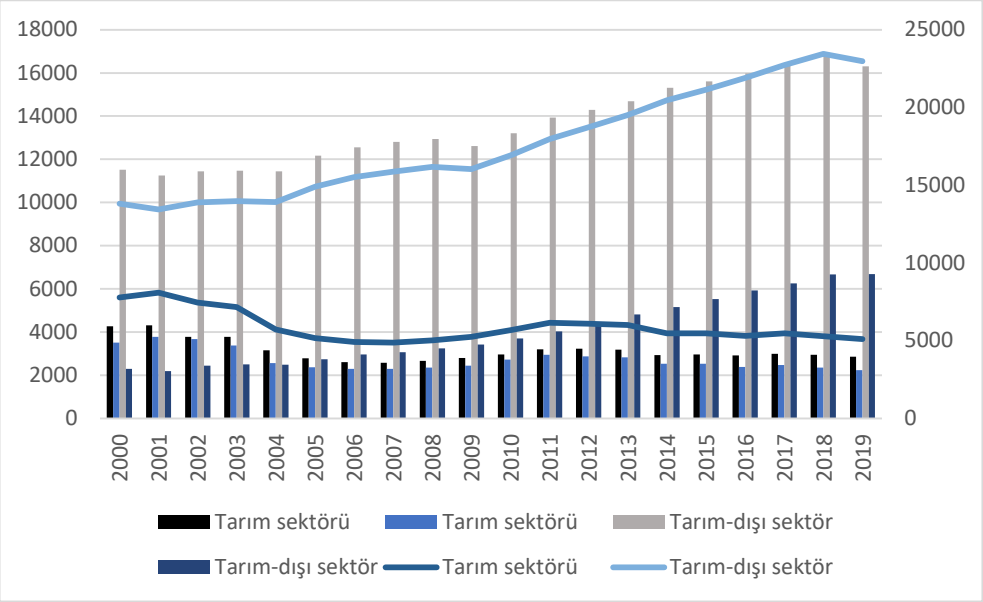
Kaynak: TÜİK, 2020b

Şekil 4.4. Türkiye'de 2000-2019 yıllar arasında işgücünün yaş gruplarına göre dağılımı (bin)

4.1.4.2. İstihdam

Türkiye'de 2000-2019 yılları arasında tarım ve tarım dışı sektörlerde istihdamın değişimi Şekil 4.5'te sunulduğu gibidir. 2000 yılında tarım sektöründe istihdam edilen 7,7 milyon kişinin %55'i erkek, %45'i ise kadındır. Yıllar itibariyle tarım sektöründe istihdam azalırken, tarımdışı sektörler artan bir ivme kazanmıştır. Tarım sektöründe 2000 yılına göre %34 oranında azalarak, 2019 yılında toplam istihdam yaklaşık 5,1 milyon kişiye düşmüştür. Tarım dışı sektörlerde 2000 yılında 13,8 milyon kişi olan istihdam yıllar itibari ile artarak, 2019 yılında yaklaşık 23 milyon kişiye çıkmıştır. 2000 yılına göre %66 oranında bir artış yaşanmıştır. Tarımdışı sektörün istihdamı cinsiyete göre incelendiğinde, 2000 yılına göre kadınların sayısı 2,2 milyon kişi iken, 2019 yılında 3 kat artmış ve 6,6 milyon kişiye yükselmiştir. Kadınların tarım sektöründe 2004 yılına kadar yoğun olarak çalıştıkları görülürken, 2004 yılı sonrası tarım dışı sektörlerde kadınların daha aktif rol aldıkları görülmektedir. Bu durum tarımda teknolojinin kullanımının

yaygınlaşması ve kentleşmenin etkisiyle artan kırsaldan göç, istihdamın tarım dışı sektörlere kaymasına neden olmaktadır.

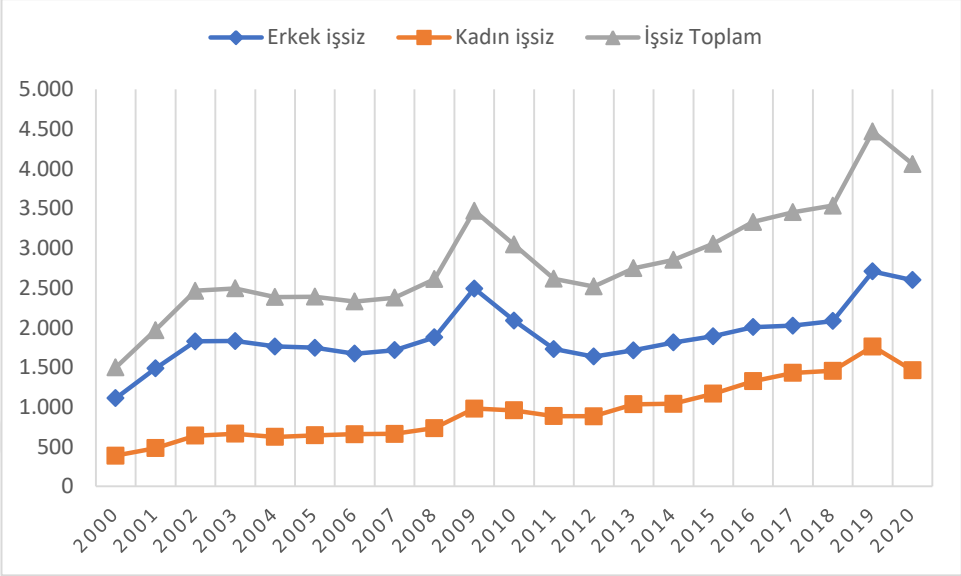
Kaynak: TÜİK, 2020b

Şekil 4.5. Türkiye'nin istihdamın faaliyet kollarına ve cinsiyete göre dağılımı (2000-2019)

İstihdam edilenlerin sayısı, 2000 yılında 21,5 milyon kişi iken, 2019 yılında 28 milyon kişi istihdam edilmiştir. Toplam istihdamın içerisinde 25-34 ve 35-44 yaş grupları istihdam sayısının en yoğun olduğu yaş gruplarıdır. 2000 yılında 15-24 yaş grubu 4,6 milyon kişi istihdam edilirken, 2019 yılında %17 azalarak 3,8 milyon kişiye düşmüştür. 65 yaş üzerinde önemli bir değişim görülmezken, 25-64 yaş grubu 2000 yılına göre %44 oranında artarak 23,3 milyon kişiye yükselmiştir.

4.1.4.3. İşsizlik

İşsizlik ülkelerin üzerinde önemle durduğu en temel sorunlardan biridir. Ülkeler ne kadar gelişmiş olursa olsun işsizliğin hiçbir zaman sıfıra inmeyeceği gerçeği Milton Friedman tarafından doğal işsizlik kavramıyla açıklanmaktadır. Doğal işsizlik kavramı, reel ücretler üzerinde baskı yaratmayan işsizlik ya da friksiyonel ve yapısal işsizliğin toplamı şeklinde de ifade edilebilir. Doğal işsizlik verilen ücretin beğenilmemesi, iş değiştirmek veya çalışmak istememek gibi nedenlerle oluşan işsizliktir. Bu nedenle ekonomide %3-6 oranında işsizlik normal kabul edilmektedir (Odabaşı, 2015; Odabaşı 2019). Türkiye'nin 2000 yılında işsizlik oranı %6,5 iken, 2019 yılında %13,7'ye yükselmiştir. 2000 yılında doğal işsizliğe yakın olan işsizlik oranı 2019 yılında 2 kat artmıştır. 2009 yılında işsizlik ekonomik kriz nedeniyle %14'e kadar yükselmiştir. Tarımdışı işsizlik oranları incelendiğinde, 2005 yılında %12 olan işsizlik oranı 2009 ve 2019 yılında en yüksek seviyeye ulaşarak %16 oranına yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı normal işsizlik oranına göre daha yüksek çıkmaktadır. Çünkü Türkiye'de tarım sektöründe işsizlik oranı göreceli olarak tarımdışı sektöre göre düşük olmasının nedeni Türkiye'de tarımda eksik istihdamın (işgücünün değerlendirilememesi) ve küçük aile işletmeciliğinin yaygın olmasıdır. Yani tarım kesiminde işgücünün (ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına çalışanlar) tümü çalışıyor kabul edilmektedir (Yentürk ve Başlevent, 2007; Apaydın, 2018).

Kaynak: TÜİK, 2020b
Şekil 4.6. 2000-2020 yıllar arası cinsiyete göre işsizlik (bin)

Şekil 4.6'ya göre işsizlik cinsiyete göre incelendiğinde, 2000 yılında 1,49 milyon işsizin 1.1 milyonu erkek, 386 bini ise kadındır. 2009 yılında işsiz sayısı yaklaşık 2 kat artarak, 979 binini kadın, yaklaşık 2,5 milyonunu da erkek oluşmaktadır. 2019 yılında ise işsizlik 2000 yılına göre 3 kat artmış ve yaklaşık 4,5 milyon işsize ulaşmıştır (Erkek işsiz: 2,7 milyon, kadın işsiz: 1,7milyon). 2020 yılında ise işsizlik 4,1 milyon kişi olup, bunun %63,9'unu erkek işsizlik oluşturmaktadır.

Yaş gruplarına göre işsizlik incelendiğinde, 2000 yılında 15-24 yaş grubunda %13,1'lik bir işsizlik söz konusuyken, en yüksek işsizlik oranı 2009 kriz döneminde yaşanmış ve %22,8 seviyesine kadar ulaşmıştır. 2012 yılında %15,7 seviyesine kadar düşmüş ve takip eden yıllarda artış eğilimine geçmiştir. 2019 yılında 15-24 yaş grubu genç işsizliği %27,1 seviyesindedir (TÜİK, 2020b).

25-64 yaş grubunda yer alan yetişkin nüfusun işsizlik rakamları incelendiğinde, 2000 yılında %4,7 olan işsizlik, 2009 kriz döneminde %10,6

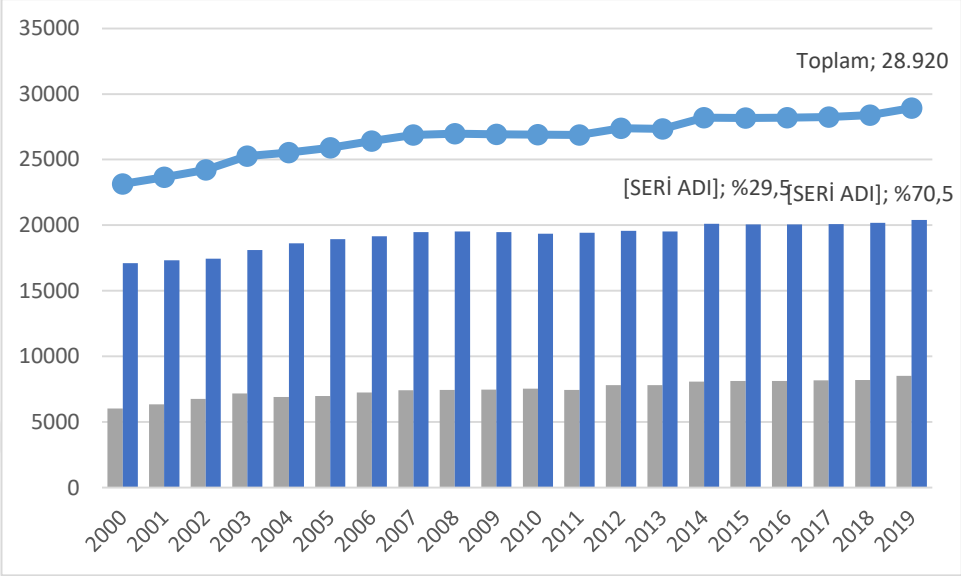
seviyesine yükselmiştir. Takip eden yıllarda dalgalı seyir izlerken, 2017 yılında %9,2 oranındadır (Baş ve Kocakaya, 2018).

65 ve üzeri yaş grubu olan yaşlı nüfusun 2000 yılında işsizlik oranı %0,5 düzeyinde iken, 2016 yılında %3 oranına yükselerek en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılı verilerine göre yaşlı nüfusun işsizlik oranı %2,7'dir.

Geniş tanımlı işsizlik veya atıl işsizlik mevsimlik işsizler ile iş aramaktan vazgeçenlerin de eklenmesi ile bulunan işsizlik oranıdır. TÜİK, 2021 yılında Hanehalkı İşgücü Araştıması Ocak ayından itibaren, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 19. Çalışma İstatistikçileri Konferansı kararlarına ve ilgili AB tüzüğüne uyum sağlamak amacıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenleme sonrasında DİSK tarafından hesaplanan sonuçlara göre, Ocak 2020'de %12,8 olan dar tanımlı işsizlik, Ocak 2021'de %12,2'ye gerilerken, geniş tanımlı işsizlik Ocak 2020'de %21,2 iken, 2021 yılında %29,1'e yükselmiştir. Geniş tanımlı kadın işsizlik oranı ise Ocak 2020'de %27,4 iken, 2021 yılında %36'ya yükselmiştir. Geniş tanımlı işgücü hesaplaması (âtıl işgücü oranı) zamana bağlı eksik istihdamı, ümitsiz işsizleri ve iş aramayıp ama çalışmaya hazır olanları kapsaması nedeniyle dar anlamlı işsizlikten daha yüksektir (Anonim, 2022b).

4.1.4.4. İşgücüne Dahil Edilmeyenler

İşgücüne dahil edilmeyen nüfusun içerisinde iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, iş bulma ümidini yitirmişler, mevsimlik çalışanlar, eğitimini sürdürenler, ev işleriyle uğraşanlar, emekliler ve diğerlerini kapsamaktadır. 2000 yılında işgücüne dahil edilmeyen nüfus 23 milyon kişi iken, 2019 yılnda yaklaşık 29 milyona yükselmiştir. Bu artış, işsizliğin artması ile iş bulma ümidini yitirenlerin çoğalmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü işgücüne dahil edilmeyen nüfusu cinsiyet yönünden incelendiğinde, erkek nüfusunun 2000 yılında 6 milyon kişi iken, 2019 yılında %41 oranında artarak 8,5 milyon (%29,5) kişiye yükselmiştir. Kadın nüfusunun işgücüne dahil olmaması yıllar itibariyle yüksek seviyelerde (%70,5) seyir göstermiştir (Şekil 4.7).

Kaynak: TÜİK, 2020b
Şekil 4.7. İşgücüne dahil olmayanların cinsiyete göre dağılımı (Bin)

İşgücüne dahil olmayan nüfusun nedenleri incelendiğinde, 2000 yılında iş bulma ümidini yiterenler 132 bin kişi iken, 2019 yılında 5 kat artarak 627 bin kişiye yükselmiştir. Bu kategori TÜİK tarafından işsizlik olarak değerlendirilmemektedir. Bu kategori işsizliğe dahil edilirse, 2019 yılında 5 milyon kişinin işsiz olduğu söylenebilir. Mevsimlik işçiler işgücüne dahil edilmeyen diğer bir kategoridir. 2000 yılında 599 bin kişi mevsimlik işçi iken, 2019 yılında 103 bin kişidir. Mevsimlik işçilerin çalışma koşullarındaki zorluklar ve ücretlerin düşüklüğü mevsimlik işçilerin azalmasının belirgin nedenlerinden biridir. Ev işleriyle meşgul olanlar 2000 yılında 12,3 milyon iken, 2019 yılında 11,3 milyon kişiye düşümüştür. Özellikle 2008 ekonomik kriz sonrası ev işleri ile meşgul olanların işgücüne katıldığı görülmektedir.

4.1.5. Hanehalkı İşgücü Anketi Verilerine Göre İşgücü

1929 Büyük Buhran sonrası artan kitlesel işsizlik, işsizliğe yaklaşımın değişmesine ve günümüzdeki işsizlik yaklaşımının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu değişim sonucunda oluşan işsizlik kategorisi, kişilerin çalışmaya uygun ve istekli olup olmaması konuları üzerine yoğunlaşmıştır (Oğuz, 2017). 1930 yılında yapılan işsizlik anketlerinde, ilk defa anket gününden önceki gün baz alınmış, çalışmaya uygunluğu, istekliliği, iş arama süreleri, iş arayıp aramama durumlarını ve işsizliğinin nedenlerini araştıran sorular yöneltilmiştir. Bu yanıtlar sonucunda cevaplar A ve B sınıfı olarak kategorize edilmiştir; işsiz, çalışmaya uygun ve iş arayanlar A sınıfı; işine son verilmiş ve henüz iş aramaya başlamayanlarda B sınıfı olarak iki kategoriye ayrılmıştır (Card, 2011). 1937 yılında sorulara verilen yanıtlarının yeterli olmaması üzerine B sınıfı kategorisi kaldırılmıştır. Bunun yerine yarı zamanlı çalışıp, daha fazla çalışmak isteyenler üzerine yönelim olmuştur. 1939 yılında iş aramama nedeni sorulmaya başlanmış, hasta olanlar ve uygun iş bulamayanlar işsiz sayılmıştır (Card, 2011). Bu durum günümüzde iş bulma ümidi olmayan işçiler kategorisinin temelini oluşturmuştur. 1945 yılında iş aramama nedenleri sorulmamış ve iş bulma ümidi olmayanlar ise işsiz olarak sayılmamıştır. Böylece işsizlik istatistikleri oluşturulurken iş arama ölçütlerine yönelim gerçekleşmiştir (Card, 2011; Oğuz ,2017). İş arama ölçütleri işsizler ile işgücüne dahil olmayanları yetersiz olması, geleneksel iş arama yöntemlerinin bulunmaması, işgücü piyasasının örgütlenmemiş oluşu, kendi hesabına çalışanlar için bir ölçüt bulunmaması nedeniyle, iş arama ölçütlerine yönelimden vazgeçilmiştir (ILO, 1990). Fakat iş arama ölçütleri tamamen kaldırılmamış kısmi olarak yapılmaya devam etmiştir. Yapılan anketlerde işsiz kategorisine uymayanlar işgücüne dahil olmayan kategorisine dahil edilebilme esnekliği kazanılmıştır (Oğuz, 2017). Yapılan birçok değişiklikle birlikte günümüzdeki istatistikleri oluşturulmasını sağlayan hane halkı işgücü anketleri oluşturulmuştur.

Türkiye'de işgücünün yapısı TÜİK tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Anketleri (HHİA) ortaya koymaktadır. Hanehalkı araştırmaları nüfus sayımına göre daha az maliyetli olması, bu nedenle daha sık yapılabilme imkanı vermektedir. Anketler uzun ve istenen konuda derinlemesine veri toplamak üzere

tasarlanmıştır (ILO, 2021). Hanehalkı tanımı, TÜİK'e göre, '*aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta yaşayan, temel ihtiyaçlarını birlikte karşılayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine iştirak eden bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluktur'*. Anketler tüm bireyleri kapsaması nedeniyle işgücü piyasası durumu, mesleği, çalıştıkları kuruluş, çalışma süresi, işsizlik verileri gibi sorularla istihdam, işsizlik ve işgücüne dahil olmayanları eş zamanlı olarak inceleme olanağı sunmaktadır.

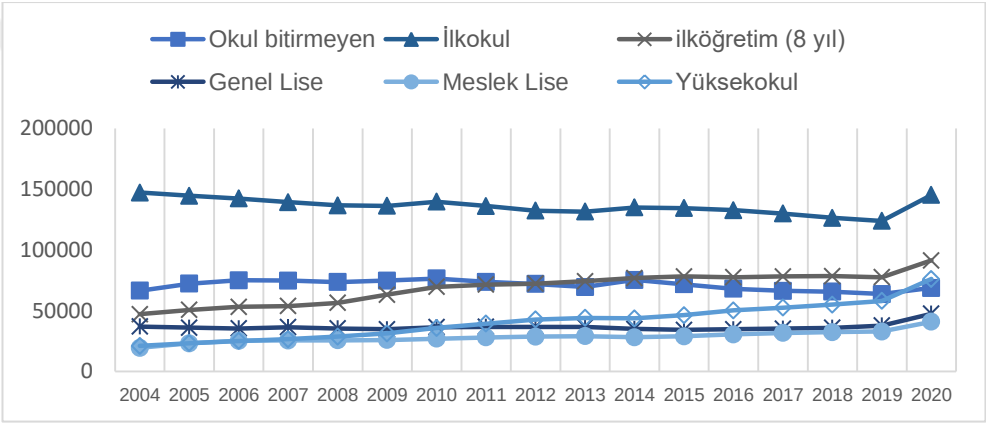
Türkiye'nin HHİA'de 2004-2020 yılları arasındaki istihdam, işşiz ve istihdama dahil olmayan nüfusun yıllar itibariyle değişimi çizelge 4.1'de sunulmuştur. Anketlerde 2004-2013 yılları arasında 15 yaşından küçükler ankete dahil edilirken, 2014 ve sonrası için 15 ve üzeri yaş grubu anketlere dahil edilmiştir.

Çizelge 4.1. 2004-2020 HHİA verilerine göre işgücü durumu (kişi)

Yıl	İstihdam		İşsiz		İşgücüne dahil olmayan		15 yaşından küçük	Genel Toplam
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran		
2004	136.902	28,95	15.871	3,36	185.359	39,20	134.705	472.837
2005	140.990	28,77	15.805	3,23	193.096	39,40	140.176	490.040
2006	143.451	28,86	15.324	3,08	197.615	39,75	140.747	497.137
2007	138.504	28,76	15.227	3,16	193.671	40,21	134.203	481.605
2008	139.860	29,07	16.582	3,45	191.938	39,89	132.774	481.154
2009	145.934	28,99	22.420	4,45	197.919	39,32	137.056	503.329
2010	159.343	30,52	20.483	3,92	205.020	39,26	137.325	522.171
2011	165.235	31,96	17.388	3,36	202.608	39,18	131.845	517.076
2012	164.698	32,24	16.016	3,14	203.256	39,79	126.837	510.807
2013	164.176	32,68	16.734	3,33	198.832	39,57	122.684	502.426
2014	174.487	44,31	16.680	4,24	202.855	51,51		393.822
2015	174.452	44,84	17.011	4,37	197.572	50,79		389.035
2016	171.402	45,02	17.918	4,71	191.389	50,27		380.709
2017	171.152	45,20	18.237	4,82	189.302	49,99		378.691
2018	170.240	45,50	18.838	5,03	185.094	49,47		374.172
2019	172.313	43,75	19.059	4,84	202.445	51,41		393.817
2020	193.455	41,24	26.267	5,60	249.365	53,16		469.087

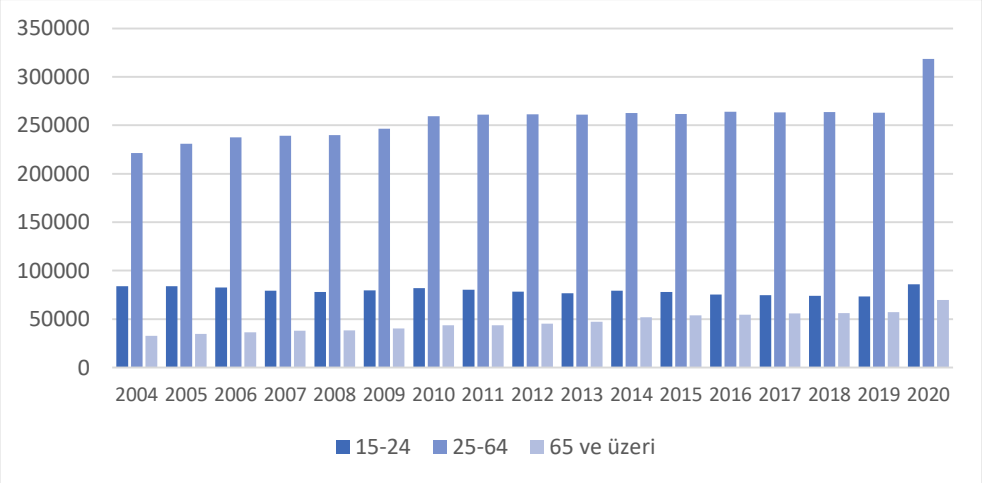
*HHİA'den oluşturulmuştur.

Hanehalkı İşgücü Anketine göre, tarım ve tarımdışı istihdam verileri 2004-2020 yılları arasında incelenmiştir. Yapılan anketler demografik olarak incelendiğinde, %47-48,8 oranında erkek katılımcı, %52,9-51,2 oranında kadın katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların, 2004-2020 yılları arasındaki eğitim düzeyindeki değişim Şekil 4.8'de gösterilmiştir. HHİA verilerine göre, eğitim düzeylerindeki değişim yıllar itibariyle önemli değişiklikler olmasa da, yüksekokul kategorisi artış eğilimindedir.

*HHİA'den oluşturulmuştur.
Şekil 4.8. 2004-2020 yılları arasında eğitim düzeyindeki değişim

Hanehalkı İşgücü Anketleri'nde yaş gruplarına göre incelendiğinde, 2004-2013 yılları arasında 15 yaşından küçük bireylerle de ankete dahil edilirken, sonraki yıllarda dahil edilmemiştir. Bu nedenle veriler arasında karşılaştırma ve yorumlama da kolaylık sağlanması adına 0-14 yaş grubu dahil edilmemiştir. Ayrıca veriler 15-24 yaş, 25-64 yaş ve 65 yaş üstü olarak 3 grup yapılarak incelenmiştir. Şekil 4.9'a göre 15-24 yaş grubu yıllar itibariyle, 2004 yılında 83.997 kişi iken, 2018 yılında %12 oranında azalış göstererek 73.935 kişiye gerilemiştir. 25-64 yaş grubu ise 2004 yılında 221.527 kişi iken, 2018 yılında ise 263.791 kişi olarak yaklaşık %19 oranında artmıştır. 65 ve üzeri yaş yaş grubunda ise %72 oranında bir artış gözlenmektedir.

*HHİA'den oluşturulmuştur.
Şekil 4.9. 2004-2018 yılları arasında yaş gruplarının değişimi

4.1.5.1. İstihdamın yapısı

TÜİK tarafından uygulanan anketlerde, 2004 yılında katılımcıların %38,9'u referans haftası içerisinde ayni veya nakdi gelir elde etmek için çalışırken, 2020 yılında bu oran %44,3'e yükselmiştir. Referans haftası içerisinde 1 saat bile ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar 2004 yılında 978 kişi iken, 2015 yılında en düşük seviyeye olan 629 kişiye ulaşmıştır. 2020 yılında ise en yüksek seviye olan 2390 kişiye kadar yükselmektedir.

Anket sonuçlarına göre, tarım sektörünün istihdam payında yıllar itibariyle oransal olarak düşüş yaşanırken, tarımdışı istihdamın payı yıllar itibariyle artış göstermektedir. 2004 yılında referans haftasında çalıştığını belirtenlerin %30,5'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Yıllar içerisinde çalışan sayısı artarken, tarım sektöründe istihdam edilenler sayısal olarak artmış olsa da, oransal olarak azalmaktadır (Çizelge 4.2).

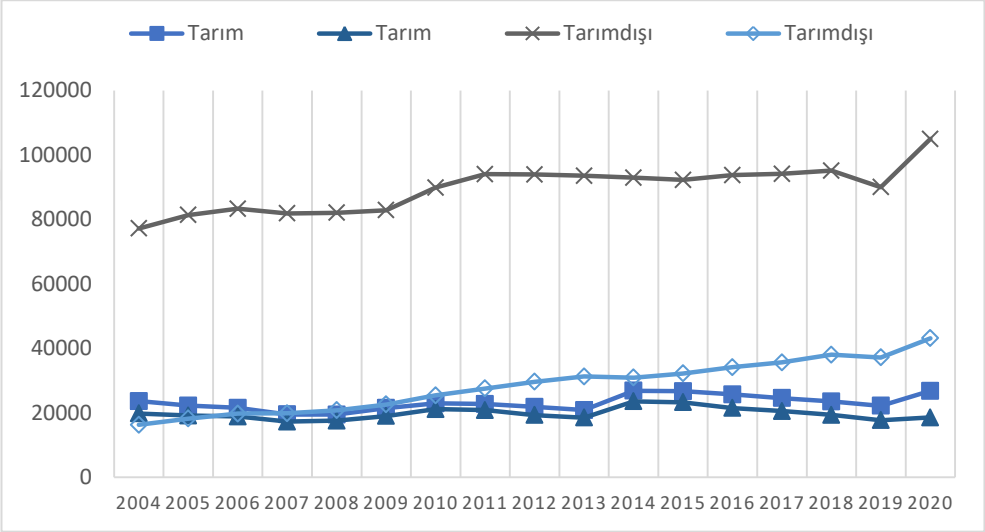
Çizelge 4.2. Tarım ve tarımdışı faaliyetlere göre istihdam

Yıl	Tarım	Tarım (%)	Tarımdışı	Tarımdışı (%)	Toplam İstihdam
2004	40.166	30,5	91.510	69,5	131.676
2005	37.934	28,0	97.609	72,0	135.543
2006	36.652	26,7	100.828	73,3	137.480
2007	33.675	25,3	99.272	74,7	132.947
2008	34.013	25,3	100.444	74,7	134.457
2009	37.100	26,6	102.358	73,4	139.458
2010	40.650	26,7	111.488	73,3	152.138
2011	40.445	25,6	117.670	74,4	158.115
2012	38.183	24,1	120.411	75,9	158.594
2013	36.708	23,3	120.566	76,7	157.274
2014	47.599	27,9	119.780	70,2	170.672
2015	47.503	27,7	120.080	70,1	171.258
2016	44.235	26,0	122.636	72,0	170.421
2017	42.256	24,7	125.013	73,2	170.819
2018	39.654	23,2	127.828	74,7	171.142
2019	39.860	23,9	127.244	76,1	167.104
2020	45.349	23,4	148.106	76,6	193.455

*HHİA'den oluşturulmuştur.

Sektörde meydana gelen bu gelişimin cinsiyet ayrımına bakıldığında, tarım sektöründe istihdam eden erkek sayısında yıllar itibariyle artış azalışlar yaşanmamış, fakat 2020 yılında artış gözlenmektedir. Tarım sektöründe kadınların istihdamı erkek sayısına paraleldir. Tarım sektöründe aile işletmelerinin yaygın olması bu paralelliği açıklamaktadır. 2013 yılında siyasi ve ekonomik krizler istihdamı tarım sektörüne yönlendirmiş, 2014 yılında tarım sektöründe %28 oranında istihdamda artış yaşanmıştır. Tarımdışı sektörlerde erkeklerin istihdamının daha yoğun olduğu görülmektedir. Tarımdışı sektörde çalışan erkeklerin grafiğine bakıldığında, genelde sabit olduğu, önemli artış azalışlar 2019

yılına kadar yaşanmadığı görülmektedir. 2020 yılında bir önceki yıla göre %16,6 oranında artış göstererek, 104.980'e ulaşmıştır. Tarımdışı sektörde çalışan kadınların grafiği incelendiğinde, 2009 yılı ve sonrasında kadınların işgücüne katılımları artmıştır (Şekil 4.10).

*HHİA'den oluşturulmuştur.
Şekil 4.10. Faaliyet koluna göre gelişimin cinsiyete göre değişimi

Literatürde yapılmış birçok çalışmada eğitimin, tarım sektöründe işgücü verimliliğini ve teknik etkinliği pozitif yönde ilişki bulunmaktadır (Phillips ve Marble, 1986; Wadud ve White, 2000; Kılıç ve Kıymaz, 2014). HHİA 2004 yılı verilerine göre, eğitim ve faaliyet kolu arasındaki ilişki incelendiğinde, tarım sektöründe istihdam edenlerin %28'i okul bitirmeyen, %59,2'si ilkokul mezunu, ilköğretim mezunu (8 yıllık eğitim) %7, genel lise mezunu %3,4, teknik lise mezunu %1,8 ve yüksekokul mezunu olan ve tarımda istihdam edilenlerin oranı ise %0,6 oranındadır. Tarım dışı sektörde ise, okul bitirmeyenlerin istihdam oranı %3,8, ilkokul mezunu %40,9, ilköğretim mezunu %14,5, genel lise %15, teknik lise %10,5 ve yüksek öğretim mezunu olan %15,3'tür. Tarım sektöründe 2020

yılına ait eğitim düzeyleri incelendiğinde, okul bitirmeyenler %16,1'ye, ilkokul mezunu %52,7 oranına kadar azalmıştır. İlköğretim mezunu %17,3'e, genel lise %5,4'e, teknik lise %4,8 ve yüksekokul mezunu ise %3,7 oranına kadar yükselmiştir. Tarım sektöründe istihdam eden nüfusun eğitim düzeyinde artış yaşandığı sonucuyla birlikte, işgücü verimliliğinin de arttığı söylenebilir. Tarımdışı sektörde eğitim düzeyinin 2020 yılındaki değişimi okul bitirmeyenlerin oranı %3,3 ve ilkokul mezunu %22,8'ya düşmüştür. İlköğretim mezunu olanların oranı %17,6'ya yükselirken, genel lise %11,5'ye düşmüş ve teknik lise mezunu olanların oranı %12,8'e yükselmiştir. En fazla artış yüksek öğretim mezunlarının istihdamında yaşanmış ve %32,1'e ulaşmıştır. Sonuç olarak, tarım dışında istihdam edilen nüfusun eğitim düzeyi tarım sektöründe istihdam edilenlere göre, yüksek olduğu görülmektedir (Ek:2)

2004-2020 yılları arasında tarım ve tarımdışı sektörde çalışanların işteki durumlarına bakıldığında, tarımda ücretli çalışanların sayısı 2011 ve 2015 yılında büyük artış yaşamış ve ardından azalma eğilimine girmiştir. 2011 yılındaki savaş ve göç, 2015 yılında yaşanan küresel krizler, faiz artırımları, tarımda desteklerin artması ve gıda fiyatlarındaki artışlar bu yıllarda çalışanların tarıma yönelmesini sağlamış olabilir. 2004 yılına göre ücretli, yevmiyeli çalışanların sayısının, 2020 yılında %45,7 oranında artış görülmektedir. Tarımda işverenlerin sayısı yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlese de, 2004 yılına göre %22,1 oranında azalma görülmektedir. Tarımda kendi hesabına çalışanların sayısı özellikle son 5 yılda artış göstermiştir. Tarımda ücretsiz aile işçilerin yıllar itibariyle neredeyse her yıl artış azalış göstermiş ve 2020 yılında 19.780 kişiye gerilemektedir. 2004-2020 yılları arasında en fazla ücretsiz işçilerde artış 2014-15 yıllarında görülmektedir. Tarım dışı sektörde, 2004 yılına göre ücretli/yevmiyeli çalışanlarda %76,7 oranında artış yaşanmış ve yıllar itibariyle de artan bir trend oluşturmuştur. Tarım dışı sektörde işverenlerin sayısı 2012 yılına kadar artan bir eğilime sahipken, 2013-2015 yılında azalmış, ve artış-azalış aralıklarında daralma görülmektedir. Kendi hesabına çalışanlarda 2004 yılına göre %9,6'lık artış görülse de, 2008 krizinde ani bir azalma görülmektedir. Takip eden yıllarda artış ve azalışlar önemli düzeyde

olmamaktadır. Tarımdışı sektörde ücretsiz aile işçilerinde ekonomik kriz dönemlerinde azalışlar yaşandığı, ücretli işlerde çalıştıkları ve yaşanan krizin etkileri azaldığında ise durağanlaşmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. Tarım ve tarımdışı sektörler karşılaştırıldığında, tarımda çalışan sayısı tarımdışı çalışanların yarısı olmasına rağmen, tarım sektöründe kendi hesabına çalışanların sayısı oldukça yüksektir (Çizelge 4.3). Bu kategorinin küçük aile işletmelerini temsil ettiği de söylenebilir.

Çizelge 4.3. Tarım ve tarımdışı sektörde çalışanların işteki durumu

	Tarım (%)				Tarımdışı			
Yıl	Ücretli, yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi	Ücretli, yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2004	6,69	1,42	42,27	49,63	72,60	6,51	17,14	3,75
2005	7,97	1,76	44,94	45,33	72,78	6,47	17,38	3,37
2006	8,09	1,84	45,55	44,52	73,62	6,68	16,38	3,32
2007	7,74	1,58	46,24	44,44	75,27	6,98	14,84	2,91
2008	8,25	1,98	44,61	45,16	76,15	7,11	13,92	2,82
2009	8,31	1,58	44,12	45,99	75,43	6,99	14,39	3,19
2010	7,72	1,66	44,08	46,54	76,73	6,70	13,65	2,93
2011	9,70	1,74	43,23	45,34	78,04	6,55	12,67	2,75
2012	9,66	1,42	44,01	44,91	78,90	6,39	12,08	2,63
2013	9,53	1,29	43,92	45,26	79,59	5,91	12,16	2,34
2014	7,77	0,85	42,74	48,64	80,09	5,38	12,00	2,52
2015	8,38	0,82	42,25	48,55	80,48	5,25	11,58	2,69
2016	7,73	0,87	43,72	47,68	80,35	5,42	11,61	2,63
2017	7,69	0,94	44,48	46,88	80,07	5,37	11,96	2,61
2018	7,89	0,83	45,20	46,08	80,26	5,18	11,97	2,60
2019	8,33	0,82	44,67	46,18	80,86	4,98	11,62	2,54
2020	9,33	1,06	45,99	43,62	80,95	5,03	11,86	2,17

Hanehalkı İşgücü Anketi verilerine göre, tarım ve tarımdışı sektörlerde işteki süreklilik durumu incelendiğinde, tarımda sürekli ve geçici işlerde istihdam edenlerin sayısında dikkat çeken bir azalma söz konusudur. 2005-2006 yılındaki

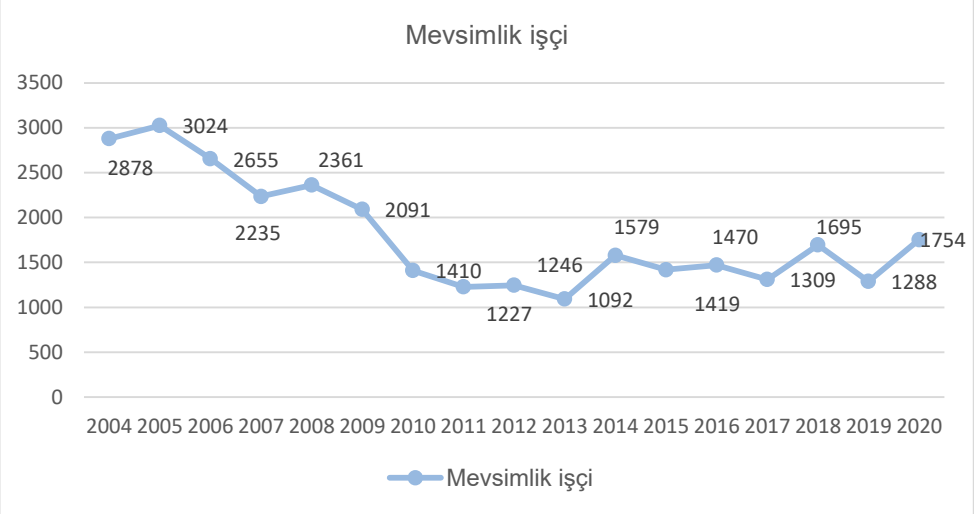
ani azalmanın sebebinin anket yapma yönteminin değişmesine ve eksik veriden kaynaklandığı düşünülebilir. Tarım sektöründe sürekli çalışanların sayısı 2006 yılına göre 2020 yılında %92,8 oranında artış göstermiştir. Tarım sektöründe geçici/mevsimlik olarak çalışanların sayısında 2006 yılına göre %14,7 oranında artış gözlenmiştir. Tarım dışı sektörde sürekli çalışanların sayısı 2004 yılına göre, %22,8 oranında artış göstererek 107.972 kişiye yükselmiştir. Tarımdışı sektörlerde geçici olarak çalışan sayısı yıllar itibariyle yaklaşık 2 kat artış göstermektedir (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.4. Tarım-tarımdışı sektörde işteki süreklilik durumu

	Tarım			Tarımdışı		
Yıl	Sürekli (Oran)	Geçici/ Mevsimlik (Oran)	Toplam	Sürekli (Oran)	Geçici/ Mevsimlik (Oran)	Toplam
2004	78,26	21,74	43430	94,07	5,93	93450
2005	69,72	30,28	41372	91,29	8,71	99614
2006	19,14	80,86	3265	89,11	10,89	75878
2007	18,49	81,51	2845	89,65	10,35	76592
2008	19,00	81,00	3048	90,45	9,55	78353
2009	23,88	76,12	3363	90,81	9,19	79545
2010	26,37	73,63	3770	90,21	9,79	88469
2011	27,80	72,20	4227	89,72	10,28	94926
2012	27,63	72,37	3971	90,01	9,99	97513
2013	28,64	71,36	3753	89,87	10,13	99330
2014	26,97	73,03	3919	87,12	12,88	99213
2015	25,60	74,40	4187	87,11	12,89	100191
2016	28,45	71,55	3649	86,90	13,10	102787
2017	28,76	71,24	3470	87,17	12,83	103906
2018	28,91	71,09	3380	87,63	12,37	106908
2019	78,26	21,74	3319	94,07	5,93	102309
2020	69,72	30,28	4232	91,29	8,71	119896

*HHİA'lerinden oluşturulmuştur.

Mevsimlik işçilerin sayılarının tam olarak bilinmemesine karşın, çalışma ve yaşam koşullarındaki zorluklar nedeniyle birçok çalışmanın konusudur. Gezici mevsimlik işçlerin uzun çalışma saatleri, iş bitimine kadar toplu yaşam koşulları, alınan ücretlerin düşüklüğü ve çocukların eğitimden uzak yaşamları ele alınan konular arasındadır. Yerli mevsimlik işçilerin yakın yerleşim bölgelerinden gelmesi, gezici mevsimlik işçilere göre daha avantajlıdır. Günlük yaptıkları işlerden aldıkları ücretlerin düşüklüğü nedeniyle mevsimlik işçiliğin sayısını azalması beklenirken, sayıdaki artışlar yoksulluğun ve muhtaçlığın bir göstergesidir. Mevsimlik işçilik kayıtdışı istihdamı da artırmaktadır. Mevsimlik çalışan işçilerin %86'sı tarımda, %32'si ise tarımdışında çalışmaktadır (Kavak, 2016) Hanehalkı İşgücü Anketi verilerine göre, iş aramama nedeni olarak mevsimlik çalıştıklarını belirtenlerin 2004-2020 yıllar arası durumu Şekil 4.11'de sunulmuştur. 2004 yılında 2.878 kişi iken, 2018 yılında %41 oranında azalış göstererek 1695 kişiye gerilemiştir. Yıllar içerisinde 2013 yılına kadar azalan eğilim gösterirken, 2013-2018 yılına kadar artan oranlardadır. 2020 yılında mevsimlik çalışanları sayısı 2004 yılına oranla %39 oranında azalış gösterirken, bir önceki yıla göre de %36 oranında artmıştır.

Şekil 4.11. Mevsimlik işçilerin 2004-2018 yılları arasındaki durumu

Geçici, mevsimlik işçilerin ve sürekli tarım işçilerin yıllar itibariyle aldıkları ücretler Çizelge 4.5'te sunulmuştur. İncelenen dönemde, mevsimlik ve sürekli tarım işçilerinin aldıkları ortalama gelirler yaklaşık 6 kat artış göstermektedir. Tarım sektöründe alınan ücretlerin düşük olması, tarımda istihdamın azalmasının bir nedeni olarak düşünülebilir ve bu durumda tarım dışı sektörlere yönelimi artırmaktadır. Yıllar itibariyle ücretler artış eğiliminde olmasına rağmen ücretler yeterli değildir.

Çizelge 4.5. Tarım sektöründe istihdam edenlerin yıllar itibariyle ücret durumu

Yıl	Mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücreti (TL)			Sürekli tarım işçilerinin aylık ücreti (TL)		
	Kadın	Erkek	Ortalama	Kadın	Erkek	Ortalama
2004	12	15	13	286	362	360
2005	14	18	15	314	403	391
2006	16	22	18	377	511	488
2007	19	26	22	550	706	694
2008	21	29	25	641	822	803
2009	23	32	27	650	836	806
2010	25	35	29	732	906	884
2011	29	38	33	748	1022	979
2012	33	43	38	858	1128	1090
2013	36	48	42	1032	1262	1232
2014	41	54	48	1118	1304	1284
2015	46	59	52	1332	1563	1532
2016	53	66	59	1456	1714	1677
2017	60	73	66	1576	1921	1857
2018	67	82	74	1668	2187	2117
2019	79	94		2041	2486	
2020	97	115	106			2894

Kaynak: TÜİK, 2020a.

Tarım ve tarımdışı sektörlerde esas işi dışında gelir elde etmek için, 1 saatten az olmamak kaydıyla farklı bir işte çalışması ek iş olarak tanımlanabilir. Çalıştığı esas işinden yeterli geliri olmayanlar, geçimini sağlamak için ek iş yapmayı tercih etmektedir. Bu nedenle 2004-2020 yılları arasında tarım ve tarımdışı sektörlerde çalışanların ek iş yapıp yapmamaları Çizelge 4.6'da incelenmiştir. 2004 yılında tarımda çalışanların %1,43'ü ek işe ihtiyaç duyarken, tarım dışı sektörlerde çalışanların ise %2,51'i ek işe ihtiyaç duymaktadır. Yıllar itibariyle tarımda istihdam edenlerin kazançlarının azalması, enflasyon, girdilere olan zamlar vb. nedenlerden dolayı, ek işe ihtiyaç duyanların sayısı 2.7 kat artmıştır. Tarımdışı sektörlerde ek işte çalışanların sayısında artış gözlenmektedir.

Çizelge 4.6. Tarım ve tarımdışı sektörde ek işte çalışanların durumu

Yıl	Tarımda ek iş			Tarımdışı ek iş		
	Evet	%	Hayır	Evet	%	Hayır
2004	621	1,43	42810	2346	2,51	91125
2005	833	2,01	40541	2740	2,75	96876
2006	1205	2,98	39177	3181	3,09	99888
2007	729	1,98	36021	2597	2,55	99157
2008	732	1,98	36231	2903	2,82	99995
2009	867	2,14	39606	3381	3,21	102080
2010	897	2,04	43149	3989	3,46	111308
2011	962	2,21	42628	4269	3,51	117376
2012	921	2,24	40193	3928	3,18	119656
2013	946	2,40	38424	3929	3,15	120877
2014	1462	2,90	48949	5409	4,37	118467
2015	1635	3,27	48329	5617	4,51	118871
2016	1671	3,54	45537	5525	4,32	122399
2017	1640	3,64	43467	5481	4,22	124294
2018	1598	3,73	41246	5742	4,31	127458
2019	1257	3,15	38603	5033	3,95	122211
2020	1672	3,67	43677	6053	4,08	142053

2004-2020 yılları arasında ek işte çalışanların büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. 2004 yılında ek işte çalışanların %92,6 sı erkektir. 17 yıllık dönemde ek işte çalışma erkeklerde 2004 yılında 2.747 kişi iken, 2020 yılında %143 oranında artarak 6.669 kişiye yükselmiştir. Kadınlarda ise 2004 yılında 220 kişi ek iş yaparken, 2020 yılında yaklaşık 5 kat artarak 1.056 kişiye ulaşmıştır. 17 yıllık dönemde yaşanan küresel ve ülkesel ekonomik sıkıntılar, hanehalkını daha çok çalışmaya ve gelir elde etmeye yöneltmektedir.

Esas işi dışında ek iş yapan kişilerin çalıştıkları sektörlere göre dağılımı Çizelge 4.7'ye sunulmuştur. 2004-2020 yılları arasındaki 17 yıllık dönemde ek iş olarak en çok tercih edilen sektör tarım sektörüdür. Yıllar içerisinde tarım sektöründe artışlar azalışlar yaşansa da, trend artış yönündedir. Diğer sektörler de artan bir trende sahiptir. 2004 yılında tarım sektöründe ek iş yapan sayısı 2.012 iken, 2020 yılında 2 kat artarak 4.312 kişiye yükselmiştir. Tarım sektörü mevsimsel bir sektör olması, mesai kavramının olmaması ve aile içerisinde iş bölümüne uygun olması tarım sektörünü esas iş yerine, ek iş olarak görülebilir.. Hizmet sektöründe de önemli artış yaşanmakt,a 2004 yılında 453 kişi iken son yılda 1.411 kişiye ulaşmıştır.

Çizelge 4.7. Esas işi dışında ek iş yapan kişilerin çalıştıkları sektörlere göre dağılımı

Yıl	Ek iş faaliyet							
	Tarım	%	Sanayi	%	Ticaret	%	Hizmet	%
2004	2012	67,8	216	7,3	286	9,6	453	15,3
2005	2207	61,8	361	10,1	428	12,0	577	16,1
2006	2786	63,5	394	9,0	494	11,3	712	16,2
2007	2047	61,5	275	8,3	437	13,1	567	17,0
2008	2257	62,1	285	7,8	492	13,5	600	16,5
2009	2614	61,5	454	10,7	559	13,2	621	14,6
2010	3163	64,7	468	9,6	563	11,5	692	14,2
2011	3349	64,0	540	10,3	628	12,0	714	13,6
2012	3111	64,1	468	9,6	549	11,3	722	14,9
2013	3031	62,2	457	9,4	600	12,3	787	16,1
2014	4362	63,5	676	9,8	745	10,8	1088	15,8
2015	4645	64,1	686	9,5	768	10,6	1153	15,9
2016	4369	60,7	805	11,2	792	11,0	1230	17,1
2017	4120	57,9	868	12,2	807	11,3	1326	18,6
2018	4169	56,8	900	12,3	853	11,6	1418	19,3
2019	3682	48,7	591	7,8	775	10,3	1242	16,4
2020	4312	55,4	1051	13,5	951	12,2	1411	18,1

2004-2020 yılları arasında esas işi dışında ek bir işe sahip olanların tablosu Ek 3'te sunulmuştur. Bu tabloya göre esas iş faaliyeti tarım olanların ek iş olarak tarım sektöründe çalışma oranları diğer sektörlere göre oldukça yüksektir. 2004 yılında esas faaliyeti tarım olup, ek işi tarım olanların oranı %50,1, sanayi sektöründe çalışanların oranı %17,9, ticarette çalışma olanı %14,2 ve hizmet sektöründe çalışma oranı ise %17,9'dur. Yıllar içerisinde esas faaliyeti tarım olanların ek iş verileri incelendiğinde, dalgalı bir trende sahip olsa da, tarım sektöründe azalma, sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe ise artış gözlenmiştir. En

fazla artış ise sanayi ve hizmet sektöründe yaşanmıştır. Yıllar içerisinde esas işi tarım olanlar ek iş olarak sanayi ve hizmet sektöründe çalışmayı tercih etmektedir. 2004 yılında esas faaliyeti tarım olup, ek işi tarım olanların oranı %36,4'e düşmüş, sanayi sektöründe çalışanların oranı %26,2'ye, ticarette çalışların oranı %15,2'ye ve hizmet sektöründe çalışanların oranı ise %22,2'ye yükselmiştir.

Esas işi tarımdışı sektör olup, ek iş olarak tarım sektörünü tercih edenlerin sayısı oldukça yüksektir. 2004 yılında tarımdışı sektörde çalışanların %72,5'i ek iş olarak tarım sektöründe çalışmaktadır. Ek işi olanların %4,5'i sanayi sektöründe, %8,4'ü ticarette ve %14,6'sı ise hizmet sektöründe çalışmaltadır. Yıllar içerisinde artış azalışlar yaşansa da, tarım sektöründeki azalmaya karşılık, tarım dışı sektörlerde artış gözlenmiştir. 2020 yılında esas işi tarımdışı olup, ek işi tarım sektöründe olanların oranı %61,3'e gerilemiş, sanayi sektöründe olanların oranları %10'a, ticarette olanların %11,5'e ve hizmet sektöründe olanların ise %17,2'ye yükselmiştir.

HHİA verilerine göre referans haftası içerisinde esas işi tarım olan ve tarımı ek iş olarak yapanların haftalık çalışma saatleri çizelge 4.8'de sunulmuştur. 2004 yılında esas işi tarım olan kişilerin yoğun olarak 41-60 saat arasında çalıştıkları görülürken, 2020 yılında ise 21-40 saat arasında çalışanlar artış göstermektedir. 17 yıllık süreçte esas işi tarım olan kişilerin haftalık çalışma saatleri içerisinde; 1 ila 20 saat arasında çalışanlarda %193,2 oranında artış, 21 ila 40 saat çalışanlarda %38,8 oranında artış, 41 ila 60 saat çalışanlarda %26,2 oranında azalış, 61 ila 80 saat çalışanlarda %52,8 oranında azalış ve 81 ve üzeri çalışanlarda yıllar içerisinde artış azalışlar olsada baz yılına göre %10'luk bir artış görülmektedir.

Tarımı ek iş olarak yapanlar ise 17 yıllık dönemde haftalık 1 ila 20 saat arasında çalışmaktadırlar. 2004 yılında 1 ila 20 arasında 264 kişi çalışırken, 2020 yılında %162,1 oranında artış göstermiştir. 21 ila 40 saat çalışanlar 2004 yılında 220 kişi iken, 2020 yılında %128,2 oranında artmaktadır. 41 ve üzeri saat çalışanlarda 2004 yılında 29 kişi iken, 2020 yılında 8 kat artarak 234 kişiye

ulaşmıştır. Tarım sektöründe çalışanların tarıma ayırdıkları vakit teknoloji ve makineleşme nedeniyle azalırken, tarımı ek iş olarak yapanlar ise makineleşmenin avantajını kullanmaktadır. 17 yıllık süreçte tarımda çalışanlar azalmakta ve tarıma ayrılan çalışma saatleri azalmaktadır.

Çizelge 4.8. Tarım sektöründe esas ve ek işe göre çalışma saatleri

Yıl	Tarım esas iş çalışma saatleri					Tarım ek iş çalışma saatleri		
	1 - 20	21 - 40	41 - 60	61 - 80	81 üzeri	1 - 20	21 - 40	41 - üzeri
2004	2478	14290	17203	8398	1062	264	220	29
2005	2597	12753	14976	8962	2086	353	220	18
2006	4116	12541	14943	6910	1872	601	305	41
2007	4153	11875	14091	5772	859	363	216	9
2008	4452	11329	15470	4755	956	388	169	12
2009	5919	13771	14600	5098	1056	399	239	56
2010	6351	14481	16290	5518	1279	460	253	54
2011	6873	15639	14775	4898	1330	459	282	60
2012	6677	14368	13950	4920	1129	465	282	72
2013	6296	14974	12567	4395	1096	469	281	81
2014	7957	21085	14955	4946	1433	618	484	252
2015	7316	21376	15340	4631	1292	693	524	225
2016	6237	21061	15371	3499	1015	716	566	237
2017	6129	21348	13582	3232	773	663	579	277
2018	5891	21083	12287	2861	616	683	561	263
2019	4689	20302	11674	2590	538	594	414	169
2020	7265	19834	12692	3968	1169	692	502	234

Hanehalkı işgücü anketlerinden yapılan hesaplamalara göre; 2004 yılında çalıştığı sektör farketmeksizin referans haftası içerisinde esas işinde ortalama 51,57 saat çalışırken, 2020 yılında 30,61 saate düşmüştür. Kişinin aynı referans haftası

içeresinde çalıştığı sektör farketmeksizin 2004 yılında ek işine ayırdığı ortalama süre 14,78 saat iken, 2020 yılında 12,51 saattir.

Hanehalkı işgücü verilerine göre, tarımsal faaliyette olupta, ikinci bir işi olmayanların sayıları 17 yıllık dönemde %2,2 oranında artış göstermiştir. Tarımsal faaliyette çalışan ve ikinci bir işte çalışanların oranı 2,6 kat artış göstermesi, tarımdan elde edilen gelirin hanehalkını geçindirmekte yetmediğini göstermektedir. Çünkü esas işi tarım olanların yıllar içerisinde ek iş olarak sektöründen ayrılarak, tarımdışı sektörlere yöneldiği görülmektedir. Esas işi tarımdışı sektörlerde olanların ise ek iş olarak tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir. Bu yönelmenin sebebi olarak, tarımdışı sektörlerde gelirin aylık olarak verilmesi iken, tarım sektöründe ise hasat sezonu alınan ücret olduğu söylenebilir. Ek işin girdi masrafları düzenli olan işten karşılanırken, ek işten gelen gelir kar gibi düşünülebilir. Bir diğer neden ise, tarımda işin yoğun olduğu zamanların belirli olması ve işin mevsimlik olması, esas işin düzenini etkileme olasılığını azaltmaktadır. Son olarak, tarım dışı sektörde çalışan biri tarıma ilgisi olması ve kendine yetecek kadar üretim yapması da olasılıklar arasındadır (Çizelge 4.9)

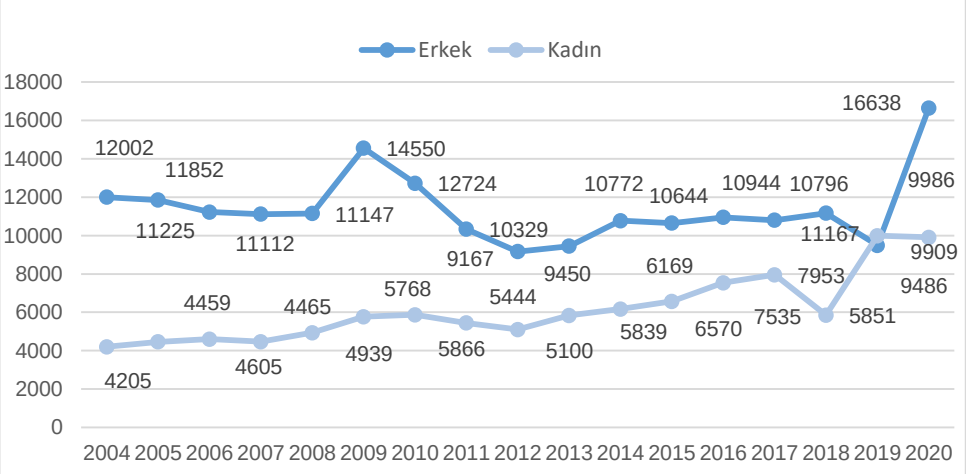
Çizelge 4.9.Tarımsal işletmede çalışan hanehalkının verileri

Çalışma durumu	**2004**	**2020**
Esas işi tarımsal faaliyet olup, ikinci işi olmayanlar	42.810	43.677
Esas işi tarımsal faaliyet olup, ikinci işi olanlar	621	1.672
Esas işi tarımsal faaliyet olup, ikinci işi tarım olanlar	311	620
Esas işi tarımsal faaliyet olup, ikinci işi tarımdışı olanlar	310	1.081
Esas işi tarımdışı faaliyet olup, ikinci işi tarım olanlar	1.701	3.812

4.1.5.2. İşsizliğin Yapısı

TÜİK tarafından uygulanan anketlerde, işşizlik durumu, en son çalıştığı faaliyet ve hangi işlerde iş aradığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. İşsiz katılımcıların referans haftası dahil son 4 hafta içerisinde iş aradınız mı sorusu

cinsiyete göre Şekil 4.12'te sunulmuştur. 2004 yılında erkek katılımcıların %74,1'i iş ararken, 2020 yılında bu oran %38,6 oranında artmış ve iş arayanların sayısı 16.638 kişiye artmıştır. Erkeklerin en fazla iş aradığı dönem 2020 yılıdır. Yaşanan salgın nedeniyle işsiz kalanların sayısı artarken, iş arayanların da sayısında artışa neden olmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranları düşük olsa da, son yıllarda kadınlar çalışma hayatında daha aktif hale geldiği görülmektedir. 2004 yılında iş arayanların %25,9'unu oluştururken, 17 yıllık süreçte iş arayanların sayısı artmıştır. 2019 yılında iş arayanların %51,3'ünü oluştururken, 2020 yılında %37,3'ünü oluşturmaktadır. 2004 baz yılına göre kadınların iş arama oranı 2 katdan fazla artmıştır.

Şekil 4.12. İş arayanların cinsiyete göre durumu (kişi)

Hanehalkı işgücü anketi verilerine göre, 2004-2020 yıllar arasında iş arayanların eğitim düzeyleri çizelge 4.10'da incelenmiştir. 2004 yılında iş arayaların en yoğun olduğu kategori %38,4'ü ilkokul mezunu kişiler iken, 2020 yılında iş arayanların en yoğun olduğu kategori olan %25,3 ile yükseköğretim mezunudur. 17 yıllık süreçte okul bitirmeyenlerin işsizlik oranında önemli bir değişim gözlenmemektedir. İlkokul mezunu olanların, 17 yıllık süreçte iş arama

oranlarında %10 oranında azalma yaşanmaktadır. İlköğretim mezunu olanların 2004 yılına göre iş arama oranlarında 3 kat artış görülmektedir. Genel lise mezunu olan kişilerin işşiz olma oranı %23,9 oranında artmıştır. Teknik lise mezunu olanlarda ise baz yılına göre 2020 yılında %65,4 oranında artmıştır. En fazla artış yüksek öğretim mezunu kişilerde yaşanmakta ve baz yılı olan 2004 yılına göre, %250,4 oranında artış gözlenmiştir. İş arayanların oranları, 17 yıllık süreç sonunda eğitim düzeyi arttıkça arttığı görülmektedir. Bu sonuç yapılan çalışmalarla ve hipotezler desteklenmektedir. Türkiye'de işsizliğin sosyo-ekonomik belirleyicilerini konu alan bir çalışmada, eğitimsiz bireylerin eğitimli bireylere oranla işsiz kalma olasılığının daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Selim vd. 2014). Eğitim düzeyi daha yüksek olan bireylerde işsizlik oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bağcı, 2018).

Türkiye'de 1960-2007 dönemini kapsayan veriler kullanılarak yükseköğretim ile işsizlik arasındaki eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisini ele alan bir çalışmada, işsizliği arttıran nedenlerden birinin yükseköğretim mezunları olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak yükseköğretimin kısa vadede Türkiye'deki işsizlik oranını da artırdığını ve uzun vadede işsizliği artıran faktörlerden biri olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca işsizliğin Türkiye'deki yükseköğretimin bir nedeni ve sonucu olduğu da belirtilmiştir (Erdem ve Tugcu, 2012).

Çizelge 4.10. 2004-2020 yıllar arasında iş arayanların eğitim düzeyleri

Yıl	Okul bitirmeyen	İlkokul	İlköğretim	Genel Lise	Teknik Lise	Yüksek Öğretim
2004	904	6231	2452	2685	2024	1911
2005	1129	6246	2653	2494	2009	1780
2006	1105	5825	2736	2485	1895	1784
2007	1224	5432	2707	2447	1890	1877
2008	1448	5835	3247	2481	1902	2173
2009	1684	6752	4182	2845	2291	2564
2010	1439	5864	3995	2573	2025	2694
2011	1195	4549	3387	2136	1794	2712
2012	977	3849	3258	1905	1558	2720
2013	1016	4056	3551	2002	1681	2983
2014	1234	4517	3969	2088	1788	3345
2015	1031	4627	4090	2053	1760	3653
2016	1028	4751	4073	2273	2117	4237
2017	1040	4412	4020	2253	2293	4731
2018	1067	4616	4293	2344	2230	4922
2019	2944	5862	3954	1901	1659	3152
2020	1402	5610	6163	3329	3347	6696

İş arayanlar yaş aralıklarına göre sınıflandırıldığında, 25-64 yaş aralığında yoğunluk görülmektedir. 2004-2020 yıllar arasında artış azalışlar görülse de, 2004 yılına göre artışlar gözlenmektedir. İş arayanların en fazla arttığı yıl, küresel krizin etkilerinin görüldüğü 2009 ve 2010 yılları ve küresel salgınını yaşandığı 2020 yılıdır. Ekonomik krizin etkilerinin azalması ile birlikte işsizlikte azalışlar görülmektedir. 2012 yılında işsizlik 17 yıllık dönemde en az olduğu yıl iken, bu dönem kitlesel bir göçün olduğu yıla denk gelmektedir. 2012 yılından sonra Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin yaşamlarını sürdürmeye çalışmak için iş aradıkları dönem ve sonrasıdır. Bu dönemden sonrasında iş arayanların sayısı arttığı

görülmektedir. 15-24 yaş aralığında iş arayanların sayısında 2012 yılına göre 2018 yılında %29,9 oranında ve 25-64 yaş aralığında iş arayanların sayısı %43 oranında artış gözlenmektedir. 2020 yılında ise pandeminin de etkisiyle iş arayanların sayısında bir önceki yıla 15-24 yaş aralığında yaklaşık 2 kat, 25-64 yaş aralığında %39,7 oranında artış yaşanmıştır (Çizelge 4.11).

Çizelge 4.11. 2004-2020 yılları arasında iş arayanların yaş gruplarına göre dağılımı

Yıl	15-24	25-64	65+	Yıl	15-24	25-64	65+
2004	6439	9716	52	2013	4544	10514	231
2005	6096	10166	49	2014	5322	11522	97
2006	5727	10059	44	2015	5313	11782	119
2007	5575	9964	38	2016	5409	12957	113
2008	5837	11202	47	2017	5812	12830	107
2009	6585	13665	68	2018	5817	13515	140
2010	5917	12600	73	2019	3667	13327	143
2011	4901	10275	596	2020	7777	18625	145
2012	4488	9448	331				

İş arayanların işlerini kaybetmeden önce çalışma durumları incelendiğinde, 17 yıllık süreçte iş arayanların sayısının %63,7 oranında arttığı görülmektedir. İşgücüne dahil olan veya ilk kez iş arayanların yıllar içinde hemen hemen %50 oranında azaldığı görülmektedir. Daha önce işi olan ve herhangi bir sebeple işini kaybeden kişilerin, iş arama oranı 2004 yılına göre %96,2 oranında artış göstermiştir. Daha önce işi olanların yaklaşık %93,3'ü 2020 yılında ücretli ve yevmiyeli çalışmaktadır. Daha önce işveren olanlar belli dönemlerde artış azalışlar yaşansa da, 2013 yılından itibaren artış gözlenmektdir (Çizelge 4.12). İşini kaybeden birey için yeni bir iş bulmak oldukça zorlu bir süreçtir. Bireyin yaşadığı stresin yanı sıra o dönem içinde yaşadığı maddi sıkıntılar ümitsizliği artırmaktadır. Bu süreçte iş bulma süresi kritik bir önem arz etmektedir. 2004 yılında iş bulma süresinin ortalaması 12,6 ay iken, yıllar itibari ile bu süreç kısalmış ve 2020 yılında

9,2 aya kadar gerilemiştir. Bu süre içinde işsiz kalanlar, TÜİK'e göre, iş bulma ümidini yitirirse işgücüne dahil edilmekte ve işsiz sayılmamaktadır.

Çizelge 4.12. 2004-2020 yılları arasında iş arayanların durumu

Yıl	İş arayanlar	İlk kez iş arayanlar (%)	Daha önce işi olanlar (%)	Daha önce işi olanlar			
				Ücretli, Yevmiyeli (%)	İşveren (%)	Kendi hesabına (%)	Ücretsiz aile işçisi (%)
2004	16207	25,79	74,21	88,97	1,19	6,08	3,76
2005	16311	23,22	76,78	90,54	1,37	5,46	2,63
2006	15830	20,96	79,04	90,99	1,30	4,82	2,89
2007	15577	18,67	81,33	91,41	1,22	4,80	2,57
2008	16086	10,60	89,40	91,98	1,22	4,42	2,39
2009	20318	13,39	86,61	92,78	1,28	3,64	2,30
2010	18590	14,72	85,28	92,35	1,48	3,68	2,50
2011	15773	15,93	84,07	92,32	1,46	3,83	2,40
2012	14267	15,58	84,42	93,44	1,13	3,35	2,08
2013	15289	15,83	84,17	93,24	1,06	3,57	2,14
2014	16941	14,37	85,63	91,32	1,11	5,07	2,50
2015	17214	14,16	85,84	92,37	1,09	4,52	2,02
2016	18479	12,99	87,01	92,13	1,01	4,63	2,24
2017	18749	13,97	86,03	92,67	1,04	4,23	2,06
2018	19472	13,27	86,73	92,76	0,97	4,15	2,12
2019	19472	49,60	86,73	92,76	0,97	4,15	2,13
2020	26547	11,09	88,91	93,14	0,87	3,97	2,01

Çizelge 4.13'te işsiz kalmadan veya başka bir işe girmeden önce, çalıştığı işin faaliyeti ve durumu sunulmaktadır. Tarım sektörü olarak değerlendirildiğinde, 2004 yılında 5.655 kişi ücretli/yevmiyeli çalışırken, 2020 yılında %54,2 oranında artmıştır. İşveren (%58,2), kendi hesabına çalışan (%31,8) ve ücretsiz aile işçisi

(%13,9) olarak çalışanlarda ise 2004 yılından sonra azalış görülmektedir. Bu grupta çalışanlar ya ücretli/ yevmiyeli çalışmaya başlamış ya da tarım dışı sektörlere yönelmiştir. Tarımdışı sektör değerlendirildiğinde ise, ücretli/yevmiyeli çalışanlarda 2004 yılında göre %74,3 oranında artış görülmektedir. Tarım dışı sektörde işverenlerde (%6,4) yıllar itibariyle azalış görülürken, kendi hesabına çalışanlarda (%11,5) ve ücretsiz aile işçisinde ise %175,2 oranında artış görülmektedir.

Çizelge 4.13. En son çalışılan faaliyet ve durumu (2004-2020)(kişi)

Yıl	Tarım				Tarımdışı			
	Ücretli, yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi	Ücretli, yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2004	5655	79	4816	12803	41898	1066	5339	893
2005	6913	66	5144	13830	45784	1207	6043	929
2006	7737	50	5416	14424	49611	1424	6131	1094
2007	8137	63	5470	14434	52822	1617	6349	1092
2008	9425	87	5807	15912	56522	1752	6215	1313
2009	7829	50	2593	9063	42582	1044	3953	1091
2010	7201	57	2798	9747	43356	1113	4455	1268
2011	6441	37	2582	9589	41324	1081	4314	1238
2012	6429	35	2612	9053	41696	978	4390	1217
2013	7052	35	2660	9332	43868	1021	4821	1325
2014	7491	25	2941	11708	42198	801	4559	1414
2015	7537	33	2842	11653	43592	794	4524	1534
2016	7301	37	2798	11254	46923	838	4519	1687
2017	6872	28	2734	10884	48291	862	4522	1778
2018	6854	34	2815	10716	50307	885	4634	1812
2019	6854	34	2815	10716	50307	885	4634	1812
2020	8725	33	3286	11022	73060	998	5958	2458

Tarımda aile ve iş yaşantısının bir bütün olması tarımsal işgücü piyasasını etkilemektedir. Hanehalkının işgücünden yararlanılması, hanehalkı büyüklüğünü ve toprak üzerindeki nüfus baskısını artırmaktadır. Küçük aile işletmenin sermaye varlığının büyük bölümünün sabit sermayeden oluşması üretimin etkinliğini azaltmakta ve hanehalkının geçimini zorlaştırmaktadır. Hane büyüklüğü aile işgücünü artırırken, gizli işsizliğe de neden olmaktadır. Gizli işsizlik ücretsiz aile işçiliğinide içermekte ve yıllar içerisinde erkek ücretsiz aile işçi sayısı 2004 yılında 390 iken, 2020 yılında 913 kişiye yükselmiştir. Kadın ücretsiz aile işçi sayısı ise 2004 yılında 588 kişi iken, 2020 yılında 1477 kişiye yükselmiştir. Hanehalkının geçimini sağlamak için mevsimlik işçi, tarım işçiliği veya tarımdışı sektörlerde niteliksiz işlere yönelerek toplam gelire katkı sağlanmaktadır.

En son çalıştığı faaliyetten ayrılanlar arasında tekrar çalışabilmek için iş aramakta veya iş arama süresine göre çalışmaktan vazgeçmektedir. İlk olarak iş arayanlar arasında, nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri alanında ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmak üzere olanların demografik özellikleri incelenmiştir. Çizelge 4.14'te tarım ve niteliksiz işlerde iş arayanların cinsiyete göre dağılımı sunulmuştur. Tarım işçiliğinde iş arayan erkeklerin sayısında 2004-2020 yılları arasında değişimler görülse de, 2004 yılına göre %137,5 oranında artış yaşanmaktadır. Tarımda çalışmak isteyen kadınların sayısı oldukça azdır. Kadınlar nitelikler gerektirmeyen işlerde çalışmayı tercih etmektedirler. Niteliksiz işlerde çalışan erkeklerin sayısı yıllar içerisinde azalış göstermektedir. 2008 yılında yaşanan kriz sonrasında 2009 yılında niteliksiz işlerde çalışmak isteyen kadın ve erkeklerin sayısında ani artış gözlenirken, krizin etkilerindeki azalma ile çalışmak isteyenlerde de azalış görülmektedir. 2020 yılında bir önceki yıla göre ani artışlar yaşanmıştır. Bu artışın nedeni küresel salgın döneminde, işini kaybeden kişilerin gelir sağlamak için seçici davranmaması şeklinde yorumlanabilir.

Çizelge 4.14. Tarım ve niteliksiz işlerde iş arayanların cinsiyete göre dağılımı

Yıl	Tarım işçiliğinde		Niteliksiz işlerde	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2004	80	4	2310	464
2005	78	12	2423	522
2006	110	11	2209	517
2007	99	21	2690	612
2008	88	1	3095	834
2009	122	13	4302	1257
2010	127	13	3144	1085
2011	107	9	2420	918
2012	123	9	2005	926
2013	96	2	2035	1094
2014	147	16	2072	1008
2015	107	7	2050	1101
2016	140	9	1934	1462
2017	116	10	1895	1465
2018	110	21	1956	1600
2019	56	75	1751	1805
2020	190	15	3304	2048

Tarım işçiliğinde iş arayanların yaş aralıkları 25-64 yoğunluk göstermektedir. 65 yaş ve üzerinde nitelikli tarım işinde çalışmak isteyen yok denecek kadar azdır. 15- 24 yaş aralığında tarımda çalışmak isteyenlerin sayısı oldukça azdır. 15-24 yaş arasındaki kişiler tarımda iş aramak yerine nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmak istemektedir. Bunun en büyük nedeni ise gelir olduğu söylenebilir. Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmak için iş arayan yaş aralığı ise 25-64 yaştır. 2004 yılında 25-64 yaş aralığında 2.012 kişi nitelik gerektirmeyen işlerde iş ararken, 2009 yılında 4.151 kişiye yükselmiş ve 2020 yılında ise 4.160 kişiye çıkmıştır.

Tarımda iş arayanların eğitim düzeyleri Çizelge 4.15'te sunulmuştur. Çizelgeye göre tarımda iş arayanların eğitim düzeyi okulu bitirmeyen ve ilkokul mezunu olanlardır. Tarımda iş arayanların eğitim düzeyleri yükseldikçe farklı işlere yöneldikleri, tarımda iş aramadıkları görülmektedir. 2004-2020 yılları arasında okulu bitirmeyen, ilkokul ve ilköğretim mezunlarının tarımda çalışma ve tarımda iş arama sayıları artmıştır.

Çizelge 4. 15. Tarımda iş arayanların eğitim düzeyi (%)

Yıl	Okul bitirmeyen	İlkokul	ilköğretim (8 yıl)	Lise	Yüksekokul
2004	17,86	55,95	15,48	8,33	2,38
2005	17,78	56,67	12,22	7,78	5,56
2006	11,57	60,33	9,09	14,05	4,96
2007	23,33	55,00	11,67	6,67	3,33
2008	17,98	57,30	13,48	10,11	1,12
2009	14,81	61,48	12,59	8,15	2,96
2010	16,43	58,57	12,86	10,71	1,43
2011	15,52	47,41	20,69	11,21	5,17
2012	21,97	47,73	15,91	9,09	5,30
2013	22,45	55,10	12,24	10,20	0,00
2014	22,70	49,08	17,18	6,75	4,29
2015	21,05	39,47	25,44	7,02	7,02
2016	21,48	40,94	26,85	8,05	2,68
2017	12,70	50,00	22,22	10,32	4,76
2018	15,27	48,85	18,32	7,63	9,92
2019	16,79	31,30	19,08	16,03	16,79
2020	20,49	40,98	20,49	12,68	5,37

4.1.6. TR63 Bölgesine ait Hanehalkı İşgücü Anketinin Sonuçları

Türkiye genelinde yapılan hanehalkı işgücü anketlerinin 2004-2020 yılları arasında TR63 (Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş) Bölgesine ait işgücü verileri bu bölümde sunulmuştur. TR63 Bölgesinde istihdam 2004 yılında 3.345 kişi iken

yaklaşık 2 kat artış göstererek 2020 yılında 6.408 kişiye yükselmiştir. Türkiye'de istihdamın %3'ü TR63 Bölgesine aittir. İşsizlik 2004 yılında 719 kişi iken, 2020 yılında 1.096 kişiye ulaşarak %52,4 oranında artmıştır. Bir önceki yıla göre ise %30,7 oranında artış göstererek TR63 Bölgesinde 2020 yılında en yüksek işsizlik sayısına ulaşmıştır. Türkiye'nin işsizliğinin %4,2'sini TR63 Bölgesi oluşturmaktadır (Çizelge 4.16).

Çizelge 4.16. TR63 Bölgesine ait istihdam, işsiz ve işgücüne dahil edilmeyenlerin dağılımı

Yıl	İstihdam	Oran	İşsiz	Oran	İşgücüne Dahil Edilmeyen	Oran
2004	3345	2,4	719	4,5	6176	3,3
2005	4507	3,2	786	5,0	6357	3,3
2006	4796	3,3	617	4,0	7160	3,6
2007	4786	3,3	423	2,8	7365	3,7
2008	4771	3,4	892	5,4	7603	3,8
2009	4828	3,3	1061	4,7	7181	3,6
2010	4898	3,1	799	3,9	6532	3,2
2011	4828	2,9	674	3,9	6325	3,1
2012	4883	3,0	563	3,5	6656	3,3
2013	4484	2,7	620	3,7	6967	3,4
2014	4335	2,5	765	4,6	7333	3,6
2015	3951	2,3	749	4,4	7236	3,6
2016	4596	2,7	754	4,2	7270	3,6
2017	4930	2,9	641	3,5	7154	3,5
2018	5110	3,0	838	4,4	7198	3,6
2019	5110	3,0	838	4,4	7198	3,6
2020	6408	3,3	1096	4,2	10371	4,2

TR63 Bölgesine ait demografik özellikler incelendiğinde, 2004-2020 yılları arasında yaş gruplarına göre dağılımı 15-24 yaş aralığında 2004 yılında 2.814 kişi

iken, 2020 yılında %29 artarak 3.631 kişiye ulaşmıştır. 25-64 yaş aralığında ise 2004 yılında 6.565 kişi iken, 2020 yılında 2 kat artarak 12.004 kişiye ulaşmıştır. 65 ve üzeri yaş aralığında ise 2004 yılında 861 iken, 3,5 kat artış göstererek, 2020 yılında 2.968 kişiye çıkmıştır.

HHİA'ya göre TR63 Bölgesi eğitim durumu çizelge 4.17'de sunulmuştur. 17 yıllık süreçte eğitim seviyesinde artış görülmektedir. Okulu bitirmeyenlerin sayısında düşüş beklenirken artış gözlemlenmesi olumsuz olsa da, lise ve yüksekokul mezunlarındaki önemli artışlar gözlemlenmiştir. 2004 yılına göre lise eğitim düzeyinde %77'lik, yüksekokul eğitim düzeyinde ise 4,2 kat artış yaşanmıştır.

Çizelge 4.17. 2004-2020 yılları arasındaki TR63 Bölgesi eğitim durumu

Yıl	Okul bitirmeyen	İlkokul	ilköğretim (8 yıl)	Genel Lise	Meslek Lisesi	Yüksekokul
2004	2083	4316	1525	1263	465	588
2005	2931	4539	1860	1138	591	591
2006	3245	4721	1968	1290	614	735
2007	3108	4759	1932	1325	748	702
2008	3415	4866	2180	1295	781	729
2009	3622	4754	2267	1129	589	709
2010	3322	4258	2248	1092	580	729
2011	2877	3921	2294	1181	672	882
2012	2779	4075	2474	1085	673	1016
2013	2792	4064	2567	1020	690	938
2014	2971	4226	2646	1064	657	914
2015	2237	4154	2346	991	903	1305
2016	2533	4287	2597	1172	784	1247
2017	2487	4254	2757	1149	835	1243
2018	2675	4307	2857	1090	912	1305
2019	2325	4054	2543	1281	1043	1900
2020	3146	5394	3801	1797	1263	2508

4.1.6.1. TR63 Bölgesi'nin İstihdam Yapısı

HHİA verilerine göre, TR63 Bölgesi'nin istihdam yapısı Çizelge 4.18'de sunulmuştur. TR63 Bölgesinde tarım sektöründe çalışanlar 2004 yılında 782 kişi iken, 2020 yılında %54,5 oranında artış göstererek 1.208 kişiye yükselmiştir. 17 yıl içerisinde tarım sektöründe artış azalışlar olsada, tarımda çalışanların en az olduğu yıl 2013-2014 yıllarıdır. Bu yıllarda uluslarası göçün olduğu ve sığınmacıların çalışmak için yoğun olarak tarım sektörünü tercih ettiği ve tercih edildiği dönem olarak, tarımdışı sektöre geçiş veya şehirden göç gibi birçok nedenle açıklanabilir. Tarımdışı sektörde çalışanların sayısı 17 yıllık süreçte artış eğilimindedir. 2004 yılında 2.563 kişi iken, 2020 yılında %103 artarak, 5.200 kişiye ulaşmıştır. İşteki süreklilik durumlarına göre incelendiğinde, sürekli çalışanlarda 17 yıllık süreçte artış azalışlar görülse de, genel eğilim artış yönündedir. Geçici ve mevsimlik çalışanlarda ise artış ve azalışlar oldukça belirgindir. 2017 yılında geçici ve mevsimlik çalışanların en yüksek olduğu yılken, 2019 yıl en düşük çalışanın olduğu yıldır. TR63 Bölgesi'nde işteki durum incelendiğinde, ücretli/yevmiyeli çalışanların yoğunlukta olduğu görülmektedir. 2004 yılı baz alındığında ücretli/yevmiyeli çalışanların sayısı son 5 yılda artış göstermekte ve 2020 yılında yaklaşık 2,5 kat artmıştır. TR63 Bölgesinde işverenlerin sayısı azalırken, kendi hesabına çalışanların sayısında %53,7 oranında artış görülmektedir. Bölgede kendi hesabına çalışanların artması, kendi ve aile işgücü dışında işçiye ihtiyaç duymaması bölgede hanehalkı ekonomisinin azaldığını göstermektedir. Bu durumda bölgedeki tarım ve tarımdışı küçük aile işletmelerinin yoğunluğunu göstermekte ve iş bulma konusunda sıkıntılara neden olmaktadır. İşverenlerin 17 yıllık süreçte azalması, işverenlerin ya kendi hesabına çalışmaya başladıkları ya da iflas ettiklerini göstermektedir.

Çizelge 4.18. TR63 Bölgesi işgücü yapısı (2004-2020)

Yıl	Tarım	Tarımdışı	Sürekli	Geçiçi/ Mevsimlik	Ücretli, yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2004	782	2563	2912	433	1903	282	826	334
2005	1530	2977	3736	771	2223	217	1450	617
2006	1667	3129	1792	617	3505	193	1498	707
2007	1301	3280	2011	546	2557	245	1268	511
2008	1193	3578	2433	487	2920	307	1086	541
2009	1372	3456	2209	666	2875	265	1142	546
2010	1522	3376	2104	671	2775	289	1248	586
2011	1449	3379	2141	622	2763	228	1226	611
2012	1364	3519	2274	577	2851	240	1203	589
2013	976	3508	2240	577	2817	202	1040	425
2014	959	3376	2142	681	2823	134	927	451
2015	1782	3588	2567	516	3083	216	1150	921
2016	1086	3652	2288	746	3034	163	1033	508
2017	1204	3868	2469	801	3270	155	1097	550
2018	1272	4108	2567	725	3292	167	1157	636
2019	1281	4064	2947	418	3365	217	1052	711
2020	1208	5200	3668	660	4328	213	1270	597

4.1.6.2.TR63 Bölgesi'nin İşsizlik Yapısı

HHİA verilerine göre TR63 Bölgesi'nin en son yapılan faaliyet ve aradıkları iş dağılımı çizelge 4.19'da sunulmuştur. Çizelgede önceki işi tarım sektöründe olanların 2004 yılında 884 kişi iken, 2020 yılında tarımda çalışan kişi sayısı 1.048 kişiye yükselmiştir. Tarım sektöründe çalışan kişi sayısı %18,5 oranında artmıştır. Tarım sektöründe TR63 Bölgesinde önceki işi tarım olanların en yüksek olduğu yıl 2008 yılı iken, 2009 yılından sonra tarım sektöründe çalışanların sayısı azalmış ve tarımdışı sektörlere yönelim artmıştır. Tarımdışı sektörde çalışma 17 yıllık süreçte en fazla son 3 yılda artış göstermektedir. 2020 yılında tarımdışı sektörde çalışanların sayısı bir önceki yıla göre %25,7 oranında artış

göstermektedir. Ücretli, yevmiyeli çalışanlar 17 yıllık süreçte artış azalışlar gösterse de, 2020 yılında ücretli, yevmiyeli çalışanların sayısı 3.612 kişiye ulaşmıştır. Önceki işinde işveren olanların sayısı yıllar itibariyle %50 azalmıştır. Önceki işinde kendi hesabına çalışanların sayısı 2007 yılından sonra azalış göstermiş, fakat 2020 yılında ise bir önceki yıla göre %37,5 oranında artış yaşanmıştır. Ücretsiz aile işçisi olanlar 2008 krizinden sonra %50 azalış göstermiş ve yıllar içerisinde belirli dönemlerde artış göstermiştir. 2020 yılında ücretsiz aile işçisinin pandemi döneminde yasakların olması nedeniyle %40,3 oranında artış yaşanmıştır. TR63 Bölgesinde işsiz olup, nitelikli tarım işi arayanların sayısı oldukça düşük seviyededir. 2004 yılında 7 kişi iken, 2020 yılında bu sayı yaklaşık 2 kat artarak 13 kişi, niteliksiz işlerde çalışmak işteyenlerin sayısı ise yıllar içinde artış göstermiş ve 2020 yılında 245 kişiye ulaşmıştır.

Çizelge 4.19. TR63 Bölgesi'nin en son yapılan faaliyet ve aradıkları iş dağılımı

Yıl	Tarım	Tarımdışı	Ücretli, yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi	Nitelikli tarım	Niteliksiz iş
2004	884	1395	1635	66	345	233	7	45
2005	1409	1867	2237	43	481	515	6	149
2006	1611	2085	2461	33	504	698	2	99
2007	1711	2178	2595	44	512	738	5	140
2008	1936	2465	3211	64	441	685	11	207
2009	1156	1868	2385	38	255	346	3	280
2010	1082	1686	2016	38	325	389	18	190
2011	878	1490	1746	29	254	339	13	131
2012	805	1523	1671	28	254	375	9	101
2013	777	1682	1856	28	286	372	7	107
2014	882	1633	1905	12	273	325	13	173
2015	716	1443	1545	20	187	407	2	90
2016	871	1771	2022	17	236	367	9	173
2017	752	1702	1830	21	271	332	4	123
2018	1229	3735	2060	27	295	407	9	162
2019	922	2713	2060	49	288	300	9	162
2020	1048	3410	3612	29	396	421	13	254

4.1.7. TR63 Bölgesi Tarım ve Göç

TR63 Bölgesinin tarım sektöründe, bölge ekonomisindeki payı oldukça yüksektir. Üretim hacmi ve ürün çeşitliliği bakımından Türkiye'nin en önemli tarımsal üretim merkezlerinden biri olan 'TR63 Bölgesi, 10-12 üründe Türkiye toplam üretiminin % 20'den fazlasını, 25-30 üründe de %10'dan fazlasını karşılamaktadır' (DOĞAKA, 2012). 2019 verilerine göre Türkiye'nin GSYH sının %2,47'sini tarımsal GSYH'nın ise %3,38'sini oluşturmaktadır.

Tarımda çalışanların azalması, gelirinin düşük olması ve verimsiz çalışması nedeniyle üretimden vazgeçilmekte ve tarım sektörü gittikçe artan nüfusun geçimini sağlamakta zorlanmaktadır. Bu nedenle kırsal nüfusun ve hanehalkının amacı yeterli ekonomik güvence elde etmek olmuştur. Modernleşme ve küreselleşme ile dış ticaret ülkelerin amaç ve politikaları haline gelmiş, fakat oluşan fiyat dalgalanmalarından üreticileri koruma eğilimi yeterince oluşturulmamıştır. Üreticiler bu düzen ve rekabetçi ortamda kontrol edebildikleri tek kaynak aile işgücü olmuştur. İşgücünün önemli kavramı olan aile işgücü de gün geçtikçe bu önemini yitirmektedir. Çalışan genç nüfusun kırdan- kente olan göçleri, çalışma alanlarını değiştirmeleri ve kırsalda yaşlı nüfusun üretmekten vazgeçmesi üretimi azaltmaktadır. Kentlere olan bu kontrolsüzce göçler ve kayıt dışı çalışmanın artması işgücündeki rekabeti artırmakta ve emek arz talep dengesini bozarak dengenin daha düşük ücretten oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle başarılı olamayanın yerinde çalışabilecek çok kişinin olması, insanlara işini kaybetme korkusu yaratmaktadır. Bu durumda zorunlu olarak çalışma güdüsü oluşmakta ve bu da işteki verimliliğini düşürmektedir. Bu nedenle istihdam ve işsizlik önemli bir sosyal ve ekonomik bir sorun haline gelmektedir.

İşgücü piyasalarının ekonomik başarısı uzun zamandır makro ekonomistlerin ilgilendiği en önemli konulardan biri olmuştur (Lucas and Prescott, 1974; Postel Vinay and Robin 2002; Launov and Walde 2013; Coles and Mortensen 2016; Lise, Meghir and Robin 2016; Richards, 2018). Emek arzı makroekonominin çıktısının anahtarı ve ücret talepleri ücret fiyat sarmalının

belirleyici olmasından dolayı, işgücü piyasası dengesi makroekonomik modelin ilkelidir. Bu modellerdeki öngörüler iş arama davranışı, ücret belirleme ve işsizlik hakkında dengeyi belirlerken, tarımdaki iş piyasasının sonuçlarını da etkilemektedir (Richards, 2018). Tarım alanlarında meydana gelen azalma tarımsal işgücü piyasasını da etkilemiştir. Bu azalma ile kırsal kesimde işgücü kıtlığı ve yüksek işsizlikle karşı karşıya bırakmıştır. Tarımda aile işgücü, sürekli işçilik ve mevsimsel işçilik olarak üçe ayrılmaktadır. Ücretli iki emek türü ise sürekli ve mevsimsel işçiliktir. Mevsimlik işçilerin işe alınma maliyetlerine bakıldığında, sürekli işçinin işe alınması arasındaki seçim, faaliyetin sadece mevsimselliği ile belirlenmediğini göstermektedir. Mevsimsel işçiliğin tercih edilmesi tarım sektöründe esnekliği artırmanın yolu olarak görülmektedir. Ayrıca maliyetleri ve taahhütleri azalmak için de kullanılabilir. Yine de aile işgücü, ücretli emek işçiliğinin yerine geçtiği de yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Darpeix et. al, 2014). Tarım işgücü piyasasında yapılan seçimler tarım işçilerinin yeni iş bulma ümidiyle göç etmeye zorlamaktadır.

Türkiye'de yaşanılan ekonomik krizler, uygulanan politikalarla işsiz kalan tarım işçileri kentlere göçmektedir. Tarım işgücü piyasasında yapılan seçimler tarım işçilerinin yeni iş bulma ümidiyle göç etmeye zorlamaktadır. Fakat kentlerdeki yoğun işgücü piyasası, düşük ücretler ve olumsuz çalışma şartları göç ettiği kırsaldan daha fazla umut vaat etmemektedir. Bu nedenle iş imkanı daralan köyden kente göç etmek isteyenler yönünü büyükşehirlerden çevirerek, geçim maliyetinin daha düşük olduğu yerlere göç etmektedir. Tarım, inşaat ve hizmet sektöründe geçici/mevsimlik işlere yönelerek geçimlerini sağlar hale gelmişlerdir. Tarımda mevsimlik işçi olarak en fazla göç veren bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesidir (Yıldırım, 2015). Adana Karataş'ta yapılan araştırma, bu göçlerin %56,5'sının Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki şehirlerden (Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Gaziantep) yapıldığını göstermektedir (Gülçubuk vd. 2003). 2013-2014 devresindeki duruma ve o zamana kadar yapılmış çalışmalara göre hazırlanan Şekil 4.13'deki harita incelendiğinde, illerin büyük bir çoğunluğu ya mevsimlik gezici

tarım işçisi göçü alan ya da veren sınıfında yer aldığı görülmektedir. Bazı iller ise, bir taraftan göç alırken, diğer taraftan da göç vermektedir. Gri olarak işaretlenen illerden veri alınamadı olarak gösterilmiştir. Ancak bu iller arasında yer alan Kayseri, Antalya ve Muğla gibi illerde yoğun bir şekilde mevsimlik gezici tarım işçisi hareketliliğinin yaşanıyor olduğu tahmin edilebilir. Ayrıca bu iller arasında yer alan Erzincan özelinde yapılan çalışmada (Orhan, 2017), bu ilde 2016 yılında 1.000'nin üzerinde mevsimlik gezici tarım işçisinin geldiği tespit edilmiştir (Orhan ve Akpınar, 2018). Mevsimlik işçilerin yaptıkları işler bölgelere göre değişse de, Çukurova Adana-Hatay'da çapalama, ot alma, ilaçlama, gübreleme, sulama, 1. ve 2. ürün yerfıstığı-pamuk-sağan çapası, soğan-pamuk hasadı işlerinde çalışmaktadırlar (Gümüş, 2005; Yıldırım, 2015).

Kaynak: Orhan ve Akpınar, 2018
Şekil 4.13. Mevsimlik işçi göç haritası

Türkiye'ye Suriyeli sığınmacıların gelmesiyle birlikte mülteci, sığınmacı ve geçici koruma kapsamı gibi kavramların tanımları önem kazanmaktadır. 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 61'inci maddesinde mülteci '*Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi*

düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.' şeklinde tanımlanmaktadır. Sığınmacı ise, sığınma talebi henüz işleme alınmamış kişidir (Anonim, 2022a). Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 7. maddesine göre '*Geçici koruma; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara uygulanır.'* şeklinde tanımlanmaktadır. Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik kapsamında sığınmacılara verilen çalışma izinleri 8. maddeye göre işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısı üzerinden sektör ve illere göre işe yerleştirmeler dikkate alınarak, geçici koruma sağlanan yabancı istihdamı kotasında değişen oranlar uygulanabilirmekle birlikte. çalışma iznine başvurulan işyerinde çalışan geçici koruma sağlanan yabancı sayısı, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının %10'nu geçemez şeklindedir. Ayrıca toplam çalışan sayısı 10 kişiden az olan işyerlerinde, en fazla 1 geçici koruma sağlanan yabancının çalışmasına izin verilebilmektedir ve asagri ücret altında ödeme yapılamamaktadır.

Türkiye'de 2011 yılında Suriyeli sığınmacıların zorunlu göçleriyle nüfus artışı yaşanmakla birlikte işsizlik oranlarında da artış gözlenmiştir. Dış göçün kontrolsüz ve plansız olması diğer sektörleri etkilediği kadar tarım sektörünü de etkilemiştir. ILO 2020 verilerine göre, sığınmacıların %7'si tarım sektöründe çalışmaktadır (ILO, 2020). Fakat, Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik kapsamında sığınmacılara verilen çalışma izinleri 5. maddenin 4 ve 5 bendine göre, '*Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde*

çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamındadır', 'Bakanlıkça, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılara ilişkin il ve kota sınırlaması getirilebilir.' şeklindedir. Bu durumda tarım sektöründe çalışanların çalışma izini muafiyetine tabi olması ve kayıtdışı istihdamın da yoğunluğu nedeniyle tarımda çalışan Suriyeli sığınmacıların sayısı belirlenemektedir.

Göç eden Suriyeli sığınmacılar vasıfsız işgücünün yoğun olduğu, işgücü verimliği az ve çalışma izni muafiyetine tabi olan tarım sektörüne yönelmişlerdir. Bu durum yapılan çalışmalarda Suriyeli işçilerin daha ucuz çalışması ücretleri düşürmektedir. Bunun sonucu olarak yerli çalışanın maliyetini hesaplayan işverenler tercihlerini yabancı işgücüne yöneltmiştir. Bu da yerli işgücü ile Suriyeli işgücü arasında ikame edilebilirliği artmıştır. Türkiye'ye gelen sığınmacıların 2012-2020 yılları arasında sayıları Çizelge 4.20'de gösterilmiştir.

Çizelge 4.20. Türkiye'de bulunan geçici koruma iznine tabi Suriyeli sığınmacıların sayısı(kişi)

Yıl	Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayısı	TR63 Bölgesi'ndeki İller	Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Barınma Yerleri	Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Barınma Mevcudu
2012	14.237	Hatay	Altınözü	2.559
2013	224.655		Yayladağı	3.469
2014	1.519.286		Apaydın	2.906
2015	2.503.549	Kahramanmaraş	Merkez	10.271
2016	2.834.441	Osmaniye	Cevdetiye	9.073
2017	3.426.786	Adana	Sarıçam	19.263
2018	3.623.192	Kilis	Elbeyli	8.431
2019	3.576.370	Barınma dışındaki sayı	Toplam	3.619.513
2020	3.641.370			

Kaynak: Göç İdaresi, 2021 *02.06.2021

Türkiye'de geçici koruma kapsamında Suriyelilerin sayısı 3,6 milyon kişidir. Fakat Türkiye'de kayıt dışı göçlerle birlikle bu sayı daha da artmaktadır. Türkiye 3,6 milyon + kayıt dışı kişi olarak barınma, sağlık, ekonomik ve sosyal olarak tüm ihtiyaçlarını karşılamaktadır. TÜİK, verilerine göre Türkiye'nin nüfusu 2020 yılı itibariyle 83,6 milyon kişi (kayıt dışı göçler hariç) olarak açıklanmaktadır. Nüfustaki bu artış ülke ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Bütçe açıkları, enflasyon ve işsizlik artmış, tarımsal gıda ve emek piyasasında arz-talep dengesizliği oluşmuştur. Bu durum sonucunda ülkenin refah düzeyi düşmüş, kişi başı GSYİH azalmasına yol açmıştır. Tarım sektörü de bu durumdan etkilenmiştir. Zahniser vd. (2012) yılında yaptığı hesaplanabilir genel denge modelinde tarımsal sığınmacıların işgücü yoğun sektörlerde tarımsal üretimi %1-2 oranında artırdığı sonucuna varmıştır. Fakat üretim artarken, yerli işgücünde ve tarımsal ücretlerinde %3'lük bir azalma olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda göçmen çalışanların azaltılmasının üretimde %2-4 oranında nispi bir azalma gösterirken, yasal çalışan yerli işçilerin kazancında %3'lük bir artış gözleneceği sonucu varmıştır.

Türkiye'de işsizliğin artmasına sebep gösterilen plansız bir şekilde yapılan dış göçlerin istihdamı zorlaştırdığı yönündedir. Türkiye'de Suriyeliler için 10 kente 22 geçici barınma merkezleri açılmış ve kapasite yetersiz kalmıştır. Bu barınma merkezleri TR63 bölgesinde Hatay'da (3 adet) 28.278 kişi, Kahramanmaraş'ta 10.271 ve Osmaniye'de 9.073 kişi bulunmaktadır. Kayıtlı Suriyelilerin %90'ı farklı illere dağılmış ve resmi rakamlar haricinde kayıtdışı yaklaşık 3,2 milyon Suriyeli de farklı illerde yaşamaya, hayatını devam ettirmeye çalışmaktadır. Çalışmak ve para kazanmak zorunda olan Suriyeliler, piyasadaki ücretlerin altında çalışmakta ve günlük ücretlerin azalmasına neden olmuştur. Bu durumda işverenler daha düşük ücretlerle ve kayıtsız çalıştırarak üretim maliyetlerini düşürmüştür. Gelen Suriyelilerin %63'ü faal nüfusa (15-64 yaş aralığı) sahiptir. Bu çalışabilir nüfus göç ettikleri şehrin özelliklerine göre emek yoğun ve vasıfsız işlerde çalışmakta ve işgücü piyasasındaki talebi artırarak denge fiyatını düşürmektedir. Genellikle gizli

işsizliğin en yoğun olduğu ve sığınak sektör olarak da bilinen tarım sektörü Suriyelilerin ilk tercih ettiği sektörün başındadır. Ardından inşaat, tekstil ve hizmet sektöründe çalışmaktadırlar (Kaygısız, 2017). İllerde yaşanan işsizliğe, dış göçlerle birlikte yenisi eklenmiş ve bu durumdan en çok etkilenen sınır bölgelerindeki iller olmuştur. TR63 Bölgesi Suriyeli göçmenlerin yoğun bulunduğu bir bölgedir. Gerek devlet yerleştirme politikaları gerek coğrafi ve sınıra yakınlık nedeniyle, ayrıca bölgenin tarımsal üretimin ve vasıfsız işçiliğin yoğun olduğu bir bölge olması Suriyelilerin yaşamlarını sürdürmesi için sığınak olmuştur.

Suriyelilerin gelmesiyle, TR63 bölgesinde işgücü piyasasına 2006-2020 yılları arasında bakıldığında genelde işgücüne katılım ve istihdam oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Fakat 2011 yılında işgücü katılım oranında Suriyelilerin gelmesiyle, Türkiye'de işgücüne katılım oranı artarken; TR63 Bölgesi'nde işgücüne katılım oranları düşmektedir. Bu Suriyelilerin sınır illerden ayrılması olarak da yorumlanabilir. İşsizlik oranları ise Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir. En yüksek işsizlik oranı 2009 yılında gerçekleşmiştir. Bunun sebebi ise 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisi görülmüştür (Çizelge 4.21).

Çizelge 4.21. TR63 Bölgesinin işgücü piyasası

Yıl	İşgücüne Katılım Oranı		İstihdam Oranı		İşsizlik oranı	
	TR63	Türkiye	TR63	Türkiye	TR63	Türkiye
2006	43,8	46,3	38,4	41,5	12,2	10,2
2007	43,3	46,2	37,9	41,5	12,4	10,3
2008	45,4	46,9	38,2	41,7	15,8	11,0
2009	46,6	47,9	38,2	41,2	18,0	14,0
2010	49,3	48,8	42,6	43,0	13,6	11,9
2011	49,3	49,9	43,4	45,0	12,0	9,8
2012	48,3	50,0	43,3	45,4	10,4	9,2
2013	45,9	50,8	40,3	45,9	12,2	9,7
2014	43,3	50,5	36,7	45,5	15,4	9,9
2015	42,8	51,3	35,8	46,0	16,4	10,3
2016	46,0	52,0	39,4	46,3	14,4	10,9
2017	47,9	52,8	42,4	47,1	11,5	10,9
2018	49,4	53,2	42,4	47,4	14,1	11
2019	47,9	53	39,2	45,7	18,1	13,7
2020	44,2	49,3	37,5	42,8	15,2	13,2

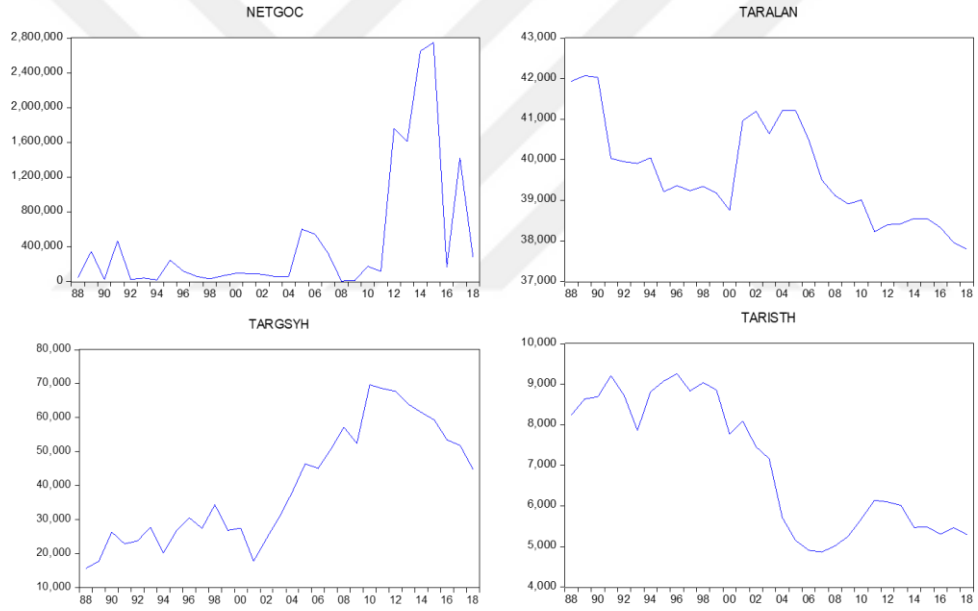
Kaynak:TÜİK, 2020a

4.2. Türkiye'de Net Dış Göçler, Tarımda İstihdam, Tarımsal GSYİH ve Tarım Alanı İlişkisi

Türkiye'de 1988-2018 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak değişkenler arasında ilişki ortaya konulmuştur. Belirtilen yıllar arasında öncelikle değişkenlerin genel seyri gösterilmiş olup, ardından değişkenlere birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenlerin durağanlaştırma işleminden sonra Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizleri yapılarak aralarındaki ilişki ve ilişkinin yönü ortaya konulmuştur.

4.2.1. Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi

Granger nedensellik analizi ve Johansen eşbütünleşme analizi yapılmadan önce ilk olarak değişkenlerin durağan olup olmamasının tespit edilmesi gerekmektedir. Makroekonomik veriler genelde durağanlık göstermemektedir. Bu nedenle değişkenlerin durağan olup olmadığını belirlemek için ADF birim kök testi uygulanmaktadır. Bu testin uygulanmasının nedeni, değişkenlerin analiz sonucu etkilemesi sonucunda yanlış yorumlamalar olmasını engellemektir. Değişkenlere birim kök testi uygulamadan önce, düzeyde durağan olup olmadıklarını gösteren grafiksel çizim Şekil 4.14'te gösterildiği gibidir.

Şekil 4.14. Değişkenlerin düzey değer grafikleri

Değişkenlerin Şekil 4.14'teki grafikleri incelendiğinde, NETGOC değişkeni 2010 yılına kadar belli dönemlerde artışlar yaşanırken 2010 yılından sonra hızlı artış azalışlar görülmektedir. TARALAN değişkeninde eğilim belli dönemde artış gösterse de azalış trendi göstermektedir. TARGYSH değişkeni 2010 yılına kadar

artış eğiliminde iken, 2010 yılından sonra azalış eğilimi göstermektedir. TARISTH değişkeni genel itibiriyle azalış trendi göstermektedir. Analizde kullanılan değişkenlerin birim kök analizi için sınanacak olan hipotezleri belirlenmiştir. Bu hipotezler şöyledir:

H_0: Net dış göçler serisi birim köke sahiptir (Durağan değildir).
H_1: Net dış göçler serisi birim köke sahip değildir (Durağandır).
H_0: Tarımda istihdam serisi birim köke sahiptir (Durağan değildir).
H_1: Tarımda istihdam serisi birim köke sahip değildir (Durağandır).
H_0: Tarımsal GSYH serisi birim köke sahiptir (Durağan değildir).
H_1: Tarımsal GSYH serisi birim köke sahip değildir (Durağandır).
H_0: Tarım alanları serisi birim köke sahiptir (Durağan değildir).
H_1: Tarım alanları serisi birim köke sahip değildir (Durağandır).

Değişkenlerin durağanlıklarını inceleyen ADF birim kök sonuçları Çizelge 4.22'de gösterildiği gibidir.

Çizelge 4.22. Değişkenlerin genişletilmiş birim kök test sonuçları

Değişkenler	Düzey değerde		Birinci fark değerde	
	t statistic	Prob.	t statistic	Prob.
NETGOC	1,243948	0,9413	-4,805554	0.00000
TARALAN	-1,199369	0,2056	-5,192305	0.00000
TARGSYH	0,208255	0,7398	-5,908197	0.00000
TARISTH	-1,188335	0,2092	-4,677331	0.00000

Çizelge 4.22'de gösterilen tabloda veri setine uygulanan genişletilmiş birim kök testi sonuçları yer almaktadır. ADF testi yapılan değişkenlerin t istatistikleri ve p değerleri karşılaştırılmıştır. Değişkenler düzeyde (I(0)), $p < 0.05$ önem derecesinde ve %1, %5 ve %10 düzeylerinde kritik değeri aşmakta olup

birim durağan olmadığı sonucuna varılmaktadır. Değişkenler düzeyde durağan değildir ve Ho hipotezi kabul edilir. Bu nedenle değişkenlerin birinci farkları (I(1)) alındığında, önemlilik derecesi $p<0.05$ altında ve %1,%5 ve %10 t istatistiği değerlerinin altında kalmaktadır. Bu durumda veri setindeki değerlerin birinci farkı alındığında I(1) durağan hale geldiğini göstermektedir. Bu durumda Ho hipotezi reddedilir ve seriler birim köke sahip değildir. Sonuç olarak, değişkenlerin birinci farklarının durağan olması, birinci dereceden bütünleşik (I(1)) olduğunu ve değişkenlerin eşbütünleşme testine uygun olduğunu göstermektedir.

ADF birim kök testi ile birinci farkı alınan değişkenlerin durağan hale getirilmesiyle birlikte, uygun model seçimine ilişkin özet tablo Çizelge 4.23'te gösterilmiştir.

Çizelge 4.23. Birinci farkı alınan değişkenlerin ADF birim kök model seçimi

Değişkenler	Sabitsiz ve trendsiz	Sabit terimli	Sabit ve trendli
NETGOC	29,49343	29,54114	29,53249
TARALAN	15,97625	16,04282	16,15446
TAGSYH	20,42879	20,5121	20,58448
TARISTH	15,36985	15,47692	15,70438

Çizelge 4.23'te gösterilen tabloda ADF birim kök testi yapılırken uygun gecikme seçiminde SIC kullanılmıştır. Bu kritere göre maksimum gecikme uzunluğunda yedi seçilmiştir. Değişkenlerin en küçük SC değerini veren gecikme, uygun gecikme olarak seçilmiştir. Birinci farkları alınan değişkenlerin sabitsiz ve trendsiz, sabit terimli ve sabitli ve trendli modellerinin SIC değeri oluşturulmuştur. Birinci farkları alınan ADF testinin sonuçlarına göre, çalışmada kullanılan tüm değişkenlerde SIC en küçük değere sahip olan sabitsiz ve trendsiz modelin uygun olduğuna karar verilmiştir.

4.2.2. Johansen Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Testi

Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi, daha sonra Johansen (1988), Stock ve Watson (1988) maksimum olabilirlik tahmin yöntemini kullanarak eşbütünleşme vektörlerin varlığını test etmiştir. Bu yöntemde Matris rankı ile karakteristik kökler arasındaki ilişkileri göstermektedir. Johansen yöntemi aslında Engle ve Granger yönteminin çok denklemli olarak geliştirilmesidir (Kutlar, 2017)

Değişkenlerin birinci farklarının durağan olması Johansen Eşbütünleşme Analizi (JEA)'nin yapılması için uygun olduğunu göstermektedir. Eşbütünleşme analizinin yapılması için gerekli koşullardan birincisi her iki değişkenin birinci farklarının durağan olmasıdır. JEA ise değişkenlerin birinci farklarının durağan olması ve modelde ikiden fazla değişken olduğunda kullanılması uygundur. Bu durumda modelde yer alan değişkenler arasında birden fazla denge ilişkisinin olması halinde birden fazla eşbütünleştirici vektörün varlığını ortaya koyacaktır (Sevüktekin ve Çınar, 2017). JEA'nin seçiminin nedeni birden fazla değişken ile çalışılmaya uygundur. İkinci koşul ise, değişkenler arasında yapılan regresyon sonucunda oluşan hata teriminin durağan olmasıdır.

Analizde kullanılan değişkenlerin gerekli koşulları sağlandıktan sonra, değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığının araştırılması gerekmektedir. Johansen eşbütünleşme testiyle değişkenler arası uzun dönem ilişkinin belirlenmesi için Vektör Otoregresif (VAR) modeli oluşturulmuş ve gecikme sayısı belirlenmiştir. VAR modeli gecikme sayısı belirlenirken AIC, SC ve HQ bilgi kriteri ve LR test sonuçlarından faydalanılmıştır. Çizelge 4.24'te VAR modeli gecikme uygunluğu gösterilmektedir.

Çizelge 4.24. VAR modelinin gecikme uygunluğunun belirlenmesi

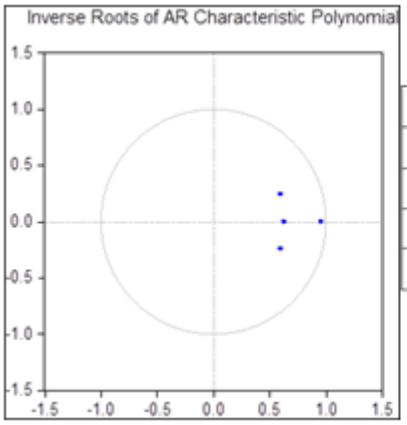
Gecikme derecesi	Log olabilirlik	Olabilirlik oranı	Son öngörü hatası	Akaike bilgi kriteri	Schwarz bilgi kriteri	Hannan-Quinn bilgi kriteri
0	-1.227.765	NA	9.19e+31	8.494.932	8.513.791	8.500.838
1	-1.156.692	117.6381*	2.09e+30*	8.115.118	82.09414*	81.44650*
2	-1.140.344	2.254.926	2.19e+30	81.12716*	8.282.449	8.165.874

*En uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Çizelge 4.25'te sunulmuş olan VAR modeli gecikme uygunluğunun belirlenmesi için olabilirlik oranı, son öngörü hatası, SIC ve HQ bilgi kriterlerinden aynı yönde olduğu görülmektedir. En uygun gecikme kriteri yapılan analiz sonucunda 1 olarak belirlenmiştir. Belirlenen gecikme uzunluğu çerçevesinde, VAR modeli (EK 1) aşağıdaki denklem şeklinde ifade edilmektedir.

NETGOC=0.355597295453*NETGOC(-1) + 109.265952657*TARALAN(-1) + 34.7323135064*TARGSYH(-1) + 161.333813874*TARISTH(-1) - 6547994.50051

JEA yapılabilmesi için, tahmin edilen VAR modele ait AR karakteristik polinomunun ters köklerinin çember içerisinde olması, katsayı 1'e eşit ve 1'den büyük olmaması gerekmektedir. Çemberin dışında ve çember üzerinde oluşan birim köklerin varlığının bulunması, modelin Johansen Eşbütünleşme analizinin yapılmasına uygun olmadığını göstermektedir. Bu nedenle oluşturulan VAR modelinin istikrarının sınanması ve sonrasında yapılacak olan JEA yapılması gereken varsayımı gerçekleştirip gerçekleştirilmediği kontrol edilmelidir. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin çemberde gösterimi ve tablo gösterimi Şekil 4.15'de sunulmuştur.

Root	Modulus
0.957091	0.957091
0.597872 - 0.242225i	0.645076
0.597872 + 0.242225i	0.645076
0.627951	0.627951

Şekil 4.15. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin görünümü

Şekil 4.15'de sunulmuş olan köklerin sınamasında, bulunan köklerin hepsi 1'den küçük ve çemberin içinde yer aldığı görülmektedir. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin 1'den büyük veya eşit olmaması VAR modelinin istikrarlı bir yapıda olduğunu ve JEA yapılmasının uygun olduğunu göstermektedir. Yapılan kök uygunluk testinden sonra, Johansen Eşbütünleşme analiz sonuçlarında kullanılan model sabitli trend model seçilmiş olup, iz testi ve maksimum özdeğer testlerini içeren Çizelge 4.25 ve Çizelge 4.26'da yer almaktadır.

H_0: Seriler arasında eşbütünleşme yoktur.

H_1: Seriler arasında eşbütünleşme vardır.

Çizelge 4.25. İz (Trace) testi koentegrasyon istatistiği

İz testi	%5 kritik değer	P	Eşbütünleşme sayısı
54,5576	47,85613	0,0103	None*
26,94057	29,79707	0,1031	at most 1
9,376427	15,49471	0,3317	at most 2
1,174145	3,841466	0,2786	at most 3

Çizelge 4.26'da sunulan İz istatistiği sonuçlarına göre olasılık değeri 0,0103 yani p<0,05'ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilir. Bu durumda seriler arasında 1 tane eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülmektedir. Diğer sonuçlarda H_0 hipotezi kabul edilir. Yani seriler arasında 1 tane dışında eşbütünleşme yoktur.

Çizelge 4.26. Max Özdeğer (Max-Eigenvalue) testi koentegrasyon istatistiği

Max özdeğer	%5 kritik değer	P	Eşbütünleşme sayısı
27,61699	27,58434	0,0495	None*
17,56414	21,13162	0,147	at most 1
8,202283	14,2646	0,3585	at most 2
1,174145	3,841466	0,2786	at most 3

Çizelge 4.26'da sunulan Maksimum Özdeğer (Max- Eigenvalue) istatistiğine sonuçlarına göre olasılık değeri 0,0495 yani p<0,05'ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilir. Bu durumda seriler arasında 1 tane eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülmektedir. Diğer sonuçlarda H_0 hipotezi kabul edilir. Yani seriler arasında 1 tane dışında eşbütünleşme yoktur. JEA sonuçlarına göre, İz ve Max Özdeğer istatistikleri sonucunda 1 tane eşbütünleşmenin olduğu ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucu ortaya konulmuştur. JEA yapılmasının ardından oluşturulan bu modelin kullanılabilmesi için sınama testleri (otokorelasyon LM testi, normal dağılım testi, değişen varyans testi) ile gerekli koşulları geçip geçmediği belirlenmesi gerekmektedir. Çizelge 4.27'de otokorelasyon LM testi sonuçları sunulmuştur.

Çizelge 4.27. Otokorelasyon LM test sonuçları

Uzunluklar	LM-ist.	P
1	2.241.758	0.1302
2	7.787.764	0.9549
3	2.369.232	0.0964

LM test istatistikleri olasılık değerlerinde otokorelasyon sorunun olmaması için %5 anlamlılık seviyesinde tüm değerlerin p>0.05 olması gerekmektedir. Bu durumda LM test istatistikleri olasılık değerleri 3. gecikmeye kadar %5 anlamlılık seviyesinde oluşturulan VAR modelinde herhangi bir otokorelasyon sorununun olmadığı sonucuna varılmaktadır. Modelin sınanması için gerekli diğer sınama testi ise değişen varyans ve normallik testidir ve sonuçları Çizelge 4.28'de sunulmuştur.

Çizelge 4.28. Değişen varyans ve normallik test sonuçları

Değişen varyans testi		Ki-kare	df	P
		9.609.591	80	0.1060
Normallik testi	Bileşen	Jarque-Bera	df	P
	1	1.325560	2	0.5154
	2	2.283417	2	0.3193
	3	0.726553	2	0.6954
	4	1.016756	2	0.6015
	Toplam	5.352287	8	**0.7193**

Değişen varyans ve normallik test istatistikleri olasılık değerlerinin %5 anlamlılık seviyesinde tüm değerlerin p>0.05 olması gerekmektedir. Çizelge 4.28'ye göre modelin sınama testlerinden değişen varyans testi sonucu anlamlılık seviyesinde 0.1060>0.05 (p>0.05) olduğuna göre modelin değişen varyans sorunu yoktur. Normallik test istatistiğine göre 0.7193>0.05 (p>0.05) olduğuna göre serilerin normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

JEA sonuçlarından elde edilen verilere göre, uzun dönemde değişkenler arasında eşbütünleşme sağlanmış olup, uzun dönemde seriler dengededir. Bu sonuçlara göre net dış göçler, tarım alanları, tarımsal istihdam ve tarımsal GSYH arasında eşbütünleşme mevcuttur. Analiz edilen değişken serileri düzeyde durağan olmadıkları için farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Böylece yapılan analizlerde değişkenlerin farkının alınması değer kaybı oluşmasına neden

olmaktadır. Bu değer kaybını gidermek için hata düzeltme modeli kurularak bu hataların giderilmesi gerekmektedir. Bu nedenle hata düzeltme modeli kurularak, JEA analizi sonuçlarına anlamlılık kazandırmaktadır. Hata düzeltme modelleri uzun dönemde oluşan sapmalarını ve kaç dönem içerisinde yeniden dengeye geleceğini göstermektedir. Çizelge 4.29'da hata düzeltme modeli gösterilmiştir.

Çizelge 4.29. Hata düzeltme modeli (ECM)

Kısa dönem ECM	**D(NETGOC)**	**D(TARALAN)**	**D(TARGSYIH)**	**D(TARISTH)**
Hata düzeltme katsayı	-0.599595	0.000253	-0.003344	8.89E-05
Standart hata	0.13562	0.00017	0.00163	0.00014
t testi istatistiği	-4.42128	1.52997	-2.04897	0.62969
Uzun dönem ECM	**D(NETGOC)**	**D(TARALAN)**	**D(TARGSYIH)**	**D(TARISTH)**
Hata düzeltme katsayı	1.000	-852.5913	-103.0856	-482.2311
Standart hata	--	183.148	19.9061	160.808
t testi istatistiği	--	-4.65521	-5.17858	-2.99880

Çizelge 4.29'da uzun dönem ve kısa dönem hata düzeltme modeli sonuçları sunulmuştur. CointEq1 değeri (hata düzeltme katsayısı) anlamlı olabilmesi için 0 ile -1 aralığında, t hesaplanan değer %5 anlamlılık düzeyinde mutlak değeri 2'nin üzerinde değer alması gerekmektedir (Tarı, 2012). Hata düzeltme katsayısı kısa dönemde değişkenlerde 0 ila -1 arasında yer alırken, t testi istatistiği NETGOC ve TARGSYIH değişkenlerinde anlamlıdır. Değişkenlerin kısa dönem ECM işaretlerinin eksi olması birbirine yaklaştıklarını gösterir. Yani uzun dönemde bir şok meydana geldiğinde, şok nedeniyle birbirinden ayrılan (dengeden sapan) değişkenler tekrar birbirine yaklaştığını göstermektedir. Kullanılan modelde kısa dönemli dalgalanmarın 1,7 yıl gibi bir zamanda uzun döneme yaklaşacağı

bulgusuna varılmıştır. Bu sonuçlara göre kısa dönemde uzun dönem dengesinden sapmalar her yıl net dış göçler %59,9 ve tarımsal GSYIH %0,3 uzun dönem dengesine yaklaşacağı hesaplanmıştır. Ayrıca kısa dönemde net göç miktarındaki azalma, tarım alanı ve istihdamı olumlu yönde etkilerken, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Uzun dönemki katsayılara göre de, uzun dönemde bileşik öncü göstergelerde meydana gelen % 0,1 lik bir artış tarım alanlarında %85, tarımsal GSYIH'da % 10'luk ve tarımsal istihdamda ise %48'lik bir azalışa neden olur.Bu sonuca göre uzun dönemde göç miktarındaki artış tarım alanlarını, tarımsal istihdam ve tarımsal GSYİH'yı olumsuz etkilemektedir.

Çalışma sonuçlarına göre göçün ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, Ahmed (2010) göçmen işçilerin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucu ile farklılık göstermektedir. Yapılan analiz sonucu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu Feridun (2004), Morley (2006), Brücker ve Schröder (2012), Sevinç ve Sevinç Eroğlu (2016), Nurdoğan ve Şahin (2019) ve Engin ve Konuk (2020) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Muratoğlu (2011) istihdam ve GSYİH arasında eşbütünleşme olmadığını sonucundan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmasından dolayı çalışmalar arasında farklılık bulunmaktadır.

Çalışma sonucuna göre kısa dönemde göçün istihdamı ve tarım alanlarını olumsuz yönde etkilediği bulunmuş, Venturini ve Villosio (2004) ve Latif (2015) çalışmasındaki kısa dönemde göçün işsizliği artırdığı ve istihdamı kısıtladığı sonucuyla benzerlik göstermektedir. Uzun dönemde göç miktarındaki artış değişkenleri negatif yönde etkilemesi, Sevinç ve Sevinç Eroğlu (2016) yaptığı çalışma sonucu ekonomik büyüme ve göç arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını fakat negatif yönde olduğu sonucu ile benzerlik göstermektedir. Engin ve Konuk (2020) göç, işsizlik ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulmuş ve göç artışının değişkenleri pozitif yönde ve Gülbahar (2020) göçün istihdamı ve GSYİH'yı olumlu yönde etkilediği sonuçları ile çalışma farklılık göstermektedir.

4.2.3. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, analizde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve gecikme yapısının belirlendiği bir testtir. Bu testin yapılmasındaki amaç, modelde yer alan birden fazla sayıda değişken arasında tek veya karşılıklı ilişkilerin olup olmadığını tespit edebilmektir. Bu yöntemde, iki tane (X,Y) zaman serisi bulunmakta ve nedensellik ilişkileri araştırılmaktadır. Y bağımlı değişkeni ile en az bir X açıklayıcı değişken arasında, X değişkenin geçmiş değerleri kullanıldığında, X'in geçmiş değerleri kullanılmadığı zamankinden daha iyi elde ediliyorsa X, Y'nin nedenidir. X'in Y'nin Granger nedeni olduğu X→Y şeklinde ifade edilir (Gujarati ve Porter, 2012).

Nedensellik analizinin yapılması üç aşamayı kapsamaktadır. Birinci aşamada birim kök testlerinden yararlanılarak değişkenlerin bütünleşme dereceleri belirlenir. Çalışmada ilk aşama olan ADF birim kök testi kullanılmış ve değişkenlerin birinci farkı alınmıştır. Böylece değişkenler birinci derecede bütünleşme sağlamıştır. İkinci aşamada, uzun dönemli ilişkinin varlığını belirlemek için eşbütünleşme analizi yapılır ve hata düzeltme modeli eklenerek kısa ve uzun dönem ilişkiler elde edilir. Çalışmada Johansen Eşbütünleşme Analizi yapılmış olup, değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu sonucuna varılmıştır. Değişkenlerin birinci farkları alındığı için değer kaybına uğramalarını engellemek için hata düzeltme modeli kurularak uzun dönemde bir şok ile karşılaşıldığında değişkenlerin tekrar dengeye dönebildiği sonucuna varılmıştır. Son aşamada ise Granger nedensellik testidir. Bu test iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü gösterdiği için hipotezler ayrı ayrı kurulacaktır. Bu testin uygulanabilmesi için gerekli hipotezler ve sonuçlar Çizelge 4.31'de sunulmuştur.

Çizelge 4.30. Granger Nedensellik Testi sonuçları

Değişkenlerin gösterimi	**Hipotezler**	**Prob**	**Karar**
NETGOC→TARALAN	H_0: Netgöçler tarım alanlarının nedeni değildir. H_1: Netgöçler tarım alanlarının nedenidir.	0.6209	Ho kabul
NETGOC→TARGSYH	H_0: Netgöçler tarımsal GSYİH'nin nedeni değildir. H_1: Netgöçler tarımsal GSYİH'nin nedenidir.	**0.0025***	**Ho red**
NETGOC→TARISTH	H_0: Netgöçler tarımsal istihdamın nedeni değildir. H_1: Netgöçler tarımsal istihdamın nedenidir.	0.0734	Ho kabul
TARALAN→NETGOC	H_0: Tarım alanları net göçlerin nedeni değildir. H_1: Tarım alanları net göçlerin nedenidir.	0.8586	Ho kabul
TARALAN→>TARGSYH	H_0: Tarım alanları tarımsal GSYİH'nin nedeni değildir. H_1: Tarım alanları tarımsal GSYİH'nin nedenidir.	0.7675	Ho kabul

Çizelge 4.30. devamı

TARALAN→TARISTH	H_0: Tarım alanları tarımsal istihdamın nedeni değildir. H_1: Tarım alanları tarımsal istihdamın nedenidir.	0.1780	Ho kabul
TARGSYH→NETGOC	H_0: Tarımsal GSYİH net göçlerin nedeni değildir. H_1: Tarımsal GSYİH net göçlerin nedenidir.	0.8389	Ho kabul
TARGSYH→TARALAN	H_0: Tarımsal GSYİH tarım alanların nedeni değildir. H_1: Tarımsal GSYİH tarım alanların nedenidir.	0.8826	Ho kabul
TARGSYH→TARISTH	H_0: Tarımsal GSYİH tarımsal istihdamın nedeni değildir. H_1: Tarımsal GSYİH tarımsal istihdamın nedenidir.	0.6828	Ho kabul
TARISTH→NETGOC	H_0: Tarımsal istihdam net göçlerin nedeni değildir. H_1: Tarımsal istihdam net göçlerin nedenidir.	0.5141	Ho kabul
TARISTH→TARALAN	H_0: Tarımsal istihdam tarım alanların nedeni değildir. H_1: Tarımsal istihdam tarım alanların nedenidir.	0.8915	Ho kabul
TARISTH→TARGSYH	H_0: Tarımsal istihdam tarımsal GSYİH'nin nedeni değildir. H_1: Tarımsal istihdam tarımsal GSYİH'nin nedenidir.	0.2788	Ho kabul

Çizelge 4.30'da Granger nedensellik testi sonuçlarına hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Bu sonuçlara göre olasılık değeri 0.05'ten büyük ise H_0 kabul edilmekte, 0.05'ten küçük ise H_0 reddedilmektedir. Çalışmaya göre, göçler tarımsal GSYİH'nin nedenidir, fakat tarımsal GSYİH göçlerin nedeni değildir. Bu

durumda göçler ve tarımsal GSYİH arasında tek yönlü ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki dışında diğer değişkenler arasında nedensellik bulgusuna rastlanmamıştır.

Çalışmanın sonucuna göre, göç ve tarımsal istihdam arasında nedensellik ilişkisi olmadığı bulunmuş, Shan vd (1999), Boubtone vd. (2011) ve Feridun (2004) göçün işsizliğin nedeni olmadığı sonucu ile benzerlik, Chletsos ve Roupakias (2012), Nurdoğan ve Şahin (2019) dış göçlerin işsizliğin nedeni olduğu sonucu ile farklılık göstermektedir.

Çalışmaya göre göçün tarımsal GSYİH tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmış, Göv ve Dürrü (2017), Şimşek (2018) ve Meçik ve Koyuncu (2020) göç ve GSYİH arasında tek yönlü nedensellik ilişki sonucuyla benzerlik göstermektedir. Feridun (2004), Altunç ve Uçan (2017), Boubtane vd. (2013b) yaptığı çalışmalarda dış göçler ile GSYİH ile çift yönlü nedensellik sonucuna ve Boubtane vd. (2011) göç oranındaki artışın ekonomik büyümeye neden olmadığı, çalışma sonuçlarıyla farklılık göstermektedir.

Çalışmanın sonucuna göre ekonomik büyüme istihdamın bir nedeni olmadığı sonucuna varılmış ve Chletsos ve Roupakias (2012) göçün ekonomik büyüme ve işsizliğin nedeni olduğu sonucu ile farklılık göstermektedir. Tarımsal istihdam ve tarımsal GSYİH arasında nedensellik ilişkisi çalışmada rastlanamış, Altunç ve Uçan (2017) işsizlik ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik sonucu ile farklılık göstermektedir. Son olarak tarımsal GSYİH ile göç arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucu, Morley (2006) yaptığı çalışmada GSYİH'dan göçe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi sonucuyla farklılık göstermektedir.

4.3.Türkiye'de Tarımda İstihdam Edilme Durumuna Yönelik Panel Lojistik Veri Analizi

Türkiye'de TÜİK'in hazırladığı 'Hane Halkı İşgücü Anketi' veri seti kullanılanılarak, 2004-2020 yılları arasında yıllık veri oluşturulmuştur. Belirtilen yıllar arasında öncelikle değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiş,

sonrasında değişkenler arasındaki regresyon modeli oluşturulmuş, gerekli model sınamalarının ardından değişkenlere ait panel logit modeli uygulanmıştır. Modelin tahminin ardından katsayıların yorumlanabilmesi için fark oranlar ve marjinal etkiler analizi yapılmıştır. Bu analizlerle durumun gerçekleşme olasılığı ve değişkenlerin modele etkisi ortaya konulmuştur.

Türkiye'de tarımda çalışmayı 2004-2020 yılları arasında tarım sektöründe çalışma durumunu etkileyen faktörleri belirlerken, sınanacak olan temel hipotez;

H_0= Tarımda istihdam edilme eğitim, ek iş varlığı, gelir ve işteki süreklilik durumuyla ilişkili değildir.

H_1= Tarımda istihdam edilme eğitim, ek iş varliığı, gelir ve işteki süreklilik durumuyla ilişkilidir.

Alt hipotezler;

H_0= Eğitim tarımda istihdamı belirlemede anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_0= Ek iş yapması tarımda istihdamı belirlemede anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_0= Gelir tarımda istihdamı belirlemede anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_0= İşteki süreklilik durumu tarımda istihdamı belirlemede anlamlı bir etkiye sahiptir.

şeklinde belirlenmiştir. Açıklayıcı değişkenlere ait alt hipotezler SPSS paket programı ile test edilmiştir. Bu uygulanırken zaman etkisi gözardı edilmiştir. Regresyon analizinde açıklayıcı değişkenlerin istatistiki sonuçları Çizelge 4.31'de sunulmuştur. Anlamlılık düzeyi olan α değeri 0.05 olarak alındığında, $p<\alpha$ olduğundan dolayı istatistiki açıdan değişkenlerin modelde bulunması önemlidir.

Çizelge 4.31. Değişkenlerin anlamlılık düzeyleri

Açıklayıcı Değişkenler	Standart Hata	T Testi	Önemlilik derecesi
Gelir	0.000	127,019	0.000
Eğitim durumu	0.000	327,613	0.000
Süreklilik durumu	0.001	-364,762	0.000
Ek iş durumu	0.001	-195,958	0.000

Açıklayıcı değişkenlerden seçilim amacı, eğitim düzeyi 2004-2020 yılı itibariyle değerlendirildiğinde, tarımda istihdam edenlerin eğitim düzeyinde artış gözlenmiş olsa da eğitim düzeyi yükseldikçe tarım dışı sektörde çalışma oranı daha yüksektir. Tarımda ve tarımdışı sektörde istihdamı açıklayabilecek en önemli kriterler biri hane gelir durumudur. Ayrıca çalışan kişinin sürekli çalışması ya da geçici/mevsimlik çalışması ek iş durumunu ve geliri de etkilemektedir. Bu nedenle tahminlenecek regresyon modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

$$faaliyet=\beta_0+\beta_1 egitim+\beta_2 sureklilik+\beta_3 ekis+\beta_4 gelir+u_{it} \quad (4.1)$$

$$i=1,\ldots,60.000;\ t=1,\ldots.,17\ \ (2004,\ldots,2020)$$

Elde edilen panel regresyon modeline ait çıktı çizelge 4.32'de gösterildiği gibidir. Modelin F testi olasılık değeri Prob>F= 0.00 olması test istatistiğinin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. R^2 ve düzeltilmiş R^2 sonucu 0.48'dir. Modeldeki değişkenlerin bağımlı değişkeni %48 oranında açıkladığını göstermektedir. Kurulan model de değişkenlerin katsayılarının anlamlılık düzeyi olan α değeri 0.05 olarak alındığında, $p<\alpha$ olduğundan dolayı istatistiki açıdan değişkenlerin modelde bulunması önemlidir. Açıklayıcı değişkenlere ait katsayılardan ek iş ve süreklilik durumu, bağımlı değişken olan faaliyet durumu üzerinde negatif etki sahip olduğu, yani bu iki değişkendeki artış tarımda çalışma üzerine olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4.32. Havuzlanmış En Küçük Kareler

Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t	P>|t|
Eğitim	0.0815709	0.0002252	362.23	0.000
Süreklilik	-0.4294411	0.0011547	-371.90	0.000
Ek iş	-0.2405996	0.0012278	-195.96	0.000
Gelir	0.0000239	1.77e-07	134.59	0.000
Sabit	1.366765	0.0028742	475.52	0.000

İlk adımda, panel logit veri analizi yapabilmek için tahminciler arasında karar testleri uygulanmaktadır. Bütün gözlemlerin homojen olduğu yani birim ve/veya zaman etkilerinin olmadığı model 'klasik modeli', birim ve/veya zaman etkilerinin olması ise 'sabit ya da tesadüfi (rassal) etkili model'dir. Panel veri modellerinde klasik modellerin geçerliliğini F Testi ve Olabilirlik Oranı Testi ile sınanmaktadır. F Testi verilerin birimlere göre fark gösterip göstermediğini sınamaktadır. Kurulan regresyon modelinin klasik model olup olmadığını test etmek için, F testine ait hipotezler,

H_0= Birim etkiler sıfıra eşittir (Klasik model)
H_1= Birim etkiler sıfıra eşit değildir. (Sabit yada tesadüfi etkili model)
H_0= Zaman etkileri sıfıra eşittir (Klasik model)
H_1= Zaman etkileri sıfıra eşit değildir. (Sabit yada tesadüfi etkili model)

Sıfır hipotezi her bir kesit için tahmin edilmiş katsayıların sıfıra, alternatif hipotez ise her bir kesit için tahmin edilen katsayıların sıfırdan farklı olduğunu ifade etmektedir. Test ilişkin sonuçlar Çizelge 4.33'te sunulmuştur. Birim etkinin sınandığı kesite göre yapılan analizi sonucunda, serbestlik derecesi ile test istatistiği F dağılım tablosu ile karşılaştırıldırıldığında Prob>F =0.00 önemlidir. Anlamlılık düzeyi olan α değeri 0.05 olarak alındığında, $p<\alpha$ olduğundan dolayı sıfır hipotezi reddedilir. Alternatif hipotez kabul edilir ve birim etkilerin var olduğu

sonucuna varılır. Zaman etkisinin varlığının sınandığı yıla göre yapılan analiz sonucunda, serbestlik derecesi ile test istatistiği F dağılım tablosu ile karşılaştırıldırıldığında Prob>F =0.00 önemlidir. Anlamlılık düzeyi olan α değeri 0.05 olarak alındığında, p <α olduğundan dolayı sıfır hipotezi reddedilir. Alternatif hipotez kabul edilir ve zaman etkilerin var olduğu sonucuna varılır.

Çizelge 4.33. Modelin kesite ve zamana göre F testi sonuçları

Grup değişken	F	Sd1	Sd2	Sig.
Kesite göre (id)	108.77	59999	602822	0.0000
Zaman göre (yıl)	139432.58	16	662805	0.0000

Olabilirlik Oranı Testi (LR testi): Bu test klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmektedir. H_0 hipotezi klasik modeldir şeklinde kurulmaktadır. Bu yöntem ise tesadüfi etkiler ve klasik modeli en çok olabilirlik yöntemi ile tahmin etmektedir. Birim etkinin ve zaman etkinin varlığını sınamak için olabilirlik oranı testi (LR) test istatistiğine ait hipotez,

H_0= Birim etkilerin standart hataları sıfıra eşittir. (Klasik model)
H_1= Birim etkilerin standart hataları sıfıra eşit değildir. (Tesadüfi etkili modeldir)
H_0= Zaman etkilerin standart hataları sıfıra eşittir. (Klasik model)
H_1= Zaman etkilerin standart hataları sıfıra eşit değildir. (Tesadüfi etkili modeldir)

şeklindedir. Birim etkinin sınandığı kesite göre yapılan analizi sonucunda, serbestlik derecesi ile X^2 dağılım tablosu ile karşılaştırıldırıldığında Prob> chibar2 =0.00 önemlidir. Anlamlılık düzeyi olan α değeri 0.05 olarak alındığında, p<α olduğundan dolayı sıfır hipotezi reddedilir. Alternatif hipotez kabul edilir ve birim etkilerin standart hataları sıfıra eşit olmadığı sonucuna varılır. Zaman etkisinin varlığının sınandığı yıla göre yapılan analiz sonucunda, serbestlik derecesi ile test istatistiği X^2 dağılım tablosu ile karşılaştırıldırıldığında Prob>chibar2 =0.00

önemlidir. Anlamlılık düzeyi olan α değeri 0.05 olarak alındığında, $p < \alpha$ olduğundan dolayı sıfır hipotezi reddedilir. Sonuç olarak, zaman etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğu H_0 hipotezi reddedilmekte ve zaman etkilerin var olduğu ortaya çıkmaktadır (Çizelge 4.34).

Çizelge 4.34. Modelin kesite ve zamana göre LR testi sonuçları

Grup değişken	LR	Chi2	Sig.
Kesite göre (id)	717302.13	1.2e+06	0.0000
Grup değişken	Wlad	Chi2	Sig.
Zaman göre (yıl)	557753.06	80510.72	0.0000

Sonuç olarak yapılan F testi ve LR testi sonucunda modelin klasik model olmadığı sonucuna varılmaktadır. Yapılan analizler hem birim etkilerine hem de zaman etkilerine göre sınanmış olup, sonuç olarak iki etkinin de modelde var olduğu görülmektedir.

İkinci adımda, Birim veya zaman etkilerine modelde meydana gelecek değişiklikleri modele dahil etme biçimine farklı model oluşturulmaktadır. Bu modeller sabit ve tesadüfi modeldir. Sabit etkili modelde birimlere ait olan etkiler sabit katsayılar ile ifade edilirken, tesadüfi etkili modelde ise birim ve zamana göre oluşan etkiler rassal hata terimi olarak modele katılır. Bu nedenle sabit etkili ve tesadüfi etkili modeller arasından tercih yapabilmek için Hausman Testi yapılmaktadır.

H_0= Birim etkili modeldeki açıklayıcı değişkenler korelasyonsuzdur. (Tesadüfi etkili model)

H_1= Birim etkili modeldeki açıklayıcı değişkenler korelasyonludur. (Sabit etkili model)

H_0= Zaman etkili modeldeki açıklayıcı değişkenler korelasyonsuzdur. (Tesadüfi etkili model)

H_1= Zaman etkili modeldeki açıklayıcı değişkenler korelasyonludur. (Sabit etkili model)

Şekil 4.16'da birim etkili Hausman Testi sonucuna ait çıktı sunulmaktadır. Sonuç ekranında, ilk iki sütunda her bir bağımsız değişkene ait tesadüfi etkiler (re) ve sabit etkiler (fe) katsayılar görülmektedir. 3. sütunda parametreler arasındaki farkı ifade etmektedir. Son sütunda ise re ve fe modelinden elde edilen varyanslar arasındaki farkın karekökü yer almaktadır. Test istatistiği sonucuna göre H_0 hipotezi reddedildiğinden tesadüfi etkiler tahminleyicinin tutarsız olduğuna ve sabit etkili tahminleyicinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

	Coefficients			
	(b) re	(B) fe	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
eğitim	.0137577	.008195	.0055627	.0000548
sureklilik	-.0673915	-.0470198	-.0203717	.0002875
ekiş	-.669	-.6932335	.0242336	.0004156
Gelir	.0000131	.0000111	2.04e-06	4.49e-08

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 28263.62
Prob>chi2 = 0.0000

Şekil 4.16. Birim etkili Hausman Testi

Şekil 4.17'de zaman etkili Hausman Testi sonucuna ait çıktı sunulmaktadır. Parametreler ve sütunlar daha önce açıklandığı gibidir. Model zaman etkili olarak sınanmakta ve aynı sonucu vermektedir. Test istatistiği sonucuna göre H_0 hipotezi reddedildiğinden tesadüfi etliler tahminleyicinin tutarsız olduğuna ve sabit etkiler tahminleyicisinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

	Coefficients (b) re	(B) fe	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
eğitim	.0680153	.0680003	.000015	1.72e-06
sureklilik	-.4385198	-.4385114	-8.34e-06	8.50e-06
ekiş	-.2299675	-.2299766	9.09e-06	8.46e-06
Gelir	.0000287	.0000288	-1.89e-08	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 81.11
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)

Şekil 4.17. Zaman etkili Hausman Testi Sonucu

Sonuç olarak hem birim etkili hem de zaman etkili modelde H_0 hipotezi reddedilmekte ve birbirini doğrular niteliktedir. Bu durumda çalışmada kullanılacak modelin sabit etkili model olduğuna karar verilmiştir.

Üçüncü adım, uygulanan testler sonucunda modelin birim ve zamana göre değişen sabit etkili modeldir. Bu adımda panel logit modelleri arasından, çalışmada kullanılacak modele uygun olan 'Sabit Etkili Panel Logit Modeli' seçilmiştir. Bu testte sınanacak olan hipotez;

H_0= Tarımda istihdam edilme eğitim, ek iş varlığı, gelir ve işteki süreklilik durumuyla ilişkili değildir.
H_1= Tarımda istihdam edilme eğitim, ek iş varlığı, gelir ve işteki süreklilik durumuyla ilişkilidir.

şeklinde gösterilebilir. Tahmin edilen model incelendiğinde panel logit modelinin katsayılarının 0.05 hata payına göre anlamlı olduğu görülmüştür. Model en çok benzerlik (LR) testi sonucu 0.05 hata payına göre istatiksel olarak prob>chi2: 0.000

ile anlamlıdır. Bu durumda model anlamlıdır. Yani tarımda istihdam edilme eğitim, ek iş varliığı, gelir ve işteki süreklilik durumuyla ilişkilidir sonucu ortaya çıkmaktadır. Tahmin edilen modelin sonucunda açıklayıcı değişkenlere ait katsayılar çizelge 4.35'te gösterilmiştir.

Çizelge 4.35. Sabit etkili panel logit modele ait çıktı

Faaliyet	Katsayılar	Standart hata	z	P>|z|
Eğitim	0.302195	0.0356723	8.46	0.000
Süreklilik	-0.2619375	0.0874818	-2.99	0.003
Ek iş	-13.27086	0.5968429	-22.24	0.000
Gelir	0.0022257	0.0000761	29.26	0.000

Buna göre Sabit Etkili Panel Logit Modeli denklemi;

$Y= 0.302195X_{eğitim}-0.2619375X_{süreklilik} -13.27086X_{ekiş}+0.0022257X_{gelir}$

olarak bulunmuştur. Modele ait açıklayıcı değişkenler, ek iş ve süreklilik durumu negatif etkilerken, gelir ve eğitim durumu pozitif etki yaratmaktadır. Bu durumda eğitim ve gelir düzeyi artan birey, tarım sektöründe çalışmamaya eğilimlidir. Bireyin sürekli bir işte çalışma isteğinin artması, bireyi tarım sektörüne yönlendirmektedir. Bireyin ek iş yapma isteği, bireyi tarım sektöründe çalışmaya yönlendirecektir. Bu çalışmada kullanılan yöntemin ve değişkenlerin kullanıldığı benzer bir çalışma litaretürde bulanamadığı için sonuçlar diğer çalışmalarla karşılaştırılamamıştır.

4.4. Suriyeli Sığınmacıların Tarım Sektöründeki İstihdamı

4.4.1.TR63 Bölgesi'ndeki Suriyeli Sığınmacı Tarım İşçilerinin Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamında yüzyüze anket yapılan sığınmacılara ait demografik bilgiler bu bölümde sunulmuştur. Araştırmanın kapsamı TR63 (Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş) Bölgesi'nden toplanan veriler ayrı ayrı verilmiştir. Tarımda

çalışan toplam 103 sığınmacıyla anket yapılmış olup, katılımcıların 63'ü erkek (%61,2), 40'ı ise kadın (%38,8)'dır (Çizelge 4.36). Toplam anketlerin illere göre dağılımlarına bakıldığında, Kahramanmaraş %28,2'lik, Osmaniye %29,1'lik ve Hatay ise %42,7'lik kısmı oluşturmaktadır. Kahramanmaraş'ta 29 kişiyle anket yapılmış olup, bunların 19'u erkek katılımcı (%65,5), 10'u ise kadın katılımcı (%34,5)dır. Osmaniye'de 30 kişiyle anket yapılmış olup, bunların 20'si erkek katılımcı (%66,7), 10'u ise kadın katılımcı (%33,3)dır. Hatay'da ise 44 kişiyle anket yapılmış olup, bunların 24'ü erkek katılımcı (%61,2), 20'si ise kadın katılımcı (%38,8)dır.

Çizelge 4.36. Anket yapılan Suriyeli sığınmacıların şehirlere göre dağılımı

Şehir		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Kahramanmaraş	Adet	19	10	29
	Şehir Oran (%)	65,5	34,5	100,0
	Cinsiyet Oran (%)	30,2	25,0	28,2
	Toplam Oran (%)	18,4	9,7	28,2
Osmaniye	Adet	20	10	30
	Şehir Oran (%)	66,7	33,3	100,0
	Cinsiyet Oran (%)	31,7	25,0	29,1
	Toplam Oran (%)	19,4	9,7	29,1
Hatay	Adet	24	20	44
	Şehir Oran (%)	54,5	45,5	100,0
	Cinsiyet Oran (%)	38,1	50,0	42,7
	Toplam Oran (%)	23,3	19,4	42,7
Toplam	Şehir Oran (%)	63	40	103
	Cinsiyet Oran (%)	61,2	38,8	100,0
	Toplam Oran (%)	100,0	100,0	100,0
	Şehir Oran (%)	61,2	38,8	100,0

Ankete katılan 92 tarımda çalışan sığınmacıların yaşları 14-68 yaş aralığında değişmektedir. Ortalama yaşları ise 34'dür.Yaş aralıkları 14-24 yaş arası 20 kişi, 25-35 yaş arası 28 kişi, 36-46 yaş arası 26 kişi ve 47 yaş üzeri ise18 kişidir. Katılımcıların hemen hemen hepsi işgücü katılımına uygun ve genç bir nüfusa sahiptir. Yıldırımalp vd. (2017) yaptığı çalışmada 35-44 yaş aralığının ağrılıklı olduğunu ardından 24-34 yaş aralığı takip ettiğini belirtmiş ve çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektdir.

Araştırma kapsamında tarımda çalışan sığınmacıların medeni durum ve aile birey sayıları Çizelge 4.37'de gösterilmiştir. Anket yapılan yabancı işçilerin %74,8'i evli, %22,3'ü bekar ve geri kalan kısmı ise dul ya da boşanmıştır. Ankete katılan sığınmacı işçilerin aile birey sayıları incelendiğinde, 1-5 arasında bireye sahip olan 35 aile (%34), 6-10 arası bireye sahip 45 aile (%43,7) ve 11 ve üzeri bireye sahip olan aile sayısı ise 4 (%3,9) dür. Kalımcılar arasında 8 kişilik ailesi olan 14 kişi, 6 kişilik aileye sahip 17 kişi ve 4 kişilik ailesi olan ise 11 kişidir. Geçimlerini genellikle günlük işlerden sağlayan sığınmacılarda aile birey sayısı fazla olsa da çalışan kişi sayısı genellikle tek kişidir. Ailede çalışan sayısı değişse de, ankete katılan işçilerin 48 kişinin ailesinde kendinden başka çalışan olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer aile bireyleri de ya tarımda ya da tarımdışı sektörlerde çalışmaktadır. Sığınmacıların ailelerinde 24 kadın tarımda, 6 kadın tarımdışı sektörde çalışırken, 43 erkek tarımda, 22 erkek ise tarımdışı sektörlerde çalışarak aylık gelire katkı sağlamaktadır. Yıldırımalp vd. (2017) yaptığı çalışmada hanelerin kalabalık nüfusa sahip olduğunu, çocuk sayısının fazla olduğu ve 1. derece aile bireyleri ile yaşandığını bulmuştur. Çalışmayla haneleri kalabalık nüfusa sahip olduğu ve çocuk sayısının fazla olması benzerlik göstermekte yapılan çalışmada birkaç ailenin aynı evde yaşıyor olması ile farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.37. Suriyeli sığınmacıların medeni durum ve aile birey sayıları

Değişkenler		Adet	Oran (%)
Medeni Durum	Evli	77	74,8
	Bekar	23	22,3
	Dul	1	1,0
	Boşanmış	2	1,9
	Toplam	103	100,0
Aile Birey Sayısı	1-5	35	34,0
	6-10	45	43,7
	11 ve üzeri	4	3,9
	Toplam	84	81,6
	Kayıp veri	19	18,4
	Toplam	103	100,0

Suriyeli sığınmacıların eğitim durumlarına bakıldığında, okuma yazar olmayan 13 kişi (%12,6), ilköğretim mezunu 47 kişi (%45,6), lise mezunu 33 kişi (%32) ve üniversite/yükseköğretim mezunu ise 10 kişi (%9,7)dir. En fazla okuma yazma bilmeyen sığınmacının yaklaşık %77'si ve yükseköğretim mezunlarının %50'si de Hatay'da yaşamaktadır. Şentürk (2015) yaptığı çalışmada eğitim ve sektörler arasındaki ilişkide, tarım sektöründe istihdam edilme ve eğitim durumu arasında çok güçlü ve ters yönlü (-0,94) korelasyon ilişkisini ortaya koymuştur. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça tarımda istihdam oranı azalmaktadır sonucu ile yapılan anketlerin sonucu benzerlik göstermektedir. Yıldırımalp vd. (2017) yaptıkları çalışmada eğitim düzeyinin düşük olduğu ağırlık olarak ilköğretim mezunu (%59.0), okur yazarlığı olamayan (%13,3) ve lise mezunu (%16,7) olduğu sonucuna ulaşmıştır. AFAD (2014) yaptığı çalışmada Suriyeli göçmenlerin eğitim durumlarını okuryazar olmayan %15,4, ilkokul mezunu %34,6, lise mezunu %11,5 ve üniversite/yükseköğretim mezunu %8,7'dir. Anketlerin sonuçları bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. TR63 Bölgesi'nde sığınmacıların eğitim düzeyi ilköğretim ve lise mezunu kategorilerinde yoğunluk göstermektedir. Eğitim

düzeyinin düşük olması bireyi tarım sektöründe ve niteliksiz işlerde çalışmaya yöneltmektedir. Ayrıca anket sırasında üniversite mezunu olan katılımcıların Türkiye'de diplomalarının denklik alma sürecinde olması ya da alamaması nedeniyle tarım işlerinde çalışmakta olduklarını belirtmişlerdir (Çizelge 4.38)

Çizelge 4.38. Suriyeli sığınmacıların eğitim durumları

Şehir		Eğitim				Toplam
		Okuma yazma yok	İlköğretim	Lise	Üniversite/ Yükseköğretim	
K.maraş	Adet	2	10	15	2	29
	Şehir Oran (%)	6,9	34,5	51,7	6,9	100,0
	Eğitim Oran (%)	15,4	21,3	45,5	20,0	28,2
Osmaniye	Adet	1	20	6	3	30
	Şehir Oran (%)	3,3	66,7	20,0	10,0	100,0
	Eğitim Oran (%)	7,7	42,6	18,2	30,0	29,1
Hatay	Adet	10	17	12	5	44
	Şehir Oran (%)	22,7	38,6	27,3	11,4	100,0
	Eğitim Oran (%)	76,9	36,2	36,4	50,0	42,7
Toplam	Adet	13	47	33	10	103
	Şehir Oran (%)	12,6	45,6	32,0	9,7	100,0
	Eğitim Oran (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Suriyeli sığınmacıların şehirlere göre aylık gelir dağılımı Çizelge 4.39'da sunulmuştur. Çalışma kapsamında, katılımcıların %42,7'sinin aylık gelirleri 500TL altındadır. Bu gelirlere devlet yardımları dahil değildir. Geliri 500 TL altında olanların ailelerinde sadece bir kişi çalışmakta ve bu nedenle gelirlerinin düşük olduğu söylenebilir. Gelirlerin oransal olarak yoğunlaştığı diğer kategori ise %31,1 ile 501-1000 TL arasındır. Bu durumda sığınmacıların tarımda çalışan kesimin aylık gelirleri 0-1000 TL arasında değişiklik göstermektedir. 1001-1500 TL arasında geliri olan %13,6 (14 kişi) oranında, 1501-2000 TL geliri olan %10,7 (11 kişi) ve geriye kalan kısmın gelirleri ise 2001 TL'nin üzerindedir. Bu gelir asgari ücretin altında ve kamp dışında kaldıkları süreçte ise devlet yardımı olmasa açlık sınırında yaşayacaklardır. Bu nedenle kamp dışında birkaç aile birleşerek yaşadıklarını ve devletin yaptığı kişi başı yardımlarını alabilmek için konutlarda fazla kişi kalmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. 2020 yılı aralık ayı verilerine göre açlık sınırı 2.478 TL ve yoksulluk sınırı ise 8.750 TL'dir. Bölgelere göre açlık sınırı belirlenmiş ve TR63 Bölgesi için 2.289 TL olduğu görülmüştür (BİSAM, 2021). Suriyeli sığınmacılar açlık sınırı altında yaşamaya çalışırken, devlet kurumları ve özel kuruluşların yaptıkları yardımlarla da desteklenmektedirler.

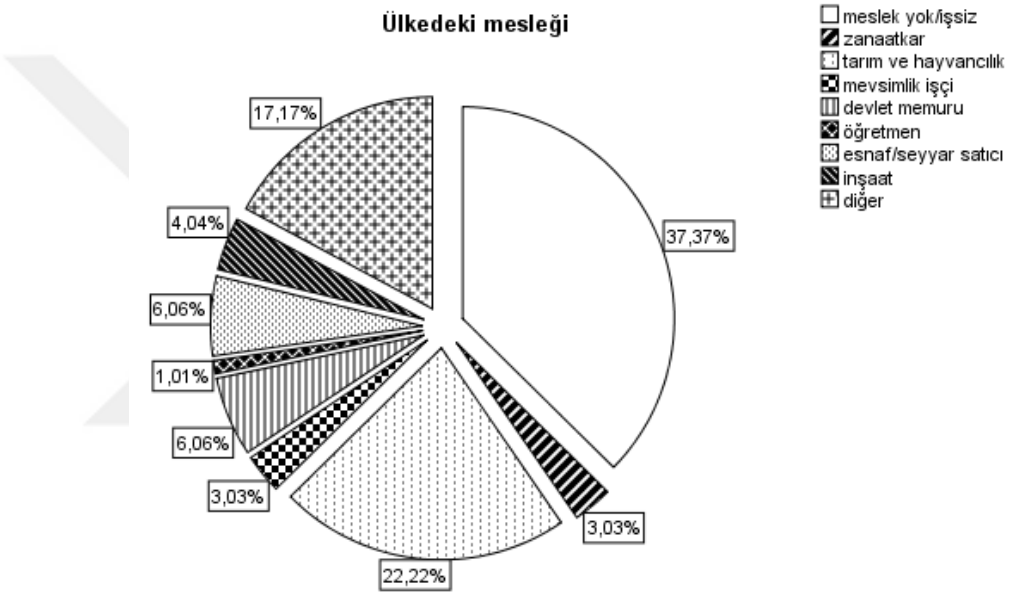
Kahramanmaraş ilinde katılımcıların %65,5'i 500 TL ve altında gelire sahiptir. Osmaniye ilinde ise %40'ı 501-1000 TL arasında aylık gelir elde edebilirken, Hatay'da %50'si 500 TL-altı ve %32'si ise 501-1000 TL arasında gelire sahiptir. Bu durumda Kahramanmaraş'ta ve Hatay'da iş bulmak veya çalışmanın daha zor olabileceği ya da sığınmacıların iş imkanlarının kısıtlı olduğu sonucuna varılabilir. Osmaniye ilinde çalışma imkanlarının daha fazla olduğu veya toplum tarafından daha çok benimsendiği de söylenebilir. Paksoy ve Karadeniz (2016) yaptıkları çalışmada %59'unun toplam gelirinin asgari ücretten fazla olduğunu bulmuştur. Yapılan bu çalışma ile sonuçlar farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.39. Sığınmacıların şehirlere göre aylık gelir dağılımı

Şehir		Gelir					Toplam
		500 TL ve altı	501-1000 TL	1001-1500 TL	1501-2000 TL	2001 TL ve üzeri	
K.maraş	Adet	19	6	3	1	0	29
	Şehir Oran (%)	65,5	20,7	10,3	3,4	0,0	100,0
	Gelir Oran (%)	43,2	18,8	21,4	9,1	0,0	28,2
Osmaniye	Adet	3	12	5	8	2	30
	Şehir Oran (%)	10,0	40,0	16,7	26,7	6,7	100,0
	Gelir Oran (%)	6,8	37,5	35,7	72,7	100,0	29,1
Hatay	Adet	22	14	6	2	0	44
	Şehir Oran (%)	50,0	31,8	13,6	4,5	0,0	100,0
	Gelir Oran (%)	50,0	43,8	42,9	18,2	0,0	42,7
Toplam	Adet	44	32	14	11	2	103
	Şehir Oran (%)	42,7	31,1	13,6	10,7	1,9	100,0
	Gelir Oran (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Türkiye'de tarımda çalışan sığınmacıların ülkelerindeki mesleklerin dağılımı Şekil 4.18'de sunulmuştur. Sığınmacıların %37,4'ünü ülkelerinde de işsiz olduğu görülmektedir. Fakat ülkelerinde işsiz olduğunu söyleyen katılımcıların %71,8'i kadın (28 kişi) işçidir, erkek işçilerin oranı ise %22,4 (9 kişi)'tür. Ülkelerinde tarım işlerinde uğraşan (%22) ve Türkiye'de de mesleğini devam ettiren sığınmacı oranı ise oldukça yüksektir. Ülkelerinde devlet memuru, avukat ve öğretmen gibi mesleklere sahip olanlar diplomalarının denklikleri için gerekli şartları yerine getiremedikleri için tarım işlerinde çalışmaktadırlar. AFAD (2014)

tarafından 2014 yılında 3.689 kişi ile yaptığı anket çalışmasında, kamp dışında yaşayan Suriyelilerin yaklaşık yarısının mesleğinin olmadığı sonucu varmıştır. Ankete katılanlardan, erkeklerin yaklaşık %80'i belirli bir mesleği olduğunu belirtirken, kadınlarda bu oran %10'dur. Kadınların büyük çoğunluğunun mesleği olmadığı görülmektedir. Kadınların %50'si, savaş öncesindeki Suriye'deki yaşamlarında da çalışmamaktadır. Bu nedenle sonuçlar tutarlıdır.

Şekil 4.18. Tarımda çalışan sığınmacıların ülkelerinde yaptıkları mesleklerin dağılımı

Suriyeli sığınmacıların eğitim düzeyleri ve mesleki durumlarına ilişkin veriler, sığınmacı emeğinin niteliğini göstermektedir. Bu veriler, sığınmacıların niteliksiz işgücüne sahip olması, onları emek piyasasında emek yoğun işlere kaydırmakta ve bu durum sığınmacıların istihdam alanlarını daraltmaktadır. Bu bakımdan sığınmacılar göç alıcı ülkelerin emek piyasalarında dezavantajlıdır (Bauder, 2005). Başarıcı (2019) çalışmasında da sığınmacıların niteliksiz işlerde

çalıştıklarını ifade etmiştir. Yapılan çalışmanın sonucu, Bauder (2005) ve Başarıcı (2019) yaptığı çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

4.4.2.TR63 Bölgesi'ndeki Sığınmacı Tarım İşçilerinin İstihdamı ve Ücretler

Türkiye'de Suriyeli sığınmacıların çalışma sorunları, gelirleri, toplumsal uyum ve kabul süreçleri kalınan süreye göre değişmektedir. Stein (1981)'e göre göç edilen ülkeye zaman boyutunda uyum, kalınan süreye göre farklılık gösterdiğini savunmaktadır (Koçlu, 2019). Savaşın başlamasının ardından 2010-2011 yılları arasında Türkiye'ye sığınanların büyük çoğunluğu 6 yıldan fazla (%69) süredir Türkiye'de yaşamaktadır. Sığınmacıların %26'sı ise 4 ila 5 yıl arasında ülkede yaşamaya devam etmektedir (Çizelge 4.40). Bu süre zarfında çeşitli devlet yardımları ve günlük işlerde çalışarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Kahramanmaraş ve Hatay illerinde işsiz olan göçmenlere Tarım ve Orman Bakanlığı ve AB işbirliğiyle düzenlenen ortak proje kapsamında tarıma yönelik kurs verilmektedir. Bu kurs kapsamında, işverenlerin ihtiyaçları doğrultusunda verilen eğitimle sığınmacılara iş imkanı sağlanmakta da ve isteyen katılımcılar işverenlerle çalışmaya devam etmektedirler. Kahramanmaraş ilinde seracılık işlerine yönelik eğitim verilirken, Hatay'da çilek üretimi ile ilgili eğitimlere yoğunluk verilmektedir. Bu şekilde çalışma koşulları sağlanarak, uyum süreçleri kısaltılmaya çalışılmaktadır.

Çizelge 4. 40: Tarımda çalışan sığınmacıların kalma süresi ve gelir durumu

Kalma süreleri	Gelir					
	500 TL ve altı	501-1000 TL	1001-1500 TL	1501-2000 TL	2001 TL ve üzeri	Toplam
0-1	1	1	0	0	1	3
2-3	1	0	1	0	0	2
4-5	10	10	3	4	0	27
6 üzeri	32	21	10	7	1	71
Toplam	44	32	14	11	2	103

Sığınmacıların Türkiye'de kalma süreleri ile gelirleri arasında ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemeye yönelik Sperman Korelasyon Analizi yapılmıştır (Çizelge 4.41). Analiz sonuçlarına göre gelir ile kalma süreleri arasında $p<0.05$ göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Çizelge 4.41. Tarımda çalışan sığınmacıların kalma süresi ve gelir ilişkisi

Değişkenler		Gelir	Kalma süresi
Gelir	Korelasyon Katsayısı	1	-,104
	Anlamlılık düzeyi (Sig)		,295
	Örnek Hacmi	103	103
Kalma süresi	Korelasyon Katsayısı	-,104	1
	Anlamlılık düzeyi (Sig)	,295	
	Örnek Hacmi	103	103

Ssığınmacıların büyük çoğunluğu 6 yıldan fazla süredir Türkiye'de yaşamakta ve gelir elde etmek için (devlet yardımı dışında) çeşitli işlerde çalışmaktadır. Yapılan ankette devamlı bir işte çalışanların oranı %15,5 iken, günlük işlerde çalışanların oranı ise %71,8'dir. %12,6'lık kısım ise daha önce çalışmamış ve ilk kez anket yapıldığı sürede çalışmakta olduğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmada sadece tarım sektöründe çalışanların sayısı 86 (%83,5)'dır. Katılımcıların büyük çoğunluğu tarım sektöründe çalışmasının sebebi, tarımda daha kolay iş bulabildiğini düşünmesidir. Ayrıca tarım sezonu bittiğinde %9,7'si inşaat sektöründe, %3,9'u sanayi sektöründe ve %1'de hizmet sektörlerinde çalışmaktadırlar.

Suriyeli sığınmacıların büyük çoğunluğu tarım sektöründe sadece bitkisel üretimde (%80,6) çalışmayı tercih etmektedir. Hayvansal üretimde çalışanların %1,9, hem bitkisel hem de hayvansal üretimde çalışanların oranı ise %12,6'dır. Hem bitkisel hem de hayvansal üretimde çalışanlar köylerde ikamet eden, iş seçme şansı olmayanlardır. Hayvansal üretimde çalışan 2 kişi ise biri çobanlık yapmakta,

diğeri ise kendisine barınması için konut veren işverenin hayvanlarına bakmakla yükümlü olan bir sığınmacı kadındır.

Bitkisel üretimde çalışan sığınmacıların yaptıkları işler Çizelge 4.42'de sunulmuştur. Türkiye'de tarımda çalışan sığınmacıların %44'ü ekim dikim, %42'si meyve hasadında, %40'ı çapalama, %31'i budama ve %28'i ise sebze hasadı işlerinde çalışmaktadır. Sezona göre pamuk ve zeytin toplama (%24,3) işlerini de yapmaktadırlar (Çizelge 4.43). İşçiliğin fazla olduğu işler olan hasat ve ekim dikim dönemlerinde çalışma oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra tarla-bahçe bakımı, sulama ve gübreleme işlerinde de çalışmaktadırlar. Sığınmacı tarım işçileri genelde bitkisel üretimde çalışmayı tercih etmelerinin nedeni ise günlük olarak çalışma imkanlarının olması ve daha kolay iş bulabilmeleridir. Hayvancılıkta hayvanların sürekli bakıma ihtiyaç duyması hergün çalışmayı gerektirdiğinden tercih edilmemektedir. Hayvancılığın fazla olmaması ve yabancı işgücüne ihtiyaç duyulmadan aile işgücü tarafından yapılıyor olması da tercih edilmeme nedenleri arasında yer almaktadır.

Çizelge 4.42.Suriyeli sığınmacı tarım işçilerinin yaptıkları işler

Değişkenler	Frekans	Oran (%)
Ekim-dikim	45	43,7
Meyve hasadı	43	41,7
Çapalama	41	39,8
Budama	32	31,1
Sebze hasadı	29	28,2
Pamuk toplama	25	24,3
Zeytin toplama	25	24,3
Tarla-bahçe bakım	18	17,5
Gübreleme	16	15,5
Tahıl hasadı	14	13,6
Sulama	13	12,6
Taşıma	12	11,7
Hayvancılık	10	9,7
İlaçlama	7	6,8
Çobanlık	3	2,9
Diğer	2	1,9

*Birden fazla şık işaretlenmiştir.

Sığınmacıların tarımda yaptıkları iş nitelikleri değişiklik göstermektedir. Yaptıkları işlere göre de günlük ücretler de değişiklik göstermektedir. Kahramanmaraş ilindenki Sığınmacıların daha çok seracılık ve tarla-bahçe bakımı işlerinde aldıkları günlük ücretler 80-100 TL arasında değişmektedir. Osmaniye ilinde, hem hayvansal hem de bitkisel üretimde çalışılmaktadır. Fıstık hasadı, çilek ekim-dikim, sebze-meyve hasadı, çobanlık, hayvanlara bakım ve taşıma işleri yapılmakta ve aldıkları ücretler de genellikle 65-90 TL arasındadır. Hatay ilinde ise bitkisel üretimde yoğun olarak çalışan sığınmacıların yaptıkları işler budama, zeytin hasadı, pamuk hasadı, çilek ekim-dikimi, çapalama ve çilek hasadı şeklindedir. Aldıkları ücretler çilek hasadı için saatlik 8,5 TL iken, diğer bitkisel

üretim için yaptıkları işlerde günlük 50-75 TL arasında değişmektedir. Araştırmanın gerçekleştirildiği 2019 yılında, TÜİK tarafından belirlenen ortalama günlük mevsimlik işçi ücretleri kadın için 79 TL, erkek için 94 TL şeklindedir. Kahramanmaraş ilinde fiyatlar belirlenen rakamlara uyarken, Osmaniye ve Hatay illerinde yerli işlerin ücretinin altında çalıştıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar itibariyle Osmaniye ve Hatay'da yerli işçi bulunmamasının sebebi bu illerde oluşan ortalama fiyat düzeyini etkilemekte ve ücretlerin daha da düşmesine neden olmaktadır. Friedburg ve Hunt (1995) göçmen nüfusundaki %10'luk artışın, yerli işçi ücretlerini %1 oranında azalttığını, Borjas (2003) ise %10'luk artışın ücretleri %3-4 oranında düşürdüğünü ve Kavak (2016) mevsimlik işçilerin ücretini ve çalışma günlerini azalttığı sonuçları ile paralellik göstermektedir.

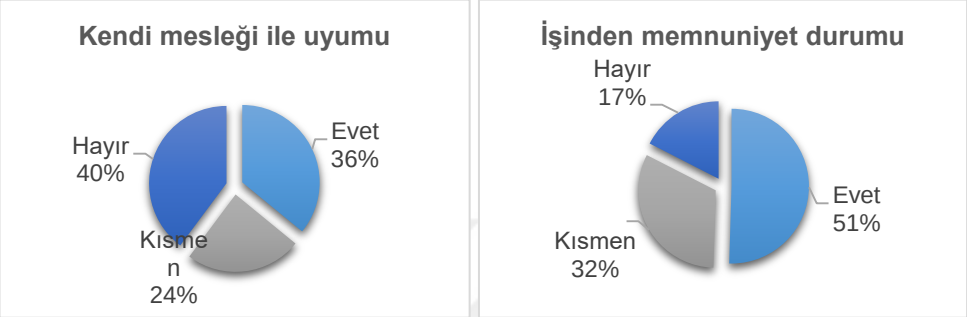
4.4.3.TR63 Bölgesi'ndeki Suriyeli Sığınmacı Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları ve Sorunları

Sığınmacılar tarım işlerinde çalışırken, işveren, yerli işçi ve yabancı diğer işçilerle birlikte çalışmaktadır. İşyerinde yaşanılan durumlar, işverenin tutumu, yerli işlerin tutumu ve yardımcı olma şekilleri sığınmacıların benimsenme durumları, toplumun bakış açısını yansıtacak bilgiler sunmaktadır.

Çalıştıkları işlerden memnuniyet durumları: Günlük tarımsal işlerde çalışan vasıfsız işçiler, Kahramanmaraş'ta genellikle kamp önünde toplanmakta ve elçi/çavuş ve işverenler tarafından iş alanına götürülmektedir. Osmaniye'de genelde konutlarda yaşayan ve işveren tarafından iş bitimine kadar neredeyse aynı işçi grubuyla devam etmektedirler. Bağlantılar elçi/çavuşlar tarafından sağlanmaktadır. Hatay ilinde ise genellikle tarla ve bahçe yakınlarında konutlarda yaşamakta olan sığınmacıların bağlantıları elçi/çavuşlarla sağlanmaktadır.

Yapılan anket çalışmasında, Suriyeli sığınmacıların çalıştıkları işlerin ülkelerindeki meslekleri ile uyumu Şekil 4.19'da gösterilmiştir. Çalıştıkları işlerin daha önce yaptıkları işlerle uyumu sorulduğunda yaklaşık %35'i benzer olduğunu ifade ederken, %41'i ise ülkedeki mesleğiyle uyumlu olmadığını belirtmiştir.

Sığınmacıların çalıştıkları işler ülkelerindeki meslekleriyle uyumlu olmamasına rağmen, yaklaşık %51'i yaptıkları işten memnun olduklarını söylemektedirler. İşinden memnun olmadığını belirtenler ise %18 oranındadır.

Şekil 4.19. Sığınmacıların yaptıkları işin ülkedeki mesleğiyle uyumu ve işinden memnuniyet durumu

Tarımda çalışan katılımcılara, 'Çalışma koşullarınızdan memnun musunuz?' şeklinde sorulan soruya verilen yanıtlar ise %48,5 oranında memnun, %24,3 oranında katılımcı ise memnun olmadığını belirtmektedir.

Ulaşım ve ulaşımdan memnuniyet durumları: Çalışma koşullarında memnuniyeti etkileyen önemli etkenler ulaşım, alınan ücret, işverenle yaşanılan sorunlar ve çalışma arkadaşları ile yaşanan sorunlardır. Ulaşımda memnuniyet düzeyini, işyerinin uzaklığı, ulaşımın kendi imkanları ile sağlanması ve ulaşım ücretinin çalışan tarafından karşılanması etkileyen faktörler olarak ele alınabilir. Yapılan anketler sonucunu işyerine ulaşım ve diğer koşullara ait bilgiler Çizelge 4.43'te sunulmuştur. İşyerine ulaşmanın kolay olduğunu düşünen katılımcı oranı %66'dır. Katılımcıların %46,6'sı işyerine kendi imkanlarıyla gitmektedir. İşverenin ulaşımından yararlananlar ise %63,1 oranındadır. Aldıkları ücretten memnun olan %45,6, memnun olmayan kısım ise %24,3 oranındadır. Kendi imkanlarıla ulaşım genellikle işyerine yakın yerlerde ikamet eden sığınmacılardan oluşmaktadır. İşverenin ulaşım sağlama durumu ise uzak tarla bahçelerde yapılan işlerde veya

kampların/günlük işçilerin bekledikleri yerlerden alınması ve iş bitiminde ise aynı yere bırakılması ile gerçekleşmektedir.

Çizelge 4.43. Sığınmacıların işyerine ulaşım ve memnuniyet durumları

Değişkenler	Ulaşım kolay mı?	Kendi imkanıyla ulaşım	İşverenin ulaşım sağlaması	Ücretten memnuniyet durumu
Ortalama	1,5340	2,0097	1,6019	1,7864
Evet	68	48	65	47
Evet Oran (%)	66,0	46,6	63,1	45,6
Kısmen	15	6	14	31
Kısmen Oran (%)	14,6	5,8	13,6	30,1
Hayır	20	49	24	25
Hayır Oran (%)	19,4	47,6	23,3	24,3
Örneklem hacmi	103	103	103	103

Beraber çalıştıkları kişilerden memnuniyet durumları: Tarımda çalışan katılımcılar yerli işçi ve işverenlerle çalışmaktadır. İş bilmemeleri, dil problemi yaşamaları, yerli işçilerin ve işverenlerin daha duyarlı olması çalışma koşullarını etkileyen sebeplerin arasındadır. Bu nedenle çalışma koşullarını etkileyen beraber çalışma koşulları ve memnuyet düzeyleri Çizelge 4.44'te sunulmuştur.

Yerli işçilerle birlikte çalışmaktan memnun olan %56,3 oranında iken, %20,4 oranında ise beraber çalışmak istememektedir. Beraber çalışmaktan memnun olduğunu ifade eden sığınmacılar büyük çoğunlukta olmasına rağmen yerli işçilerin duyarsız olduklarını düşünmektedirler. Duyarsız olduklarını düşünen katılımcılar %41,7 oranında iken, %32'si ise duyarsız olmadıklarını düşünmektedir. Yerli işçilerin çalışma sırasında kendilerine yardımcı olup olmadıkları konusunda verilen cevaplar ise %54,4'ü yardımcı olduklarını, %26,2'si ise yardımcı olmadıklarını belirtmiştir. Çıkan sonuçlara göre, yerli işçilerin

duyarsız olma sorusunun yeterince anlaşılmamış olduğu düşünülmektedir. Çünkü katılımcıların büyük çoğunluğu yerli işçilerden yardım almakta ve işlerini onlar öğretmektedir.

Çalışanlar arasında %43'ü dil problemi yaşamaktadır. Dil probleminin en çok yaşandığı iller Kahramanmaraş ve Osmaniye'dir. Bu problem işaretleşmeyle ya da elçi/çavuşların veya işçilerden birinin iki dili bilmeleri ile çözülmektedir. Hatay'da dil problemi yaşanmamaktadır. Hatay ilinde yaşayan pek çok kişinin Arapça bilmesi dil problemi sorununu azaltmaktadır. Ayrıca savaş sonrası Türkmenlerin Türkçeyi bilmesi dil problemini azaltmaktadır.

Sığınmacıların işverenlerle ilişkileri incelendiğinde, işvereniyle sorun yaşayanlar %27,2 oranındadır ve oldukça az kişidir. Yabancı işçilerin büyük çoğunluğu işverenleriyle sorun yaşamamaktadır (%53,4). İşverenler, sığınmacıların yaşanan sorunlara veya yerli işçilerle yaşanan sorunlara duyarsız olup olmadığı sorulduğunda, katılımcıların %54,4'ü işvereninin duyarsız olmadığını düşünmektedir. İşyerinde işverenin yerli işçi ve yabancı işçiler arasında ayrım yapıp yapmadığı sorulduğunda evet olarak yanıtlayan %23,3 iken, ayrım yapılmadığını düşünen katılımcı oranı ise %59,2'dir. İşverenler sığınmacıların bakış açısına göre adil davranmaktadır. Ayrıca sığınmacıların ülkelerindeki mesleklerinin farklı olması ve işi bilmemelerinin çalışma ortamında sorun yaratıp yaratmadığı sorulduğunda ise %45,6'sı sorun yaşamadığını ve işleri yapabildiğini düşünürken, %25,2 oranında katılımcı ise sorun yaşadığını belirtmektedir. Bu durumda işverenlerin işlerinden memnun olmasa da idare ettikleri sonucuna varılabilir.

Çizelge 4.44. Suriyeli sığınmacıların yerli işçi ve işverenle çalışma durumları

Değişkenler	Yerli işçilerden memnun	Yerli işçiler duyarsız	Yerli işçiler yardımcı	İşverenle sorun yaşanıyor
Örnek hacmi	103	103	103	103
Ortalama	1,6408	1,9029	1,7184	2,2621
Evet	58	43	56	28
Evet Oran (%)	56,3	41,7	54,4	27,2
Kısmen	24	27	20	20
Kısmen Oran (%)	23,3	26,2	19,4	19,4
Hayır	21	33	27	55
Hayır Oran (%)	20,4	32,1	26,2	53,4
Değişkenler	İşveren duyarsız davranıyor	İşveren farklı davranıyor	Dil problemi yaşıyorum	İşi bilmemek sorun
Örnek hacmi	103	103	103	103
Ortalama	2,2718	2,3592	1,9806	2,2039
Evet	28	24	43	26
Evet Oran (%)	27,2	23,3	41,7	25,2
Kısmen	19	18	19	30
Kısmen Oran (%)	18,4	17,5	18,4	29,1
Hayır	56	61	41	47
Hayır Oran (%)	54,4	59,2	39,8	45,6

Çalışma koşullarından memnuniyet sorusu iki kez sorulmuştur. İlk soru sorunlar belirtilmeden önce sorulmuş, diğer soru ise yerli işçilerle ve işverenle ilgili sorunlar yaşayıp yaşanmadığı sorularından sonra sorularak farkındalık yaratıldıktan sonra sorulmuştur. Bu iki soru sorunlardan önce ve sonra olarak değerlendirilmesi Çizelge 4.45'te sunulmuştur. Yapılan karşılaştırma sonucunda iki soru arasında önemli bir değişiklik olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durumda sığınmacıların

soruları cevaplarken, yaşadıkları sorunları gözardı etmeden cevaplamış oldukları ve gereken dikkati vermiş oldukları sonucuna varılabilir.

Çizelge 4.45. Çalışma koşullarından memnuniyetin problemler hatırlatılmada önce ve sonrası durumları

Değişkenler	Problemler hatırlatılmadan önce		Problemler hatırlatılmadan önce	
	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)
Evet	50	48,5	50	48,5
Kısmen	29	28,2	28	27,2
Hayır	24	23,3	25	24,3

Çalışma yerinden memnuniyet durumlarının diğer etmenlerle ilişkileri: Tarımda çalışan sığınmacılar farklı illerde farklı koşullarda çalışmaktadır. Yaşadıkları illere göre çalışma koşulları ve memnuniyetleri değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle yaşadıkları iller çalışma koşulları üzerine etkili midir? hipotezi Varyans Analizi ile test edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda 3'lü likert ölçeği kullanılmıştır. Çalışma koşullarından memnun olanlara 1, kısmen ise 2, memnun olmayana ise 3 şeklinde puanlama yapılmıştır.

H_0: Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumları yaşadıkları şehirlere göre farklılıkgöstermemektedir.
H_1: Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumları yaşadıkları şehirlere göre farklılık göstermektedir.

Hipotez sınanmadan önce yapılan tanımlayıcı istatistiklere göre, illerin ortalamaları incelendiğinde, ortalamalar 1,7-2,2 aralığı olan kısmende yoğunlaştığı görülmektedir. Ortalama sonuçları test sonucu ile ön bilgi vermektedir.

Kahramanmaraş ilinin ortalama sonuçlarının diğerlerinden farklı olduğu görülmektedir (Çizelge 4.46)

Çizelge 4.46. Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumlarına ait tanımlayıcı istatistikler

Şehirler	Örnek hacmi	Ortalama	Standart hata
Kahramanmaraş	29	2,1494	±0,05062
Osmaniye	30	1,7611	±0,03787
Hatay	44	1,8851	±0,04528
Toplam	103	1,9234	±0,03014

*Evet:1, Kısmen 2, Hayır:3 (Ort. 1,0-1,6 evet, 1,7-2,3 kısmen, 2,4-3,0 hayır)

Analizin homojenlik testi önemlilik derecesi 0,357 olup, $p>0.05$ olduğu için veriler homojen olarak dağılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre önemlilik derecesi $p<0.05$ den küçük olduğu için istatistiksel olarak gruplararasında fark önemlidir (Çizelge 4.47).

Çizelge 4.47. Sığınmacıların şehirlere göre işyerinden memnuniyet durumlarının ANOVA test sonuçları

	Kareler Top.	SD	Ort. Karelerr	F	P
Gruplar arasında	2,336	2	1,168	16,206	,000
Gruplar içinde	7,208	100	,072		
Toplam	9,544	102			

Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu test etmek için Scheffe testi uygulanmıştır. Test sonuçları Çizelge 4.48'da sunulmuştur. Test seçiminde grup sayısının birden fazla olması nedeniyle hata payını kontrol altında tutan ve örneklem sayılarının birbirine eşit olma varsayımını dikkate almaması (Scheffe, 1953; Scheffe, 1959; Anonim, 2021b) nedeniyle Scheffe testi yapılması uygun

bulunmuştur. Test sonuçlarına göre Kahramanmaraş-Osmaniye, Kahramanmaraş-Hatay illeri arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur. Osmaniye- Hatay illeri arasında fark bulunamamıştır. Bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilmiş, alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Sığınmacıların çalışma yerinden memnun olma durumları yaşadıkları şehirlere göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.48. Scheffe test sonuçları

Şehir	Şehir	Ortalama fark	Standart hata	Önemlilik düzeyi
Kahramanmaraş	Osmaniye	,38831*	,06991	,000
	Hatay	,26432*	,06421	,000
Osmaniye	Kahramanmaraş	-,38831*	,06991	,000
	Hatay	-,12399	,06357	,155
Hatay	Kahramanmaraş	-,26432*	,06421	,000
	Osmaniye	,12399	,06357	,155

Suriyeli sığınmacılar zorunlu göç nedeniyle, Türkiye'ye gelmiş ve geçimini sağlamak için genellikle günlük işlerde çalışmaktadır. Ülkelerinde sahip oldukları mesleklerden farklı işlere vasıfsız işçi kategorisinde tarım sektöründe çalışmaktadırlar. Sığınmacıların eğitim durumları dikkate alındığında, işyerinden memnun olma durumlarında fark yaratıp yaratmadığı hipotezi Varyans analizi ile sınanmıştır. Çizelge 4.49'da tanımlayıcı istatistikleri sunulmaktadır.

H_0: Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumları eğitime göre farklılık göstermemektedir.

H_1: Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumları eğitime göre farklılık göstermektedir.

Sığınmacıların eğitim durumlarına göre işyerinde çalışma memnuniyetleri değerlendirildiğinde ortalamaların birbirine çok yakın olduğu ve kısmen kategorisinin yoğunluk gösterdiği görülmektedir (Çizelge 4.49). Değişkenlerin homojenlik testi 0,268 olup, p>0,05'ten büyük olması nedeniyle veriler homojen dağılmıştır.

Çizelge 4.49. Sığınmacıların eğitim durumlarına ait tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Örnek hacmi	Ortalama	Standart hata
Okuma yazma yok	13	1,8761	±0,06481
İlköğretim	47	1,8853	±0,04860
Lise	33	1,9815	±0,04858
Üniversite/yükseköğretim	10	1,9722	±0,10838
Toplam	103	1,9234	±0,03014

*Evet:1, Kısmen 2, Hayır:3 (Ort. 1,0-1,6 evet, 1,7-2,3 kısmen, 2,4-3,0 hayır)

Varyans analizi (Anova testi) sonuçları Çizelge 4.50'de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre önemlilik derecesi 0,484 olup, p<0,05'ten büyük olması istatistiksel olarak aralarında önemli bir farklılık yoktur. Bu durumda H_0 hipotezi kabul edilir ve eğitim durumundaki farklılıklar çalışma koşullarındaki memnuniyeti etkilemediği sonucuna varılmaktadır.

Çizelge 4.50. Eğitim durumunun çalışma koşullarındaki memnuniyet düzeyine etkisi

	Kareler Top.	SD	Ort. Karelerr	F	P
Gruplar arasında	,232	3	,077	,823	,484
Gruplar içinde	9,312	99	,094		
Toplam	9,544	102			

Sığınmacılar kamplarda ve konutlarda yaşamaya devam etmektedir. Sığınmacıların kaldıkları yerler işyerinden memnun olma durumlarını etkileyip etkilemediğini bulmak için Anova testi yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler Çizelge 4.51'de sunulmuştur.

H_0: Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumları kaldıkları yere göre farklılık göstermemektedir.
H_1: Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumları kaldıkları yere göre farklılık göstermektedir.

Sığınmacıların kalma yerlerine göre işyerinde çalışma memnuniyetleri değerlendirildiğinde ortalamaların birbirine çok yakın olduğu ve kısmen kategorisinin yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Değişkenlerin homojenlik testi 0,803 olup, p>0,05'ten büyük olması nedeniyle veriler homojen dağılmıştır.

Çizelge 4.51. Sığınmacıların kaldıklara yer ve tanımlayıcı istatistikler

	Örnek hacmi	Ortalama	Standart hata
Kampta	62	1,9686	±0,04083
Evde	39	1,8575	±0,04376
Diğer	2	1,8056	±0,19444
Toplam	103	1,9234	±0,03014

*Evet:1, Kısmen 2, Hayır:3 (Ort. 1,0-1,6 evet, 1,7-2,3 kısmen, 2,4-3,0 hayır)

Anova testi sonuçları çizelge 4.52'de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre önemlilik derecesi 0,178 olup, p<0,05'ten büyük olması istatistiksel olarak aralarında önemli bir farklılık yoktur. Bu durumda H_0 hipotezi kabul edilir ve kampta ya da konutta kalmaları işyerinden memnuniyet durumlarını etkilemediği sonucuna varılmaktadır.

Çizelge 4.52. Sığınmacıların kaldıkları yerlerin çalışma koşullarına etkisi

	Kareler Top.	SD	Ort. Kareler	F	P
Gruplar arasında	,324	2	,162	1,756	,178
Gruplar içinde	9,220	100	,092		
Toplam	9,544	102			

Tarımda çalışan sığınmacıların çalışma yerinden memnun olma durumlarını kadın-erkek işçi olma durumlarının etkilediği düşülmektedir. Çünkü işlerin yoğunluğu, çalışma saatleri ve cinsiyetler arasında güç farklılıklarının etkili olacağı düşülmektedir. Bu nedenle ilişkisiz ölçümlerde ortalama puanların karşılaştırılması için Independent Samples T-testi yapılması uygun görülmüştür.

H_0: Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumları cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.
H_1: Sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.53'te yapılan istatistiğin sonuçları sunulmaktadır. Sonuçlara göre işyerinden memnun olmanın, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır. Bu durumda H_0 hipotezi kabul edilir. Erkeklerin işyerine yönelik durumları ortalama 1,9374, kadınların ise 1,9014'dür. Ortalamalara göre, erkeklerin işyerinden memnun olma durumları kadınlara göre daha olumludur.

Çizelge 4. 53: t testi sonuçları

Cinsiyet	Örnek hacmi	Ortalama	Standart sapma	Sd	t istatistiği	Önemlilik derecesi
Kadın	40	1,9014	0,27635	101	0,580	0,563
Erkek	63	1,9374	0,32463			

Çalışma yeri memnuniyetini etkileyen değişkenlerin Korelasyon Analizi: Çalışma yerinden memnuniyeti etkileyen değişkenler ve arasındaki ilişkinin belirlenmesi, bu ilişkinin düzeyinin ve yönünün bilinmesi iş verimliliğini etkilediği için önemlidir. Bu değişkenlerin ilişkileri nasıl etkilediğini göstermek için basit korelasyon analizi yapılmıştır. İşyeri memnuniyetini etkileyen değişkenlere korelasyon analizi yapmadan önce değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığını görmek için normallik testi yapılmıştır. Normallik test sonucuna göre değişkenler normal dağılım göstermektedir.

Değişkenlerin normal dağılması Pearson korelasyon analizi yapılmasını uygun kılmıştır. Analizin sonuçları Çizelge 4.54'te gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre, gelirle cinsiyet arasında negatif ve orta derece anlamlı bir ilişki görülmektedir. Buna göre gelirdeki artışın cinsiyete göre değiştiği istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Çalışma durumu sürekli ve günlük işlerde çalışma durumunun, gelir ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre gelirdeki artışın sürekli veya günlük çalışmayı zayıf ama negatif yönlü olarak değiştireceği görülmektedir. Sığınmacıların yaşadıkları şehir ile işyerinden memnun olma durumları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve orta düzeyde ilişki söz konusudur. Sığınmacıların çalışma yerinden memnuniyet durumu ile yaşadıkları şehir arasında ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve orta düzeyde ilişki bulunmaktadır. Sığınmacıların çalışma durumları ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı ama zayıf bir ilişki bulunmaktadır.

Çizelge 4.54. Suriyeli sığınmacıların işyeri memnuyeti, gelir, kaldıkları yer, çalışma durumu ve demografik özellikleri arasındaki ilişkiler

Değişkenler		Gelir	Şehir	Cinsiyet	Memnuniyet_ort	Çalışma durumu
Gelir	P. Korelasyon	1	,025	-,392	-,187	-,216
	Önemlilik düzeyi		,803	,000*	,059	,029*
Şehir	P. Korelasyon	,025	1	,100	-,317	,181
	Önemlilik düzeyi	,803		,313	,001*	,067
Cinsiyet	P. Korelasyon	-,392	,100	1	-,058	,253
	Önemlilik düzeyi	,000*	,313		,563	,010*
Memnuniyet_ort	P. Korelasyon	-,187	-,317	-,058	1	-,114
	Önemlilik düzeyi	,059	,001*	,563		,251
Çalışma durumu	P. Korelasyon	-,216	,181	,253	-,114	1
	Önemlilik düzeyi	,029	,067	,010*	,251	

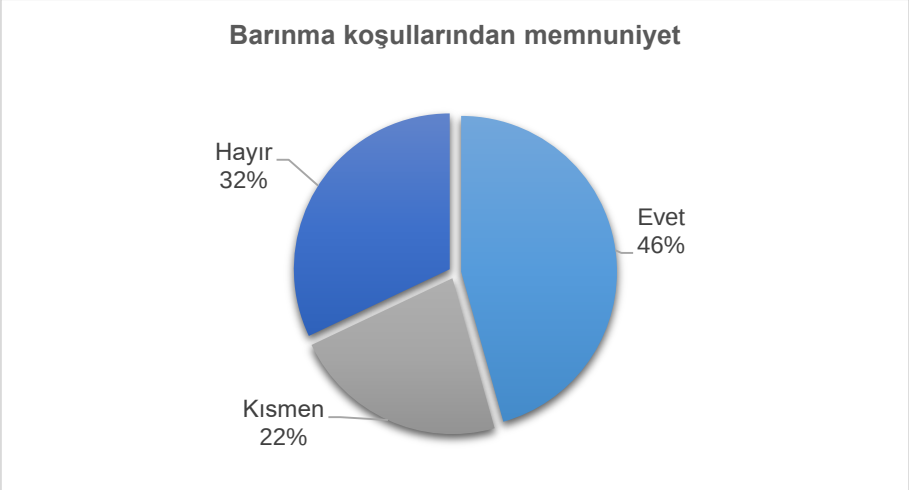
4.4.4.TR63 Bölgesi'ndeki Sığınmacı Tarım İşçilerinin Toplumsal Benimsenme Durumları ve Yaşadıkları Sorunlar

Türkiye'deki sığınmacıların sorunları, sosyal uyum ve kabul süreçleri kalınan süreyle orantılı olarak değişmektedir. Stein (1981)'e göre göç edilen ülkeye zaman boyutunda uyum, kalınan süreyle bağlı olarak farklılaşmaktadır. İlk birkaç ay kaybedilenlerle yüzleşmek ile geçirilirken, 1-2 yıl içinde kaybedilenleri yeniden elde etme gayreti içine girildiği görülmektedir. Bu süreçte işlerini değiştirmeye, göçmenlerin yoğun olduğu semtlere yerleşmeye başlayan göçmenlerin 4-5 yıl sonra uyum süreci önemli ölçüde tamamladıkları belirtilmektedir. 10 yılın ardından ise kalıcı yerleşim tamamlanmakta, statü düşüşü istenmemekte ve yeni ülkelerindeki kurumlardan beklentileri artmaktadır (Tunç, 2015). Sığınmacılar 10 yıldır Türk toplumuyla birlikte yaşamaktadır. İlk zamanlarda savaş psikolojik etkisi ve ekonomik yetersizilikleri nedeniyle Türk halkının yardımları ile geçiş ve alışma sürecinin tamamlanmasına katkıda bulunulmuştur. Geçen süreler sonrasında Suriyeli sığınmacıların dolaylı ya da dolaysız neden olduğu işgücü rekabeti,

ücretlerde düşüş, kültürel ve sosyal uyumsuzluk, toplumsal önyargılar Türk halkının bakış açısında değişmeler yaratmıştır. Böylece uyum sorunu belirginleşmiştir (Karasu, 2018).

Suriyeli sığınmacılar tarım işlerinde çalışırken, yaşadıkları şehirlerin yapısına uyum, kaldıklara yerlere, şehrin kültürüne, sosyalleşmeye ve toplum tarafından benimsenme sürecine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Ancak sığınmacıların Türkiye'de sayıca fazla göçmen grubu haline gelmesi kentlerde görünürlüklerini ve yerleşik olmaları da toplumsal alanda etkilerini artırmaktadır. Bu bölümde sığınmacıların benimseme ve benimsenme durumlarını yansıtacak bilgiler sunmaktadır.

Sığınmacıların barınma koşulları ve yaşanılan sorunlar: Sığınmacıların şehirde yaşadıkları yerler toplumdaki yerlerini ve benimsenme durumlarını ortaya koymaktadır. Suriyeli sığınmacılar Türkiye'ye geldiklerinde kamplarda kalmış ve illere göre kamp koşullarında yaşamayı sürdürmeyi tecih edenlerde oldukça çoğunluktadır. Şehirlere göre barınma koşulları seçimi farklılaşmaktadır. Kahramanmaraş ilinde genelde kampta yaşamayı tercih ederken, Hatay ve Osmaniye illerinde kamp dışında yaşamaktadırlar. Yaşadıkları şehirde barınma koşullarından memnun olma durumları Şekil 4.20'de sunulmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre tarımda çalışan sığınmacıları %46,6'sı barınma koşullarında memnun iken, %32'si ise memnun değildir.

Şekil 4.20. Sığınmacıların barınma koşullarından memnun olma durumu

Suriyeli sığınmacıların %60,2 si kamplarda kalmaya devam etmektedir. Kamp koşulları ve kamp kuralları ilden ile farklılık göstermektedir. Bu nedenle kamplarda yaşayan göçmenlerin %19,4'ü kampta yaşamaktan memnun iken, %25,2'si kampta kalmaktan memnun olmadığını ama yine de çıkmak istemediğini belirtmektedir. Kamplarda yemek, elektrik, su,ilaç vb. temel ihtiyaçlar devlet tarafından karşılanması nedeniyle ve kamp dışında (konutta) kaldıklarında bu maliyetleri kendileri üstlendiklerinden kamp şartları ne kadar zor olsa da, kamplarda kalmayı sürdürmektedirler. Kamptan ayrılan ve konutlarda kalan sığınmacıların %37,9'u ise kaldıkları ev şartlarından %27,2'si memnun iken, %4,9'u ise memnun olmadığını belirtmiştir.

Suriyeli sığınmacıların uyum süreci: Sığınmacıların Türkiye'ye geldiğinde ilk olarak sınır illere yerleşirken, daha sonrasında barınma merkezlerindeki doluluk nedeniyle kamplardan ayrılmışlardır. Farklı şehirlerde ve farklı şartlarda yaşamak zorunda olan Suriyeli sığınmacıların bulundukları şehirden memnun olmaları, yaşam, çalışma, güvenlik, güven, sosyal ve benimseme durumlarını etkilemektedir. Bu nedenle çalışmada tarımda çalışan sığınmacılara yaşadıkları şehirden memnun olup olmadığı sorulmuş ve sonuçlar çizelge 4.56'da

gösterilmiştir. Genel olarak bakıldığında katılımcıların %61,2'si yaşadıkları şehirden memnun iken, %19,4'ü ise memnun değildir. Yaşadıkları şehirden memnun olma ya da olmama konusunda kararsız kalan %19,4'ü ise başka şehirin olanaklarını yaşamadığı için mi karşılaştırmamış, şehirin yaşam koşullarını bilmediği için mi yoksa şartların zorunluluğundan mı bilinmemektedir. Kahramanmaraş ilinden memnun olan oldukça düşüktür (%7,8). Çünkü, şehirde yabancıya karşı tutumları ve zorunlu olmadıkça yabancı işçi çalıştırılmaması sığınmacıların benimsenmediğini göstermektedir. Suriyeli sığınmacılara şehirde yaşamaktan memnun olmadıkları ya da belirtmekten çekindikleri için sonuçlara kısmen olarak yansımaktadır. Sığınmacıların Osmaniye halkı tarafından oldukça benimsenmiş olduğu Osmaniye'de yaşamaktan %86,7'si memnun olduğu görülmektedir. Hatay ilinde yaşamaktan %66'sı memnun olduğu görülmektedir. Hatay'da yaşayanlar arasında kültürel ve dilsel farklılığın az olması büyük bir etkendir.

Çizelge 4.55. Sığınmacıların yaşadıkları şehirden memnuniyet durumları

Şehir		Şehirden memnuniyet			Toplam
		Evet	Kısmen	Hayır	
Kahramanmaraş	Adet	8	11	10	29
	Oran (%)	7,8	10,7	9,7	28,2
	Şehir Oran (%)	27,6	37,9	34,5	100,0
Osmaniye	Adet	26	1	3	30
	Oran (%)	25,2	1,0	2,9	29,1
	Şehir Oran (%)	86,7	3,3	10,0	100,0
Hatay	Adet	29	8	7	44
	Oran (%)	28,2	7,8	6,8	42,7
	Şehir Oran (%)	65,9	18,2	15,9	100,0
Toplam	Adet	63	20	20	103
	Oran (%)	61,2	19,4%	19,4%	100,0

Farklı bir ülkeye göçmek ve yaşamak zorunda kalanlar, göç ettikleri ülkenin şartlarına uyum sağlayabilmek için iletişimde bulunmak zorundadır. Ülke insanlarıyla iletişim halinde olduklarında, dil birliği sağlandığında yaşadıkları şehre alışması ve benimsemesi kolaylaşacaktır. Aksi halde yabancı olarak kalmaya devam edecektirler. Yaşadıkları şehirlere göre iletişim problemi yaşama durumları Çizelge 4.56'da sunulmaktadır. Suriyeli sığınmacıların en fazla iletişim problemi yaşadığı şehir Kahramanmaraş iken, iletişim probleminin yaşanmadığı şehir ise Hatay'dır. Başarıcı (2019) yaptığı çalışmada sığınmacıların topluma uyumunu zorlaştıran en büyük engelin dil bilmemeleri nedeniyle iletişim sıkıntısı çektiklerini ortaya koymuştur. Pınar vd (2016) yaptıkları çalışmada sığınmacıların %67'sinin, Taş vd (2016) yaptıkları çalışmada % 57'sinin iletişim nedeniyle sorunlar yaşadıklarını ortaya koymuştur. Çalışmada bulunan sonuçlar yapılan çalışmalarla benzelik göstermektedir.

Çizelge 4.56. Sığınmacıların yaşadıkları şehirlere göre iletişim problemi yaşama durumları

Şehir		İletişim problemi			Toplam
		Evet	Kısmen	Hayır	
Kahramanmaraş	Adet	16	8	5	29
	Oran (%)	55,2	27,6	17,2	100,00
	Şehir Oran (%)	15,5	7,8	4,9	28,20
Osmaniye	Adet	7	11	12	30
	Oran (%)	23,3	36,7	40,0	100,00
	Şehir Oran (%)	6,8	10,7	11,7	29,10
Hatay	Adet	14	8	22	44
	Oran (%)	31,8	18,2	50,0	100,00
	Şehir Oran (%)	13,6	7,8	21,4	42,70
Toplam	Adet	37	27	39	103
	Oran (%)	35,9	26,2	37,9	100,00

Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları şehre uyum sağlamasındaki en büyük etkenlerden biri iletişimdir. İletişimin dışında kolay iş bulma imkanı, şehirde tanıdığının olması, şehrin sosyal olanakları, şehirden gitme isteği ve yaşadıkları şehirde güvenlik probleminin olmaması uyumu hızlandıracaktır. Çalışmada yer alan sorularla sığınmacıların şehre uyum süreçleri hakkında ön bilgi sunmaktadır. Katılımcıların genel olarak cevapları değerlendirildiğinde, şehre kolay uyum sağlayanların oranı %39,8'i oluştururken, %32'sinin uyum sağlama sürecinin devam ettiği ve %28,2'sinin ise yaşadıkları şehirlere uyum sağlayamadığı görülmektedir. Şehre uyumu kolaylaştıran tanıdıkların olması sığınmacıya (%23,3) avantaj sağlamaktadır. Çünkü gidilen ülkede bir tanıdığın olması ülke ve göçmen arasında tampon mekanizması oluşturmaktadır. Sığınmacılara iş imkanı yaratmada, barınma, eğitim, sosyal güvenlik ve yasal haklara ulaşım kolaylığı sağlamanın yanı sıra, yeni kültürü benimsemede de kolaylık sağlamaktadır (Massey vd. 1993; Jennisen, 2004; Hayat ve Yaman, 2016). Herhangi bir tanıdığı olmadan göç ettikleri şehirlerde, yaşayan %66 oranında sığınmacı bulunmaktadır. Yaşadıkları şehirde iş bulmakta sığınmacıların büyük çoğunluğu zorluk çektiğini ifade etmektedir. Yaşadıkları şehrin sosyal olanaklarından katılımcıların büyük çoğunluğunun (%35,9) kısmen cevabını verirken, %33'ü ise memnun olmadığını belirtmektedir. Savaştan kaçan sığınmacılar için yaşadıkları şehirlerde güvenlik probleminin olması şehre uyum sağlama konusunda dezavantaj yaratacaktır. Bu nedenle katılımcılar güvenlik problemi yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda %76'sı yaşadıkları şehirlerde güvenlik problemi yaşamadığını belirtmektedir. Yaşadıkları şehirlerden memnun olmayan, çocuklarının eğitimi için, şehirden ve olanaklardan memnun olmasına rağmen iş bulmada sıkıntı çeken ya da tanıdıklarının olduğu yerlere gitmek istemesi veya farklı yerde yaşama isteği gibi nedenlerle başka şehre göç etmek isteyenlerin oranı %42,7 iken, yaşadıkları şehirde kalmak isteyenlerin oranı ise %36'dır (Çizelge 4.57).

Çizelge 4.57. Suriyeli sığınmacıların şehirlere uyum değerlendirmesi

Kahramanmaraş, Osmaniye, Hatay		Evet	Kısmen	Hayır	Toplam
Şehre kolay uyum sağladınız mı?	Adet	41	33	29	103
	Oran (%)	39,8	32,0	28,2	100,0
Şehirde iş bulmakta zorlandınız mı?	Adet	60	26	17	103
	Oran (%)	58,3	25,2	16,5	100,0
Şehre uyumunuzu kolaylaştıran tanıdığınız ver mı?	Adet	24	11	68	103
	Oran (%)	23,3	10,7	66,0	100,0
Şehrin sosyal olanaklarından memnun musunuz?	Adet	32	37	34	103
	Oran (%)	31,1	35,9	33,0	100,0
Şehirde güvenlik problemi yaşıyor musunuz?	Adet	13	12	78	103
	Oran (%)	12,6	11,7	75,7	100,0
Başka şehre göç etmek ister misiniz?	Adet	37	22	44	103
	Oran (%)	35,9	21,4	42,7	100,0

Genel olarak değerlendirilen şehirlere olan uyum sağlama sürecini, il bazında da incelemek gerekmektedir. Çünkü her ilin farklı kültür ve düzeni bulunmasının yanısıra il gelişmişlik düzeyleri de farklılık göstermektedir. Suriyeli sığınmacıların Kahramanmaraş (29 adet) ilinde şehre uyum sağlamakta zorlanıldığı görülmektedir. %48,3'ü şehre kolay uyum sağlayamamış, %33,3'ü alışmaya çalışırken sadece %9,8'si uyum sağlayabildiğini düşünmektedir. Şehire uyumu kolaylaştıracak tanıdığı olan sadece 5 kişidir. Katılımcıların yaklaşık %70'inin şehirde hayatını kolaylaştıracak veya yol gösterecek bir tanıdığı bulunmamaktadır. Şehirde iş bulmakta sığınmacıların büyük çoğunluğu zorlandığını belirtmişlerdir. Şehrin sosyal olanaklarından %55,2'si memnun değil iken, %31'i kısmen olarak cevap vermektedir. Şehirde katılımcıların büyük çoğunluğu olan %76'lık kısmı şehirde güvenlik sorunu olmadığını şehrin güvenli olduğunu düşünmektedirler.

Kahramanmaraş'ta yaşayan sığınmacıların yaklaşık %45'i başka şehre göç etmek istememektedir (Çizelge 4.58).

Çizelge 4.58. Sığınmacıların Kahramanmaraş iline uyumunun değerlendirilmesi

Kahramanmaraş		Evet	kısmen	hayır	Toplam
Şehre kolay uyum sağladınız mı?	Adet	4	11	14	29
	Oran (%)	9,8	33,3	48,3	100,0
Şehirde iş bulmakta zorlandınız mı?	Adet	19	4	6	29
	Oran (%)	65,5	13,8	20,7	100,0
Şehre uyumunuzu kolaylaştıran tanıdığınız ver mı?	Adet	5	4	20	29
	Oran (%)	17,2	13,8	69,0	100,0
Şehrin sosyal olanaklarından memnun musunuz?	Adet	4	9	16	29
	Oran (%)	13,8	31,0	55,2	100,0
Şehirde güvenlik problemi yaşıyor musunuz?	Adet	1	6	22	29
	Oran (%)	3,4	20,7	75,9	100,0
Başka şehre göç etmek ister misiniz?	Adet	9	7	13	29
	Oran (%)	31,0	24,1	44,8	100,0

Osmaniye ilinde yapılan anket sonuçlarına göre, sığınmacıların %50'si şehre kolay uyum sağladıklarını belirtmektedir. Sığınmacıların %73,3'ünün şehre geldiklerinde uyumlarını kolaylaştıracak tanıdıklarının olmamasına rağmen, şehre kolay uyum sağladıkları görülmektedir. Osmaniye halkının yardımsever olması uyumu kolaylaştırmaktaki payı yüksektir. Şehirde iş bulmada zorluk yaşamalarına (%43,3) rağmen, başka şehre göç etme konusunda %50'si gitmek istemediğini ilden memnun olduğunu düşünmektedir. Çünkü halkın yemek, giyinme ve barınma konusundaki yardımları memnun olmalarındaki en büyük etkendir. Şehrin sosyal

olanaklarından katılımcıların %46,7'si memnun iken, %13,3'ü memnun olmadığını söylemektedir. Ankate katılanların %76,7'si şehirde güvenlik problemi yaşamadığını yani şehrin güvenli olduğu kanısındadır (Çizelge 4.59).

Çizelge 4.59. Sığınmacıların Osmaniye iline uyumunun değerlendirilmesi

Osmaniye		Evet	Kısmen	Hayır	Toplam
Şehre kolay uyum sağladınız mı?	Adet	15	10	5	30
	Oran (%)	50,0	33,3	16,7	100,0
Şehirde iş bulmakta zorlandınız mı?	Adet	13	15	2	30
	Oran (%)	43,3	50,0	6,7	100,0
Şehre uyumunuzu kolaytıran tanıdığınız ver mı?	Adet	5	2	22	30
	Oran (%)	16,7	10,0	73,3	100,0
Şehrin sosyal olanaklarından memnun musunuz?	Adet	14	12	4	30
	Oran (%)	46,7	40,0	13,3	100,0
Şehirde güvenlik problemi yaşıyor musunuz?	Adet	6	1	23	30
	Oran (%)	20,0	3,3	76,7	100,0
Başka şehre göç etmek ister misiniz?	Adet	7	8	15	30
	Oran (%)	23,3	26,7	50,0	100,0

Hatay ilinde yapılan anketlerin sonuçları çizelge 4.60'de sunulmuştur. Sığınmacıların %50'si Hatay iline kolay uyum sağlarken, yaklaşık %10'u ise uyum sağlayamadığını belirtmiştir. Şehre uyumunu kolaylaştıracak tanıdıklarının olmadığı ifade edenler %59 oranındadır. Şehre uyum sağlamalarındaki önemli etkenlerden biri halkın Arapça dilini konuşabiliyor olması, savaştan kaçan Türkmenlerin Türkçe-Arapça konuşmaları, Hatay'ın sınır il olması nedeniyle kültürel benzerliklerin bulunması ve son olarak halkın sığınmacılara yardımsever

davranışlarıdır. Şehirde iş bulma konusunda %63,6'sı zorluk çekmezken, %20,5'i iş bulmakta zorlanmaktadır. Şehrin sosyal olanaklarından memnuniyet düzeyi kısmen (%36,4) olarak belirlenirken, sınır bir il olmasına rağmen şehirde katılımcıların büyük bir çoğunluğu problem yaşamamakta ve kendilerini güvende hissetmektedirler. Şehre uyum konusunda memnun olmalarına rağmen, %47,7'si başka şehre göç etmek istemekte, %36,4'ü ise şehirden ayrılmak istememektedir.

Çizelge 4.60. Sığınmacıların Hatay iline uyumunun değerlendirilmesi

Hatay		Evet	Kısmen	Hayır	Toplam
Şehre kolay uyum sağladınız mı?	Adet	22	12	10	44
	Oran (%)	50,0	27,3	22,7	100,0
Şehirde iş bulmakta zorlandınız mı?	Adet	28	7	9	44
	Oran (%)	63,6	15,9	20,5	100,0
Şehre uyumunuzu kolaylaştıran tanıdığınız ver mı?	Adet	14	4	26	44
	Oran (%)	31,8	9,1	59,1	100,0
Şehrin sosyal olanaklarından memnun musunuz?	Adet	14	16	14	44
	Oran (%)	31,8	36,4	31,8	100,0
Şehirde güvenlik problemi yaşıyor musunuz?	Adet	6	5	33	44
	Oran (%)	13,6	11,4	75,0	100,0
Başka şehre göç etmek ister misiniz?	Adet	21	7	16	44
	Oran (%)	47,7	15,9	36,4	100,0

Kültürel benimseme ve benimsenme: Sığınmacıların yaşadıkları şehre uyum sağlayabilmesi için yerel halkla iletişim halinde olması gerekmektedir. Böylece yaşadığı şehrin kültürünü, tutumlarını ve bakış açılarını öğrenebilmeleri mümkün olacaktır. Şartlara uyum sağlayabilmesi ve yaşamaya devam edilebilmesi

için iletişim halinde olmak gereklidir. Bireyler yaş, cinsiyet, toplumsal statü, etnik yapı, kültürel yapı vb özellikler açısından kendilerine yakın kişilerle ilişki kurmaya meyillilerdir. .Bu durum türdeşlik kavramını önemli kılmaktadır. Fakat bu türdeşlik ilişkilerin grup içinde sınırlı kalmasına, dışa kapalılığa ve göçmenlerin göç ettikleri yerlere uyum sorununa neden olmaktadır (Yalçın, 2004, Hayat ve Yaman, 2016). Çalışmada katılımcıların verdiği cevaplar Çizelge 4.61'de sunulmuştur. Çizelge 4.61'e göre, sığınmacıların çoğunluğunun iş haricinde de görüştüğü arkadaşları bulunmaktadır. Aynı zamanda iş haricinde görüşülen arkadaşlarının arasında Türklerin de olması birlikte yaşam, toplumsal benimsenme de önemli bir adımdır. Türk kültüründe yaygın olan ailece yapılan misafirlikler henüz sığınmacılarla gelişmemiş olduğu görülmektedir. Fakat ailece görüşme sağlayan %53,4'lük bir kısmın olması da umut vericidir. Bu arkadaşlık ve ailece görüşmeler kültürel farklılıklar belirgin bir şekilde görülmesine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle 'kültürel farklılığa alışabildiniz mi' sorusuna %56,3'ü evet cevabını vermiştir. Karasu (2016) yaptığı çalışmada Şanlıurfa'da yaşayan sığınmacıların sosyal ve kültürel farklılıkların (%31,9) sorun olduğunu ifade etmiştir. Ateş ve Yavuz (2017) yaptıkları çalışmada yerli halkın ve sığınmacıların uyum sürecine girdiklerini ifade etmiştir. Ateş ve Yavuz (2017) ve Karasu (2016) çalışmalarıyla benzer sonuçlara ulaşılmışlardır.. Katılımcıların %23'ü alışamadıklarını belirtirken, bunu kültürel farklılığa ve değişime kapalı olduklarını şeklinde dee anlayabiliriz. Türk kültürünü benimsemede büyük çoğunluğu (%65) benimsemekte zorlandığını ifade etmelerine rağmen kültürel farklılığa alıştıkları sonucu çıkarılabilir.

Çizelge 4.61. Sığınmacıların kültürel benimsenme durumlarının değerlendirilmesi

Kahramanmaraş, Osmaniye, Hatay		Evet	Kısmen	Hayır	Toplam
İş haricinde görüştüğünüz arkadaşınız var mı?	Adet	40	8	55	103
	Oran (%)	38,8	7,8	53,4	100,0
İş haricinde görüştüğünüz Türk arkadaşınız var mı?	Adet	41	15	47	103
	Oran (%)	39,8	14,6	56,6	100,0
Türklerle aile olarak görüşüyor musunuz?	Adet	55	29	19	103
	Oran (%)	53,4	28,2	18,4	100,0
Kültür farklılığına alışabildiniz mi?	Adet	58	21	24	103
	Oran (%)	56,3	20,4	23,3	100,0
Türk kültürünü benimsemekte zorlandınız mı?	Adet	67	14	22	103
	Oran (%)	65	13,6	21,4	100,0

Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları şehrin koşullarına göre olan Kahramanmaraş iline göre aynı sorular incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 4.62'de sunulmuştur. Kahramanmaraş'ta yaşayan sığınmacıların %69'unun iş haricinde görüştüğü arkadaşı olmadığını, ayrıca yine katılımcıların %48,3'ünü de Türk arkadaşları olmadığı belirtilmektedir. Katılımcıların %41,4'ü ise ailece görüşme yapıldığını belirtmektedir. Kahramanmaraş ilinde sığınmacıların toplum tarafından benimsenmemiş olduğu sonucuna varılabilir. Kültürel farklılığa alışma konusunda %48,3'ü evet cevabını verirken, Türk kültürünü benimsemekte zorlandınız mı sorusuna %69'u evet cevabını vermektedir. Türk kültürünü benimseyemelelerinin sebebi Kahramanmaraş halkı ile iletişimlerinin az olmasından kaynaklandığı söylenebilir. İki farklı kültürün birbirlerini benimsememeyi tercih etmekte olduğu görülmektedir. Bu durumda Kahramanmaraş'ta yaşayan yerli halk daha kapalı bir hayat sürmek istemekte, sığınmacıları benimsemeden, misafirlik olgusunu daha ön planda tutmakta oldukları sonucuna varılabilir.

Çizelge 4.62. Suriyeli sığınmacıların Kahramanmaraş iline göre kültürel benimsenme durumlarının değerlendirilmesi

Kahramanmaraş		Evet	Kısmen	Hayır	Toplam
İş haricinde görüştüğünüz arkadaşınız var mı?	Adet	4	5	20	29
	Oran (%)	13,8	17,2	69,0	100,0
İş haricinde görüştüğünüz Türk arkadaşınız var mı?	Adet	6	9	14	29
	Oran (%)	20,7	31,0	43,3	100,0
Türklerle aile olarak görüşüyor musunuz?	Adet	12	12	5	29
	Oran (%)	41,4	41,4	17,2	100,0
Kültür farklılığına alışabildiniz mi?	Adet	14	9	6	29
	Oran (%)	48,3	31,0	20,7	100,0
Türk kültürünü benimsemekte zorlandınız mı?	Adet	20	4	5	29
	Oran (%)	69,0	13,8	17,2	100,0

Osmaniye iline ait sığınmacıların kültürel benimsenme sonuçları Çizelge 4.63'te sunulmuştur. Çalışma sonuçlarına göre, sığınmacıların %50'si iş haricinde görüştüğü arkadaşı olduğu, fakat Türk arkadaşlarının olmadığı sonucuna varılmıştır. Sığınmacıların %56,7'si Türk ailelerle ailece görüşmediğini belirtmektedirler. Osmaniye ilinde yerli halkla iletişim, Kahramanmaraş iline göre daha fazla olduğu görülmektedir. Sığınmacıların %46,7'si kültürel farklılıklara alıştıklarını belirtirken, %66,7 si Türk kültürünü benimseyemediğini görülmektedir. Osmaniye ili sığınmacıları benimseme konusunda daha ılımlı olduğu sonucuna varılabilir.

Çizelge 4.63. Sığınmacıların Osmaniye iline göre kültürel benimsenme durumlarının değerlendirilmesi

Osmaniye		Evet	Kısmen	Hayır	Toplam
İş haricinde görüştüğünüz arkadaşınız var mı?	Adet	8	3	19	30
	Oran (%)	26,7	10,0	63,3	100,0
İş haricinde görüştüğünüz Türk arkadaşınız var mı?	Adet	11	2	17	30
	Oran (%)	36,7	6,7	66,6	100,0
Türklerle aile olarak görüşüyor musunuz?	Adet	18	10	2	30
	Oran (%)	60,0	33,3	6,7	100,0
Kültür farklılığına alışabildiniz mi?	Adet	14	10	2	30
	Oran (%)	46,7	33,3	20,0	100,0
Türk kültürünü benimsemekte zorlandınız mı?	Adet	17	5	6	30
	Oran (%)	56,7	16,7	26,7	100,0

Kültürel benimsenme konusunda Hatay iline ait sonuçlar Çizelge 4.64'te sunulmaktadır. Sonuçlara göre, sığınmacıların %63,6'sının Hatay ilinde iş haricinde görüştüğü arkadaşı bulunmaktadır. Katılımcıların %54,5'inin iş haricinde görüştüğü Türk arkadaşlarının olduğunu ve %56,8'i ise Türklerle ailece görüştüğünü ifade etmiştir.. Hatay ilinde sığınmacıların toplumsal olarak Kahramanmaraş ve Osmaniye illerine göre daha çok benimsendikleri görülmektedir. Suriyeli sığınmacılar ile yerel halkın iletişimde olması aralarındaki kültürel farklılıklara alışmada kolaylık sağladığı görülmekte ve neredeyse %68,2'si kültür farklılığına alışırken, %68,2'si ise Türk kültürünü benimsemekte zorlandığını ifade etmektedir. Hatay ilinde yerel halkla iletişimin fazla olmasının en büyük sebeplerinden biri ise yerel halkında Arapça dilini bilmesidir. Hatay'ın sınır il olması, savaş öncesinde vizesiz giriş-çıkış yapılabilmesi gibi nedenlerden

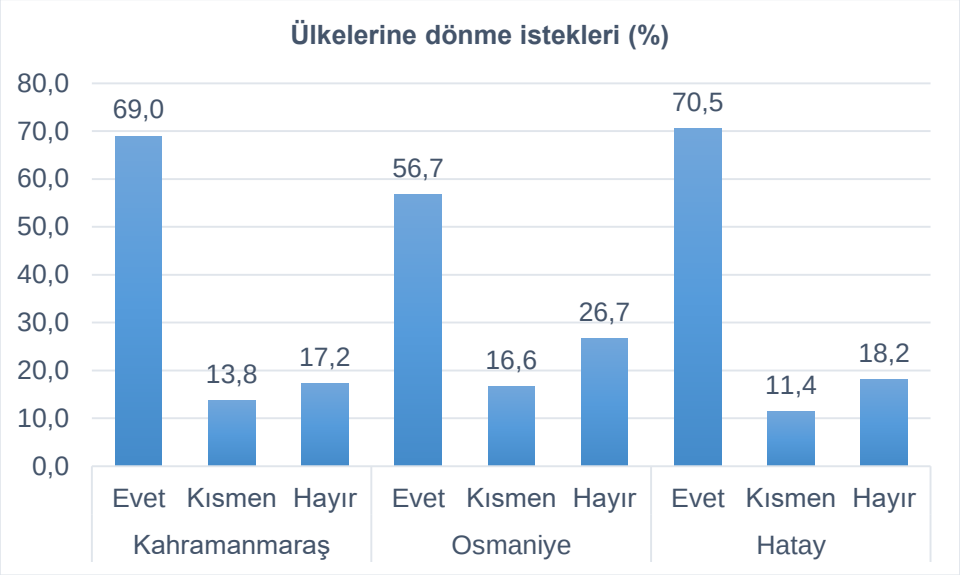
dolayı aslında kültürel etkileşimin daha öncesine dayandığını göstermektedir. Bu nedenle Kahramanmaraş ve Osmaniye illerine göre sığınmacılar Hatay'a daha kolay adapte olabilmekte ya da benimseyebilmektedirler.

Çizelge 4.64. Sığınmacıların Hatay iline göre kültürel benimsenme durumlarının değerlendirilmesi

Hatay		Evet	Kısmen	Hayır	Toplam
İş haricinde görüştüğünüz arkadaşınız var mı?	Adet	28	0	16	44
	Oran (%)	63,6	0,0	36,4	100,0
İş haricinde görüştüğünüz Türk arkadaşınız var mı?	Adet	24	4	16	44
	Oran (%)	54,5	9,1	36,4	100,0
Türklerle aile olarak görüşüyor musunuz?	Adet	25	7	12	44
	Oran (%)	56,8	15,9	27,3	100,0
Kültür farklılığına alışabildiniz mi?	Adet	30	2	12	44
	Oran (%)	68,2	4,5	27,3	100,0
Türk kültürünü benimsemekte zorlandınız mı?	Adet	30	5	9	44
	Oran (%)	68,2	11,4	20,5	100,0

Suriyeli sığınmacılara savaş bittiğinde ülkelerine dönmek isteyip istemedikleri sorulduğunda %65'i ülkelerine dönmek istemektedirler. Katılımcıların %21,4'ü ise ülkelerine kesinlikle dönmek istemediklerini Türkiye'de yaşamayı sevdiklerini belirtmektedirler. Bu sonuçlar illere göre incelendiğinde, Kahramanmaraş'ta yaşayan sığınmacıların %69'u ülkelerine dönmek isterken, %17,2'si ülkelerine dönüş yapmak istememektedir. Osmaniye ilinde ise %56,7'si ülkelerine dönmek isterken, %26,7'si dönmek istememekte, son olarak Hatay ilinde ise %70,5'i ülkelerine dönmeyi beklerken, %18,2'si dönmek istememektedir

(Şekil 4.21). Paksoy ve Karadeniz (2016) yılında yaptığı çalışmada Kilis'te yaşayan sığınmacıların %79'unun ülkelerine dönmek istediğini belirtmiştir. Yapılan çalışma ile sonuçlar benzerlik göstermektedir.

Şekil 4.21. İllere göre göçmenlerin ülkelerine dönme istekleri (%)

Toplumsal benimsemenin diğer etmenlerle ilişkileri: Tarımda çalışan sığınmacılar farklı illerde farklı koşullarda yaşamlarını devam ettirmektedir. Yaşadıkları illere göre toplumsal benimsenme ve kültürel farklılıklar değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle çalışmada 'yaşadıkları illerde toplumsal benimsenme farklılık gösterir mi?' ve farklılıklar var ise bunu 'cinsiyet, eğitim, kaldıkları yer ve kalınan sürenin uzunluğu etkili midir?' hipotezleri Varyans Analizi, ve t testi ile sınanmnıştır. Yapılan çalışma sonucunda 3'lü likert ölçeği kullanılmıştır.Çalışma koşullarından memnun olanlara 1, kısmen olanlara 2, memnun olmayana ise 3 şeklinde puanlama yapılmıştır.

H_0: Sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları yaşadıkları şehirlere göre farklılık göstermemektedir.
H_1: Sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları yaşadıkları şehirlere göre farklılık göstermektedir.

Yapılan Anova testi sonuçları, Çizelge 4.65, 4.66, 4.678'de sunulmaktadır. İllerin ortalamalarına bakıldığında farklılık olduğu görülmektedir. Fakat illerin ortalama puanlarına bakıldığında kısmen aralığında oldukları görülmektedir.

Çizelge 4.65. Suriyeli sığınmacıların işyerinden memnuniyet durumlarına ait tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Örneklem Sayısı	Ortalama	Standart sapma	Standart hata
Kahramanmaraş	29	2,1057	,31816	,05908
Osmaniye	30	1,8216	,24016	,04385
Hatay	44	1,7989	,27800	,04191
Toplam	103	1,8919	,30814	,03036

*Evet:1, Kısmen 2, Hayır:3 (Ort. 1,0-1,6 evet, 1,7-2,3 kısmen, 2,4-3,0 hayır)

Analizin homojenlik testi önemlilik derecesi 0,492 olup, $p>0,05$ olduğu için verilerin homojen olarak dağıldığı görülmektedir. Varyansların homojenliği sonucunda Anova testi yapılmış ve Çizelge 4.66'da Anova test sonuçları sunulmuştur. Analiz sonçlarına göre, önemlilik derecesi 0,000 ve $p<0,05$'den küçük olduğu için istatistiksel olarak gruplar arasında fark vardır. Bu sonuca göre H_0 hipotezi reddedilir ve H_1 hipotezi olan sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları yaşadıkları şehre göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.66. Suriyeli sığınmacıların şehirlere göre toplumsal benimsenme durumlarının ANOVA test sonuçları

	Kareler Top.	SD	Ort. Karelerr	F	P
Gruplar arasında	1,855	2	,927	11,843	,000
Gruplar içinde	7,830	100	,078		
Toplam	9,685	102			

Toplumsal benimsenmenin şehirlere göre farlılık gösterdiği sonucunun ardından, bu farkın hangi gruplar arasında oldğunu tespit etmek için Scheffe testi uygulanmıştır. Çizelge 4.67'de sunulan sonuçlara göre, Kahramanmaraş-Osmaniye ve Kahramanmaraş-Hatay illeri arasında istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmuştur. Osmaniye-Hatay arasnda istatistiksel olarak önemli bir fark bulunması sebebiyle Osmaniye-Hatay bir grup, Kahramanmaraş ise diğer bir grubu oluşturmaktadır.

Çizelge 4.67. Scheffe test sonuçları

Şehir	Şehir	Ort. Farklılık	Std. hata	P.
Kahramanmaraş	Osmaniye	,28416*	,07287	,001
	Hatay	,30680*	,06693	,000
Osmaniye	Kahramanmaraş	-,28416*	,07287	,001
	Hatay	,02264	,06625	,943
Hatay	Kahramanmaraş	-,30680*	,06693	,000
	Osmaniye	-,02264	,06625	,943

Suriyeli sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları yaşadıkları şehirlere göre farklılık göstermesinin sonucunda, bu farklılığa sebep olabilecek diğer olası nedenlerden biri de eğitim seviyesidir. Eğitim durumu bireylerin düşünce ve duygu yapısını şekillendirmekte önemli bir olgudur. Çünkü bireylerin

bir konu hakkında düşünceleri, görüşleri, fikirleri ve duygularını oluşturan, geliştiren ve bakış açısı kazandıran bireyin sahip olduğu eğitim seviyesine göre değişmektedir (Budak vd. 2017). Bu nedenle toplumsal benimsenmede kişilerin eğitim seviyesine etkisi Çizelge 4.68'de sunulmaktadır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, homojenlik testi önemlilik derecesi 0,260 olup, p>0,05 olduğu için veriler homojen olarak dağılmaktadır.

H_0: Sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları eğitime göre farklılık göstermemektedir.
H_1: Sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları eğitime göre farklılık göstermektedir.

Çalışmanın sonucuna göre, önemlilik derecesi 0,319 ve p<0,05'den büyük olduğu için istatistiksel olarak gruplararasında fark olmadığı görülmektedir. Bu sonuca göre, Ho hipotezi olan yokluk hipotezi kabul edilir ve sığınmacıların eğitim düzeyi yaşadıkları şehre göre toplumsal benimsenme durumlarında farklılık yaratmamaktadır.

Çizelge 4.68. Sığınmacıların eğitim seviyelerindeki farklılıklara göre toplumsal benimsenme durumlarının ANOVA test sonuçları

	Kareler Top.	SD	Ort. Karelerr	F	P
Gruplar arasında	,336	3	,112	1,187	,319
Gruplar içinde	9,349	99	,094		
Toplam	9,685	102			

Sığınmacıların topluma karışmaları ve adapte olmaları evde veya kampta kalmaları etkilemektedir. Kamplarda kalanlar, kampların şehrin dışında toplumdan daha izole bir yaşam sunarken, evlerde kalan sığınmacılar toplumla daha etkileşim halindedir. Bu nedenle toplumun kültürü daha kolay yansımakta veya

yansıtılmaktadır. Bu nedenle Independent-t testi sonuçları Çizelge 4.69'da sunulmuştur.

H_0: Sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları kaldıkları yere göre farklılık göstermemektedir.
H_1: Sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları kaldıkları yere göre farklılık göstermektedir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, Levene's homojenlik test sonucu 0,064'dür ve p>0,05 önemlilik derecesinden büyük olduğu için verilerin homojen dağıldığını görülmektedir. Homojenlik varsayımı sağlandıktan sonra, gruplar arasında önemlilik derecesi 0,024 (p<0,05) olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilir ve H_1 hipotezi olan sığınmacıların kampta veya evde kalması toplumsal benimseme ve benimsenmeyi etkilediği sonucuna varılmaktadır.

Çizelge 4.69. Sığınmacıların kaldıkları yerlere göre toplumsal benimseme sonuçları

Toplumsal benimseme ort.	Levene's Test		T-testi			
	F	P.	t	P (2-tailed)	Ort. Fark	Std. Hata Fark
Varyanslar eşitse	3,494	,064	2,298	,024	,13962	,06076
Varyanslar eşit değilse			2,427	,017	,13962	,05752

Her toplumda, kadın-erkeklere yüklenen farklı davranış normları bulunmaktadır. Yapılan bir çalışmada, kadın sığınmacıların toplumla kaynaşma ve arkadaşlık kurmak gibi konularda daha istekli ve daha kararlı oldukları ortaya

konulmuştur (Yıldırımalp vd. 2017). Bu nedenle sığınmacıları toplumun sosyo-kültürel açıdan benimsemesinde cinsiyete göre farklılıkları sınanmış ve sonuçları Çizelge 4.70'de sunulmuştur.

H_0: Sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.
H_1: Sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Yapılan analiz sonucunda verilerin homojen dağıldığı (p>0,05; 0,182), gruplar arasında istatistiki açıdan bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durumda H_0 hipotezi kabul edilmekte ve toplumsal benimseme cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. Yıldırımalp vd. (2017) yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre farklılık göstermektedir. Toplumsal benimseme konusunda cinsiyetin önemli bir etken olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Çizelge 4.70. Sığınmacıların cinsiyete göre toplumsal benimseme sonuçları

Toplumsal benimseme ort.	Levene's Test		T-testi			
	F	P.	t	P (2-tailed)	Ort. Fark	Std. Hata Fark
Varyanslar eşitse	1,806	0,182	-0,064	0,949	-0,00401	0,0626
Varyanslar eşit değilse			-0,066	0,948	-0,00401	0,06102

Sığınmacıların toplum tarafından benimsenmesi ve yaşadıkları toplumu benimsemeleri kaldıkları süreye göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle toplumsal benimsemenin gerçekleşmesi için o toplumun gelenek, görenek ve kurallarını öğrenmek ve uyum sağlamak için belirli bir sürenin geçmesi

gerekmektedir. İlk yıllar öğrenme ve alışma olarak geçerken, sonrasında kabullenme ve uygulama şeklinde gelişim gösterebilir. Bu nedenle sığınmacıların kalma sürelerine göre benimseme durumlarında farklılıklar araştırılmıştır. Yapılan analizle, hipotezler sınanmıştır.Sığınmacıların Türkiye'de bulunma sürelerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 4.71'de sunulmuştur. Çizelge 4.71'ye göre sığınmacıların büyük çoğunluğu 6 ve üzeri yıldır TR63 Bölgesi'nde yaşamaktadır.

H_0: Suriyeli sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları kalma sürelerine göre farklılık göstermemektedir.
H_1: Suriyeli sığınmacıların toplumsal benimsenme durumları kalma sürelerine göre farklılık göstermektedir..

Çizelge 4.71. Sığınmacıların kalma sürelerinin tanımlayıcı istatistikleri

Yıl	Frekans	Ortalama	Standart hata
0-1 yıl	3	1,9698	,12779
2-3 yıl	2	2,1905	,23810
4-5 yıl	27	1,9585	,04205
6 ve üzeri	71	1,8549	,03966
Toplam	103	1,8919	,03036

Yapılan analiz sonuçlarına göre, homojenlik testi önemlilik derecesi 0,185 olup, $p>0,05$ olduğu için verilerin homojen olarak dağıldığı ve verilerin Anova testi yapmak için uygun olduğu sonucuna varılmaktadır. Çizelge 4.72'de Anova test sonuçları sunulmakdır. Analiz sonçlarına göre, önemlilik derecesi 0,227 ve $p<0,05$'den büyük olduğu için istatistiksel olarak gruplar arasında fark yoktur. Bu sonuca göre H_0 hipotezi kabul edilir ve sığınmacıların yaşadıkları şehirlerde kaldıkları sürelerin toplumsal benimseme durumlarını etkilememektedir.

Çizelge 4.72. Sığınmacıların kalma sürelerine ilişkin Anova test sonuçları

	Kareler Top.	SD	Ort. Karelerr	F	P
Gruplar arasında	,414	3	,138	1,472	,227
Gruplar içinde	9,271	99	,094		
Toplam	9,685	102			

Toplumsal benimsemeyi etkileyen değişkenlerin Korelasyon analizi: Toplumsal benimsemeyi etkileyen değişkenler ve bu değişkenleri arasındaki ilişkinin düzeyinin ve yönünün belirlenmesi benimsemeyi etkileyen faktörleri oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu değişkenlerin ilişkileri nasıl etkilediğini göstermek için basit korelasyon analizi yapılmıştır. Toplumsal benimsemeye ait değişkenlere korelasyon analizi yapmadan önce değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığını görmek için normallik testi yapılmıştır. Normallik test sonucuna göre değişkenler normal dağılım göstermektedir.

Değişkenlerin normal dağılmasıyla birlikte, Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analizin sonuçları Çizelge 4.73'te sunulmuştur. Bu sonuçlara göre, yaşanılan şehir ile toplumsal benimseme arasında negatif ve orta derecede, yaşanılan şehir ile sığınmacıların evde veya kampta kalma durumlarına göre pozitif ve orta derece anlamlı bir ilişki görülmektedir. Bu durumda yaşadıkları şehirlerde toplumsal benimseme ve kaldıkları yer arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuç bulunmuştur. Çalışma durumu olan, devamlı ve günlük işlerde çalışma durumu ile gelir ve cinsiyet arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre cinsiyet gelirdeki artışa negatif yönlü orta derecede etkilerken, çalışma durumunu ise pozitif ama zayıf derecede etkilediği görülmektedir.

Çizelge 4.73. Sığınmacıların toplumsal benimseme durumlarına ait, gelir, kaldıkları yer,çalışma durumu ve demografik özellikleri arasındaki ilişkiler

		Şehir	Cinsiyet	Eğitim	Gelir	Çalşma durmu	Toplumsal ort	Kalacak yer
Sehir	Pearson K	1	,100	-,153	,025	,181	-,393	,312
	P		,313	,122	,803	,067	**,000**	**,001**
Cinsiyet	Pearson K	,100	1	-,133	-,392	,253	,006	-,160
	P	,313		,180	**,000**	**,010**	,949	,107
Eğitim	Pearson K	-,153	-,133	1	-,089	,165	,058	-,046
	P	,122	,180		,369	,096	,558	,644
Gelir	Pearson K	,025	-,392	-,089	1	-,216	-,160	,162
	P	,803	**,000**	,369		**,029**	,106	,103
Çalşma durumu	Pearson K	,181	,253	,165	-,216	1	-,164	-,029
	P	,067	,**010**	,096	,**029**		,098	,772
Toplumsal ort	Pearson K	-,393	,006	,058	-,160	-,164	1	-,223
	P	**,000**	,949	,558	,106	,098		**,024**
Kalacak yer	Pearson K	,312	-,160	-,046	,162	-,029	-,223	1
	P	**,001**	,107	,644	,103	,772	**,024**	

4.5.TR63 Bölgesi'nde Yerli İşçilerin Tarımda Çalışan Sığınmacılara Yönelik Bakış Açıları

Suriyeli sığınmacıların gelişi ile her sektörde kısa ve uzun vadelerde olumlu veya olumsuz etkilenmeler yaşanmaktadır. Tarım sektöründe çalışma şartları diğer sektörlere göre farklı olması nedeniyle etkiler daha uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışma 10 yıl öncesinde gelen sığınmacıların uzun vadede yer etmiş sonuçlarını görmede oldukça yararlı olacaktır. Suriyeli sığınmacılar tarım sektöründe oldukça yaygın olarak çalışmakta oldukları ve kayıtdışı çalıştıkları bilinmektedir. Suriyelilerden yaklaşık %1,7'sine çalışma izni verilmiş olup, %98,3'ü ise halen kayıt dışı olarak çalışmaya devam etmektedir (Kaygısız, 2017). Birlikte yaşam ve çalışma konusunda bir önceki bölümde sığınmacıların bakış açılarından toplumu değerlendirmeleri sunulurken, bu bölümde tarımda beraber çalıştıkları yerli işçilerin bakış açıları yansıtılacaktır. Tarımda sığınmacılarla birlikte çalışan yerli işçilerle görüşmeler, önce şehirler bazında ardından genel değerlendirme şeklinde sunulacaktır.

Yerli işçilere sığınmacılarla çalışmaktan memnun olup olmadıkları sorulduğunda, Kahramanmaraş ilinde büyük çoğunluğu memnun olduğunu belirtirken, Osmaniye ve Hatay illerinde memnun olanlar kadar, birlikte çalışmaktan memnun olmayanlar da bulunmaktadır. Birlikte çalışmaktan memnun olanlar, çalışma ortamlarında sorun yaratmadıkları ve bazılarından iş öğrendiklerini belirtirken, memnun olmayanlar ise çalışma ortamlarında huzursuzluk çıkardıklarını, yardımsever olmadıklarını ve yevmiyelerin düşmesine neden olduklarını düşündükleri için birlikte çalışmak istememektedirler. Genel olarak, yerli işçilerin sığınmacılarla çalışmakta sorun yaşamadıkları sonucu ortaya çıkarken, bu memnuniyet toplumdaki varlıklarının artık benimsendiğinin de bir göstergesi olabilir.

Yerli işçilerin sığınmacılarla Hatay'da birlikte çalıştıkları işler; toprak hazırlığı, çilek ekim ve toplanması, pamuk ve zeytin hasadı ve çapalamadır. Kahramanmaraş ilinde birlikte çalıştıkları işler; sera işleri, hayvancılık, domates

yaprak seyreltme ve budamadır. Osmaniye'de ise, fıstık ve pamuk hasadı, çapalama, biber, domates, hıyar ekim ve hasadı, budama ve sera işlerinde çalışmaktadırlar. Sığınmacıların günlük işlerde birçok tarım işinde ve genellikle bitkisel üretimde çalıştıkları görülmektedir. Hayvancılık işlerinde, hayvan sayısına bağlı olarak genelde aile işgücünden yararlanılması nedeniyle bitkisel üretime yönelim görülmektedir. Bitkisel üretimde hasat dönemleri yabancı işgücüne en çok ihtiyaç duyulması nedeniyle de tercih edilmektedir.

Çalışma ortamlarının kalabalık olması ve günlük iş üzerinden yevmiye alınması, çalışanlar arasında gerginliğin artmasına olanak sağlayan stres artırıcı faktörlerdir. Bu nedenle çalışanlar arasında problemlerin yaşanması daha olasıdır. Buna istinaden yerli işçilere, sığınmacılar birlikte çalışırken, problemler yaşayıp yaşamadığı ve bu sorunla nasıl başa çıktığı sorulduğunda, Hatay'da sorun yaşayanlar kadar yaşamayan da bulunmaktadır. Yaşanan problem fiziksel şiddeti de berarberinde getirmesi, sonrada tekrar iletişime geçilmemesi oldukça büyük problemlere yol açmaktadır. Osmaniye ilinde de görüşmeye katılan yerli işçilerin büyük çoğunluğu sorunlar yaşamakta ve fiziksel şiddete maruz kalmakta olduğunu belirtmektedir. Osmaniye'de çalışan yerli işçilerden biri ' *sorun çıkarmak için fırsat arıyorlar'* şeklinde bir yorumda bulunmaktadır. Kahramanmaraş ilinde de sorun yaşayan kadar yaşamayan da bulunmaktadır. Yaşanan sorunlar burada da şiddetle sonuçlansa da, elçi/çavuşlar bu sorunu o kişiyi bir daha işe çağırmamakla düzeni sağlamaya çalışmaktadır. Genel olarak sorunların kaynağında, yerli işçiler günün sonunda daha fazla çalıştıklarını düşünmesi ve yabancı işçilerin daha az çalıştığı ama aynı ücreti almalarıdır. Kahramanmaraşlı bir yerli işçi '*1 dönümlük yeri Türk işçiler 1 saatte bitiriyorken, Suriyeli işçiler saat doldurup tüm günü alıyorlar'* bir diğer işçi ise '*devlet yardım ediyor ama bizden de herşeyde yardım bekliyorlar'* şeklinde ifadelerle kavgaların sebeplerini bu şekilde açıklamışlardır. Aslında burada yerli işçiler kendilerine haksızlık edildiği düşüncesine kapılırken, sığınmacılar ise yerli işçilerin yardımseverliğini ve insani duygularını kullanıyor

olmaları sorunlara yol açmaktadır. Her ne kadar çalışma ortamında uyum sağlanıyor olsa da, gruplaşma olduğu görülmektedir.

Sığınmacıların düşük ücretlerde çalışabilmesi, diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de sorun haline gelmektedir. Birçok işçi, işverenlerin tercihlerini sığınmacıdan yana kullanıldığı ifade etmektedir. Günlük ücretler bu nedenle düşmekte veya sabit kalmaktadır. İşverenler ise, yerli ve yabancı işçinin aynı yerde çalışmasını sağlamakta ve düzen oluşturmaya çalışmaktadır. Bu nedenle yerli işçilere, 'Yabancılara ayrıcalık tanındığını düşünüyor musunuz?' sorusuna, Osmaniye ilinde çalışan yerli işçilerin cevabında bazıları şartlarının eşit olduğunu düşünmektedir. Diğerleri ise, ayrıcalık tanındığını, işlerde genellikle onların çalıştırıldıkların ve yerli işçilerden daha rahat çalışma koşullarına sahip olduklarını düşünmektedirler. Kahramanmaraş ilinde çalışanların büyük çoğunluğu ayrıcalık tanınmadığını düşünmektedirler. Diğer kısım ise ayrıcalık tanındığını, dil sorunu nedeniyle iş konusunda pasif kaldıklarını, ayrıca işverenlerin yerli işçi çalıştırmak yerine 2 yabancı işçi çalıştırarak maliyetini düşürdüklerini ifade etmektedirler. Hatay'da ise, katılımcıların yarısı eşit davranıldığını belirtirken, diğer yarısı işe çağrılmada öncelik verildiğini ve ücret konusunda kendilerinden fazla para aldıkları ifade etmektedirler. Genel anlamda, çoğunluk yabancı işçilerle eşit şartlarda çalıştığını söylese de, diğer kısım ayrıcalık tanındığını düşünmektedir. Tanınan ayrıcalıklar kimi zaman yardım etme amacıyla olsa da, yerli işçiler bu durumdan oldukça rahatsızdır. Bazı yerlerde düşük ücretlere çalışmaları veya işverenlerin önceliklerinin yabancı işçi olması nedeniyle katılımcıların hepsi sığınmacıların yerli işçilerin yerini aldıklarını düşünmektedirler. Aslında, Kavak (2016) yaptığı çalışmada, sığınmacıları tercih edenlerin daha çok aracılar olduğunu, sığınmacıları karın tokluğuna bile çalıştıklarını, ayrıca işverenle 100 TL anlaşıldığını ama Suriyelilere günlük ücreti 45-50 TL arasında verildiğini yaptığı görüşmeler sonucunda ortaya koymuştur. Bununla birlikte aracı bu ücret üzerinden komisyonunu almasının ardından Suriyeli sığınmacıların eline geçen 35-40 TL olduğunu belirtmiştir. TR63 Bölgesi'nde Suriyelilerin aracılar ve işverenlerin ilk

tercihleri olmalarına rağmen, ücretlerin yerli işçi ücretlerine yakın olduğu görülmektedir. Katılımcıların bu düşünceleri Korkmaz (2018), Friedburg ve Hunt (1995), Ceritoğlu vd. (2015a), Lordoğlu ve Aslan (2016) ve Pınar vd (2016) yaptıkları çalışmalar bu düşünceler ile parelellik göstermektedir.

Sığınmacılarının çoğunun mesleği tarım dışı olmasına rağmen, tarım sektöründe çalışmaktadırlar. Bu durumda, yerli işçilerin yardım etmesi ve işi göstermesi oldukça önemlidir. Yerli işçilere 'Sığınmacılara yardımcı oluyor musunuz?' sorusuna Osmaniye ve Hatay ilindeki yerli işçilerin hemen hemen hepsi yardımcı olduklarını belirtirken, Kahramanmaraş'ta yerli işçilerin çoğunluğu yardım ettiğini, kalan kısımın ise yardımcı olmayı tercih etmekdiklerini söylemişlerdir. Genel olarak, yerli işçilerin, sığınmacılara yardımcı oldukları, bilgilerini paylaşmaktan çekinmedikleri ve duyarsız olmadıkları sonucuna varılmaktadır.

Sığınmacılara yardımcı olan ve bilgilerini paylaşan yerli işçilerin, öğrenme aşamasını tamamlayan ve birlikte çalıştıklarında yaptıkları işlerinden memnun olup olmadıkları sorulduğunda, Hatay ilinde çalışan yerli işçilerin büyük çoğunluğu memnun olmadığını belirtmiştir. İşlerini yapmadıklarını, çalışmadıklarını ve sorumluluğu yerli işçilere yüklediklerini ve son olarak yabancı işçilerin yerli işçilere yardım etmedikleri için memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Kahramanmaraş'ta ise yerli işçilerin büyük çoğunluğu memnun olmadığını, saat doldurmaya çalıştıklarını, işlerini yapmadıklarını ve istekli olmadıklarını söylemektedirler. Osmaniye'de ise memnun olanlar kadar olmayanlarda bulunmaktadır. Osmaniye'deki yerli işçilerle uyum sağlayamadıklarını ve işlerini gösterildiği gibi yapmadıklarını söylemektedirler. Genel olarak yerli işçilerin sığınmacıların yaptıkları işlerden memnun olmadıkları, fakat işini düzgün yapan ve tarım hakkında bilgisi olanın az olması, iş kalitesini ve verimli çalışmayı etkilediği sonucuna varılmıştır.

Yerli işçilerin bazıları sığınmacılarla çalışmaktan memnun olurken, bazıları çalışmalarından ve beraber çalışmaktan memnun olmadıklarını belirtmektedir.

Bunun üzerine yerli işçilere sığınmacıların işverenleri olmalarına nasıl tepki verecekleri sorulmuştur. Hatay ilinde çalışan yerli işçilerin cevapları işverenlerinin Suriyeli bir sığınmacı olmasını istememektedir. Bunu şu şekilde açıklamaktadırlar, '*kendi ülkemde yabancı işveren istemem', 'ülkemde yer etmelerini istemem o zaman herşeyimizi alırlar', 'bizden nefret ediyorlar, işçileri olursak kötü davranırlar'* ve *'o zaman bize iş vermezler'* şeklinde ifadeler kullanmaktadırlar. Osmaniye ilinde görülüşülen işçilerin bir kısmı olumlu görüş sunarken, diğer kısım ise '*beraber çalışmaktan memnun değilim zaten patronum olmasını istemem'* ve *'kendi ülkemde yabancı işverenle çalışmam'* şeklinde ifadeler kullanmıştır. Kahramanmaraş ilinde yapılan görüşmelerin sonucu Hatay iliyle paralellik göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde yerli işçiler, işverenlerinin Suriyeli bir sığınmacı olmasını istememektedirler. Bunun sebebi ise, toprağa olan aidiyet duygusudur. Tarımsal üretimin özelliklerinden biri olan aile ve iş yaşantısının bütünlüğü toprağa olan bağımlılıklarını artırmakta ve vazgeçmek istememektedirler. Sığınmacıların topraklarına sahip olmaları, ülkelerine ve topraklarına olan aidiyet olgusuna zarar vermektedir. Bu görüş tarım sektörüne özgüdür ve diğer sektörlerde geçerliliğini yitirebilir.

Yerli işçiler çalışma ortamlarında sığınmacılarla beraber çalışmaktadır. Çalışma ortamının koşullarına göre uyumlu çalışmaları değişiklik gösterse de, beraber çalışmak kendilerine sunulan bir tercihten ziyade zorunluluktur. Yerli işçilerin çalışma dışında sığınmacılarla görüşmesi ise bir tercihtir ve toplumun yabancıları benimseme durumlarının da bir göstergesidir. Yerli işçilere beraber çalıştığınız sığınmacılarla iş dışında yakınlık (arkadaşlık, iş dışında görüşme veya ailece görüşme) kurulup kurulmadığı sorulduğunda, Kahmanmaraş ve Hatay illerinde çalışan yerli işçilerin büyük çoğunluğu ilişki kurmadıklarını belirtmektedir. Yerli işçilerin çok azı Suriyelilerle arkadaşlık yaptıklarını ama ailece görüşmediklerini belirtmektedir. Osmaniye ilinde ise görüşülen yerli işçilerin hiçbirinin yakınlık kurmadığını söylemiştir. Genel olarak, yerli işçilerin yakınlık kurma konusunda çekimser davrandığı görülmektedir. Sığınmacıların

ihtiyaçları olduğunda yardımcı olmalarına rağmen, komşuluk, arkadaşlık gibi ilişkilerin kurulması konusunda uzak davrandıkları görülmektedir. Bu durum sığınmacıların Türkiye'ye gelme süreleri göz önüne alındığında, hala toplum tarafından benimsenemediklerinin göstergesidir.

Yerli işçilerle birlikte çalışan ve yaşayan sığınmacıların ülkelerine dönmeleri konusunda yerli işçilere ne düşündükleri sorulduğunda yerli işçilerin hepsi gitmelerini istemektedirler. Çünkü ülkelerine döndüklerinde çalışma alanlarında açık olacağını ve işsizliğin artmasındaki bir neden olarak görülmeleri, sığınmacıların benimsenmemesinin altyapısını oluşturmaktadır. İşinin elinden aldığını düşünen bir bireyin sığınmacıları benimsemesi, arkadaşlık veya yakınlık kurması oldukça zor olacaktır. Toplumda bu düşünceyi benimseyen kişilerin tepkileri de olumsuz yönde artmaya devam edecektir. Yaklaşık 10 yıldır sığınmacılar Türkiye'de yaşamakta ve toplumda da bu yıllar içinde yaşanan olaylar nedeniyle oluşan belirli bir tutum, algı, düşünce ve tepki gelişmektedir. Bu tutumlar ve davranışlar yer yer olumlu ve olumsuz olarak değişse de, genel bakış olumsuzdur. Bu nedenle yerli işçilere toplumda oluşan tepkiler hakkında ne düşündükleri sorulduğunda, Hatay ilinde yaşayan yerli işçiler toplum tarafından verilen tepkileri desteklemektedir ve düşünceleri, '*kısmen destekliyorum ama önce insanlık. Bizde onların yerinde olabilirdik, fazla katı olmamalılar', 'zor durumda oldukları için yardımcıyız ama ekonomik olarak sıkıntı. Ev kiraları arttı, kamplarda yaşamaya devam etmeliler.'* bu şekilde sıralanmaktadır. Kahramanmaraş ilinde yaşayan yerli işçilerin toplum tarafından verilen tepkilere karşıdır ve düşünceleri '*Bizim insanımız misafirperverdir ama yabancılar adapte olamadıkları için bizim toplumumuza zarar veriliyor','iyi görmüyorum biz de onların yerinde olabilirdik', 'Bu davranışlar toplumumuza uymuyor', 'ilk başta pek hoş karşılanmadı ama şimdi alışıldı', '10 yıl oldu artık alışıldı'* şeklinde sıralanabilir. Osmaniye ilinde yaşayan yerli işçilerin hepsi toplumun verdiği tepkileri desteklemektedir. Genel olarak toplumun düşüncelerini destekler nitelikte olunmasına karşın, Kahramanmaraş'ta ilin genel tepkisi sığınmacılara iş vermeyen,

ev kiralamayan ve toplumsal olarak benimsememelerine rağmen düşüncelerinin davranışlarının tam tersi olduğu görülmektedir. Osmaniye ili içinde, iş veren, ev kiralayan, her türlü yardımı yapan ve toplum olarak benimseyen gibi görülmelerine rağmen, düşünceleri davranışlarının tam tersidir.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye uyum sağlayamadıkları ve toplum tarafından benimsenme konusunda zorlukların aşılması için neler yapılması gerektiği yerli işçilere sorulmuştur. Bu konuda, Hatay ilinde yaşayan yerli işlerin düşüceleri; '*Devlet onlara ayrımcılık yapıyor, bizlerle eşit tutulmalı', 'Yeterince uyum sağladılar, yeterli daha fazlası yapılmamalı', 'Zaten yapıldı, bizimle eşit şartlarda olsunlar, ama zaman içinde daha fazla haklara sahip olacaklar'* şeklindedir. Sığınmacılara sağlanan hakların fazla olduğu, eşitsizliğin olduğu ve bu durumdan rahatsızlıklarını belirtmektedirler. Osmaniye ilinde yaşayan yerli işçiler sığınmacıların hiçbir zaman uyum sağlayamacakları yönünde hem fikirlerdir. Kahramanmaraş ilinde yaşayan yerli işçilerin düşünceleri ise '*Yeterince yapılıyor. Ayrıcalıklar, kendi işyerleri,hastaneler kuruluyor, eğitim her imkana sahipler zaten', 'Dil önemlidir. Dil ve kültür olarak bize daha yakın olmalarını sağlamalıyız', 'Buraların işlerini ve yaşam şekli hakkında bilgilendirilmeliler', 'Kamplar arttırılmalı ve gözetim altında tutulmamlı', 'Uyum sağlamaları zor çünkü dil ve kültür farkı var', 'Sadece zaman lazım'* şeklinde sıralanabilir. Görüşler farklı şekillerde söylense de, uyum sağlayamayacakları veya Türk toplumunun uyum sağlamayacağı görülmektedir.

Suriyeli sığınmacıların uyum sağlayamadığı, uyum için toplumun birçok imkan sağladığı ama toplumda benimsenmedikleri, yerli işçilerin yerini aldıkları düşünülen, eşitsizliğin olduğunu savunanlar gibi düşüncelere sahip olan yerli işçilere, ülkelerine geri dönmezlerse birlikte yaşam konusundaki düşünceleri sorulduğunda geri dönmeyeceklerini zaten bildiklerini ifade etmektedirler. Bu ifade aslında birlikte yaşamı kabullenme ve benimsemedir. Hatay ilindeki yerli işçilerin birlikte yaşam hakkındaki düşünceleri; '*daha fazla haklara sahip olmayı istemezlerse ve gruplaşma yapmazlarsa yaşayabiliriz', 'birlikte yaşanır ama*

toplumsal sorun devam eder. Konforları bizden daha iyi. Türkiye'ye dağılmamalı ve toplu biryerde yaşamalılar', 'birlikte yaşamak istemiyorum, bölünmekten korkuyorum' gibi düşünceler bulunmaktadır. Kahramanmaraş ilindeki yerli işçilerin düşünceleri birlikte yaşamı kabullendiklerini ve zaten birlikte yaşamaya alıştıklarını belirtmektedirler. Osmaniye ilindeki yerli işçiler ise birlikte yaşam konusunda oldukça tedirgin davranmaktadırlar. Düşüncelerin bazıları; *'Problemler büyür', 'İş sahası azalır, huzurumuz bozulur', 'Evliliklerimiz bozuyor, işlerimizi alıyorlar'* şeklinde söylemleri bulunmaktadır. Genel olarak birlikte yaşam konusuna Kahramanmaraş ilindeki yerli işçiler hariç diğer illerde yaşayanlar olumsuz düşünce belirtmektedir. Bu düşüncelerin temeli, ülkenin güvenliğinin bozulmasından ve kaos ortamlarının oluşmasından çekinmelerine dayanmaktadır.

Yerli işçilerin sığınmacılarla ilgili görüşleri sonrasında yapılan değerlendirmeler ve gözlemler sonucunda, Kahramanmaraş ilinde yaşayan sığınmacıların halkla kaynaşmadığı, yerleşim yerlerinin kampla sınırlı olduğu, işverenlerin günlük ücreti fazla da olsa da yerli işçi tercih ettikleri ve az sayıda yabancı işçi çalıştırdıkları görülmketedir. Yerli işçiler gerektiğinde yardım ettiklerini ama yakınlık ilişkilerini en az düzeyde tutması nedeniyle benimseme konusunda karasızlıklarını göstermektedir. Birlikte yaşam konusunda daha olumlu düşüncelere sahiplerdir. Şehir halkı aslında sığınmacıları kendi halinde yaşamalarına fırsat vermekte, benimseme zorunluluğu hissetmemekte ve benimsenmeye de zorlamamaktadır. Osmaniye ilinde ise sığınmacılara çok yardımsever davranmaları, yakınlık ilişkilerinin kurulması, işverenlerin önceliklerinin yabancı işçiler olması şeklinde davranılması ile halk benimseme konusunda olumlu davranış sergilemiştir. Ülkelerine dönmek istemeyen, devletten ve il halkından yardım alan sığınmacılar bu duruma alışmaktadır ve bu durum belli bir zaman sonra halk için yük olarak görülmektedir. Birlikte yaşam konusunda düşüncelerin olumsuz olmasının en büyük nedeni de budur. Hatay ilinde ise, sığınmacılarla iletişim konusunda sorun yaşanmamasına rağmen, halkla kaynaşamadığı, yerleşim yerleri kamp ve kırsalla sınırlandırılmaya çalışılması,

tarımda düşük yevmiyelerle çalışmaları nedeniyle daha çok tercih edilmelerinin halkta tepki çekmesi ve yakınlık ilişkilerin minimumda tutulması gibi sorunlar yaşanmaktadır. Fakat halk şartların eşitlenmesi koşuluyla birlikte yaşama konusuna olumlu bakmaktadır.

Yapılan çalışmada hem göçmenlerin hemde yerel halkın dil, yaşam tarzı, kültürel farklılık gibi birçok nedenden dolayı uyum sağlamakta zorluk çektikleri, aynı zamanda işverenlerin tercihi haline gelmeleri yerel halkın tepkisine yol açmaktadır. Arslan vd. (2017) ve Yıldırımalp ve İslamoğlu (2016) yaptıkları çalışmada; dil, yaşam tarzı, kültürel farklılıkların Türk toplumunda güven eksikliğine, yerli halkın hak kayıplarına maruz kalma endişesini artırmakta ve Suriyelilerin yoğun yaşadıkları yerlerde demografik yapıyı değiştirmeleri yerel halkı rahatsız etmektedir. Bu durum toplumsal uyumsuzluk ve dışlanmayı da beraberinde getirdiği sonucuyla benzerlik görülmektedir.

4.6.TR63 Bölgesi'nde İşveren/Elçi/Çavuşların Tarımda Çalışan Sığınmacılara Yönelik Bakış Açıları

Sığınmacıların gelişi ile her sektörde olduğu gibi tarım sektöründe de düşük maliyetler nedeniyle işverenlerin tercihi haline gelmektedir. Bu durumda çalışan sığınmacıların, işverenler ve elçi/çavuşların bakış açılarından yerli işçilere göre ücret dışında avantajları değerlendirilecektir. Birlikte yaşam ve çalışma konusunda bir önceki bölümlerde sığınmacıların ve yerli işçilerin bakış açıları sunulurken, bu bölümde işveren ve elçi/çavuşların bakış açıları yansıtılacaktır. Tarımda Suriyeli sığınmacılarla çalışan işveren ve elçi/çavuşlarla olan görüşmeler, önce şehirler bazında ardından genel değerlendirmeler şeklinde sunulacaktır.

Sığınmacıların emek piyasalarında esnek, ucuz ve güvencesiz yapıyı arttırdığı ve vasıfsız işkollarında çalışan insan sermayesi olarak görüldüğünü ifade eden Aygül (2018)'e göre, yerel halk tarafından istenmeyen, düşük ücretli, geçici/mevsimsel, güvencesiz işkollarında yabancı işgücü bu açığı kapatmaktadır. Özellikte mevsimlik tarım işçiliğinde sığınmacı işgücünün varlığı bu durumu

kanıtlamaktadır. İşveren ve elçi/çavuşlara sığınmacı çalıştırma nedenleri sorulduğunda, Hatay ve Kahramanmaraş ilindeki işveren ve elçi/çavuşlar yerli işçi bulamadığı ve işçi yetersizliği nedeniyle sığınmacı tercih ettiklerini belirtirken, Osmaniye ilindeki işveren ve elçi/çavuşların düşünceleri; '*Topluma kazandırmak için', 'yerli işçi az olduğu için', 'maliyeti az, onlara da iş imkanı sağlanıyor', 'Yerli işçiler peşin çalışıyor, beklemiyorlar, güven eksikliği var', 'yerli işçilerle yabancı işçiler yanyana çalışmak istemediği için alıştırmak ve çalışma performansını artırmak için'* şeklinde ifade etmektedirler. Genel olarak, yerli işçi bulamadıkları için sığınmacılara yöneldikleri görülmektedir. Fakat yerli işçi bulamamalarını sebebi ise düşük ücretle çalışmalarını istemeleridir. Osmaniye'de görüşülen bir işverenin bu duruma stratejik yaklaştığı, yerli ve yabancı işçi çalışma rekabeti oluşmasını sağlayarak, işteki verimliliklerini artırmakla farklı bir bakış getirmektedir. Bu rekabet sayesinde çalışmaya odaklanan işçiler arasında eşitlik sağlanarak, yaşanan gerginliklerin azalması beklenebilir. Aygül (2018) yaptığı çalışma ile benzerlik göstermekte ve düşüncesini kanıtlar niteliktedir.

İşveren ve elçi/çavuşlar yabancı işçileri, Osmaniye'de portakal hasadı, fıstık hasadı, bakım gübreleme, budama, taşıma, marul çapası, turp hasadı, sulama, tavuk bakımı, tarla işleri, ıspanak hasadı, çapalama, ot temizleme, süt sağımı, yemleme, fide dikimi gibi tüm tarım işlerinde tercih etmektediler. Kahramanmaraş ilinde seracılık ve tarla işlerinde çalıştırmaktadırlar. Hatay'da ise pamuk hasadı, çapalama, gübreleme, tarla hazırlığı, dikim, toplama gibi işlerde çalıştırılmaktadır. Tarımda her işi yapan sığınmacılar, çalışmaları sırasında işveren ve elçi/çavuşların problem yaşayıp yaşamadığı sorulduğunda; Hatay ve Osmaniye illerinde sorun yaşamadıkları, Kahramanmaraş ilinde dil problemi yaşadıklarını belirtmektedirler.

İşveren ve elçi/çavuşlara çalıştırdıkları sığınmacı işçilerin diğer işçilerle sorun yaşayıp yaşamadığını ve nasıl çözüme ulaştıkları sorulduğunda, Osmaniye ilinde çok sorun yaşanmadığı, sorun olduğunda ise konuşularak veya yevmiyesinden kesilerek çözüme varıldığını ifade etmişlerdir. Kahramanmaraş'ta sorun yaşamadıklarını belirtirken, Hatay'da çoğunlukla sorun yaşanmadığını,

yaşanan sorunların ise konuşarak çözülebildiğini ifade etmektedirler. Sığınmacılar hakkında diğer işçiler işverene veya elçi/çavuşlara şikayette bulunup bulunulmadığı sorulduğunda hiçbiri şikayet almadıklarını belirtmektedir. İşçiler aralarında yaşadıkları huzursuzlukları üstlerine taşımadıklarını ve aralarında çözüme ulaştıkları anlaşılmaktadır.

İşverenler ve elçi/çavuşlar maliyetlerin düşüklüğü dışında, yerli işçi bulmakta sıkıntı çektikleri için sığınmacı çalıştırdıklarını ilk soruda ifade etmektedirler. Bu durum çalıştırmayı tercihten çok zorunluluk olarak da düşünülebilir. Bu nedenle işveren ve elçi/çavuşlara çalıştırdıkları sığınmacıların yaptıkları işlerden memnun olup olmadıkları ve işlerini isteyerek yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Osmaniye ilinde sığınmacıların yaptıkları işlerden geneli memnun olduklarını belirtmektedir. Ayrıca işlerini isteyerek yapmadıklarını da düşünmektedirler. Osmaniye'de işveren ve elçi/çavuşların ifadeleri şu şekildedir; '*İşlerini isteyerek yapmazlarsa para alamazlar', 'Çalışmak zorundalar ihtiyaçları var bu nedenle severek yapıyorlar'.* Suriyeli sığınmacılarda herkes gibi ihtiyaçlarını karşılamak zorunda oldukları için çalışmakta, işini sevmese bile en iyi şekilde yapmaya çalışmaktadırlar. Kahramanmaraş'ta ise işveren ve elçi/çavuşlar yaptıkları işlerden genelde memnun olduklarını ve bazen de idare ettiklerini belirtirken, yaptıkları işi severek yapmadıklarını farkında olduklarını söylemektedirler. Hatay ilinde ise işveren ve elçi/çavuşların yabancı işçilerin yaptıkları işlerden memnun olmadıklarını çünkü işi yapmak istemediklerini oldukça belli ettiklerini belirtmişlerdir.

İşveren ve elçi/çavuşlara çalıştırdıkları sığınmacıların çalışma ortamına uyum sağlayıp sağlamadığı sorulduğunda, Kahramanmaraş ilindeki işverenler artık çalışma ortamına uyum sağladıklarını uzun süredir aynı kişilerle çalıştıklarını belirtmektedir. Hatay'da genelde uyum sağladıklarını düşünselerde, görüşülen birkaç elçi/çavuş uyum sağlamadıklarını ve sorunla karşılaştıklarını ifade etmektedir. Osmaniye ilinde ise çoğu uyum sağladığını düşünse de, birkaç işveren ve elçi/çavuş çalışma ortamına uyum sağlayamadıklarını ve bunun en büyük nedeni

ise aynı dili konuşmamaktan kaynaklandığını belirtmektedirler. Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışma ortamına uyum sağlamakta zorlandıkları sonucu çıkarılmaktadır.

İşveren ve elçi/çavuşlara 'Çalıştırdıkları sığınmacıların yerli işçilerin yerini aldıklarını düşünüyor musunuz?' sorusu sorulduğunda; Kahramanmaraş ve Osmaniye illerinde yerini aldıklarını, çünkü yevmiyelerinin pahalı olması ve yerli işçi bulamadıklarını belirtirken, Hatay ilinde bir kısmı yerini aldığını düşünürken, diğer kısmı ise işleri yeterince yerine getiremedikleri için alamayacaklarını düşünmektedirler. Genel olarak değerlendirildiğinde yerli işçiler kadar iyi iş yapamasalar da yerli işçilerin yerini aldıkları düşünülmektedir.

İşverenlerin ve elçi/çavuşların sığınmacıların yerli işçilerin yerini aldıklarını, piyasada daha yaygın çalıştıklarını ve maliyetlerinin az olması nedeniyle tercih edildikleri gözönüne alındığında, 'Yabancı işçilerin ülkelerine dönmelerinin sizi nasıl etkileyeceği' sorulduğunda, Kahramanmaraş ilinde işçi bulmakta sorun yaşanacağını ve maliyetlerin artacağını belirtmektedirler. Osmaniye ilinde yabancı işçilerin ülkelerine dönmelerinin işlerini çok etkilemeyeceğini ama maliyetleri artıracağını belirtmektedirler. Hatay'da ise işleri olumsuz etkileyeceğini, işçilik maliyetlerini artıracağını ve işçi bulmakta zorluk olacağını belirtmektedirler. Genel olarak sığınmacıların ülkelerine geri dönmeleri tarım sektöründe işçilik maliyetlerini artıracağı ve işçi bulmakta sorun yaşanacağı sonucuna varılmaktadır.

İşveren ve elçi/çavuşlara sığınmacılarla iş dışında arkadaşlık ilişkileri kurup kurmadıkları sorulduğunda, Osmaniye, Kahramanmaraş ve Hatay illerinde işveren ve elçi/çavuşaların çok azı arkadaşlık ilişkileri kurduklarını ve yardımcı olduklarını belirtirken, büyük çoğunluğu arkadaşlık kurmadıklarını söylemektedirler.

İşveren ve elçi/çavuşlara sığınmacıların ülkelerine dönmesi konusunda düşünceleri sorulduğunda, Kahramanmaraş ilindeki işveren ve elçi/çavuşlar sığınmacıların ülkelerine geri dönmelerini istememektedirler. Osmaniye ilindeki

işveren ve elçi/çavuşlar ise ülkelerine geri dönmelerini istemektedirler. Hatay ilinde ise büyük bir kısmı ülkelerine geri dönmelerini isterken, diğeri ise Türkiye'de kalmalarını, işlerinden memnun olduklarını ve arkadaşlık ilişkileri kurduklarını belirtmektediler. Genel olarak, büyük çoğunluğu sığınmacıların ülkelerine geri dönmelerini istemektedirler.

İşveren ve elçi/çavuşlara Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmezlerse, birlikte yaşam konusunda düşünceleri ve adaptasyonları için neler yapılması konusunda önerileri sorulduğunda, Osmaniye ilinde birlikte yaşam konusunda sıkıntı yaşanmayacağını ve zaten birlikte yaşadıklarını belirtmektedirler. Adaptasyonları için dil eğitiminin verilmesi ile iletişimin daha da gelişeceğini düşünmektedirler. Hatay ilinde birlikte yaşam konusunda huzursuzlukların olduğunu ve geri dönmezlerse sorunların artacağını belirterek, birlikte yaşam ve adaptasyon konularında olumsuz düşünceye sahip oldukları ifade etmişlerdir. Kahramanmaraş ilindeki işveren ve elçi/çavuşlar birlikte yaşama konusunda olumlu oldukları ve zaten birlikte yaşadıklarını ve çalıştıklarını belirtmektedirler. Genel olarak değerlendirildiğinde, sığınmacılarla uzun süredir birlikte yaşadıkları ve çalıştıkları gözönüne alındığında problem yaşanmadığı ve Hatay ili hariç diğer illerde birlikte yaşam konusunda olumlu düşüncelere sahip oldukları görülmektedir.

4.7. TR63 Bölgesi'nde Köy/Mahalle Muhtarların Sığınmacılara Yönelik Bakış Açıları

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de yaşaması ve çalışması toplumun hemen hemen her kesimini etkiledi ya da etkileyecektir. Türkiye'ye savaştan kaçıp gelen milyonlarca insana devlet kanalıyla ve halkın çabalarıyla maddi ve manevi yardımlar yapılmış ve yardımlar da hala devam etmektedir. Türkiye'de yaklaşık 10 yıldan fazla yaşamakta olan sığınmacılar kendi hayatlarını kurmakta ve Türk toplumuyla birlikte yaşamaktadırlar. Sığımacıların yaşam şartları, devlet yardımları, çalışma şartları, yaşam şekilleri, farklı kültürleri ve dilleri nedeniyle

topluma uyum sağlamaları kolay olmamıştır. Birlikte yaşam ve çalışma konusunda bir önceki bölümlerde sığınmacıların, yerli işçilerin, işveren ve elçi/çavuşların bakış açıları sunulurken, bu bölümde köy/mahalle muhtarları ile görüşülerek, toplumun algı, davranış, düşünce ve bakış açıları yansıtılacaktır.

Sığınmacılar yaşamlarını sürdürebildikleri şehir merkezleri, mahalleler ya da köylerde ikamet etmektedirler. Toplumla uzun süredir birlikte yaşayan sığınmacılar yaşadıkları yerlere uyumları, davranışları ve yaşam tarzları toplumun kabullenme ve birlikte yaşam düşüncelerini etkilemektedirler. Bu nedenle mahalle ve köylerde sığınmacılarla birlikte yaşayan muhtarlara, Suriyelilere yardım bulunup bulunmadığı sorulduğunda, Hatay ilinde devlet yardımı dışında herhangi bir yardımda bulunmazken, Osmaniye'de yardımda bulunulmakta ve bu yardım oturdukları evden kira almama şeklindedir. Kahramanmaraş ilinde ise ücretsiz ev, yemek, eşya, ilaç ve nakdi yardımlarda bulunulmaktadır.

Mahalle/köy muhtarlarına sığınmacıların 'ikamet ettikleri yerlerde toplumsal ahlak ve huzuru bozduğunu düşünüyor musunuz?' sorusuna Hatay ve Osmaniye illerinde kimseden böyle bir şikayet almadıklarını belirtirken, Kahramanmaraş ilinde aile içi şiddetin fazla olduğu ve yasaklı madde kullandıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca sığınmacılara yönelik tepkilere muhtarların bakış açıları sorulduğunda, hepsi tepki gösterenleri desteklediklerini ifade etmişlerdir. Osmaniye ilinde yapılan bir çalışmada halkın güvenlik sorunu yaşadığı, suç olaylarının arttığı ve yerel halkın bu nedenle tedirgin olduğu sonucu ortaya konulmuştur (Ersoy ve Ala, 2019). Yapılan çalışmanın sonuçları, bu çalışma ile farklılık göstermektedir.

Mahalle/köy muhtarlarından, sığınmacıların Türkiye ekonomisine etkilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Kahramanmaraş ve Hatay ilindeki muhtarlar Türkiye ekonomisini olumsuz etkilediğini özellikle iş bulma konusunda olumsuz etkilendiğini düşünmektedirler. Osmaniye ilinde muhtarlar ise Türkiye ekonomisini olumlu etkilediğini sığınmacılar olmazsa işçi bulmakta zorlanacaklarını ifade etmektedirler. Muhtarlara, 'Suriyelilerin yerli işçilerin yerlerini aldıklarını

düşünüyor musunuz?' sorusuna cevapları ise Osmaniye ve Hatay ilindeki muhtarlar yerli işçilerin aldıklarını düşünürken, Kahramanmaraş ilindeki muhtarlar ise sığınmacıların yerli işçilerin yerini alamadıkları fakat zamanla alabileceklerini düşünmektedirler.

Mahalle/köy muhtarlarına sığınmacıların Türkiye'de çalışmaları ve işyeri açmaları konusunda düşünceleri ise Kaharamanmaraş ilindeki muhtarların düşünceleri; '*Uygun değil ama işyeri açmaları kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için açabilirler' ve 'vergilerini vereceklerse, Türklerle eşit şartlarda olacaksa açabilirler'* şeklinde ifade ederlerken, Osmaniye ve Hatay illerindeki muhtarlar işyeri açmaları konusunda olumlu görüş bildirmişlerdir. Ersoy ve Ala (2019) yaptığı çalışmada Osmaniye'de işyeri açmaları vergi ödemedikleri için haksız rekabete yol açtığını, yerel halk denetimsiz, hijyenden yoksun ve satılan ürünlerin farklı (ihtiyaçlarına hitap etmemesi) olması nedeniyle alışveriş yapmadıklarını belirtmektedir. Çalışmaların sonuçları farklılık göstermektedir.

Mahalle/köy muhtarlarına, sığınmacıların topluma adaptasyonunu sağlamak için sığınmacıların ne yapmaları gerektiği sorulduğunda Hatay ve Osmaniye ilindeki muhtarlar Türk kültürünü benimsemeliler ve çalışmalılar şeklinde ifade ederken, Kahramanmaraş ilindeki muhtarlar ise daha fazla çalışmalı, hazıra alışmamalı, vergi vermeli ve toplumun kültürüne uyumlu davranmaları gerektiğini belirtmektedirler. 'Toplum olarak sığınmacıların adaptasyonu için ne yapılmalı?' sorusuna toplumun yapılması gerekeni fazlasıyla yaptığını düşünmektedirler. Devletin ne yapması gerektiği sorulduğunda, Kahramanmaraş ilindeki muhtarlar Türklerle aynı şartlara sahip olmaları gerektiğini düşünürken, Hatay ilindeki muhtarlar ise, eşitliğin sağlanması gerektiğini, vergi vermeleri, dernekler ve yardım kuruluşları iş imkanlarını sadece sığınmacılara değil yerli halka da yardım etmeli, ayrıştırma yapmamaları gerektiğini düşünmektedirler.

Mahalle/köy muhtarlarına, 'sığınmacıların ülkelerine geri dönmeleri Türkiye'yi ekonomik ve toplumsal açıdan etkileyeceğini düşünüyor musunuz?' sorusuna illerdeki muhtarların hepsi etkilemeyeceğini düşünmektedirler.

Mahalle/köy muhtarlarına sığınmacıların kültürel olarak farklılıkları sorulduğunda, Hatay ilindeki muhtarlar kültürlerinin benzer olduğunu, Osmaniye ilindeki muhtarlar kültürel yapılarının farklı olduğunu özellikle düğün ve cenaze törenlerinin, Kahramanmaraş ilindeki muhtarlar ise kültürel yapılarının farklı olduğunu özellikle giyim ve yeme-içme konusunda olduğunu belirtmektedirler. Ekonomik yapılarının farklılıkları sorulduğunda, Osmaniye ve Kahramanmaraş illeri muhtarları farklı olduğunu düşünürken, Hatay ilindeki muhtarlar aynı olduklarını düşünmektedirler. Sosyal yapılarının farklı olduklarını düşünen muhtarların ortak düşüncelerini, az çalışmak, çok gezmek ve keyif yapmak olduğu şeklinde ifade etmişlerdir. Demografik yapı olarak da farklı olduklarını düşünen muhtarların ortak fikirleri fazla çocuklarının olması ve tek eşli olmamalarıdır.

Mahalle/köy muhtarlarına, 'sığınmacıların Türkiye'de olmalarından memnun musunuz?' sorusuna Kahramanmaraş ilindeki muhtarlar sadece Türkmenlerden memnun olduklarını ve kültürlerinin benzerliği belirtirken, Hatay ilindeki muhtarlar ise sığınmacıların huzuru bozduklarını, kavgacı olduklarını, çok fazla iltimas gösterildiğini ve eşit şartlarda yaşamadıklarını belirtmektedirler. Osmaniye ilindeki muhtarlar ise memnun olmadıklarını belirtmektedirler.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, 2011 yılında gerçekleşen uluslararası göçün tarım sektörü işgücü yapısına etkisini ve tarımda yaşanan yapısal değişimin ise mevcut durumuna olan etkilerini incelemektir. Ayrıca TR63 Bölgesi'nde yaşayan ve tarımda sektöründe çalışan sığınmacıların işgücü yapısına dahil olma biçimleri, çalışma şekilleri ve toplumu benimseme ve benimsenme dinamikleri üzerinde araştırma yapılmıştır. Araştırmada, uluslararası göçün tarım sektörüne etkisi zaman serisi analizleriyle incelenmiştir. Tarımın ve işgücünün yapısal değişmeleri ve işgücündeki değişimin zamansal boyutları Türkiye'yi temsil etmesi için, TÜİK tarafından yapılan 'Hane Halkı İşgücü Anketi Araştırması' mikro-kesit veri seti (2004-2020) kullanılmıştır. Sığınmacıların tarımdaki işgücü yapısı ve toplumsal yapı tarafından kabul görme durumları TR63 Bölgesi özelinde incelenmiştir.

Araştırma kapsamında, ilk olarak Türkiye'de 1988-2018 yılları arasında uluslararası göç-tarım ilişkisi, makro düzeyde değişkenlerle açıklanmıştır. Kısa dönemde net göç miktarındaki artış, tarım alanı ve tarımsal istihdamı olumsuz yönde etkilerken, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Uzun dönemde göç miktarındaki artış, tarım alanlarını, tarımsal istihdamı ve tarımsal GSYİH'yı olumsuz etkilemektedir. Kısa dönemde göçün tarımsal GSYİH'ya etkileri olumlu iken, uzun dönemde tersi durum geçerlidir. Bu sonuçlara dayanarak, göç ile tarımsal GSYİH arasında tek yönlü ilişki olduğu ve göç miktarındaki artış ve azalışlardan, tarımsal GSYİH'nın da aynı yönde etkilendiği sonucuna varılmıştır. Tarım sektörünün istihdam yapısını artan göçlerle sektörde çalışan yerli işçilerin yerini alması, tarımda çalışmaktan vazgeçen işçilerin farklı sektörler yönelmesi ile birlikte tarım alanlarını olumsuz etkilemesi ve son olarak bu durumdan uzun dönemde tarımsal GSYİH da olumsuz etkilenmektedir.

Tarım sektörünün yaşanan göçten etkilendiği ekonomik göstergelerle ortaya koyulmuştur. Bu etkilerin sonuçları, hanehalkı düzeyinde detaylı olarak Türkiye'yi temsil edecek şekilde incelenmiştir. TÜİK tarafından yapılan anketlerde

göç bilgileri yer almamaktadır. Bu nedenle 2004-2020 yılları arasında tarım-tarımdışı istihdam ve işsizlik incelenmiş ve göçün dolaylı etkileri ortaya konulmuştur. Türkiye'de 2011 yılından sonra tarımda çalışan ücretsiz aile işçisinde ve kendi hesabına çalışanlarda artış görülmektedir. Bu artış, sığınmacıların tarım sektöründe çalışmaya başlamasıyla birlikte, yerli işçiler olan talebin azalması yerli işçileri ücretsiz aile işçisi olmaya ve kendi hesabına çalışmaya yöneltmektedir. Bu durumu girdi fiyatlarında artış, tarıma verilen desteklerin yeterli gelmemesi ve işçilik maliyetlerindeki artışlarda eklendiğinde, tarımsal üretimini aile işgücünü kullacak şekilde yaptığı sonucuna varılabilir. Bu durum işletme dışı işgücüne olan ihtiyacın azalmasına da neden olurken, yerli işçi-Suriyeli işçi rekabetinş de artırmaktadır. Tarımda işverenlerin 2012 yılından sonra azalmasına rağmen, sürekli işçide ve mevsimlik/geçici işçide artış olması küçük aile işletmelerinin azaldığını söylenebilir. Tarımda çalışan sürekli ve mevsimlik işçideki artış, orta ve büyük ölçekte işletmelerin işçi ihtiyaçlarının karşılanması sayesinde artış yaşandığı şeklinde açıklanabilir. Çünkü tarımda çalışanların ek iş yapmaya duydukları ihtiyaç 2012 yılından sonra büyük oranda artmıştır.

Hanehalkı işgücü anket veri seti kullanılarak, 2004-2020 yıllarına ait hem zaman etkisi hem de yatay kesit etkisi dikkate alan bir model oluşturulmuştur. Bu modelle tarımda çalışmayı etkileyen faktörler üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bu modelin sonuçlarına göre, eğitim düzeyi ve geliri artan bireyin, tarım sektöründen uzaklaşmaya eğilimli olduğu bulunmuştur. Bireyin sürekli bir işte çalışma ve ek iş yapma isteğinin artması, bireyi tarım sektörüne yönlendirmektedir.

Suriyeli sığınmacıların tarım sektöründeki iş yapısına etkilerini ve toplumun bakış açısını araştırmak için TR63 Bölgesi'nde saha araştırması yapılmıştır. Bu kapsamda Suriyeli sığınmacılar ile yüzyüze anket, sığımacılarla birlikte çalışan yerli işçilerle, işverenlerle, elçi/çavuşlarla ve muhtarlarla odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmelerle sığınmacılara dair çalışma, barınma ve toplumsal benimsenme konusunda algı, tutum, davranış ve düşünce yapıları incelenmiştir. İlk olarak sığınmacıların bakış açısıyla birlikte yaşam, çalışma ve

toplumda benimsenme durumları detaylandırılmıştır. Anket yapılan sığınmacıların hepsi aktif nüfusta yer almakta, aile birey sayıları 6-8 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların genelinin eğitim düzeyi ilkokul ve lise düzeyinde olması sığınmacıları niteliksiz işlere yöneltmektedir. Gelir durumları devlet yardımları hariç, büyük çoğunluğunun 0-1000 TL arasında olması yaşam koşullarını oldukça düşürmektedir. Sığınmacılar açlık sınırının altında gelir elde etmeleri beslenme, barınma koşulları ve çocuklarının gelişimini olumsuz etkilemektedir. Tarımda çalışan sığınmacıların üretim yapacak araçlara sahip olmaması, sadece emeklerini satarak yaşamlarını sürdürmeleri ve güvencesiz olmaları onları prekarya işçi sınıfının bir üyesi haline getirmektedir. Sığınmacılar düşük ücretli, işsiz, güvencesiz ve kayıtdışı olmaları onları manipülasyonlara karşı savunmasız bırakmaktır. Bu tehlikenin azaltılabilmesi için ILO tarafından gerçekleştirilen sığınmacı ve yerli işçi için yapılan istihdam yaratma ve çalışma koşullarının düzeltilmesi projelerine desteklerin artması sağlanmalıdır. Ayrıca kamu kuruluşları ve hükümetler kadar özel işletmelerde bu projelerde rol alarak, tamamlayıcı rol oynamalıdırlar. Özellikle tarımda çalışan işçilere alışma koşullarında iyileştirmeler ve uzun vadeli güvence (sigorta, emeklilik vb.) bu kesim için önemli bir adım olacaktır.

Sığınmacıların ülkelerindeki mesleklerinin olmaması ve çok az kısmının tarımla uğraşması ülkedeki vasıfsız işçi sayısını da artırmaktadır. Hem sığınmacıları hem de yerli halka yönelik uygulanan meslek edindirme kurslarının yaygınlaştırılması sağlanarak nitelikli işgücünün artması sağlanabilir. Bu sayede gelirlerinde artış, bireysel rahatlama ülkenin refah seviyesine de katkı sağlayacaktır.

Sığınmacıları çalışma koşullarından memnun çünkü işveren tarafından daha iyisini yapmak için zorlanmıyor, aldıkları ücretlerden memnunlar çünkü asgari geçim şartları (kamplar sayesinde yeme-içme, barınma, sağlık, eğitim vb devlet desteğiyle ya da yardımseverlerle) karşılanıyor, yerli işçilerle birlikte çalışmaktan memnun olduklar çünkü iş öğretiyorlar ve iletişim sorunu nedeniyle

anlayabildikleri kadarını yapabiliyorlar. Çalışma koşullarından memnun olmaları şehirlere göre farklılık göstermekte ve özellikle Kahramanmaraş ili diğer illere göre daha farklı bir tutum sergilemektedir. Bu tutum diğer illere göre daha katıdır. Sığınmacıların çalışma koşullarından memnun olma durumlarını eğitim, kaldıkları yer (konut, kamp), ve cinsiyete göre farklılık göstermezken, çalışma durumu (sürekli, günlük işçi), gelir ve yaşanılan şehir farklılık göstermektedir.

Anket yapılan sığınmacıların büyük bir çoğunluğu kamplarda yaşamaklarına rağmen kamp koşullarından memnun olmamaktadırlar. Memnun olmamalarının nedenleri, kamplarda uygulanan kurallar illere göre değişilik gösterse de, belli giriş çıkış saatlerinin olması, yemek almak için sıraya girilmesi ve yemek saatlerinin olmasıdır. Sığınmacıların yaşadıkları şehirlerde iletişim problemleri yaşamakta en fazla iletişim sorunu yaşanan şehir Kahramanmaraş iken, iletişim sıkıntısı olmayan şehir ise Hatay'dır.

Bireyler yaş, cinsiyet, toplumsal statü, etnik yapı, kültürel yapı vb. özellikler açısından kendilerine türdeş kişilerle ilişki kurmaya meyillidirler. Bu türdeşlik grup içi sınırlılıklara yol açmakta, dışa karşı kapalılığa neden olmaktadır. Göçmenlerin göç ettikleri yerde grup içi iletişim kurmalarına rağmen, Türk ailelerle iletişimde olmaları bu sınırı aşmıştır. Grup dışı görüşmenin en yüksek olduğu şehir Hatay'dır. İletişim sıkıntısı birçok sığınmacının temel sorunudur ve ülkesine geri dönmeyi istemelerindeki sebeplerinden biridir. Sığınmacıların büyük bir çoğunluğu ülkesine geri dönmek istemekte ve bu isteğin en yoğun olduğu şehirler ise Kahramanmaraş ve Hatay illeridir. İletişim sorunu aşılsa bile kültürel farklılık ve Suriyelilerin sayıca fazla olması nedeniyle asimile olmaları zorlaşmaktır. Sığınmacıların toplu yaşamaları kültürlerine ve birbirlerine olan bağlılıklarını artırmaktadır. Bu nedenle ülke ve şehirlerde sayılarının azalması bu sorunu belli oranda azaltacaktır. Ayrıca sığınmacıların toplumsal benimsenme durumlarını yaşadıkları şehirdeki yerel halkın tutum ve davranışları ile kaldıkları yerlere (kamp, konut) göre farklılık göstermektedir.

Sığınmacılarla ilgili görüşlerinin alındığı odak görüşmeler sonucunda yapılan değerlendirmeler ve gözlemler; Kahramanmaraş ilinde yaşayan sığınmacıların halkla kaynaşmadığını, yerleşim yerlerinin kampla sınırlı olduğunu, işverenlerin günlük ücreti fazla olsa da yerli işçi tercih ettiklerini ve az sayıda yabancı işçi çalıştırdıklarını ortaya koymaktadır. Ancak yerli halkın gerektiğinde sığınmacılara yardım ettiklerini ve yakınlık ilişkilerinin en az düzeyde tutulması şartıyla birlikte yaşamaya daha olumlu bakabilmelerini sağlamıştır. Şehir halkı aslında sığınmacıları kendi halinde yaşamalarına fırsat vermekte, benimsemeye ve benimsenmeye de zorlamamaktadır. Osmaniye ilinde ise sığınmacılara çok yardımsever davranmaları, yakınlık ilişkilerinin kurulması, işverenlerin önceliklerinin yabancı işçiler olması şeklinde davranılması ile halk benimseme konusunda olumlu davranış sergilemiştir. Ülkelerine dönmek istemeyen, devletten ve il halkından yardım alan sığınmacılar bu duruma alışmaktadır ve halk için ise bu durum bir yük olarak görülmektedir. Birlikte yaşam konusunda düşüncelerin olumsuz olmasının en büyük nedeni olarak görülmektedir. Hatay ilinde ise, sığınmacılarla iletişim konusunda sorun yaşanmamasına rağmen, halkla kaynaşamadığı, yerleşim yerlerinin kamp ve kırsalla sınırlandırılmaya çalışılması, tarımda düşük yevmiyelerle çalışmaları nedeniyle daha çok tercih edilmelerinin halkta tepki çekmesi ve yakınlık ilişkilerin minimumda tutulması gibi sorunlar yaşanmaktadır. Fakat halk, şartların eşitlenmesi koşuluyla birlikte yaşama konusuna olumlu bakmaktadır.

Yapılan çalışmada hem göçmenlerin hem de yerel halkın dil, yaşam tarzı, kültürel farklılık gibi birçok nedenden dolayı uyum sağlamakta zorluk çektikleri, aynı zamanda işverenlerin tercihi haline gelmeleri yerel halkın tepkisine yol açmaktadır. Bu durum Türk toplumunda güven eksikliğine, yerli halkın hak kayıplarına maruz kalma düşüncesi ve bundan endişe duyması, ayrıca Suriyelilerin yoğun yaşadıkları yerlerde demografik yapıyı değiştirmeleri yerel halkı rahatsız etmektedir. Bu durum toplumsal uyumsuzluk ve dışlanmayı da beraberinde

getirmektedir. Bu nedenle geliştirilecek olan politikalarda, göçle birlikte gelen insanların ve yerel halkın mağduriyetleri birlikte değerlendirilmelidir.

Tarım sektöründe daha yoğun olan kayıtdışı istihdamın azaltılması için, tarım işçilerinin de sigortalanması daha geniş kitlelere ulaşmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerin sigortalanmasında yaşanacak sorunlar nedeniyle, Ziraat Odalarına kayıtlarının yapılması sağlanmalıdır. Böylece Türkiye'de mevsimlik olarak çalışan işçilerin sayısı belirlenerek, yapılan çalışmalarda sağlıklı verilerin kullanılmasına olanak sağlar. Ayrıca Ziraat Odalar Birliği'ne kayıt olanlar içerisinden sürekli ya da günlük işçi istemi yapılarak haksız rekabetin azaltılması sağlanabilir. Sığınmacılara çalışma izni verilmeden çalışmaları önlenmelidir. Ayrıca işletmeler tarafından kayıt altına alınmalı ve onlar da Türk vatandaşının sahip olduğu şartlarda yaşamalıdır. Toplumun sığınmacıları benimsememelerinin en önemli sebebi Türkiye'de sahip oldukların hakların, Türk vatandaşından fazla olduğu düşüncesidir. Bu nedenle uygulanacak olan göçmen politikalarında eşitliğin sağlanması birlikte yaşam konusundaki farklılığı aşmada yardımcı olacaktır.

Birlikte yaşam ve farklı kültürlerin benimsenmesi geliştirilecek olan politikalarda göçün dışsallığını dikkate almak önemli bir farkındalık yaratacaktır. Çünkü göçle birlikte gelen insanların mağduriyeti ön planda olmalı, fakat üçüncü kişiler olan yerli halkın etki düzeyleri ve mağduriyetleri geri planda olmamalıdır. Gelen sığınmacıların haksız rekabet ortamı yaratmaması gerekmektedir. Özellikle yerli işçilerin işlerinin elinden alındığını düşünmeleri birlikte yaşam konusunda önemli bir engeldir. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, tarım sektöründe bir işveren yerli işçiye 80 TL, sığınmacı işçiye ise 60 TL günlük ücret ödediği düşünüldüğünde, normalde sığınmacı işçinin bu ücreti kabul etmemesi beklenmektedir. Fakat yaşam koşulları, çalışma izninin olmaması ve zorunlu olması işçiyi kabul etmeye zorlamaktadır. Bu ücretin kabul edilmesi bir sonraki günlük işte yabancı işçilerin tercih edilebilirliliğini artırmaktadır. Yerli işçi ise günlük ücretinin altında çalışmak istemeyi anlamsız bulacak ve çalışmayacaktır. Bu durum yerli işçilerin bu sektörden uzaklaşması anlamına gelmektedir. Yerli

işçilerin bu piyasayı terk etmesiyle piyasa fiyat dengesi bozulacak ve sığınmacı işçilere olan talep artacaktır. Artan taleple birlikte ücret düzeyi de yükselecektir. Kısa dönemde yabancı işçiler yerli işçilerin işlerine sahip olacaktır. Yerli işçilerin düşük ücretten çalışmamaları ve farklı sektörlere yönelimini artıracaktır. Mevsimlik işçilik, TÜİK'e göre istihdama dahil olmayan kısımda iken, sektörden uzaklaşıp yeni iş arayanlar işsizlik kategorisinde yer alacaktır. Bu da işsizlik oranını artıracaktır. Bu durumda a) Yerli işçiler sektörden uzaklaşmalı mı? b) Sığınmacı işçilerin günlük fiyatları artırılmalı mı? c) Yoksa günlük ücretten vazgeçip, herkes yaptığı işin parasını mı almalıdır? şeklinde 3 seçenek oluşmaktadır. Bu durumda en iyi öneri son şık olurdu ve böylece yerli işçiler sektörü terk etmez, yabancı işçilerde de düşük ücretten çalışma zorunluluğunun etkisini azaltabilir.

Suriyeli sığınmacıların uzun süredir Türkiye'de yaşamalarına rağmen, Türk toplumuna adapte olamadıkları belirlenmiştir. Kitlesel boyuttaki bu göç, göçmenlerin birbirleri ile olan iletişimini artırmış ve dışa kapalı hale getirmiştir. Farklı kültürel yapıları, iletişimdeki sıkıntılar, toplumsal kurallar ve farklı yaşam tarzları yerli halk tarafından benimsenmemektedir. Bu da göçün dışsallığının bir bedelidir ve bu miktar yere, zamana ve kişiye göre değişmelidir. Dışsallık bedelinin amacı, başkalarına rahatsızlık verebilecek bir şeyi yapmamak değil, başkalarına verdikleri rahatsızlığı dikkate aldırmaktır. Bu nedenle bu toplumda uzun süre birlikte yaşam sürülmesine karşın iki farklı kültürün birbirini benimsememesi maliyet olarak yansıtılmalıdır. Bu konu farklı çalışmalarla geliştirilmeye açıktır.

Bu çalışmada sadece TR63 Bölgesi'nde yaşayan sığınmacıların tarımda çalışma koşulları ve topluma bakışları nicel gözlemlerle açıklanmıştır. Buna ilaveten bu bölgede tarımda çalışan yerli işçi, işveren ve elçi/çavuşlara ait çalışma şekilleri ve sığınmacılarla birlikte yaşam konusundaki düşünceleri sunulmuştur. Mahalle/köy muhtarları ile görüşmeler toplumun temel sorunlarını yansıtmaktadır. Fakat bu sonuçlar Türkiye'yi temsil edecek genellemeye sahip değildir. Bu nedenle

ülkenin diğer bölgelerinde de bu çalışma baz alınarak benzer nitelikte çalışmalar yapılması, ülke bazlı veri üretimine katkı sağlayacaktır. Bu sayede Türkiye'nin oluşturulacak yeni göçmen politikalarının mevcut sorunları çözüme ulaştırabilmesine farklı olanaklar sağlayacaktır. Bu durum hem Türkiye'deki göçmen/sığınmacıların toplumsal adaptasyonunu daha olumlu seviyelere çıkaracağı, ülke ekonomisinin refahını arttırma adına önemli veriler sağlayacaktır. Böylece bu alanda öncü bir ülke olarak diğer ülkelere de örnek teşkil ederek uluslararası düzeyde sağduyu ve farkındalığın arttırılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Acemoğlu, D., Libson D. ve List J. A., 2016. Makroekonomi. Beta yayınevi, s.198

AFAD, 2014. Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarında Misafirlik. Ankara.

Ağazade, S., Eştürk, Ö. 2019. Türkiye Tarım Sektöründe Emek Verimliliği ve İstihdam İlişkisinin İncelenmesi. Sosyal Güvenlik Dergisi, 9: 237-254.

Ahmed, M. S., 2010. Migrant Workers Remittance and Economic Growth: Evidence from Bangladesh. ASA University Review, 4(1), 1-13

Akay, Ç,E., 2015. STATA ile Panel Veri Modelleri, Edt. Selahattin Güriş, Der Yayınları, İstanbul, s:175-194

Akgül, I. 1994. Zaman Serisi Analizi Ve Öngörü Modelleri. Öneri Dergisi, 1(1), 52-69.

Akıl, A., 2019. Euro/Dolar Paritesindeki Değişimin Zaman Serisi Analizi İle İncelenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Matematik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Akın, F., 2002. Kalitatif Tercih Modelleri Analizi, Bursa: Ekin Kitabevi.

Aksoy, S., 1969. Türkiye'de Toprak Meselesi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Akşit, B.T., 1992. Medikal Araştırmalarda Etik Sorunlar", Türk Tabipler Birliği Sağlık Kongresi. 8–11 Mart 1992. Shareton Oteli. Ankara.

Aktürk, E., 2003. İktisadi Zaman Serileri Arasındaki Nedensellik İlişkinin Araştırılmasında Granger Neselleik Testi ve Bir Uygulama, Anadolu Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksak Lisans Tezi, Eskişehir.

Altunç, Ö. F. ve Uçan, O., 2017. Dış Göçlerin Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, Social Studies, Cilt:5, Sayı:8, ss.197-212

Andersan, E. B., 1970. Asymptotic Properties of Conditional Maximum-Likelihood Estimators. Journal of The Royal Statistical Society. Series B (Methodological), 283-301.

Anonim, 2011. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Bahar/ataturk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_2/9/index.html Erişim Tarihi: 15.05.2021

Anonim, 2018. http://www.tarimsalistatistik.com/tr-TR/Sayfa/ithalat-ve-ihracat-verileri Erişim Tarihi: 19.04.2021

Anonim, 2019. https://productphilosophy.com/zaman-serisi-analizi/ Erişim Tarihi: 09.12.2020.

Anonim, 2021a. https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli_sayisi/ Erişim tarihi 17.06.2021

Anonim, 2021b. http://istatistikturkiye.com/post-hoc-testlerinin-dogru-kullanimi Erişim Tarihi: 21.01.2021

Anonim, 2022a. https://www.unhcr.org/tr/siginmacilar Erişim Tarihi: 25.03.2022

Anonim, 2022b. http://arastirma.disk.org.tr/?p=5088 Erişim Tarihi: 03.03.2022

Apaydın, F., 2018. Türkiye'de İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (30), 159-200.

Arslan, İ., Yusuf B. ve Alancıoğlu, E. 2017, "Göçün Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmen-ler Örneği", İlahiyat Akademi Dergisi, 3 (4): 129-148.

Assida, O., 2016. The Economic and Social Impacts of Forced Migration: A Case Study Of Syrian and Iraqi Forced Migrants In Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

Ataman, B. C. 1998. İşsizlik sorununa yeni yaklaşımlar. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 53(01), 59-72.

Ateş, H. ve Yavuz, Ö., 2017. (G) Öçmen (Ö) Tekileştirme Ve (Ç) Ok Kültürlülük, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, *22*(Göç Özel Sayısı), 1287-1301.

Aydemir, A. and Kırdar, M. G., 2013. QuassiExperimental Impact Estimates of Immigrant Labor Supply Schoks: The Role of Treatment and Comparison Group Matching and Relative Skill Composition. IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series No: 7161. January 2013.

Aydın, B., 2012. Küreselleşme Sürecinde Tarımsal Yapıdaki Dönüşümler, Organik Tarım ve Türkiye Örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aygül, H., 2018. Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi , 9 (20) , 68-82

Bağcı, E., 2018. Eğitim Düzeyinin İşsizlik Üzerindeki Etkisi Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaştırılması . Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (1) , 348-358.

Baltagi, B.H., 2005. Econometric Analysis of Panel Data, Third Edition, England John Wiley&Sons Inc

Bauder, H., 2005. "Habitus, Rules of the Labour Market and Employment Strategies of Immigrants in Vancouver, Canada", Social & Cultural Geography, 6(1), 81-97.

Baş, H. ve Kocakaya M. E., 2018.Temel Kavram ve Analizlerle Türkiye Ekonomisi, İrfan Ersin Editörlüğü, Bölüm 9, Ekin Yayınevi, Bursa.

Bayramoğlu, Z., ve Bozdemir, M., 2020. Tarım Sektöründe İşgücü Terminolojisinin Tanımlanması, Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi,*8*(3), 773-783.

Berber, M. ve Bocutoğlu, E., 2016. Genel Ekonomi, 3. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 203s.

Bernstein, H. 2009. Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri. 2. Baskı, İstanbul. Yordam Kitap.

BİSAM, 2021. Açlık ve Yoksulluk Sınırı Araştırması Aralık 2020. http://www.birlesikmetalis.org/index.php/tr/guncel/basin-aciklamasi/1655-bisam-12-20 Erişim Tarihi: 01.03.2022

Bloor, M., Frankland, J., Thomas, M. and Robson, K. 2001. Focus Groups in Social Research. London: SAGE.

Boehljeand, M and Schrader, L.F., 1998. The Industrialization of Agriculture: Questions of Coordination, 'The Industrialization of Agriculture: Vertical Coordination in The U.S. Food System, Edited by J.S. Royer and R.T. Rogers'. 1998, Ashgate, USA.

Bonin, H., 2005. Wageand Employment Effects of Immigration to Germany: Evidence From A Skill Group Approach, IZA Discussion Paper, No.1875.

Borjas, G. J., 2003. The Labor Demand Curve Is Downward Sloping: Reexamining The Impact Of Immigration On The Labor Market, The Quarterly Journal of Economics,*118*(4), 1335-1374.

Boubtane, E., Coulibaly D. and Rault C., 2011. Immigration, Unemployment and Growth in the Host Country: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis on OECD Countries, Discussion Paper No:5853, IZA, Germany

Boubtane, E., Caulibaly, D., and Rault, C., 2013a. Immigration, Unemployment And GDP in The Host Country: Bootstrap Panel Granger Causality analysis on OECD Countries. Economing Modelling(33), 261-269.

Boubtane, E, Dramane, C. and Cristophe R., 2013b. Immigration, Growth, and Unemployment: Panel VAR Evidence from OECD Countries, Review of Labour Economics and Industrial Relations, Vol. 27, pp. 399-420

Bowling, A., 2002. Research Methods in Health: Investigating Health and Health Services. Philadelphia, PA: McGraw-Hill House.

Bozdağlıoğlu, Y., 2008. Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları, Sosyal Bilimler Dergisi, *20*, 45-65.

Bozkurt, H. Y., 2013. Zaman Serileri Analizi Genişletilmiş 2. Baskı, Ekin Yayınevi,5s.

Brooks, C., 2008. Introductory Econometrics for Finance, 2nd Edition, Cambridge University, Cambridge University Press.

Brücker, H., and Schröder, P. J. 2012. International migration with heterogeneous agents: Theory and evidence for Germany, 1967–2009. The World Economy, 35(2), 152-182.

Budak, P., Demir, M. S., Tan, M., ve Sarı, M., 2017. Yerel Halkın Algısında Suriyeli Sığınmacılar Ve Toplumsal Etkileri: Elazığ İli Örneği, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, *5*(62), 543-564.

Büyüköztürk, Ş., 2015. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Pegem Akademi, Genişletilmiş 21. Baskı, Ankara.

Card, D., 1990. The Impact of the Mariel Boatlift on the Miami Labor Market, Industrial and Labor Review, Volume:43, Issue:2, pp.245-257.

Card, D. 2011. Origins of the unemployment rate: the lasting legacy of measurement without theory. American Economic Review, 101(3), 552-57.

Chamberlain, G., 1980. Analysis of Covariance With Qualitative Data.Rewiew of Economic Studies, 47, 225-238

Cerev, G. ve Yenihan, B., 2017. İşgücü Piyasası Temel Kavramları Doğrultusunda Elazığ İli İşgücü Piyasasının Mevcut Durumu Ve Analizi, Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, *4*(1), 77-90.

Ceritoglu, E., Yunculer, H. B. G., Torun, H., ve Tumen, S., 2015a. The Impact of Syrian Refuges on Natives, Labor Market Outcomes in Turkey: Evidence from a Quasi-Experimental Design. Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No 61503. 1-47.

Ceritoglu, E., Yunculer, H. B. G., Torun, H. ve Tumen, S., 2015b. The Market Outcomes In Turkey: Evidence From a Quasi-Experimental Design, IZA DP No:9348.

Chletsos, M. and Roupakias, S., 2012, Immigration, Unemployment and Growth: Empirical Evidence from Greece, Munich Personal RePEc Archive, No.39927

Coleman, D. C., 1956. Industrial growth and industrial revolutions, Economica, Cilt: 23, Sayı: 89, s. 1-22. CONDRY, M. W. & NELSON, C. B., (2016), Using Smart Edge IoT Devices for Safer, Rapid Response With Industry IoT Control Operations, Proceedings of the Ieee, Cilt: 104, Sayı: 5, s. 938-946.

Cole, M.G. and Mortensen, D.T., 2016. Equilibrium Labor Turnover, Firm Growth, and Unemployment. Econometrica 84 1: 347–63.

Çelikkalp, Ü., Saraçoğlu, G. V., ve Yorulmaz, F., 2014. Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Kadınlar, Sağlık Riskleri ve Sorunları, TAF Preventive Medicine Bulletin, 13(3).

Çetin, B., 2010. Tarım Ekonomisi, Dora Yayınevi, 1. Basım, 58-59s.

Çokluk, Ö., Yılmaz, K., ve Oğuz, E., 2011. Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi, Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, *4*(1), 95-107.

Darpeix, A., Bignebat, C. and Perrier-Cornet, P. 2014. Demand for seasonal wage labour in agriculture: What does family farming hide? Journal of Agricultural Economics, 65(1), 257- 272.

Demirhan, A., 2019. Panel Logit Modelleri: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama, Maliye ve Finans Yazıları, (111), 341-356.

Dickey, D. A., and Fuller, W. A. 1979. Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, Journal of the American Statistical Association, 74 (366a), 427-431.

Dickey, D. A. and Fuller W. A. 1981, "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", Econometrica, Vol. 49, No. 4., pp. 1057-1072

DOĞAKA, 2012. TR63 Bölge Planı 2014-2023. https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/www.dogaka.gov.tr_448_IJ0D28TR_TR63-Bolge-Plani-2014-2023.pdf

Ekin N., 1976. Endüstri İlişkileri. İstanbul. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.

Engle, R. F. and Granger, C. W., 1987. Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, And Testing. Econometrica: Journal of The Econometric Society, 251-276.

Engin, C. ve Konuk, T., 2020. Türkiye Ekonomisinde Uluslararası Göçün İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,10(1), 103-123.

Erdem, E. ve Tugcu, C.T., 2012. Higher Education and Unemployment: A Cointegration And Causality Analysis Of The Case Of Turkey, European Journal of Education, 47(2), pp.299-309.

Ersoy, A. F. ve Ala, M., 2019. Suriyeli Sığınmacı Ve Mültecilere İlişkin Görüşler: Osmaniye'de Nitel Bir Araştırma, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, *54*(3), 1343-1356.

Feridun, M., 2004, Immigratıon, Income and Unemployment: An Applicatıon of the Bounds Testing Approach To Cointegration, Project MUSE Scholarly Journals Online, Lough Borough University, U.K, The Journal of Developing Areas, Volume:41, Issue:1, pp.37-49

Frees, E.W., 2004.. Longitudinal and Panel Data, Analysis and Applications in the Social Sciences, United Kingdom :Cambridge University Press.

Friedberg, M. R. and Hunt, J. 1995. The İmpact Of Immigarants on Host Country Wages, Employment and Growth, Volume:9, Issue:2, pp.23-44.

Fromentin, V., Damette, O., and Zou, B., 2014. The Global Economic Crisis And The Effect Of İmmigration On The Employment Of Native-Born Workers In Europe (No. 14-22). Center for Research in Economic Analysis, University of Luxembourg.

Fuller, W.A., 1976. Introduction to Statistical Time Series, John Wiley and Sons. New York.

Gibbs, A., 1997. Focus Groups, Social Research Update, 19. http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html. İndirme Tarihi: 10.08.2007.

Gizir, S., 2007. Focus Groups in Educational Studies, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3 (1), 1–20.

Granger, C.W.J. 1969. Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. Econometrica, 37 (3) August, pp.424-438.

Göç İdaresi, 2021. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 Erişim Tarihi: 07.03.2021

Göğebakan, A., 2018. The Impact Of Syrıan Immıgrants On The Wages Of Unskılled Natıves In Turkey, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Görücü, B., 2006. Türkiye'de İşgücü Piyasası Yönetimi ve Bir Model Önerisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Malatya.

Göv, A. ve Dürrü, Z., 2017. Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:4 s. 491-502.

Gujarati, D. N., 2004. Basic Econometrics, 4th Edition. The McGraw Hill Inc., New York.

Gujarati, D.N. and Porter, D.C. 2009. Basic Econometrics. 5th Edition, The McGraw Hill Inc., New York.

Gülbahar, A., 2020, Dış Göçün Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği (1996-2016), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Gülçubuk B., Karabıyık E., Tanır F. 2003. "Baseline Survey on Worst Forms of Child Labour in the Agricultural Sector: Children in Cotton Harvesting in Karatas", Adana. 2003, Ankara. http://www.ilo.org /ipecinfo/ product/ viewProduct.do? productId=5224. Erişim Tarihi: 31.06.2011

Gümüş, A. 2005. Çukurovanın Ötekileri, Tiroj, Mayıs-Haziran, ss. 22-26.

Gündoğan, N., 2001. İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, *56*(04).

Gündoğan N. ve Biçerli M. K., 2003. Çalışma Ekonomisi, AÜ Yayınları: 1461, Eskişehir

Güriş, S., 2015. Panel veri ve panel veri modelleri. S. Güriş, Stata ile panel veri modelleri, Der Yayınları, İstanbul, s:1-37.

Güriş, S ve Kızılarslan, Ş. 2017. Dengesiz Panel Veri Modeli İle Em Algoritması Sonuçlarının Karşılaştırılması. Öneri Dergisi, 12(47), 15-30.

Gürler, A.Z., 2016. Tarım Ekonomisi ve Politikası, Nobel Yayınları, Ankara. s.1-33

Harunoğulları, M., ve Cengiz, D., 2014. Suriyeli Göçmenlerin Mekânsal Analizi; Hatay (Antakya) Örneği, TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu, 23-24.

Hayat, E. ve Yaman, A,. 2016. Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi, Göç Araştırmaları Dergisi , (3) , 94-127.

Hsiao, C., 1994. Analysis of Panel Data, Cambridge University Press, Cambridge.

ILO, 1990, Surveys of Economically Active Populationd, Employment, Uneployment and Underemployment, http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/download/lfs.pdf, Erişim Tarihi: Erişim tarihi: 15.04.21

ILO, 2010. Women in Labour Markets: Measuring Progress And Identifying Challenges. International Labour Office (ILO), March, Geneva [Internet]. 2010. Erişim adresi: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_emp/-emp_elm/trends/documents/publication/wcms_123835.pdf Erişim tarihi: 15.04.21

ILO, 2020. https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_702144/lang--tr/index.htm Erişim Tarihi: 04.03.2022

ILO, 2021. https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/glossary/#L Erişim tarihi: 15.04.21

İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya Ö.F. 2014. Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MireKoç Proje Raporları 1/2014, Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi, İstanbul.

İnal, H., 2019, Kayıt Dışı İstihdam Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

İşcan, İ. H.ve Çakır, M., 2019. Türkiye'deki Sığınmacı ve Mültecilerin Türk İşgücü Piyasasına Etkisi: Bir Saha Araştırması, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, *19*(43), 177-236.

Janicke, M. and Jacob, K., 2009. A Third Industrial Revolution? Solutions to the crisis of resource-intensive growth.

Jean, S., and Jimenez, M., 2011. The Unemployment İmpact Of Immigration in OECD Countries, European Journal of Political Economy, (27), 241- 256.

Jennisen, R., 2004. Macro-Economic Determinants of International Migration in Europe, Purdue University Press, Purdue.

Johansen, S., 1988. Statistical Analysis of Cointegration Vectors. Journal of Economic Dynamics and Control, 12(2-3), 231-254.

Kadirbeyoğlu, Z., 2010 In the land of the Ostriches: Developmentalism, Environmental Degradation and Forced Migration in Turkey, T. Afi fi and J. Jager (der.) Environment, Forced Migration and Social Vulnerability içinde. Heidelberg: Springer, 223-234.

Karaca, O., 2003. Türkiye'de enflasyon-büyüme ilişkisi: zaman serisi analizi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4(2), 247-255.

Karasu, M. A., 2018. Türkiye'ye Yönelik Diş Göçler, Suriyeli Sığınmacı Göçü ve Etkileri, Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi, *14*(1), 21-41.

Kapusuzoğlu, A. ve Karan, M. B., 2010. Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi İle Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisinin Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Business and Economics Research Journal,1(3), 57.

Kavak, S., 2016. Syrian Refugees In Seasonal Agricultural Work: A Case Of Adverse Incorporation In Turkey.New Perspectives on Turkey,*54*, 33-53.

Kayaalp, E., 2009. From Seed To Smoke: The Re-Making Of The Tobacco Market In Turkey, Basılmamış Doktora Tezi. Texas, USA: Rice University.

Kaygısız, İ., 2017. Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri, Friedrich Ebert Stiftung, http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/

Khusayan, S. 2019. Moğolistan Borsası'nın Doğu Asya Borsaları İle Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Kılavuz, E. ve Erdem, İ., 2019. Dünyada Tarım 4.0 Uygulamaları ve Türk Tarımının Dönüşümü, Social Sciences, 14 (4) , 133-157

Kılıç, Y. ve Kıymaz, T., 2014. Tarımda Eğitim Ve İşgücü Verimliliği İlişkisi: Bölgesel Farklılıklar, Tarım Ekonomisi Dergisi, 20(1), 53-64.

Kitzinger, J.,1995. Qualitative Research: Introducing Focus Groups, British Medical Journal, 311, 299–302.

Kocabaş, F., 2004. Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (10).

Koçlu, S., 2019. Göç Ve Çeviri İlişkisi Bağlamında Toplum Çevirmenliğine Üst Bakış: Sakarya Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Koray, M. ve Topçuoğlu, A. 1995. Sosyal Politika. 3. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa.

Korkmaz, M., 2018. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri Ve Değerlendirmeler, Sosyal Güvence, (13), 57-83.

Krueger, R.A., 1994. Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research, Sage Pub..

Krueger, R.A. and Casey, M.A., 2000. Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research. California: Sage Pub.

Kroll, T., Barbour, R and Haris, J., 2007. Using Focus Groups in Disability Research, Qualitative Health Research, 17 (5), 690–698.

Kutlar, A., 2017. Adım Adım Eviews İle Uygulamalı Çok Denklemli Zaman Serileri (2), Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 62s.

Küreselleşme Paradoksu, 2020. http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html Erişim Tarihi: 14.04.2020

Latif, E., 2015. The Relationship Between Immigration and Unemployment: Panel Data Evidence From Canada, Economic Modelling, Cilt:50, pp.162- 167

Launov A. and Walde K., 2013. Estimating Incentive and Welfare Effects of Nonstationary Unemployment Benefits. International Economic Review 54 4: 1159–98.

Lise, J., Meghir, C. and Robin, J.M., 2016. Matching, Sorting and Wages. Review of Economic Dynamics 19: 63–87.

Long, J.S., 1997. Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables, USA Sage Publications Inc.

Lordoğlu, K. ve Aslan, M., 2016. En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi 2011-2014. Çalışma ve Toplum Dergisi, 49 (2), 789-808.

Lucas, Jr. R. and Prescott, E.C. 1974. Equilibrıum search and unemployment. Journal of Economic Theory 72: 188-209.

McCleay, R. and Hay,R.A, 1983. Applied Time Series Analysis: for The Social Sciences, Sage Pub. Comp.:USA, s.43.

Maddala, G.S., 2001. Introduction to Econometrics, Third Edition, New York :John Wiley&Sons Inc.

Massey, D., Joaquin , A., Graeme , H., Kouaouci, A. and Adela, P., 1993. Theories of International Migration: A Review and Appraisal, Population and Development, Vol 19 (3), p. 431-466.

Matyas, L. and Sevestre, P., 1996. The Econometrics of Panel Data: A Handbook of The Theory With Applications. Springer.

Meçik, O., ve Koyuncu, T., 2020. Türkiye'de Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,*9*(3), 2618-2635.

Morgan, D.L., 1997. Focus Groups As Qualitative Research. California: SAGE.

Morley, B., 2006. Causality Between Economic Growth and Immigration: An ARDL Bounds Testing Approach, Economics Letters, Vol. 90, 72–76s. (http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165176505002594).

Muratoğlu, Y., 2011. Büyüme ve İstihdam Arasindaki İlişki: Türkiye Örneği, Internatıonal Conference on Eurasian Economies, Bishkek-Kyrgyzstan,12-14s.

Nurdoğan, A. K. ve Şahin, M. 2019, Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göç İşsizliğin Bir Nedeni mi?, Uluslararası Toplum ve Araştırma Dergisi, Cilt:9, Sayı:11, ss.2203-2221

Odabaşı, Y., 2015. İktisada Giriş, Akademia Yayınevi, Kütahya.

Odabaşı, Y., 2019. Seçilmiş Göstergelerle Türkiye Ekonomisi Geçmişten Günümüze, Ed. Y.Odabaşı ve Z. Yılmaz, Ekin Yayınevi, 29-70s.

OECD, 1998a. The Macroeconomic Implicalions of Ageing in a Global ConLexL. W.P. 1.2,

OECD, 1998b. Employment Outlook.

Oğuz, S. 2017. İşsizlik ve ücret: İşgücü piyasası üzerine makaleler, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Doktora Tezi, Ankara.

Orhan, F. 2017. Erzincan'da mevsimlik gezici tarım işçiliği ve yaşanan sorunlara yönelik coğrafi bir inceleme, Türk Coğrafya Dergisi, 69:47-56.

Orhan, F. ve Akpınar, E. 2018. Türkiye'de Mevsimlik Göçlere Bir Örnek: Gezici Tarım İşçiliği. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ankara. S.412-423.

Özçelik, Ö., 2019. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde ve Atatürk Döneminde İktisadi Durum, 'Seçilmiş Göstergelerle Türkiye Ekonomisi Geçmişten Günümüze, Edt. Odabaşı, Y ve Yılmaz, Z.' Ekin Yayınevi,Bursa.

Özgüven, A., 1997. İktisat Bilimine Giriş, Filiz Kitabevi, Göz.geç.gen. 7. Baskı, İstanbul, 534s.

Özsoylu, A. F. 2017. Endüstri 4.0. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 41-64.

Öztornacı, B. 2019. Türkiye'de çok Boyutlu Kırsal Yoksulluk ve Belirleyenleri, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.

Paksoy, S. ve Karadeniz, M., 2016. Kilis'te Çalışan Suriyeli Sığınmacıların Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15(58), 785-798.

Pamuk, N. S. ve Soysal, M. 2018. Yeni sanayi devrimi endüstri 4.0 üzerine bir inceleme. Verimlilik Dergisi, (1), 41-66.

Phillips, M.J. and Marble, R.P., 1986. Farmer Education And Efficiency:A Frontier Production Function Approach, Economics Of Education Review, 5:257-64.

Pınar, A., Siverekli, E., ve Demir, M., 2016. Şanlıurfa'da İşverenlerin ve İşçilerin Suriyeli İstihdamına Bakışı, Uluslararası Çalışma Örgütü Araştırma Raporları. 1-34.

Pindyck, R.S. and Rubinfield, D.L., 1991. Econometric Models and Econometric Forecast. McGraw Hill Inc. Third Edition, Singapore.

Postel-Vinay, F. and Robin, J.M. 2002. Equilibrium Wage Dispersion with Worker and Employer Heterogeneity. Econometrica 70 6: 2295–350.

Redclift, M. 2005. Sustainable Development (1987–2005): An Oxymoron Comes Of Age. Sustainable Development, 13(4), 212-227.

Rehber, E., 2004. Industrialization in the agri-food sector and globalization. AGRO FOOD INDUSTRY HI TECH, 15(3), 46-48.

Rehber, E., 2010. Tarım Ekonomisi. 1. Basım, Dora Yayıncılık, Bursa.

Rehber, E., 2013.Tarım Ekonomisi. Ekin Yayınevi, Bursa.

Richards, T. J. 2018. Immigration Reform and Farm Labor Markets. American Journal of Agricultural Economics, 100(4), 1050-1071.

Saxowsky, D. M. and Duncon, M.. R., 1996. Understanding Agriculture's Transition into 21st Century, Agricultural Economics, Miscellaneous Report No. 181, 1996, North Dakota State University.

Selim S., Kırgel,D., Çelik,O. ve Yazıcıoğlu, H., 2014. Türkiye'de İşsizliğin Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(22), ss.1-26.

Scheffe, H., 1953. A Method Of Judging All Contrasts İn The Analysis Of Variance. Biometrika, 40, 87-104.

Scheffe, H., 1959. The Analysis Of Variance. New York: John Wiley press.

Sevinç, H. ve Sevinç Eroğlu, D., 2016, Ekonomik Büyüme ve Göç İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere Dayalı Bir Analiz, International Conference on Eurasian Economies Session 2C: Kalkınma II, August 29-31, Hungary.

Shan J., Morris A. and Sun F., 1999. Immigration and Unemployment: New Evidence from Australia and New Zealand, International Review of Applied Economics, Volume:13, Issue:2, pp.253-260

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M., 2010. Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara: Nobel Kitabevi.

Sevüktekin, M. ve Çınar M., 2017. Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulamalı, Dora Yayıncılık, Bursa.

Stein, B. N., 1981. Part VI: Resources: The Refugee Experience: Defining The Parameters Of A Field Of Study, International Migration Review, *15*(1-2), 320-330.

Stewart, D.W. and Shamdasani, P.N., 1990. Focus Groups: Theory and Practice. Newbury Park, CA: SAGE.

Stock, J. H. and Watson, M. W., 1988. Testing for Common Trends, Journal of the American Statistical Association, 83(404), 1097-1107.

Şentürk, F., 2015. Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı, Sosyal Güvence, (7), 113-143.

Şimşek, D., 2018. Göç Oranı-Enflasyon- Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: En Fazla Göç Alan Sekiz Ülkenin Araştırılması, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Taş, H. Y., Küçükoğlu, M. ve Menteşe, B., 2016. Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar/In Turkey, The Problems Faced By Of Syrıan Asylum Seekers In Workıng Life. Turan: Stratejik Araştırmalar Merkezi, *8*(32), 265.

Torun, N., 2015. Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Tuna, O. ve Yalçıntaş, N.. 1999, Sosyal Siyaset. 7. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul.

Tunç, A. Ş. 2015. Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. Tesam Akademi Dergisi, 2 (2), 29-63.

Turan, İ., Şimşek, Ü. ve Aslan, H., 2015. Eğitim Araştırmalarında Likert Ölçeği ve Likert-Tipi Soruların Kullanımı ve Analizi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, *30*(1), 186-203.

Turhan, E., 2011. Karpuzlar Ve İnsanlar Hakkında: Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Ve Tarımdaki Neoliberal Dönüşümün Politik Ekolojisi Yolunda. Praksis, *25*, 69-86.

TÜİK, 2020a. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484#:~:text=%C4%B0%C5%9Fsizlik%20oran%C4%B1%20%13%2C2%20seviyesinde,%13%2C2%20seviyesinde%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti. Erişim Tarihi: 03.02.2022

TÜİK, 2020b. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile Erişim Tarihi: 03.02.2022

TÜİK, 2021. https://tuikweb.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2019/turkce/metaveri/tanim/index.html Erişim Tarihi: 16.04.2021.

Türkoğlu, E., 2015. Küreselleşme ve Tarım Sektörü: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD, İstanbul.

Türkekul, B., 2007. Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Tarım Sektörü İtibariyle Ekonometrik Bir Analiz, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 44 (1): 163-175.

Uçkaç, A., 2010. Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Ekonomik Yansımaları, Maliye Dergisi, Sayı:158, ss.422-430.

USB, 2017. The Future of The Western Cape Agricultural Sector In The Context of The 4th Industrial Revolution. (University of Stellenbosch Business School)

Urzua, C. M., 1996. On the correct use of omnibus tests for normality, Economics Letters, Volume 53, Issue 3, December 1996, Pages 247-251.

Venturuni, A. and Villosio, C., 2004, Labour Market Effect of İmmigration into Italy: An Empricial Analysis, International Labour Review, Volume:145 pp.91-118.

Wadud, A. and White, B., 2000. Farm Household Efficiency In Bangladesh:A Comparison of Stochastic Frontier And DEA Methods. Applied Economics, *32*(13), 1665-1673.

Yağcıoğlu, M., 2019. Küresel Kriz ve Tarım Sektörüne Etkileri, İzmir Ticaret Borsası AR-GE Genel Müdürlüğü, Nisan https://itb.org.tr/dosya/rapordosya/kuresel-kriz-ve-tarim-sektorune-etkileri.pdf?v=1607731200032

Yalçın, C., 2004. Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara

Yazıcı, E. 2001. "Endüstri İlişkileri Sisteminde Değişimi Üreten Temel Dinamikler". G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi. C.3., S.1-12. 8.

Yentürk, N. ve Başlevent, C., 2007, Türkiye'de Genç İşsizliği, Gençlik Çalışmaları Birimi Araştırma Raporu, No: 2.

Yıldırak, N., Gülçubuk, B. ve Gün, S., 2003. Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları. TARIM-İŞ.

Yıldırım, U. D., 2015. Türkiye Tarımında yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği. SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, Birinci Basım. İstanbul.

Yıldırım, U.D., 2016. Karadeniz'de Çay ve Fındık Üretiminde Göçmen İşgücünün Etnikleşme Süreçleri. Karadeniz Araştırmaları, 52: 191-210.

Yıldırımalp, S. ve İslamoğlu, E. 2016, "İstihdamda Suriyeli Göçmen Kadın Olmak: Ev Hizmeti Sektöründe Suriyeli Göçmen Kadın Çalıştırmaya Yönelik Bir Alan Araştırması", Uluslararası Göç ve Kültür Sempoz-yumu, 1-3 Aralık, Amasya.

Yıldırımalp, S., İslamoğlu,E ve İyem, C., 2017. Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul Ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 107-126.

Yıldız, Z. ve Durgun, A., 2010. 2008 Küresel Ekonomik Krizi Ve Turizm Sektörü Üzerine Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, *2*(1), 1-15.

Yılmaz, Ö.G., 2005. Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, (2), 63-76.

Yüksel, H., 2014. Emek Kavramının Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Tarihi Dönüm Noktalarının Süreç Merkezli Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19: 257-273.

Zahniser, S., Hertz, T. Dixon, P, and Rimmer, M. 2012. The potential impact of changes in immigration policy on u.s. agriculture and the market for hired farm labor: a simulation analysis, Economic Research Report, ERR-135. Washington, DC: U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service.

Zagler, M. 2009. Economic Growth, Structural Change, and Search Unemployment. Journal of Economics, 96(1), 63-78.

Zaim, S., 1992. Çalışma Ekonomisi, . 9. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul.

Zengingönül, O., 2015. Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?, Siyasal Dergisi, 2005, 86.

ÖZGEÇMİŞ

Tuğçe SARIOĞLU, Kurtuluş İlköğretim ve Lisesi'nde eğitim gördü. Ankara Üniversitesi Kalecik Meslek Yüksek Okulunda Peyzaj Bölümü okudu. Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nden ve Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nden 2017 yılında Yüksek Lisans mezunu oldu. 2014 yılından itibaren Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

EKLER

EK 1: 1988-2018 yılları arasında zaman serisi veri seti

Yıllar	Net Dış Göçler	Tarımsal istihdam (1000 kişi)	Tarım alanları (1000 ha)	Tarımsal GSYH (milyon $)
1988	51542	8249	41940	15680,25
1989	345000	8639	42074	17770,78
1990	24600	8691	42033	26332,53
1991	467489	9212	40032	22874,86
1992	25000	8718	39953	23742,99
1993	40000	7861	39913	27775,00
1994	20000	8812	40049	20208,41
1995	244653	9080	39212	26597,77
1996	-120000	9259	39364	30586,90
1997	-59998	8837	39241	27452,28
1998	29426	9039	39344	34358,81
1999	67529	8856	39179	26812,35
2000	94514	7769	38757	27520,41
2001	92365	8089	40967	17729,97
2002	82825	7458	41196	24483,63
2003	56219	7165	40644	30814,80
2004	61228	5713	41210	38137,60
2005	602597	5154	41223	46404,88
2006	543804	4907	40493	45093,17
2007	323741	4867	39504	50807,51
2008	6792	5016	39122	57204,26
2009	8932	5254	38912	52409,21
2010	175489	5683	39011	69672,37
2011	117187	6143	38231	68560,10
2012	1763078	6097	38399	67757,74
2013	1612045	6015	38423	63929,55
2014	2650034	5470	38558	61560,31
2015	2748367	5483	38551	59355,85
2016	165235	5305	38328	53410,36
2017	1419610	5464	37964	51860,84
2018	279712	5297	37802	44873,33

Ek: 2 Tarım ve Tarımdışı sektörde eğitim düzeyi (2004-2018)

Yıl	Tarım (%)					
	Okul bitirmeyen	İlkokul	ilköğretim (8 yıl)	Genel Lise	Meslek Lise	Yüksekokul
2004	28,1	59,2	7,0	3,4	1,8	0,6
2005	28,8	56,8	8,2	3,3	2,2	0,7
2006	28,8	56,2	8,8	3,2	2,2	0,9
2007	28,5	55,6	9,7	3,1	2,2	0,9
2008	28,3	54,7	10,6	3,0	2,5	0,9
2009	27,8	54,1	11,6	3,1	2,4	1,0
2010	27,3	53,6	12,2	3,2	2,5	1,2
2011	26,6	53,3	12,9	3,3	2,5	1,5
2012	25,2	54,0	13,4	3,3	2,7	1,4
2013	23,9	54,6	14,1	3,2	2,7	1,4
2014	25,8	52,4	14,4	3,4	2,5	1,5
2015	23,4	53,5	15,0	3,3	2,9	1,7
2016	21,2	54,7	15,0	3,5	3,4	2,1
2017	20,6	54,6	15,1	3,7	3,6	2,4
2018	20,7	53,5	15,5	3,8	4,1	2,4
2019	19,7	52,7	16,1	4,1	4,3	3,0
2020	16,1	52,7	17,3	5,4	4,8	3,7
Yıl	Tarımdışı (%)					
	Okul bitirmeyen	İlkokul	ilköğretim (8 yıl)	Genel Lise	Meslek Lise	Yüksekokul
2004	3,8	40,9	14,5	15,0	10,5	15,3
2005	4,3	38,6	15,3	13,8	11,9	16,0
2006	4,3	37,3	15,7	13,2	12,8	16,7
2007	4,1	36,1	15,9	13,3	13,0	17,7
2008	4,0	35,0	16,1	13,2	13,0	18,7
2009	4,2	34,0	16,6	12,8	12,5	19,9
2010	4,2	32,9	17,6	12,3	12,0	21,0
2011	4,2	31,3	18,2	12,0	12,1	22,2
2012	4,1	30,0	18,0	12,0	12,1	23,8
2013	4,1	29,1	18,4	11,9	12,0	24,4
2014	4,1	29,2	19,3	11,6	11,8	24,0
2015	3,7	28,5	19,2	11,2	12,1	25,2
2016	3,8	27,6	19,0	11,1	12,2	26,3
2017	3,7	26,7	19,2	11,2	12,3	26,9
2018	3,8	26,0	19,3	11,2	12,3	27,4
2019	3,6	24,5	18,6	11,4	12,3	29,5
2020	3,3	22,8	17,6	11,5	12,8	32,1

EK 3: Tarım-tarımdışı istihdam edenlerin ek iş faaliyet durumu

Yıl	Tarım							
	Tarım	%	Sanayi	%	Ticaret	%	Hizmet	%
2004	311	50,1	111	17,9	88	14,2	111	17,9
2005	392	47,1	185	22,2	129	15,5	127	15,2
2006	708	58,8	189	15,7	131	10,9	177	14,7
2007	339	46,5	128	17,6	109	15	153	21
2008	321	43,9	104	14,2	154	21,1	152	20,8
2009	302	34,8	230	26,5	180	20,8	155	17,9
2010	348	38,8	199	22,2	177	19,7	173	19,3
2011	413	42,9	209	21,7	158	16,4	182	18,9
2012	405	44	199	21,6	150	16,3	167	18,1
2013	423	44,7	168	17,8	151	16	204	21
2014	586	40,1	320	21,9	215	14,7	341	23,3
2015	668	40,9	338	20,7	224	13,7	405	24,8
2016	613	36,7	392	23,5	258	15,4	408	24,4
2017	537	32,7	449	27,4	253	15,4	401	24,5
2018	475	29,7	465	29,1	257	16,1	401	25,1
2019	465	37	276	22	213	16,9	303	24,1
2020	620	36,4	445	26,2	259	15,2	377	22,2
Yıl	Tarımdışı							
	Tarım	%	Sanayi	%	Ticaret	%	Hizmet	%
2004	1701	72,5	105	4,5	198	8,4	342	14,6
2005	1815	66,2	176	6,4	299	10,9	450	16,4
2006	2078	65,3	205	6,4	363	11,4	535	16,8
2007	1708	65,8	147	5,7	328	12,6	414	15,9
2008	1936	66,7	181	6,2	338	11,6	448	15,4
2009	2312	68,4	224	6,6	379	11,2	446	13,8
2010	2815	70,6	269	6,7	386	9,7	519	13
2011	2936	68,8	331	7,8	470	11	532	12,5
2012	2706	68,9	269	6,8	399	10,2	555	14,1
2013	2608	66,4	289	7,4	449	11,4	583	14,8
2014	3776	69,8	356	6,6	530	9,8	747	13,8
2015	3977	70,8	348	6,2	544	9,7	748	13,3
2016	3756	68	413	7,5	534	9,7	822	14,9
2017	3583	65	419	7,6	554	10,1	925	16,9
2018	3694	64,3	435	7,6	596	10,4	1017	17,7
2019	3217	63,9	315	6,3	562	11,2	939	18,7
2020	3812	61,3	619	10	713	11,5	1071	17,2

EK 4 : E-Views çıktıları

Birim kök testleri

Null Hypothesis: NETGOC has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 4 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		0.520359	0.9841
Test critical values:	1% level	-3.711457	
	5% level	-2.981038	
	10% level	-2.629906	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(NETGOC)
Method: Least Squares
Date: 10/09/20 Time: 11:48
Sample (adjusted): 1993 2018
Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
NETGOC(-1)	0.191829	0.368648	0.520359	0.6085
D(NETGOC(-1))	-0.425361	0.290035	-1.466585	0.1580
D(NETGOC(-2))	-0.081541	0.259347	-0.314410	0.7565
D(NETGOC(-3))	-0.252737	0.508809	-0.496724	0.6248
D(NETGOC(-4))	-1.388769	0.490847	-2.829333	0.0104
C	91094.30	143504.3	0.634784	0.5328

R-squared	0.610329	Mean dependent var	9796.615
Adjusted R-squared	0.512911	S.D. dependent var	745989.3
S.E. of regression	520639.1	Akaike info criterion	29.36268
Sum squared resid	5.42E+12	Schwarz criterion	29.65301
Log likelihood	-375.7148	Hannan-Quinn criter.	29.44628
F-statistic	6.265064	Durbin-Watson stat	2.331271

Prob(F-statistic)	0.001189

Null Hypothesis: NETGOC has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 7 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		1.728814	1.0000
Test critical values:	1% level	-4.416345	
	5% level	-3.622033	
	10% level	-3.248592	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(NETGOC)
Method: Least Squares
Date: 10/09/20 Time: 11:50
Sample (adjusted): 1996 2018
Included observations: 23 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
NETGOC(-1)	1.401887	0.810895	1.728814	0.1075
D(NETGOC(-1))	-2.124313	0.848506	-2.503593	0.0264
D(NETGOC(-2))	-1.773318	0.800142	-2.216253	0.0451
D(NETGOC(-3))	-1.601723	0.829391	-1.931204	0.0756
D(NETGOC(-4))	-2.909867	0.780284	-3.729239	0.0025
D(NETGOC(-5))	-2.115842	0.798967	-2.648224	0.0201
D(NETGOC(-6))	-1.875854	0.764117	-2.454932	0.0289
D(NETGOC(-7))	-1.165396	0.574124	-2.029868	0.0634
C	-938412.0	330094.1	-2.842862	0.0138
@TREND("1988")	53395.10	21700.63	2.460532	0.0286

R-squared	0.846884	Mean dependent var	1524.304
Adjusted R-squared	0.740880	S.D. dependent var	793835.6
S.E. of regression	404092.8	Akaike info criterion	28.95570
Sum squared resid	2.12E+12	Schwarz criterion	29.44939
Log likelihood	-322.9905	Hannan-Quinn criter.	29.07986
F-statistic	7.989192	Durbin-Watson stat	2.355903
Prob(F-statistic)	0.000512		

Null Hypothesis: NETGOC has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 4 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		1.243948	0.9413
Test critical values:	1% level	-2.656915	
	5% level	-1.954414	
	10% level	-1.609329	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(NETGOC)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:51

Sample (adjusted): 1993 2018

Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
NETGOC(-1)	0.343772	0.276356	1.243948	0.2272
D(NETGOC(-1))	-0.521557	0.243755	-2.139677	0.0443
D(NETGOC(-2))	-0.156718	0.227426	-0.689094	0.4983
D(NETGOC(-3))	-0.401231	0.445376	-0.900882	0.3779
D(NETGOC(-4))	-1.529873	0.431363	-3.546598	0.0019

R-squared	0.602478	Mean dependent var	9796.615
Adjusted R-squared	0.526759	S.D. dependent var	745989.3
S.E. of regression	513184.6	Akaike info criterion	29.30570
Sum squared resid	5.53E+12	Schwarz criterion	29.54764
Log likelihood	-375.9741	Hannan-Quinn criter.	29.37537
Durbin-Watson stat	2.405420		

Null Hypothesis: D(NETGOC) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.040267	0.0004
Test critical values:	1% level	-3.711457	
	5% level	-2.981038	
	10% level	-2.629906	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(NETGOC,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:51

Sample (adjusted): 1993 2018

Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(NETGOC(-1))	-2.468808	0.489817	-5.040267	0.0001
D(NETGOC(-1),2)	1.170237	0.444907	2.630297	0.0156
D(NETGOC(-2),2)	1.192097	0.387152	3.079142	0.0057
D(NETGOC(-3),2)	1.169056	0.245914	4.753927	0.0001
C	139579.6	107228.5	1.301702	0.2071

R-squared	0.852798	Mean dependent var	-26823.42
Adjusted R-squared	0.824760	S.D. dependent var	1221927.
S.E. of regression	511519.6	Akaike info criterion	29.29920
Sum squared resid	5.49E+12	Schwarz criterion	29.54114
Log likelihood	-375.8896	Hannan-Quinn criter.	29.36887
F-statistic	30.41531	Durbin-Watson stat	2.182130
Prob(F-statistic)	0.000000		

Null Hypothesis: D(NETGOC) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.415146	0.0009
Test critical values:	1% level	-4.356068	
	5% level	-3.595026	
	10% level	-3.233456	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(NETGOC,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:52

Sample (adjusted): 1993 2018

Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(NETGOC(-1))	-2.915017	0.538308	-5.415146	0.0000
D(NETGOC(-1),2)	1.594467	0.494522	3.224260	0.0043
D(NETGOC(-2),2)	1.601469	0.442832	3.616424	0.0017
D(NETGOC(-3),2)	1.362971	0.262014	5.201900	0.0000
C	-276040.8	266099.1	-1.037361	0.3119
@TREND("1988")	26045.84	15382.20	1.693246	0.1059

R-squared	0.871254	Mean dependent var	-26823.42
Adjusted R-squared	0.839068	S.D. dependent var	1221927.
S.E. of regression	490192.4	Akaike info criterion	29.24216
Sum squared resid	4.81E+12	Schwarz criterion	29.53249
Log likelihood	-374.1480	Hannan-Quinn criter.	29.32576
F-statistic	27.06901	Durbin-Watson stat	2.416021
Prob(F-statistic)	0.000000		

Null Hypothesis: D(NETGOC) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.805554	0.0000
Test critical values:	1% level	-2.656915	
	5% level	-1.954414	
	10% level	-1.609329	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(NETGOC,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:52

Sample (adjusted): 1993 2018

Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(NETGOC(-1))	-2.263974	0.471116	-4.805554	0.0001
D(NETGOC(-1),2)	0.976610	0.425870	2.293211	0.0318
D(NETGOC(-2),2)	1.016283	0.368510	2.757815	0.0115
D(NETGOC(-3),2)	1.081835	0.240314	4.501750	0.0002

R-squared	0.840921	Mean dependent var	-26823.42
Adjusted R-squared	0.819228	S.D. dependent var	1221927.
S.E. of regression	519529.9	Akaike info criterion	29.29987
Sum squared resid	5.94E+12	Schwarz criterion	29.49343
Log likelihood	-376.8984	Hannan-Quinn criter.	29.35561
Durbin-Watson stat	2.064705		

Null Hypothesis: TARALAN has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.720663	0.4110
Test critical values:	1% level	-3.670170	
	5% level	-2.963972	
	10% level	-2.621007	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARALAN)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:53

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARALAN(-1)	-0.167791	0.097515	-1.720663	0.0963
C	6527.988	3875.789	1.684299	0.1032

R-squared	0.095627	Mean dependent var	-137.9333
Adjusted R-squared	0.063328	S.D. dependent var	658.3806
S.E. of regression	637.1927	Akaike info criterion	15.81636
Sum squared resid	11368407	Schwarz criterion	15.90977
Log likelihood	-235.2454	Hannan-Quinn criter.	15.84625
F-statistic	2.960681	Durbin-Watson stat	1.917615
Prob(F-statistic)	0.096347		

Null Hypothesis: TARALAN has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-2.157002	0.4950
Test critical values:	1% level	-4.296729	
	5% level	-3.568379	
	10% level	-3.218382	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARALAN)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:53

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARALAN(-1)	-0.280662	0.130117	-2.157002	0.0401
C	11370.98	5361.170	2.120989	0.0433
@TREND("1988")	-23.15526	17.93417	-1.291125	0.2076

R-squared	0.148217	Mean dependent var	-137.9333
Adjusted R-squared	0.085122	S.D. dependent var	658.3806
S.E. of regression	629.7362	Akaike info criterion	15.82312
Sum squared resid	10707327	Schwarz criterion	15.96324
Log likelihood	-234.3468	Hannan-Quinn criter.	15.86794
F-statistic	2.349106	Durbin-Watson stat	1.821997
Prob(F-statistic)	0.114668		

Null Hypothesis: TARALAN has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.199369	0.2056
Test critical values:	1% level	-2.644302	
	5% level	-1.952473	
	10% level	-1.610211	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARALAN)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:53

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARALAN(-1)	-0.003620	0.003018	-1.199369	0.2401

R-squared	0.003999	Mean dependent var	-137.9333
Adjusted R-squared	0.003999	S.D. dependent var	658.3806
S.E. of regression	657.0628	Akaike info criterion	15.84620
Sum squared resid	12520214	Schwarz criterion	15.89291
Log likelihood	-236.6930	Hannan-Quinn criter.	15.86114
Durbin-Watson stat	2.049266		

Null Hypothesis: D(TARALAN) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.355575	0.0001
Test critical values:	1% level	-3.679322	
	5% level	-2.967767	
	10% level	-2.622989	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARALAN,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:54

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARALAN(-1))	-1.027183	0.191797	-5.355575	0.0000
C	-151.0372	128.9813	-1.171000	0.2518

R-squared	0.515105	Mean dependent var	-10.20690
Adjusted R-squared	0.497146	S.D. dependent var	958.9287
S.E. of regression	679.9973	Akaike info criterion	15.94853
Sum squared resid	12484700	Schwarz criterion	16.04282
Log likelihood	-229.2536	Hannan-Quinn criter.	15.97806
F-statistic	28.68219	Durbin-Watson stat	2.012524
Prob(F-statistic)	0.000012		

Null Hypothesis: D(TARALAN) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.276968	0.0010
Test critical values:	1% level	-4.309824	
	5% level	-3.574244	
	10% level	-3.221728	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARALAN,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:54

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARALAN(-1))	-1.029994	0.195187	-5.276968	0.0000
C	-235.3867	279.5459	-0.842032	0.4074
@TREND("1988")	5.247757	15.35917	0.341669	0.7353

R-squared	0.517273	Mean dependent var	-10.20690
Adjusted R-squared	0.480140	S.D. dependent var	958.9287
S.E. of regression	691.4004	Akaike info criterion	16.01301
Sum squared resid	12428896	Schwarz criterion	16.15446
Log likelihood	-229.1887	Hannan-Quinn criter.	16.05731
F-statistic	13.93032	Durbin-Watson stat	2.016971
Prob(F-statistic)	0.000077		

Null Hypothesis: D(TARALAN) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.192305	0.0000
Test critical values:	1% level	-2.647120	
	5% level	-1.952910	
	10% level	-1.610011	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARALAN,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 11:55

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARALAN(-1))	-0.981394	0.189009	-5.192305	0.0000

R-squared	0.490479	Mean dependent var	-10.20690
Adjusted R-squared	0.490479	S.D. dependent var	958.9287
S.E. of regression	684.4904	Akaike info criterion	15.92910
Sum squared resid	13118758	Schwarz criterion	15.97625
Log likelihood	-229.9720	Hannan-Quinn criter.	15.94387
Durbin-Watson stat	1.993180		

Null Hypothesis: TARGSYH has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.478661	0.5305
Test critical values:	1% level	-3.670170	
	5% level	-2.963972	
	10% level	-2.621007	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARGSYH)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:20

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARGSYH(-1)	-0.095985	0.064914	-1.478661	0.1504
C	4770.625	2798.788	1.704533	0.0994

R-squared	0.072431	Mean dependent var	973.1000
Adjusted R-squared	0.039304	S.D. dependent var	6216.325
S.E. of regression	6092.939	Akaike info criterion	20.33199
Sum squared resid	1.04E+09	Schwarz criterion	20.42540
Log likelihood	-302.9798	Hannan-Quinn criter.	20.36187
F-statistic	2.186438	Durbin-Watson stat	2.214309
Prob(F-statistic)	0.150394		

Null Hypothesis: TARGSYH has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.223223	0.8872
Test critical values:	1% level	-4.296729	
	5% level	-3.568379	
	10% level	-3.218382	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARGSYH)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:21

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARGSYH(-1)	-0.170288	0.139212	-1.223223	0.2318
C	5124.375	2890.698	1.772712	0.0876
@TREND("1988")	166.8329	275.6244	0.605291	0.5500

R-squared	0.084849	Mean dependent var	973.1000
Adjusted R-squared	0.017060	S.D. dependent var	6216.325
S.E. of regression	6163.071	Akaike info criterion	20.38518
Sum squared resid	1.03E+09	Schwarz criterion	20.52530
Log likelihood	-302.7777	Hannan-Quinn criter.	20.43000
F-statistic	1.251669	Durbin-Watson stat	2.087226
Prob(F-statistic)	0.302100		

Null Hypothesis: TARGSYH has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		0.208255	0.7398
Test critical values:	1% level	-2.644302	
	5% level	-1.952473	
	10% level	-1.610211	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARGSYH)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:21

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARGSYH(-1)	0.005547	0.026635	0.208255	0.8365

R-squared	-0.023818	Mean dependent var	973.1000
Adjusted R-squared	-0.023818	S.D. dependent var	6216.325
S.E. of regression	6289.921	Akaike info criterion	20.36405
Sum squared resid	1.15E+09	Schwarz criterion	20.41076
Log likelihood	-304.4607	Hannan-Quinn criter.	20.37899
Durbin-Watson stat	2.217306		

Null Hypothesis: D(TARGSYH) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.967637	0.0000
Test critical values:	1% level	-3.679322	
	5% level	-2.967767	
	10% level	-2.622989	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARGSYH,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:22

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARGSYH(-1))	-1.167239	0.195595	-5.967637	0.0000
C	1143.202	1204.750	0.948913	0.3511

R-squared	0.568778	Mean dependent var	-313.0690
Adjusted R-squared	0.552806	S.D. dependent var	9500.598
S.E. of regression	6353.291	Akaike info criterion	20.41781
Sum squared resid	1.09E+09	Schwarz criterion	20.51210
Log likelihood	-294.0582	Hannan-Quinn criter.	20.44734
F-statistic	35.61269	Durbin-Watson stat	1.820371
Prob(F-statistic)	0.000002		

Null Hypothesis: D(TARGSYH) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-6.071214	0.0001
Test critical values:	1% level	-4.309824	
	5% level	-3.574244	
	10% level	-3.221728	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARGSYH,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:22

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARGSYH(-1))	-1.192383	0.196399	-6.071214	0.0000
C	3616.924	2589.918	1.396540	0.1744
@TREND("1988")	-152.6470	141.5903	-1.078089	0.2909

R-squared	0.587230	Mean dependent var	-313.0690
Adjusted R-squared	0.555478	S.D. dependent var	9500.598
S.E. of regression	6334.285	Akaike info criterion	20.44304
Sum squared resid	1.04E+09	Schwarz criterion	20.58448
Log likelihood	-293.4241	Hannan-Quinn criter.	20.48734
F-statistic	18.49450	Durbin-Watson stat	1.836519
Prob(F-statistic)	0.000010		

Null Hypothesis: D(TARGSYH) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.908197	0.0000
Test critical values:	1% level	-2.647120	
	5% level	-1.952910	
	10% level	-1.610011	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARGSYH,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:23

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARGSYH(-1))	-1.129644	0.191199	-5.908197	0.0000

R-squared	0.554396	Mean dependent var	-313.0690
Adjusted R-squared	0.554396	S.D. dependent var	9500.598
S.E. of regression	6341.985	Akaike info criterion	20.38165
Sum squared resid	1.13E+09	Schwarz criterion	20.42879
Log likelihood	-294.5339	Hannan-Quinn criter.	20.39641
Durbin-Watson stat	1.851478		

Null Hypothesis: TARISTH has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-0.667815	0.8400
Test critical values:	1% level	-3.670170	
	5% level	-2.963972	
	10% level	-2.621007	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARISTH)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:23

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARISTH(-1)	-0.039228	0.058741	-0.667815	0.5097
C	179.2101	426.1272	0.420555	0.6773

R-squared	0.015678	Mean dependent var	-98.40000
Adjusted R-squared	-0.019476	S.D. dependent var	508.2642
S.E. of regression	513.1899	Akaike info criterion	15.38351
Sum squared resid	7374189.	Schwarz criterion	15.47692
Log likelihood	-228.7526	Hannan-Quinn criter.	15.41339
F-statistic	0.445977	Durbin-Watson stat	1.740984
Prob(F-statistic)	0.509719		

Null Hypothesis: TARISTH has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-2.054547	0.5475
Test critical values:	1% level	-4.323979	
	5% level	-3.580623	
	10% level	-3.225334	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARISTH)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:24

Sample (adjusted): 1991 2018

Included observations: 28 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARISTH(-1)	-0.262454	0.127743	-2.054547	0.0515
D(TARISTH(-1))	0.193568	0.199138	0.972032	0.3411
D(TARISTH(-2))	0.231007	0.197923	1.167158	0.2551
C	2453.842	1276.936	1.921664	0.0671
@TREND("1988")	-42.24870	24.53782	-1.721779	0.0985

R-squared	0.171496	Mean dependent var	-121.2143
Adjusted R-squared	0.027408	S.D. dependent var	516.9682
S.E. of regression	509.8344	Akaike info criterion	15.46648
Sum squared resid	5978416.	Schwarz criterion	15.70438
Log likelihood	-211.5307	Hannan-Quinn criter.	15.53921
F-statistic	1.190218	Durbin-Watson stat	2.009954
Prob(F-statistic)	0.341561		

Null Hypothesis: TARISTH has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.188335	0.2092
Test critical values:	1% level	-2.644302	
	5% level	-1.952473	
	10% level	-1.610211	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARISTH)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:24

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TARISTH(-1)	-0.015129	0.012731	-1.188335	0.2443

R-squared	0.009460	Mean dependent var	-98.40000
Adjusted R-squared	0.009460	S.D. dependent var	508.2642
S.E. of regression	505.8543	Akaike info criterion	15.32314
Sum squared resid	7420769.	Schwarz criterion	15.36985
Log likelihood	-228.8471	Hannan-Quinn criter.	15.33808
Durbin-Watson stat	1.772462		

Null Hypothesis: D(TARISTH) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.814231	0.0006
Test critical values:	1% level	-3.679322	
	5% level	-2.967767	
	10% level	-2.622989	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARISTH,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:24

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARISTH(-1))	-0.907358	0.188474	-4.814231	0.0001
C	-106.3446	97.45908	-1.091172	0.2848

R-squared	0.461903	Mean dependent var	-19.20690
Adjusted R-squared	0.441973	S.D. dependent var	690.3541
S.E. of regression	515.7026	Akaike info criterion	15.39541
Sum squared resid	7180628.	Schwarz criterion	15.48971
Log likelihood	-221.2334	Hannan-Quinn criter.	15.42494
F-statistic	23.17682	Durbin-Watson stat	2.034408
Prob(F-statistic)	0.000050		

Null Hypothesis: D(TARISTH) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.716777	0.0038
Test critical values:	1% level	-4.309824	
	5% level	-3.574244	
	10% level	-3.221728	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARISTH,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:25

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARISTH(-1))	-0.907228	0.192341	-4.716777	0.0001
C	-108.6983	210.7674	-0.515727	0.6104
@TREND("1988")	0.147894	11.68074	0.012661	0.9900

R-squared	0.461906	Mean dependent var	-19.20690
Adjusted R-squared	0.420514	S.D. dependent var	690.3541
S.E. of regression	525.5248	Akaike info criterion	15.46437
Sum squared resid	7180584.	Schwarz criterion	15.60581
Log likelihood	-221.2334	Hannan-Quinn criter.	15.50867
F-statistic	11.15936	Durbin-Watson stat	2.034719
Prob(F-statistic)	0.000317		

Null Hypothesis: D(TARISTH) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.677331	0.0000
Test critical values:	1% level	-2.647120	
	5% level	-1.952910	
	10% level	-1.610011	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(TARISTH,2)

Method: Least Squares

Date: 10/09/20 Time: 14:25

Sample (adjusted): 1990 2018

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(TARISTH(-1))	-0.869164	0.185825	-4.677331	0.0001

R-squared	0.438174	Mean dependent var	-19.20690
Adjusted R-squared	0.438174	S.D. dependent var	690.3541
S.E. of regression	517.4554	Akaike info criterion	15.36960
Sum squared resid	7497282.	Schwarz criterion	15.41675
Log likelihood	-221.8592	Hannan-Quinn criter.	15.38436
Durbin-Watson stat	2.032508		

Johansen eş bütünleşme testi

Var modeli

Vector Autoregression Estimates
Date: 11/16/20 Time: 12:00
Sample (adjusted): 1990 2018
Included observations: 29 after adjustments
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	NETGOC	TARALAN	TARGSYH	TARISTH
NETGOC(-1)	0.050346	7.40E-05	-0.002249	-8.11E-05
	(0.17044)	(0.00020)	(0.00196)	(0.00020)
	[0.29538]	[0.37509]	[-1.14954]	[-0.41485]
NETGOC(-2)	0.144444	-0.000250	-0.001367	3.25E-05
	(0.16525)	(0.00019)	(0.00190)	(0.00019)
	[0.87410]	[-1.30771]	[-0.72085]	[0.17126]
TARALAN(-1)	361.1850	0.581173	2.231183	-0.101000
	(174.419)	(0.20195)	(2.00221)	(0.20013)
	[2.07079]	[2.87781]	[1.11436]	[-0.50468]
TARALAN(-2)	33.96806	-0.052746	0.460553	-0.022029
	(151.283)	(0.17516)	(1.73662)	(0.17358)
	[0.22453]	[-0.30113]	[0.26520]	[-0.12691]
TARGSYH(-1)	8.064930	-0.029319	0.537642	0.018170
	(18.2110)	(0.02109)	(0.20905)	(0.02090)
	[0.44286]	[-1.39050]	[2.57184]	[0.86959]
TARGSYH(-2)	69.59165	0.005532	0.441328	-0.024505
	(21.6943)	(0.02512)	(0.24903)	(0.02489)
	[3.20784]	[0.22024]	[1.77215]	[-0.98448]
TARISTH(-1)	-133.5668	-0.578604	0.180685	1.092649

	(192.615)	(0.22302)	(2.21109)	(0.22100)
	[-0.69344]	[-2.59444]	[0.08172]	[4.94402]
TARISTH(-2)	567.5225	0.506146	-1.855784	-0.179346
	(217.839)	(0.25222)	(2.50064)	(0.24995)
	[2.60524]	[2.00674]	[-0.74212]	[-0.71754]
C	-21438085	20060.31	-90817.11	5643.556
	(7071476)	(8187.64)	(81175.6)	(8113.73)
	[-3.03163]	[2.45007]	[-1.11877]	[0.69556]
R-squared	0.712237	0.811502	0.916888	0.914690
Adj. R-squared	0.597132	0.736103	0.883643	0.880566
Sum sq. resids	4.86E+12	6513383.	6.40E+08	6396323.
S.E. equation	492878.5	570.6743	5657.900	565.5229
F-statistic	6.187710	10.76277	27.57986	26.80492
Log likelihood	-415.8941	-219.8193	-286.3450	-219.5563
Akaike AIC	29.30304	15.78064	20.36862	15.76250
Schwarz SC	29.72737	16.20497	20.79295	16.18684
Mean dependent	479395.5	39503.97	41321.66	6921.172
S.D. dependent	776530.5	1110.891	16586.67	1636.388

Determinant resid covariance (dof adj.)	7.42E+29
Determinant resid covariance	1.68E+29
Log likelihood	-1140.344
Akaike information criterion	81.12716
Schwarz criterion	82.82449

Geçikme uzunluğu için lag critaria (2 seçildi) ve uygun gecikme uzunluğu 1'dir.

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: NETGOC TARALAN TARGSYH TARISTH

Exogenous variables: C

Date: 11/16/20 Time: 12:02

Sample: 1988 2018

Included observations: 29

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1227.765	NA	9.19e+31	84.94932	85.13791	85.00838
1	-1156.692	117.6381*	2.09e+30*	81.15118	82.09414*	81.44650*
2	-1140.344	22.54926	2.19e+30	81.12716*	82.82449	81.65874

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Geçikme uzunluğu belirlendikten sonra

Vector Autoregression Estimates

Date: 11/16/20 Time: 12:04

Sample (adjusted): 1989 2018

Included observations: 30 after adjustments

Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	NETGOC	TARALAN	TARGSYH	TARISTH
NETGOC(-1)	0.355597	2.16E-05	-0.001980	-0.000128
	(0.17340)	(0.00017)	(0.00168)	(0.00016)
	[2.05069]	[0.12447]	[-1.17786]	[-0.82184]
TARALAN(-1)	109.2660	0.568085	1.042651	0.005587
	(138.303)	(0.13872)	(1.34048)	(0.12409)
	[0.79005]	[4.09507]	[0.77782]	[0.04502]
TARGSYH(-1)	34.73231	-0.036154	0.869224	0.006138
	(15.9155)	(0.01596)	(0.15426)	(0.01428)
	[2.18229]	[-2.26470]	[5.63486]	[0.42981]
TARISTH(-1)	161.3338	-0.166487	-1.728424	0.987451
	(132.046)	(0.13245)	(1.27983)	(0.11848)
	[1.22180]	[-1.25700]	[-1.35051]	[8.33464]
C	-6547995.	19619.46	-22118.05	-414.6059
	(6468725)	(6488.42)	(62696.9)	(5803.95)
	[-1.01225]	[3.02377]	[-0.35278]	[-0.07144]
R-squared	0.473682	0.781388	0.898579	0.907990
Adj. R-squared	0.389471	0.746410	0.882351	0.893269
Sum sq. resids	8.90E+12	8949791.	8.36E+08	7161131.
S.E. equation	596507.8	598.3240	5781.541	535.2058
F-statistic	5.624948	22.33944	55.37406	61.67751
Log likelihood	-438.7988	-231.6573	-299.7061	-228.3129

Akaike AIC	29.58658	15.77715	20.31374	15.55419
Schwarz SC	29.82012	16.01069	20.54727	15.78772
Mean dependent	474915.6	39589.63	40536.63	6978.433
S.D. dependent	763419.0	1188.147	16855.81	1638.229

Determinant resid covariance (dof adj.)	1.08E+30
Determinant resid covariance	5.21E+29
Log likelihood	-1196.669
Akaike information criterion	81.11129
Schwarz criterion	82.04542

VAR Model:

==========

NETGOC = C(1,1)*NETGOC(-1) + C(1,2)*TARALAN(-1) + C(1,3)*TARGSYH(-1) + C(1,4)*TARISTH(-1) + C(1,5)

TARALAN = C(2,1)*NETGOC(-1) + C(2,2)*TARALAN(-1) + C(2,3)*TARGSYH(-1) + C(2,4)*TARISTH(-1) + C(2,5)

TARGSYH = C(3,1)*NETGOC(-1) + C(3,2)*TARALAN(-1) + C(3,3)*TARGSYH(-1) + C(3,4)*TARISTH(-1) + C(3,5)

TARISTH = C(4,1)*NETGOC(-1) + C(4,2)*TARALAN(-1) + C(4,3)*TARGSYH(-1) + C(4,4)*TARISTH(-1) + C(4,5)

VAR Model - Substituted Coefficients:

==========

NETGOC = 0.355597295453*NETGOC(-1) + 109.265952657*TARALAN(-1) + 34.7323135064*TARGSYH(-1) + 161.333813874*TARISTH(-1) - 6547994.50051

TARALAN = 2.1649348286e-05*NETGOC(-1) + 0.568084651702*TARALAN(-1) - 0.0361536378793*TARGSYH(-1) - 0.166487313589*TARISTH(-1) + 19619.4641321

TARGSYH = - 0.00197961741809*NETGOC(-1) + 1.04265099826*TARALAN(-1) + 0.869223772249*TARGSYH(-1) - 1.72842384669*TARISTH(-1) - 22118.0549556

TARISTH = - 0.000127865287564*NETGOC(-1) + 0.00558652012062*TARALAN(-1) + 0.0061376976855*TARGSYH(-1) + 0.987450707708*TARISTH(-1) - 414.605884222

Johansen eş bütünleşme sonuçları

Johansen model seçimi

Date: 11/20/20 Time: 14:42
Sample: 1988 2018
Included observations: 29
Series: NETGOC TARALAN TARGSYIH TARISTH
Lags interval: 1 to 1

Selected (0.05 level*) Number of Cointegrating Relations by Model

Data Trend:	None	None	Linear	Linear	Quadratic
Test Type	No Intercept No Trend	Intercept No Trend	Intercept No Trend	Intercept Trend	Intercept Trend
Trace	0	1	1	1	4
Max-Eig	0	1	1	0	0

*Critical values based on MacKinnon-Haug-Michelis (1999)

Information Criteria by Rank and Model

Data Trend:	None	None	Linear	Linear	Quadratic
Rank or No. of CEs	No Intercept No Trend	Intercept No Trend	Intercept No Trend	Intercept Trend	Intercept Trend

Log Likelihood by

	Rank (rows) and Model (columns)				
0	-1169.939	-1169.939	-1167.625	-1167.625	-1167.036
1	-1159.724	-1155.627	-1153.828	-1152.495	-1151.956
2	-1152.744	-1145.608	-1145.037	-1143.687	-1143.378
3	-1151.227	-1141.224	-1140.938	-1137.073	-1136.845
4	-1150.499	-1140.350	-1140.350	-1133.659	-1133.659

	Akaike Information Criteria by Rank (rows) and Model (columns)				
0	81.78888	81.78888	81.90520	81.90520	82.14045
1	81.63613	81.42256	81.50539	81.48238	81.65214
2	81.70647	**81.35226***	81.45080	81.49562	81.61230
3	82.15361	81.67065	81.71985	81.66022	81.71346
4	82.65514	82.23104	82.23104	82.04542	82.04542

	Schwarz Criteria by Rank (rows) and Model (columns)				
0	82.54325*	**82.54325***	82.84816	82.84816	83.27200
1	82.76768	82.60127	82.82554	82.84968	83.16088
2	83.21521	82.95529	83.14813	83.28725	83.49823
3	84.03954	83.69802	83.79437	83.87618	83.97657
4	84.91825	84.68274	84.68274	84.68571	84.68571

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.614151	54.55756	47.85613	0.0103
At most 1	0.454286	26.94057	29.79707	0.1031
At most 2	0.246358	9.376427	15.49471	0.3317
At most 3	0.039679	1.174145	3.841466	0.2786

Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.614151	27.61699	27.58434	0.0495
At most 1	0.454286	17.56414	21.13162	0.1470
At most 2	0.246358	8.202283	14.26460	0.3585
At most 3	0.039679	1.174145	3.841466	0.2786

Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b'*S11*b=I):

NETGOC	TARALAN	TARGSYH	TARISTH
-1.55E-06	0.001139	0.000154	0.000752
4.53E-07	0.000730	-4.67E-05	-0.000598
1.21E-06	0.000900	0.000100	0.000860
1.41E-07	0.000203	3.47E-06	0.000635

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(NETGOC)	462642.6	-164383.5	-12332.53	-2401.023
D(TARALAN)	-106.8342	-252.3645	-191.7392	34.29013
D(TARGSYH)	1851.328	2865.701	-1720.906	203.1778
D(TARISTH)	-25.49766	-48.98432	-43.56935	-93.47418

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -1153.814

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

NETGOC	TARALAN	TARGSYH	TARISTH
1.000000	-736.2559	-99.54610	-486.0066
	(174.229)	(18.9245)	(152.795)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(NETGOC)	-0.715457
	(0.14229)
D(TARALAN)	0.000165
	(0.00018)
D(TARGSYH)	-0.002863
	(0.00186)
D(TARISTH)	3.94E-05
	(0.00016)

2 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -1145.032

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

NETGOC	TARALAN	TARGSYH	TARISTH
1.000000	0.000000	-100.6665	-747.7542
		(19.7636)	(206.934)
0.000000	1.000000	-0.001522	-0.355512
		(0.02489)	(0.26065)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(NETGOC)	-0.789958	406.7464
	(0.13760)	(115.492)
D(TARALAN)	5.08E-05	-0.305886
	(0.00017)	(0.14451)
D(TARGSYH)	-0.001564	4.200084
	(0.00168)	(1.41238)
D(TARISTH)	1.72E-05	-0.064794
	(0.00016)	(0.13561)

3 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -1140.931

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

NETGOC	TARALAN	TARGSYH	TARISTH
1.000000	0.000000	0.000000	191.1432
			(109.889)
0.000000	1.000000	0.000000	-0.341318
			(0.13800)
0.000000	0.000000	1.000000	9.326808
			(1.51340)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(NETGOC)	-0.804871	395.6412	77.66491
	(0.17196)	(138.683)	(16.1863)
D(TARALAN)	-0.000181	-0.478544	-0.023906
	(0.00020)	(0.16099)	(0.01879)
D(TARGSYH)	-0.003645	2.650434	-0.021735
	(0.00198)	(1.59345)	(0.18598)
D(TARISTH)	-3.55E-05	-0.104027	-0.006011
	(0.00020)	(0.16224)	(0.01894)

Otokorelasyon LM testi

VAR Residual Serial Correlation LM Tests
Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h
Date: 11/20/20 Time: 14:38
Sample: 1988 2018
Included observations: 30

Lags	LM-Stat	Prob
1	22.41758	0.1302
2	7.787764	0.9549
3	23.69232	0.0964

Probs from chi-square with 16 df.

VAR Residual Heteroskedasticity Tests: No Cross Terms (only levels and squares)
Date: 11/20/20 Time: 15:06
Sample: 1988 2018
Included observations: 30

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
96.09591	80	0.1060

Individual components:

Dependent	R-squared	F(8,21)	Prob.	Chi-sq(8)	Prob.
res1*res1	0.684405	5.692632	0.0006	20.53216	0.0085
res2*res2	0.301195	1.131415	0.3833	9.035861	0.3393
res3*res3	0.281817	1.030057	0.4450	8.454506	0.3904
res4*res4	0.483778	2.460020	0.0470	14.51334	0.0693
res2*res1	0.222277	0.750239	0.6482	6.668320	0.5728
res3*res1	0.272026	0.980900	0.4774	8.160793	0.4179
res3*res2	0.372493	1.558218	0.1971	11.17478	0.1920
res4*res1	0.369816	1.540452	0.2028	11.09449	0.1964
res4*res2	0.268943	0.965689	0.4878	8.068275	0.4268
res4*res3	0.395672	1.718665	0.1525	11.87015	0.1571

VAR Residual Normality Tests
Orthogonalization: Cholesky (Lutkepohl)
Null Hypothesis: residuals are multivariate normal
Date: 11/20/20 Time: 15:09
Sample: 1988 2018
Included observations: 30

Component	Skewness	Chi-sq	df	Prob.
1	0.112258	0.063010	1	0.8018
2	0.337846	0.570700	1	0.4500
3	0.208753	0.217890	1	0.6407
4	-0.450861	1.016377	1	0.3134
Joint		1.867976	4	0.7600

Component	Kurtosis	Chi-sq	df	Prob.
1	4.005008	1.262550	1	0.2612
2	4.170544	1.712717	1	0.1906
3	3.637911	0.508664	1	0.4757
4	2.982570	0.000380	1	0.9845
Joint		3.484311	4	0.4803

Component	Jarque-Bera	df	Prob.
1	1.325560	2	0.5154
2	2.283417	2	0.3193
3	0.726553	2	0.6954
4	1.016756	2	0.6015
Joint	5.352287	8	0.7193

Hata düzeltme modeli

Vector Error Correction Estimates
Date: 11/24/20 Time: 10:50
Sample (adjusted): 1990 2018
Included observations: 29 after adjustments
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

Cointegrating Eq:	CointEq1
NETGOC(-1)	1.000000
TARALAN(-1)	-852.5913
	(183.148)
	[-4.65521]
TARGSYIH(-1)	-103.0856
	(19.9061)
	[-5.17858]
TARISTH(-1)	-482.2311
	(160.808)
	[-2.99880]
C	40650478
	(8622882)
	[4.71426]

Error Correction:	D(NETGOC)	D(TARALAN)	D(TARGSYIH)	D(TARISTH)
CointEq1	-0.599595	0.000253	-0.003344	8.89E-05
	(0.13562)	(0.00017)	(0.00163)	(0.00014)
	[-4.42128]	[1.52997]	[-2.04897]	[0.62969]
D(NETGOC(-1))	-0.215875	3.31E-05	0.000374	-0.000104
	(0.15267)	(0.00019)	(0.00184)	(0.00016)

	[-1.41403]	[0.17813]	[0.20331]	[-0.65239]
D(TARALAN(-1))	-73.77863	-0.017009	-0.265013	0.021200
	(149.155)	(0.18154)	(1.79513)	(0.15536)
	[-0.49464]	[-0.09369]	[-0.14763]	[0.13646]
D(TARGSYIH(-1))	-68.77557	-0.008189	-0.485786	0.025671
	(22.7566)	(0.02770)	(0.27388)	(0.02370)
	[-3.02222]	[-0.29564]	[-1.77370]	[1.08299]
D(TARISTH(-1))	-370.4778	-0.339214	-1.017794	0.222895
	(206.928)	(0.25186)	(2.49043)	(0.21554)
	[-1.79037]	[-1.34685]	[-0.40868]	[1.03413]
R-squared	0.546248	0.224760	0.153687	0.020851
Adj. R-squared	0.470623	0.095553	0.012635	-0.142341
Sum sq. resids	6.54E+12	9685843.	9.47E+08	7093824.
S.E. equation	521948.1	635.2769	6281.796	543.6690
F-statistic	7.223087	1.739536	1.089575	0.127767
Log likelihood	-420.1996	-225.5730	-292.0221	-221.0571
Akaike AIC	29.32411	15.90158	20.48428	15.59014
Schwarz SC	29.55985	16.13733	20.72003	15.82588
Mean dependent	-2251.310	-147.3103	934.5707	-115.2414
S.D. dependent	717372.5	667.9924	6321.860	508.6707

Determinant resid covariance (dof adj.)	1.03E+30
Determinant resid covariance	4.82E+29
Log likelihood	-1155.627
Akaike information criterion	81.42256
Schwarz criterion	82.60127

Granger nedensellik testi

VEC Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 11/26/20 Time: 10:12
Sample: 1988 2018
Included observations: 29

Dependent variable: D(NETGOC)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(TARALAN)	0.244672	1	0.6209
D(TARGSYIH)	9.133813	1	0.0025
D(TARISTH)	3.205439	1	0.0734
All	9.602730	3	0.0223

Dependent variable: D(TARALAN)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(NETGOC)	0.031729	1	0.8586
D(TARGSYIH)	0.087403	1	0.7675
D(TARISTH)	1.814004	1	0.1780
All	1.891672	3	0.5952

Dependent variable: D(TARGSYIH)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(NETGOC)	0.041336	1	0.8389
D(TARALAN)	0.021794	1	0.8826
D(TARISTH)	0.167020	1	0.6828
All	0.191960	3	0.9789

Dependent variable: D(TARISTH)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(NETGOC)	0.425619	1	0.5141
D(TARALAN)	0.018621	1	0.8915
D(TARGSYIH)	1.172865	1	0.2788
All	1.314639	3	0.7257

EK 5: Stata çıktıları

Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
Faaliyet	1,020,000	.5637167	.4959238	0	1
Gelir	971,910	1431.666	1985.088	0	200000
ekiş	1,020,000	1.910794	.2850408	1	2
eğitim	1,020,000	3.590761	1.880128	1	6
sureklilik	662,826	1.111046	.314189	1	2

Klasik model Sınaması (F testi)

1. kesite göre

```
Fixed-effects (within) regression               Number of obs      =       662,826
Group variable: id                              Number of groups   =        60,000

R-sq:                                           Obs per group:
     within  = 0.6933                                         min =             1
     between = 0.0773                                         avg =          11.0
     overall = 0.0428                                         max =            17

                                                F(4,602822)        =    340692.49
corr(u_i, Xb)  = -0.2956                        Prob > F           =        0.0000
```

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	t	P>|t|	[95% Conf.	Interval]
Gelir	.0000111	6.57e-08	168.85	0.000	.000011	.0000112
sureklilik	-.0470198	.0004285	-109.74	0.000	-.0478596	-.04618
ekiş	-.6932335	.0006344	-1092.75	0.000	-.6944769	-.6919901
eğitim	.008195	.0000811	101.05	0.000	.008036	.0083539
_cons	2.157654	.001296	1664.85	0.000	2.155113	2.160194
sigma_u	.45695509					
sigma_e	.08153466					
rho	.96914495	(fraction of variance due to u_i)				

```
F test that all u_i=0: F(59999, 602822) = 108.77                Prob > F = 0.0000
```

2. zamana göre

```
Fixed-effects (within) regression               Number of obs      =       662,826
Group variable: Yıl                             Number of groups   =            17

R-sq:                                           Obs per group:
     within  = 0.4570                                         min =        32,614
     between = 0.5398                                         avg =     38,989.8
     overall = 0.4820                                         max =        59,999

                                                F(4,662805)        =     139432.58
corr(u_i, Xb)  = 0.1174                         Prob > F           =        0.0000
```

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	t	P>|t|	[95% Conf.	Interval]
Gelir	.0000288	2.13e-07	134.75	0.000	.0000283	.0000292
sureklilik	-.4385114	.0011072	-396.06	0.000	-.4406815	-.4363414
ekiş	-.2299766	.0011787	-195.11	0.000	-.2322868	-.2276664
eğitim	.0680003	.0002189	310.65	0.000	.0675712	.0684293
_cons	1.405372	.0027134	517.93	0.000	1.400053	1.41069
sigma_u	.08767601					
sigma_e	.2516146					
rho	.10827335	(fraction of variance due to u_i)				

```
F test that all u_i=0: F(16, 662805) = 5361.37                  Prob > F = 0.0000
```

En çok olabilirlik (LR) test istatistiği

1. **Kesite göre**

```
Random-effects ML regression                    Number of obs     =    662,826
Group variable: id                              Number of groups  =     60,000

Random effects u_i ~ Gaussian                   Obs per group:
                                                              min =          1
                                                              avg =       11.0
                                                              max =         17

                                                LR chi2(4)        =  717302.13
Log likelihood  =  555534.26                    Prob > chi2       =     0.0000
```

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	z	P>|z|	[95% Conf.	Interval]
Gelir	.0000114	6.57e-08	173.88	0.000	.0000113	.0000116
sureklilik	-.0502456	.0004283	-117.31	0.000	-.0510851	-.0494062
ekiş	-.6894495	.0006332	-1088.79	0.000	-.6906906	-.6882084
eğitim	.009086	.0000812	111.91	0.000	.0089269	.0092452
_cons	1.902844	.0022556	843.63	0.000	1.898424	1.907265
/sigma_u	.4529937	.0013234			.4504073	.4555948
/sigma_e	.0815568	.0000743			.0814112	.0817026
rho	.9686035	.0001864			.9682363	.9689671

```
LR test of sigma_u=0: chibar2(01) = 1.2e+06          Prob >= chibar2 = 0.000
```

2. zamana göre

```
Mixed-effects ML regression                     Number of obs     =    662,826
Group variable: _all                            Number of groups  =          1

                                                Obs per group:
                                                              min =    662,826
                                                              avg =  662,826.0
                                                              max =    662,826

                                                Wald chi2(4)      =  557753.06
Log likelihood = -25973.722                     Prob > chi2       =     0.0000
```

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	z	P>|z|	[95% Conf.	Interval]
Gelir	.0000288	2.13e-07	134.74	0.000	.0000283	.0000292
sureklilik	-.4385127	.0011072	-396.07	0.000	-.4406828	-.4363427
ekiş	-.2299752	.0011787	-195.11	0.000	-.2322854	-.227665
eğitim	.0680026	.0002189	310.67	0.000	.0675736	.0684317
_cons	1.419142	.0208061	68.21	0.000	1.378362	1.459921

Random-effects Parameters	Estimate	Std. Err.	[95% Conf.	Interval]
_all: Identity				
sd(R.Yıl)	.0850503	.0145891	.0607665	.1190384
sd(Residual)	.2516138	.0002185	.2511859	.2520425

```
LR test vs. linear model: chibar2(01) = 80510.72      Prob >= chibar2 = 0.0000
```

Hausman testi

```
Fixed-effects (within) regression               Number of obs      =       662,826
Group variable: id                              Number of groups   =        60,000

R-sq:                                           Obs per group:
     within  = 0.6933                                         min =             1
     between = 0.0773                                         avg =          11.0
     overall = 0.0428                                         max =            17

                                                F(4,602822)        =    340692.49
corr(u_i, Xb)  = -0.2956                        Prob > F           =        0.0000
```

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	t	P>|t|	[95% Conf.	Interval]
eğitim	.008195	.0000811	101.05	0.000	.008036	.0083539
sureklilik	-.0470198	.0004285	-109.74	0.000	-.0478596	-.04618
ekiş	-.6932335	.0006344	-1092.75	0.000	-.6944769	-.6919901
Gelir	.0000111	6.57e-08	168.85	0.000	.000011	.0000112
_cons	2.157654	.001296	1664.85	0.000	2.155113	2.160194
sigma_u	.45695509					
sigma_e	.08153466					
rho	.96914495	(fraction of variance due to u_i)				

```
F test that all u_i=0: F(59999, 602822) = 108.77                Prob > F = 0.0000
```

```
Random-effects GLS regression                   Number of obs     =    662,826
Group variable: id                              Number of groups  =     60,000

R-sq:                                           Obs per group:
     within  = 0.6873                                         min =          1
     between = 0.1383                                         avg =       11.0
     overall = 0.0723                                         max =         17

                                                Wald chi2(4)      =  948108.98
corr(u_i, X)   = 0 (assumed)                    Prob > chi2       =     0.0000
```

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	z	P>|z|	[95% Conf.	Interval]
eğitim	.0137577	.0000979	140.56	0.000	.0135659	.0139495
sureklilik	-.0673915	.000516	-130.61	0.000	-.0684028	-.0663802
ekiş	-.669	.0007584	-882.13	0.000	-.6704864	-.6675135
Gelir	.0000131	7.96e-08	165.02	0.000	.000013	.0000133
_cons	1.875834	.0017794	1054.22	0.000	1.872347	1.879322
sigma_u	.17499324					
sigma_e	.08153466					
rho	.82163118	(fraction of variance due to u_i)				

	Coefficients (b) re	Coefficients (B) fe	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
eğitim	.0137577	.008195	.0055627	.0000548
sureklilik	-.0673915	-.0470198	-.0203717	.0002875
ekiş	-.669	-.6932335	.0242336	.0004156
Gelir	.0000131	.0000111	2.04e-06	4.49e-08

```
                b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
     B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

  Test:  Ho:  difference in coefficients not systematic

              chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
                      =    28263.62
            Prob>chi2 =      0.0000
```

Zaman göre

```
Fixed-effects (within) regression               Number of obs      =       662,826
Group variable: Yıl                             Number of groups   =            17

R-sq:                                           Obs per group:
     within  = 0.4570                                         min =        32,614
     between = 0.5398                                         avg =     38,989.8
     overall = 0.4820                                         max =        59,999

                                                F(4,662805)        =    139432.58
corr(u_i, Xb)  = 0.1174                         Prob > F           =       0.0000
```

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	t	P>|t|	[95% Conf.	Interval]
eğitim	.0680003	.0002189	310.65	0.000	.0675712	.0684293
sureklilik	-.4385114	.0011072	-396.06	0.000	-.4406815	-.4363414
ekiş	-.2299766	.0011787	-195.11	0.000	-.2322868	-.2276664
Gelir	.0000288	2.13e-07	134.75	0.000	.0000283	.0000292
_cons	1.405372	.0027134	517.93	0.000	1.400053	1.41069
sigma_u	.08767601					
sigma_e	.2516146					
rho	.10827335	(fraction of variance due to u_i)				

```
F test that all u_i=0: F(16, 662805) = 5361.37                 Prob > F = 0.0000
```

Random-effects GLS regression — Number of obs = 662,826
Group variable: Yıl — Number of groups = 17

R-sq:
within = 0.4570
between = 0.5399
overall = 0.4820

Obs per group:
min = 32,614
avg = 38,989.8
max = 59,999

Wald chi2(4) = 557775.82
corr(u_i, X) = 0 (assumed) — Prob > chi2 = 0.0000

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	z	P>|z|	[95% Conf.	Interval]
eğitim	.0680153	.0002189	310.71	0.000	.0675862	.0684443
sureklilik	-.4385198	.0011072	-396.06	0.000	-.4406899	-.4363497
ekiş	-.2299675	.0011787	-195.10	0.000	-.2322778	-.2276572
Gelir	.0000287	2.13e-07	134.71	0.000	.0000283	.0000292
_cons	1.419101	.0086387	164.27	0.000	1.40217	1.436033
sigma_u	.03380632					
sigma_e	.2516146					
rho	.01773186	(fraction of variance due to u_i)				

	Coefficients (b) re	(B) fe	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
eğitim	.0680153	.0680003	.000015	1.72e-06
sureklilik	-.4385198	-.4385114	-8.34e-06	8.50e-06
ekiş	-.2299675	-.2299766	9.09e-06	8.46e-06
Gelir	.0000287	.0000288	-1.89e-08	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 81.11
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,696[a]	,484	,484	,26740

a. Predictors: (Constant), gelir, ekis, süreklilik, eğitim

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	44474,069	4	11118,517	155499,566	,000[b]
	Residual	47392,973	662821	,072		
	Total	91867,042	662825			

a. Dependent Variable: faaliyet

b. Predictors: (Constant), gelir, ekis, süreklilik, eğitim

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1,367	,003		475,523	,000
	eğitim	,082	,000	,388	362,228	,000
	süreklilik	-,429	,001	-,362	-371,899	,000
	ekis	-,241	,001	-,176	-195,958	,000
	gelir	2,386E-5	,000	,134	134,589	,000

a. Dependent Variable: faaliyet

logit heterojen

```
Conditional fixed-effects logistic regression   Number of obs     =     81,341
Group variable: id                              Number of groups  =      7,298

                                                Obs per group:
                                                              min =          3
                                                              avg =       11.1
                                                              max =         17

                                                LR chi2(4)        =   59961.71
Log likelihood  = -1281.2552                    Prob > chi2       =     0.0000
```

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	z	P>|z|	[95% Conf.	Interval]
eğitim	.302195	.0356723	8.47	0.000	.2322787	.3721114
sureklilik	-.2619375	.0874818	-2.99	0.003	-.4333987	-.0904763
ekiş	-13.27086	.5968429	-22.24	0.000	-14.44065	-12.10107
Gelir	.0022257	.0000761	29.26	0.000	.0020766	.0023748

logit or

```
Conditional fixed-effects logistic regression   Number of obs     =     81,341
Group variable: id                              Number of groups  =      7,298

                                                Obs per group:
                                                              min =          3
                                                              avg =       11.1
                                                              max =         17

                                                LR chi2(4)        =   59963.04
Log likelihood  = -1280.5911                    Prob > chi2       =     0.0000
```

Faaliyet	OR	Std. Err.	z	P>|z|	[95% Conf.	Interval]
eğitim	1.351889	.048203	8.46	0.000	1.260638	1.449744
sureklilik	.768504	.0671135	-3.02	0.003	.6476058	.9119722
ekiş	1.74e-06	1.04e-06	-22.25	0.000	5.42e-07	5.60e-06
Gelir	1.002226	.0000761	29.29	0.000	1.002077	1.002375

logit homojen

Logistic regression — Number of obs = 662,826
LR chi2(4) = 410438.69
Prob > chi2 = 0.0000
Log likelihood = -92960.37 — Pseudo R2 = 0.6882

Faaliyet	Coef.	Std. Err.	z	P>|z|	[95% Conf.	Interval]
eğitim	.6883169	.004991	137.91	0.000	.6785348	.698099
sureklilik	-2.368717	.0158131	-149.79	0.000	-2.39971	-2.337724
ekiş	-2.994548	.0232923	-128.56	0.000	-3.040201	-2.948896
Gelir	.0028679	.0000127	225.81	0.000	.002843	.0028928
_cons	5.462506	.0536769	101.77	0.000	5.357301	5.567711

EK:6

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Türkiye'de Tarım Sektöründe İstihdam: Hatay Alt Bölgesi (Tr63) Örneğinde Tarımda Suriyeli Sığınmacı İstihdamı Adlı Çalışmaya İlişkin Tarımda Çalışan Sığınmacıya Yönelik Anket Formu

1. **Demografik özellikler**

Suriyeli sığınmacıların demografik özellikleri	**Değişkenler**	**İşaretleme Alanı**
Cinsiyet	Erkek	
	Kadın	
Yaşınız		
Medeni durumu	Evli	
	Bekâr	
	Dul	
	Boşanmış	
Eğitim Durumu	Okuma-yazma yok	
	İlköğretim	
	Lise	
	Üniversite/Yükseköğrenim	
Aile birey sayısı		
Aylık geliriniz	500 Tl ve altı	
	501-1000 TL	
	1001-1500TL	
	1501-2000 TL	
	2001- ve üzeri	
Ülkenizdeki Mesleğiniz	Mesleği yok/ İşsiz	
	Zanaatkar	
	Tarım ve hayvancılık	
	Mevsimlik işçi	
	Mimar-mühendis	
	Devlet memuru	
	Sağlık çalışanı	
	Öğretmen	
	Esnaf/Seyyar satıcı	
	Diğer	

2. Çalışma durumları ve özellikleri

1. Ailede çalışan birey sayısı (Çalışan her birey için ayrı ayrı doldurunuz.)

Birey sayısı	Yaş	Cinsiyet		Tarım	Tarım-Dışı
		E	K		
1					
2					
3					
4					
5					
6					

2. Ücret ve işgücü durumları

(*) Bu işarete sahip sorularda birden fazla şık işaretleyebilirsiniz

Suriyeli sığınmacıların işgücü özellikleri	**Değişkenler**	**Süre / Ücret**	**İşaretleme Alanı**
Türkiye'de kalma süreniz?	0-1 yıl		
	2-3 yıl		
	4-5 yıl		
	6 yıl ve üzeri		
Türkiye'de çalışma durumunuz?	Devamlı çalışıyorum	Süre ……ay	
	Çalışmıyorum		
	Günlük işlerde çalışıyorum	Yılda……gün	
(*)Türkiye'de çalıştığınız tarım alanı nedir?	Bitkisel üretim		
	Hayvansal üretim		
	Hem bitkisel hem hayvansal		
(*)Tarımda çalıştığınız işler nelerdir?	Ekim-dikim	(……TL/gün)	
	Çapalama	(……TL/gün)	
	Sebze hasadı	(……TL/gün)	
	Meyve hasadı	(……TL/gün)	
	Tahıl Hasadı	(……TL/gün)	

	Pamuk toplama	(……TL/gün)	
	Zeytin Toplama	(……TL/gün)	
	Gübreleme	(……TL/gün)	
	Budama	(……TL/gün)	
	Taşıma	(……TL/gün)	
	Tarla -Bahçe bakımı	(……TL/gün)	
	Sulama	(……TL/gün)	
	İlaçlama	(……TL/gün)	
	Hayvancılık	(……TL/gün)	
	Çobanlık	(……TL/gün)	
	Diğer	(……TL/gün)	
Aldığınız ücret miktarı	(…… TL/ay)		
Şehirde nerede kalıyorsunuz?	Kampta		
	Kamp dışında evde		
	Diğer		
Tarım dışında çalıştığınız sektör var mı?	Sadece tarım sektörü		
	İnşaat sektörü		
	Sanayi sektörü		
	Hizmet sektörü		

3. İşyerinde yaşanılan sorunlar

Suriyeli Sığınmacıların işyerinde yaşadıkları sorunlar	Evet	Kısmen	Hayır
Çalıştığınız iş kendi mesleğinizle uyumlu mu?			
Çalıştığınız işten memnun musunuz?			
Çalışma koşullarınızdan memnun musunuz?			
Çalıştığınız işyerine ulaşımınız kolay mı?			
Çalıştığınız işyerine kendi imkanlarınız mı geliyorsunuz?			
Çalıştığınız işyerine ulaşımı işveren mi sağlıyor?			
Ulaşım imkanlarınızdan memnun musunuz?			
Aldığınız ücretten memnun musunuz?			
Beraber çalıştığınız işçilerin tutumundan memnun musunuz?			
Diğer çalışanların size duyarsız olduğunu düşünüyor musunuz?			
Diğer çalışanların size yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz?			
İşvereninizle sorun yaşıyor musunuz?			
İşvereniniz size karşı duyarsız olduğunu düşüyor musunuz?			
İşvereniniz diğer işçilerden farklı davranıyor mu?			
Çalışma şartlarınızdan memnun musunuz?			
Çalışırken dil problemi yaşıyor musunuz?			
Yaptığınız işi bilmemeniz size zorluk yaratıyor mu?			
Çalışmanın dışında maddi yardım da alıyor musunuz?			

4. Toplumsal benimsenme ve yaşadıkları sorunlar

Suriyeli sığınmacıların benimsenme durumları ve sorunları	Evet	Kısmen	Hayır
Yaşadığınız şehirden memnun musunuz?			
Yaşadığınız şehirde barınma koşullarından memnun musunuz?			
Yaşadığınız şehirdeki konutlarda mı kalıyorsunuz?			
Yaşadığınız konuttan memnu musunuz?			
Yaşadığınız şehirde sığınma kamplarında kaldınız mı?			
Sığınma kamplardaki koşullardan memnun musunuz?			
Kamp dışındaki barınma koşullarınızdan memnun musunuz?			
Ülkenizdeki barınma koşullarınız daha mı iyiydi?			
Yaşadığınız şehirde dil problemi yaşıyor musunuz?			
Yaşadığınız şehirde iş bulmakta zorlanıyor musunuz?			
Yaşadığınız şehre kolay uyum sağladınız mı?			
Şehre uyum sağlamanızı kolaylaştıran tanıdığınız var mı?			
Yaşadığınız şehrin sosyal olanaklarından memnun musunuz?			
Yaşadığınız şehirde güvenlik problemi yaşıyor musunuz?			
Yaşadığınız şehirden başka bir şehre göç etmek ister misiniz?			
İş haricinde görüştünüz arkadaşlarınız var mı?			
İş haricinde görüştünüz Türk arkadaşlarınız var mı?			
Türk vatandaşları ile aile olarak görüşüyor musunuz?			
Kültürünün farklılığına alışabildiniz mi?			
Türk kültürünü benimsemekte zorlandınız mı?			
Savaş bittiğinde ülkenize dönmek ister misiniz?			

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
Türkiye'de Tarım Sektöründe İstihdam: Hatay Alt Bölgesi (Tr63) Örneğinde Tarımda Suriyeli Sığınmacı İstihdamı Adlı Çalışmaya İlişkin Tarımda Yerli İşçilere Yönelik Anket Formu

1. **Sığınmacılarla birlikte çalıştırıyor musunuz? Memnun musunuz?**

2. **Beraber çalıştığınız sığınmacı işçilerle hangi işlerde çalışıyorsunuz?**

3. **Beraber çalıştığınız sığınmacı işçilerle problem yaşıyor musunuz? Nasıl çözüme ulaşıyorsunuz?**

4. **Beraber çalıştığınız sığınmacı işçilere ayrıcalık tanındığını düşünüyor musunuz? Neden?**

5. **Sığınmacıların yerli işçilerin yerini aldığı düşüncesi hakkındaki görüşleriniz nelerdir?**

6. **Beraber çalıştığınız sığınmacı işçilere yardımcı oluyor musunuz? Nasıl?**

7. **Beraber çalıştığınız sığınmacı işçilerden memnuniyet düzeyiniz nedir?**
   Memnunum çünkü……..
   Memnun değilim çünkü …….

8. **Beraber çalıştığınız sığınmacıların işvereniniz olmasını nasıl karşılarsınız?**
   Memnun olurum çünkü …….....
   Memnun olmam çünkü …….....

9. **Beraber çalıştığınız sığınmacı işçilerin çalışma ortamına uyum sağlama konusunda düşünceleriniz nedir?**

10. **Beraber çalıştığınız sığınmacılarla iş dışında yakınlık (ailecek görüşme, dışarda bir yereler gitmek gibi) kuruyor musunuz? Nasıl?**

11. **Beraber çalıştığınız sığınmacı işçilerin ülkelerine dönmeleri konusunda ne düşünüyorsunuz?**

12. **Sığınmacılara karşı toplumun verdiği tepkiler hakkında ne düşünüyorsunuz?**

13. **Sizce sığınmacıların Türkiye'ye uyum sağlaması için neler yapılmalı?**

14. **Sığınmacılar geri dönmezse birlikte yaşam konusundaki düşünceleriniz nelerdir?**

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Türkiye'de Tarım Sektöründe İstihdam: Hatay Alt Bölgesi (Tr63) Örneğinde Tarımda Suriyeli Sığınmacı İstihdamı Adlı Çalışmaya İlişkin Tarımda İşveren/Elçi/ÇavuşYönelik Anket Formu

1. **Sığınmacı çalıştırıyor musunuz? Neden?**

2. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçileri hangi işlerde çalıştırıyorsunuz?**

3. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçilerle problem yaşıyor musunuz? Nasıl çözüme ulaşıyorsunuz?**

4. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçilerle diğer işçileriniz sorun yaşıyor mu? Nasıl çözüme ulaşıyorsunuz?**

5. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçilerin yaptığı işlerden memnuniyet düzeyiniz nasıl?**

   Memnunum çünkü……

   Memnun değilim çünkü……

6. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçilerin yaptığı işi isteyerek yaptığını düşünüyor musunuz?**

   Evetse bu görüşe nasıl vardınız?.....

   Hayırsa bu görüşe nasıl vardınız?.....

7. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçiler hakkında nasıl şikayetler alıyorsunuz?**

8. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçilerin çalışma ortamına uyum sağlama konusunda düşünceleriniz nedir?**

9. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçilerin ülkelerine dönmeleri sizi nasıl etkiler?**

10. **Çalıştırdığınız sığınmacı işçilerin yerli işçilerin yerini aldığını düşünüyor musunuz?**

11. **Sığınmacılara karşı toplumun verdiği tepkiler hakkında ne düşünüyorsunuz?**

12. **Sığınmacılarla iş dışında arkadaşlık ilişkisi kuruyor musunuz?**

13. **Sığınmacıların ülkelerine dönmesi konusundaki düşünceleriniz?**

14. **Sığınmacıların adaptasyonu için neler yapılmalı?**

15. **Sığınmacılar geri dönmezse birlikte yaşam konusundaki düşünceleriniz nelerdir?**

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
Türkiye'de Tarım Sektöründe İstihdam: Hatay Alt Bölgesi (Tr63) Örneğinde Tarımda Suriyeli Sığınmacı İstihdamı Adlı Çalışmaya İlişkin Köy/Mahalle Muhtarlarına Yönelik Anket Formu

1. **Mahallenizde sığınmacı var mı?**

2. **Suriyelilere yardımda bulunuyor musunuz? Nasıl?**
   - **Hayır**
   - **Evet -> - kendisine ayni yardım / kendisine nakdi yardım**
     -> - yardım kuruluşuna ayni yardım / nakdi yardım
3. **Suriyeli sığınmacıların bulundukları yerlerde toplumsal ahlak ve huzuru bozduğunu düşünüyor musunuz?**

4. **Suriyeli sığınmacılara yönelik tepkilere bakış açınız nedir?**
   -Tepki gösterenler doğru yapıyor destekliyorum
   -Tepki gösteren vatandaşlar tepkilerinde haklılar fakat aşırı tepki gösteriyorlar.
   -Tepki gösteren vatandaşlar bu konuda haksızlık yaptıklarını düşünüyorum.
5. **Sizce Suriyeliler Türkiye ekonomisini olumlu/olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz? Neden?**

6. **Suriyelilerin yerli işçilerin yerini aldığını düşünüyor musunuz?**

7. **Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de çalışmaları ve işyeri açmaları konusundaki düşünceleriniz nelerdir?**

8. Suriyeli sığınmacıların topluma adaptasyonunu sağlamak için neler yapılmalı?

Sığınmacılar ne yapmalı…….

Toplum ne yapmalı……..

Devlet ne yapmalı…….

9. Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri dönmesi Türkiye'yi ekonomik ve toplumsal açıdan nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz?

10. Sığınmacılar geri dönmezse birlikte yaşam ve komşuluk konusundaki düşünleriniz nelerdir?

Kültürel yapı olarak aynı/farklı olduğumuzu düşünüyorum; çünkü.……

Ekonomik yapı olarak aynı/farklı olduğumuzu düşünüyorum; çünkü……

Sosyal yapı olarak aynı/farklı olduğumuzu düşünüyorum; çünkü……

Demografik yapı olarak aynı/farklı olduğumuzu düşünüyorum; çünkü……

11. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de olmalarından memnun musunuz? Neden?